

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**MUSTAFA BİN ŞÜCÂ'NIN
NESRÜ'L-LEÂLÎ ŞERHİ
(İnceleme-Metin)**

**HAZIRLAYAN
Ahmet Oğuz ALTUNAĞA**

**Danışman
Prof. Dr. Âdem CEYHAN**

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
	Tez Savunma Sınavı Tutanağı		

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 12.03.2019 tarih ve 8/11 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ahmet Oğuz ALTUNAĞA'nın "Mustafa Bin Şücâ'nın Nesrü'l-Leâli şerhi (İnceleme-Metin)" konulu tezi incelenmiş ve aday 08.04.2019 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ⁹⁰..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒

OY BİRLİĞİ ☒

DÜZELTME yapılmasına * ☐

OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ** ☐

ile karar verilmiştir.

ÜYE
Doç.Dr. Osman Üner

BAŞKAN
Prof.Dr. Adem Çayhan

ÜYE
Doç.Dr. Hasan Çelebi

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐

☒

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐

☒

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐

☒

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☒

☐

Tez, basımı gereksizdir.

☐

☒

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan Enstitü Sekreteri	Onaylayan Enstitü Müdürü
---------------------------------	-----------------------------

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mustafa bin Şücâ’nın *Nesrû’l-leâli* Şerhi (İnceleme-Metin) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Ahmet Oğuz ALTUNAĞA

ÖZET

MUSTAFA BİN ŞÜCÂ'NIN NESRÜ'L-LEÂLÎ ŞERHİ (İnceleme-Metin)

15. asır Osmanlı âlimlerinden Mustafa bin Şücâ, Evrenoszâde Ahmed Bey'in isteği üzerine *Nesrü'l-leâli* isimli vecizeler derlemesini Türkçe olarak şerh etmiştir. *Nesrü'l-leâli*, Hz. Ali'ye ait 267 Arapça özlü sözü elifba sırasına göre ihtiva eden bir kitapçıktır. Mustafa bin Şücâ bu vecizeleri mensur olarak şerh etmiş; şerh sırasında ele aldığı sözlerle ilgili âyet ve hadislerden, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden, ayrıca bazı hikâyelerden faydalanmıştır. Bu özlü sözlerde İslâm esaslarına bağlı olarak inanç, ibadet, ahlâk ve adap konuları ele alınmıştır.

Bu çalışmada Klasik Türk Edebiyatındaki tercüme ve şerh geleneği hakkında bilgi verildikten sonra Mustafa bin Şücâ'nın yegâne kitabı olan *Nesrü'l-leâli* şerhi tanıtılıp incelenmiştir. Son olarak adı geçen tercüme ve açıklamanın çeviri yazılı metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vecize, Hz. Ali, Şerh

ABSTRACT
***NESRÜ'L-LEÂLÎ* COMMENTARY of**
MUSTAPHA BİN ŞHUCA
(Review-Text)

At the request of Evrenoszade Ahmed Bey, one of the Ottoman scholars of the 15th century, Mustafa bin Şücâ interpreted the compilation called Nesrû'l-leâlî into Turkish. *Nesrû'l-leâlî* is a booklet, containing 267 Arabic aphorisms belonging to Hz. Ali's dictionary is a in the order of Arabic Alphabet. Mustafa bin Şücâ defined these epigrams as prose; and he benefited from the verses, hadiths, poems in Arabic, Persian and Turkish, in addition to various tales. In these aphorisms, belief, prayings and morality are handled in the sense of Islamic Belief.

In this study, after giving information about the translation and commentary tradition in classical Turkish literature, the only book of Mustafa bin Şücâ, *Nesru'l-leâlî* commentary, was introduced and studied.

Key Words: The Aphorsim, Hz.Ali, Commentary

ÖN SÖZ

Arap ve Fars edebiyatında Hz. Ali'nin vecizeleri çok rağbet görmüş ve yüzlerce esere konu olmuştur. *Nesrü'l-leâli* Hz. Ali'ye ait 267 Arapça özlü sözü elifba sırasına göre ihtiva eden bir kitapçıktır. İlk olarak Tabersî tarafından derlendiği rivayet edilen bu eser, edebiyatımızda da bir hayli rağbet görmüş; 15-20. asırlarda 14 kez dilimize çevrilmiştir. 15. asır Osmanlı âlimlerinden olduğu anlaşılan Mustafa bin Şücâ, bu vecizeleri mensur olarak şerh etmiş; şerh sırasında ele aldığı sözlerle ilgili âyet ve hadislerden, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden, ayrıca bazı hikâyelerden faydalanmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın Giriş bölümünde edebiyat tarihimizde tercüme ve şerh geleneği hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölümde Mustafa bin Şücâ'nın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında biyografik ve bibliyografik kaynaklarımızda bilgi bulunamadığı için *Nesrü'l-leâli*'den çıkarılan bilgiler verilmiştir. İkinci Bölümde *Nesrü'l-leâli* şerhinde ele alınan konular, dil ve anlatım özellikleri, eserde atıf yapılan şahıslar ve eserlerine ait bilgilere yer verilerek muhteva incelemesi yapılmıştır. Üçüncü Bölümde ise Mustafa bin Şücâ'nın yegâne eseri olan *Nesrü'l-leâli* şerhinin çevrim yazılı metni verilmiştir.

Bu eser üzerinde bir inceleme yapmamı ve onun metnini hazırlamamı tavsiye eden ve çalışmalarım esnasında benden yardımlarını eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. Âdem Ceyhan'a teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Oğuz ALTUNAĞA

Manisa 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR ve İŞARETLER	xii
GİRİŞ	1
1. Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği	1
1.1. Tercüme.....	1
1.2. Şerh.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA BİN ŞÜCÂ'NIN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

I.I. HAYATI.....	16
I.II. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	17
I.III. ESERİ.....	18
<i>Nesrû'l-leâlî</i> Şerhi	18

İKİNCİ BÖLÜM

NESRÜ'L-LEÂLÎ ŞERHİNİN MUHTEVA İNCELENMESİ

II.1.MUHTEVA İNCELEMESİ.....	19
II.1.1. Ele Alınan Konular.....	19
II.1.1.1. Sosyal Konular.....	19
II.1.1.2. Dinî Konular	20
II.1.1.3. Âdâb-ı Muâşeretle İlgili Konular.....	21
II.2.DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ	21
<i>Deyimler ve Atasözleri</i>	24
II.3.MUSTAFA BİN ŞÜCÂ'NIN ŞERH METODU	25
II.4.KONUYU AÇIKLAYICI ALINTILARDA BULUNMA	28

II.4.1. Âyet-i Kerîmeler	29
II.4.2. Hadîs-i Şerîfler ve Kelâm-ı Kibârlar	32
II.4.3. Arapça ve Farsça Beyitler	43
II.9. ŞAHISLAR VE ESERLERİ	46
II.9.1. Hz. Ali	46
II.9.2. Ebû Hureyre	49
II.9.3. İbn Abbas	50
II.9.4. Hasan-ı Basrî	51
II.9.5. Câ'fer es-Sâdık	51
II.9.6. Ebû Hanîfe	52
II.9.7. İbn Cüreyc	53
II.9.8. İbrâhim bin İsmail el-Mekkî	54
II.9.9. Feth-i Mevsilî	55
II.9.10. Süfyân-ı Sevrî	56
II.9.11. İbrâhim Edhem	57
II.9.12. Bâyezîd-i Bistâmî	58
II.9.13. Cüneyd-i Bağdâdî	59
II.9.14. Hallâc-ı Mansur	60
II.9.15. Ebu Bekir Şiblî	62
II.9.16. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	63
II.9.17. Sa'dî-i Şirâzî	65
II.9.18. Hâfız-ı Şirâzî	65
II.9.19. Ahmedî	66
II.9.20. Karamanlı Nizâmî	67
II.10. MANZUMELERDE KULLANILAN VEZİNLER	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NESRÜ'L-LEÂLÎ ŞERHİ

III. METİN	69
III.3.1. <i>Nesrü 'l-Leâlî</i> Şerhi'nin Yazma Nüshaları.....	69
III. 3.2. Metnin Kuruluşunda Tutulan Yol.....	70
III. 3.3. Transkripsiyon Alfabesi.....	71
III. 3.4. <i>Nesrü 'l-leâlî</i> ’nin Transkripsiyonlu Metni.....	72
SONUÇ	178
KAYNAKÇA	179
DİZİN	183

KISALTMALAR ve İŞARETLER

- [] : Müstensih tarafından unutulmuş harfleri gösterir
[?] : Silik, okunmayan kısımları gösterir
a : Yazma nüshada sayfanın ön yüzünü belirtir
b : Yazma nüshada sayfanın arka yüzünü belirtir
vb. : Ve başkası
vs. : Vesaire
c.c : Celle Celâluhü
s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem
r.h : Rahmetullahi aleyhi
r.a : Radiyallahu anh
a.s : Aleyhi's-selâm
Hz. : Hazret, Hazret-i
bkz. : Bakınız
Yay. : Yayını, Yayınları
yy. : Yüzyıl
çev. : Çeviren
s. : Sayfa
S. : Sayı

GİRİŞ

1. Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği

1.1. Tercüme

Yapılan bilimsel çalışmalar tercümenin hemen hemen insanlık tarihi ile başlayan bir olgu olduğunu bize göstermiştir. Tarih içinde var olan medeniyetlerde kültür akışı ve paylaşımı tercüme aracılığı ile yapılmıştır.¹ Cemal Demircioğlu'nun tercüme kelimesi üzerinde yaptığı bir çalışmada kelimenin aslen terceme olduğu; ancak tercime ve tercüme şekillerinin de kullanıldığı, özellikle de tercüme şeklinin meşhur bir galat olarak dile yerleştiği belirtilmektedir.²

Uygur dönemi Türkçe metinlere ve bazı etimolojik sözlüklere bakıldığında, bu dönemde tercüme faaliyetini karşılayan evirmek, yaratmak, aktarmak, çevürmek ve döndermek kelimeleriyle karşılaşılmaktadır.³

Anadolu sahasında da farklı dönemlerde (XIII. ve XV. yüzyıllar arası) “Türkîye gelmek”, “Türkîye çıkarmak”, “Türkî sûretinde söyle-, eyit-”, “Türkîce kılmak”, “Tercüme olmak”, “Tercüme eylemek”, “Tercüme it-(dür)mek” Ve “Nakl itmek”, “Nazm itmek”, “Tebdîl eylemek”, “Mübeddel eylemek” şeklinde yardımcı fiilleriyle birlikte tercüme faaliyetinin ifade edildiği görülmektedir.⁴

İnsanlık tarihinde kalıcı tesirler bırakan tercüme faaliyeti, ilk defa, MÖ III. asırda esir olarak Yunanistan'dan Roma'ya getirilen ve orada Homeros'un Odysseia'sını Yunancadan Latinceye tercüme eden Livius Andronikus tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵ Edebiyatımızda ilk tercümenin varlığından Çin kaynakları aracılığıyla haberdar oluruz. VI. yüzyılda Göktürk kağanı To-po zamanında Türkçeye tercüme edilen *Nirvansutra* adlı eserin, ilk Türkçe yazılı eser olduğu da tahmin edilmektedir. Yine bu yüzyılda Hazar civarındaki Türkleri Hristiyanlaştırmak için *Kitab-ı Mukaddes*'in Yunan alfabesiyle Türkçeye tercüme edildiği bilinmektedir.⁶

¹ İlyas Öztürk, **Tarihsel Süreçte Çeviri**, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 1.

² Sadık Yazar, **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2011, s. 13.

³ Yazar, s. 181.

⁴ Yazar, s. 190.

⁵ Nurgül Sucu, **Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği**, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 19, 125-148, 2006, s. 126.

⁶ Ayşe Yıldız, **Tercüme Kavramı ve Türkçe Mesnevilerde Tercüme Meselesinin Klasik Edebiyatlar Bağlamında Yorumlanması Denemesi**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/7, Fall 2009, s. 942.

İslam tarihinde en yoğun tercüme hareketlerinin XI. yüzyılda Irak'ta, Abbasiler döneminde başladığı görülür. Fetihler sebebiyle çok geniş bir sahaya yayılan Müslümanlar; Helenistik, İran ve kısmen de Hint kültürleriyle karşılaşmışlar; bu kültürlerle karşı büyük bir ilgi duymuşlardır. Ayrıca bu farklı kültürler arasında ortaya çıkan birtakım sürtüşme ve tartışmalarda Müslümanlar, kendi inanç ve düşüncelerini tutarlı bir şekilde savunmak ve onlara İslâm dininin güzelliklerini göstermek için bu kültürleri çok iyi tanımak ihtiyacını duymuşlardır. Böylece, antik dünyanın bilinen ilmî ve felsefî eserlerini Arapçaya çevirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Özellikle Halife Me'mun devrinde 830'da Bağdat'ta kurulan "Beytü'l-hikme" adlı, tercüme ve yüksek seviyedeki ilmî araştırmaların yapıldığı merkezler sayesinde tercüme faaliyetleri hem genişlemiş, hem de büyük bir hız kazanmıştır. Emeviler devri; kökleri İslâm, Grek, Suriye ve İran kültür çevrelerine dayanan ve ilk Abbasi halifeleri zamanında Bağdat'ta gelişen ilimler için bir filizlenme dönemi olmuş; o devirde sadece tıp, kimya ve astronomi sahalarına inhisar eden tercüme faaliyetleri, Abbasiler devrinde cebir, geometri, mantık ve metafizik alanlarını da içine almıştır. Abbasiler devrinde, Pehleviceden (eski Farsça) Arapçaya tercüme yapanlar arasında en önemli yeri Abdullah b. Mukaffa (İbn Mukaffa) alır. İbn Mukaffa; Hüsrev I. Enûşirvan zamanında tabip Berzeveyh (Berzuye) tarafından Hindistan'dan getirilip Pehleviceye tercüme edilen "*Panchatantara*" (beş makale/söz/nasihat/ders) Türk edebiyatındaki adıyla *Kelile ve Dimne*'yi Arapçaya çevirerek bu esere yeni bir şekil vermiş ve böylece, *Kelile ve Dimne* Arap nesrinin en güzel örneklerinden biri haline gelmiştir.⁷

Türkler X. yüzyılın ortalarından itibaren İslâmiyeti toplu halde kabul etmeleriyle yeni dinin emir ve yasaklarını öğrenme ihtiyacı doğmuş; Arapçaya yönelerek dini ana kaynağından öğrenme, *Kur'ân-ı Kerîm*'i anlama ihtiyacı hissetmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in ardından fıkıh kitapları, Arapça sözlükler, hadisler de çevirideki yerlerini almışlardır.⁸ Kuruluş ve ilk gelişme dönemindeki Anadolu Türk edebiyatı, yerli eserler yanında İran ve Arap edebiyatından yapılan çevirilere de yer vermiştir. Bu bakımdan, Anadolu Selçuklu devletinin parçalanması ile ortaya çıkan Anadolu Beylikleri dönemi, çeviri eserler yönünden önemli bir devirdir. XIII.

⁷ Sucu, s.127.

⁸ Vesile Albayrak Sak, **Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-Tayr Tercümeleri**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall, 2012, s. 656.

yüzyılda, Arap ve Fars kültürüne pek aşina olmayan, millî dil ve geleneklerine bağlı Türkmen emirleri, bir yandan yerli eserlerin yazılmasını teşvik ederken, bir yandan da Arapça ve Farsça eserlerin Türk diline kazandırılmasında yardımcı olmuşlardır.⁹ Türklerde XIII. yüzyıldan sonra hız kazanan tercüme faaliyeti, Türkçenin zamanla edebiyat ve ilim dili olması ile yaygınlaşmıştır. Osmanlı'da tercüme faaliyetleri XIII. ve XIX. yüzyıllar arasında başta İstanbul olmak üzere, Tebriz'den Belgrad'a, Kırım'dan Mısır'a kadar birçok kültür merkezini içine alan geniş bir sahaya yayılmıştır.¹⁰

Eski Türk edebiyatında tercümenin şu şekillerini görmekteyiz:

1. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler,
2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun olarak yapılan çeviriler,
3. Eserin konusu aktararak yapılan çeviriler,
4. Genişletilerek yapılan çeviriler.¹¹

Klasik Türk edebiyatında dinî, ahlâkî, siyasî ve sosyal konularda yazılmış birçok tercüme eser bulunmaktadır:

XIV. yüzyıl şairi Gülşehrî'nin Feridüddin-i Attâr'ın aynı adlı eserinden çevirdiği *Mantuku't-tayr*'ı; XIV. yüzyılda Mısır'da yetişmiş bir şair olan Seyf-i Sarâyî'nin Sadi-î Şirâzî'nin *Gülistân* adlı eserinden çevirdiği, *Gülistân* tercümelerinin bizdeki ilk örneği ve Kıpçak edebî nesrinin en güzel numunesi olan *Gülistân* tercümesi; Bedr-i Dilşâd'ın 1427 yılında telif ettiği, Emir Unsuru'l-Maâli Keykâvus'un *Kâbus-nâme* adlı eserinin genişletilmiş manzum tercümesi olan ve Sultan II. Murad'a sunulduğu için *Murâd-nâme* adıyla anılan eseri.¹²

Türk dilindeki ilk kırk hadis tercümesi, XIV. yüzyıl Harezm sahası şairlerinden Kerderli Mahmud b. Ali'nin kaleme aldığı *Nehcü'l-Ferâdis*'dir. Türk edebiyatında bu eserden sonra pek çok kırk hadis tercümesi meydana getirilmiştir:

Kemâl Ümmî, *Kırk Armağan*. Bâkî, *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*. Usûlî, *Manzûme-i Hadîs-i Erbaîn*. Abdülmecid b. Şeyh Nasuh, *Arafâtü'l-Ârifîn*.¹³

Eski Türk edebiyatında başka dillerden tercüme edilen eserler, edebî eserlerin

⁹ Zeynep Korkmaz, *Kâbus-Nâme ve Marzuban-Nâme Çevirileri Kimindir?*, TDAY Belleten, 1966, s. 267-275.

¹⁰ Yazar, s.13.

¹¹ Sucu, s.126.

¹² Âdem Ceyhan, *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme'si*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, Cilt: I-II, 1068 s.

¹³ Sucu, s.131.

yanında, çoğunlukla ahlâk ve adap kitapları ile nasihat-nâmelerdir. Başka dillerden Türkçeye tercüme edilen ahlâk ve adap kitapları ile nasihat-nâmelerden bazıları şunlardır:¹⁴

Hüseyin Tevfik, *Mi'yar-ı Hüsn-i Ahlâk*, (Gazâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-dîn adlı eserinden seçmeler.); *Mizân-ı Ulfet* (Gazâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-dîn adlı eserinden ahlâk bahsinin tercümesi).¹⁵

Farukî, Abdullah Hasîb, *Misbâhu'n-Necâh*, (Gazâlî'nin Vasâyâ-yı Hikemiyye'sinden).¹⁶

İzzet, *Terceme-i Risâle-i Dürcü'd-Dürer*, (Sühreverdî Şihâbü'd-din Ebû Hafs Ömer'in eserinden ahlâkî öğütler; çok gülme, sır saklamama, düşmanlık, vb. konularla ilgili).¹⁷

Ahmet Muhtar Giritli, *Mahâsin-i Ahlâk*, (Muhyi'd-din-i Arâbî'nin Fahu'ddin-i Râzî'ye yazdığı ahlâka dair eserinden).¹⁸

Hacı Zihni, *Feyz-i Yezdân*, (İbnu'l-Verdî'nin *Nasihatu'l-İhvân* adlı *Kasîde-i Lâmiyye*'sinin tercümesi).¹⁹

Osman Rasih, *Mükâlemât-ı Edebiyye* (Farsça Zafer-nâme adlı eserden: Büzürçmihr ile üstadı arasında geçen ahlâka dair 60 soru-cevap).²⁰

Nevres-i Kadîm, *Mebâligu'l-hikem* (Abdu'llahu'l-Ensârî-i Hirevî'nin Farsça Nasayih'ından).²¹

Seyyid Ali Fethi, *Terceme-i Nasâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî* (biri ikişer cümlelik öğütler).²²

Fatma Mebrûke, *Terceme-i Nasihâtu'l-hukemâ*.²³

Mercimek Ahmet, *Kabus-nâme* çevirisi (II. Murad'ın emriyle)²⁴

Mesut, *Kelile ve Dimne* çevirisi, Aydınogullarından Umur Bey adına, (Nüshanın istinsah tarihi 895, istinsah eden İsmail b. Mehmet b. Yavuz).²⁵

Filibeli Ali Çelebi, *Humâyûn-nâme*, (Hüseyin Vâ'iz-i Kâşîfî'nin *Envâr-ı*

¹⁴ Sucu, s.131.

¹⁵ Sucu, s.131.

¹⁶ Sucu, s.131.

¹⁷ Sucu, s.136.

¹⁸ Sucu, s.136.

¹⁹ Sucu, s.136.

²⁰ Sucu, s.136.

²¹ Sucu, s.136.

²² Sucu, s.136.

²³ Sucu, s.136.

²⁴ Sucu, s.137.

²⁵ Sucu, s.137.

Süheylî adı altında Farsça'ya çevirdiği *Kelîle ve Dimne*'nin Türkçe tercümesidir. Kanunî Sultan Süleyman'a sunulmuştur).²⁶

Abdurrahîm, *Terceme-i Pend-i Attâr* (Telifi 865/ 1447, Feridüddin-i Attâr'ın *Pend-nâme* adlı eserinin tercümesidir).²⁷

Tebrizli Ahmedî, *Esrâr-nâme* (Attâr'ın *Esrar-nâme* adlı eserinden tercüme denilmekle birlikte 39 hikâyenin yalnızca 3 tanesi Attâr'ın eserindeki hikâyelerle aynıdır).²⁸

Mesnevi türünde yazılan tercümelerden bazıları şunlardır:

İlk defa Firdevsî'nin daha sonra da Câmi'nin (ö.1492) kaleme aldığı *Yûsuf u Zeliha*, yine ilk defa Firdevsî'nin (ö.1020) *Şehnâmesi*'nde Hüsrev Perviz adıyla ele alınan *Hüsrev ü Şirin* (daha sonra Senâî ve Nizâmî de yazmış), Selmân-ı Savecî'nin (ö. 1376) 27000 beyit civarındaki eseri *Cemşîd ü Hurşîd*, yine İranlı şair Şemseddin Muhammed Asâr'ın (ö.1382-3) kaleme aldığı *Mihr ü Mah*, *Mihr ü Müşteri*, Unsurî'nin (XI. yüzyıl) *Vâmık u Azrâ*, Cürcânî'nin (XI. yüzyıl) *Vîs ü Râmîn*, kahramanlarının gerçek kişilikler olduğu sanılan bir Arap halk hikâyesi olmasına rağmen ilk defa bir bütünlük içinde ve mesnevi şeklinde İran'da ele alınan Genceli Nizâmî'nin (ö.1204) *Leylâ vü Mecnûn*'u ve daha birçok mesnevi, tercüme yoluyla İran edebiyatından Türk edebiyatına girmiş; yüzyıllar boyu şairlerimizin esin kaynağı olmuştur.²⁹

Yüzlerce tercüme eserden sadece bazılarına örnek vermeye çalıştığımız tercüme faaliyetleri günümüze kadar devam etmiştir.

1.2. Şerh

Şerh kelimesi edebî metinlerde "*açıklama, izah etme, genişletme, yarma*"³⁰ anlamında kullanılır. "Şerh" açma, açılma demektir. "Şerh-i sadr" göğsün, kalbin açılması; "şerh-i bâb", kapının açılması; "şerh-i mütûn" ise "edebî bir metnin, bir risalenin, bir kitabın ve bir şiirin açıklanması"³¹ olarak izah edilir. Tunca Kortantamer ise şerhi "bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından

²⁶ Sucu, s.137.

²⁷ Sucu, s.138.

²⁸ Sucu, s.138.

²⁹ Vesile Albayrak Sak, *Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-Tayr Tercümeleri*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Ankara, Fall 2012, p. 658.

³⁰ Yazar, s. 32.

³¹ Muhammet Nur Doğan, *Yolculuk Metaforu Bağlamında Klasik Şiiri Anlamak*, Aylık Eğitim Dergisi, Yıl 7, Sayı 77-78, 2016, s. 52.

daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması”³² olarak tarif eder. Şerh yazan kişiye ise şârih adı verilir.³³ Bu tarifler ışığında şârihin şerhi yaparken birinci önceliği okura bir şeyler öğretmek olduğu görülecektir.³⁴ Yapılan şerhler yöntem bakımından farklılıklar gösterse de amaç okuru metin hakkında daha detaylı bilgilere ulaştırmaktır.

İki türlü şerh yönteminden bahsedebiliriz: İlk olarak şârih önce metindeki kelimelerin lügat manasını, gramer yapısını v.b sıralar, sonra metinde kastedilmek istenen anlamı söyler. İkinci şerh metodunda ise metindeki kelime ve gramer yapısına dokunulmadan doğrudan şerh edilen metnin manası üzerinde durulur.³⁵

Kur’ân-ı Kerîm ve onun i’câzı ile Hz. Muhammed’in hadislerini daha iyi, daha doğru anlayıp aktarabilme gayretleri, beraberinde Arap dili ve edebiyatı üzerinde yoğun bir düşünme sürecini başlatmış; bu süreç birçok ilim dalının doğup hızla gelişmesinin fikrî zeminini oluşturmuştur. Tefsir, hadis gibi konuyla doğrudan ilgili ilimlerin yanında, bu ilimlerin alt yapısını oluşturan nahiv, sarf, lügat, istikak gibi dil; fesâhat, meânî, beyân, belâgat, aruz, kâfiye, inşâ gibi edebiyat bilimleri zamanla başlı başına birer ilmî disiplin hâline gelmişlerdir.³⁶ İslâm kültür ve medeniyetinde şerh çalışmaları VIII. yüzyılda başlamış ve Anadolu Osmanlı sahasında XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Elbette şerh edebiyatının bilinen bu tarihî seyrinde meydana getirilen eserlerin sayısı oldukça fazladır.³⁷

XIII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında şerh geleneği içinde en fazla şerh edilen eserlerin başında; kırk hadis mecmuaları, evrâd mecmuaları, hilye-i Nebî mecmûaları, esmâ-i hüsnâ risâleleri, *Fıkıh-ı Ekber*, *Fusûsü’l-hikem*, *Mesnevî*, *Gülşen-i Raz*, *Bostan*, *Gülistân*, *Baharistân*; en çok şerh edilen kasidelerin; *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Münferice*, *Kasîde-i Tâiyye*, *Kasîde-i Mimiyye*, Mevlânâ ve Urffî’nin kasideleri; şiirleri en çok şerh edilen şairlerin; Mevlâna, Hâfız, Urffî, ve İbni Fâriz olduğu bilinmektedir.³⁸ III. Murad devrinde ismi belirsiz bir kişi tarafından kaleme alınan *Şemâ’ilü’l-Ahmediyye* adlı hilye şerhinde de

³² Tunca Kortantamer, **Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi**, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, VIII, İzmir, 1994, s. 1.

³³ Mustafa Erdoğan, **Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış**, Celal Bayar Üniversitesi Sosya Bilimler Dergisi, Sayı:1, Manisa, 1997, s. 287.

³⁴ Hakan Yekbaş, **Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2008, s. 196.

³⁵ Erdoğan, **Edebiyatımızda Şerh Geleneğine...**s. 288.

³⁶ Hulûsi Kılıç, **Belâgat**, DİA, Cilt: 5, İstanbul, 1992, ss. 380-383.

³⁷ Yazar, ss. 263-980.

³⁸ Ömür Ceylan, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 25.

Hız. Peygamber'in fizikî özellikleri ile ilgili hadisler bu yöntemle şerh edilir. Kırk/yüz hadis şerhi gibi dinî nitelikli şerhlerin yanında felsefe, tasavvuf, mantık, matematik, târîh eserlerinin şerhleri de bulunmaktadır. Ancak sayısal olarak asıl yekûnu Farsça telif edilmiş "*Hâfız Dîvânı*", "*Gülistân*", "*Bostân*", "*Mesnevî-i Ma'neviyye*" gibi edebî eserler; Türkçe kaleme alınmış "*Tuhfe-i Şâhidî*", "*Tuhfe-i Vehbî*", "*Sübha-i Sıbyân*" gibi manzum lugatlar ile Arapça aslından "*Avâmil*", "*Emsile*", "*Kâfiye*", "*Unmûzec*", "*Telhîsü'l-Miftâh*" gibi dil ve belâgat eserlerine yapılmış şerhler teşkil etmektedir. Şem'î Şem'ullâh, (ö.1602'den sonra), *Sa'âdetnâme* (Şerh-i Pend-i Attâr). Hulûsî (1626-27'den sonra), *Vesîletü'l-Merâm* (Şerh-i Pend-i Attâr). Şu'ûrî Hasan Çelebi (ö.1693), Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr. İsmâîl Hakkı Bursevî (ö.1724), Şerh-i Pend-i Attâr, Şehrî, İsmet Süleymân Efendi (ö. 1731), *Mufasssal Şerh-i Pend-i Attâr*, Mustafâ Refî'a (ö. 1746'dan sonra), *Berg-i Dervîşân* (Şerh-i Pend-i Attâr), Kilisli Rûhî Mustafâ Efendi (ö.1798), *Rûhu's-Şürûh* (Şerh-i Pend-i Attâr), İsmâîl Müfid Efendi (ö. 1802), Şerh-i Pend-i Attâr. Attâr'ın *Pendnâmesi* de defalarca şerh edilmiş eserlerdendir.³⁹

Hız. Ali'ye Ait Sözlerin Tercüme ve Şerhi

Vecizeler içinde ise daha çok Hız. Ali'ye nisbet edilen sözlerle ilgili tercüme ve şerhler hem Arap ve Fars edebiyatında hem de klasik Türk edebiyatında karşımıza çıkar.⁴⁰ Arap ve Fars edebiyatında asırlar boyunca onlarca eserin vücuda getirilmiş olması, kültür mirasının nesilden nesle nakledilmesi dolayısıyla edebî bir geleneğin teşekkül ettiğini göstermiştir.⁴¹ Bu mevzuda yazılmış belli başlı Türkçe eserleri zaman sırasına göre incelediğimizde, Türk edebiyatında da mevcut olduğu görülecektir.⁴² Bu tercüme ve şerhlere Câhız'ın (ö. 255/869) *Mie Kelime'si*, Abdülvâhid b. Muhammed Temîmî el-Âmidî'nin (ö. 550/1155) hazırladığı *Gurerü'l-Hikem* ve *Dürerü'l-Kelim*, Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 578/1182) *Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-Mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib* adlı kitapçığı ve Ebû Alî Tabersî'nin (ö. 548/1153) hazırladığı *Nesrü'l-le'âlî* adlı eserler kaynaklık etmiştir.⁴³

Bu derleme eserler klasik Türk edebiyatında birçok şârih ve mütercim tarafından şerh ve tercüme edilerek kültür dünyamıza kazandırılmışlardır. Türk

³⁹ Yazar, ss. 62-70.

⁴⁰ Konuyla ilgili en kapsamlı çalışma bkz. Âdem Ceyhan, **Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri**, Öncü Kitap, Ankara, 2006.

⁴¹ Ceyhan, **Türk Edebiyatı'nda...**, s.102.

⁴² Ceyhan, **Türk Edebiyatı'nda...**, s.102.

⁴³ Yazar, ss. 965-966.

edebiyatında Hz. Ali vecizeleriyle alâkalı tercüme ve şerhler, zaman sırasına göre şunlardır:

XV. asırda yapılan tercüme ve şerhleri:

1- Kasım, *Nazmü'l-leâlî der Terceme-i Nesrû'l-leâlî*⁴⁴: Sultan II. Murad devri şairlerinden olan Kâsım *Nesrû'l-leâlî*'yi “*Nazmü'l-leâlî*” adıyla ve padişahın iltifatına erişmek ümidiyle tercüme etmiştir.⁴⁵

2- Hâfız, *Lü'lü-i Mendûd*⁴⁶: Hâfız, *Nesrû'l-leâlî*'yi 825/1422 yılında “*Lü'lü-i Mendûd*” adı altında ve daha açık bir dille çevirerek II. Murad'a sunmuştur.⁴⁷

3- Bedreddin bin Himmet-yârü'l-Mevlevî, *Sad-Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*⁴⁸: Sultan II. Murat devrinde Bedreddin bin Himmet-yârü'l-Mevlevî tarafından 838/1435 yılı Ramazan'ında Edirne'de yazıldığına dair (vr.125) kaydı bulunmaktadır.⁴⁹

4- Cemâl-i Halvetî, *Şerh-i Sad Kelime-i İmâm Ali*⁵⁰: Cemâl-i Halvetî'nin Hz. Ali'ye ait yüz vecizenin şerhi konusunda Arapça bir eseri vardır. Ancak onun aynı konuda Türkçe bir metin meydana getirip getirmediği kesin olarak bilinmemektedir.⁵¹

5- Ali Şir Nevâî, *Nazmü'l-cevâhir*⁵²: Ali Şir Nevâî (844-906/1441-1501) *Nesrû'l-leâlî*'yi *Nazmü'l-cevâhir* (Cevherler Dizisi) adıyla 890/1485 yılında Türkçeye çevirmiştir.⁵³

6- Mustafa bin Şücâ, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî*⁵⁴: Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devrinin akıncı beylerinden Evrenoszâde Ahmed Bey'in ricası üzerine 902/1496 yılında meydana getirilmiştir. Bu eser sadec Arapça vecizelerin tercümesi değil aynı zamanda şerhidir.⁵⁵

⁴⁴ İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. nr. 220.

⁴⁵ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.132.

⁴⁶ Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. nr.786

⁴⁷ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.149.

⁴⁸ Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr.650.

⁴⁹ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.150.

⁵⁰ Mısır Türkçe Yazmalar, III, s.47 nr. 3122.

⁵¹ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.156.

⁵² Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa, nr.781.

⁵³ Vahit Türk, *Ali Şir Nevâyî Nazmü'l-Cevâhir*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

⁵⁴ Millet Ktp. A. Emirî, Şer'îye, nr.629.

⁵⁵ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.166.

XVI. asırda yapılan tercüme ve şerhleri:

7- Mâtemî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî Min Kelâmi Ali bin Ebî Tâlib*⁵⁶: XVI. asır Osmanlı şairlerinden Mâtemî de *Nesrû'l-leâlî*'yi devrin sultanı için nazmen Türkçeye çevirmiştir.⁵⁷

8- Latîfî, *Nazmü'l-cevâhir*⁵⁸: Kastamonulu Latîfî (895-990/1490-1582) Hz. Ali'nin iki yüz (yedi) sözünün her birini de ikişer beyitle Türkçeye çevirmiş ve bu şekilde meydana gelen esere de *Nazmü'l-cevâhir* namını uygun görmüştür.⁵⁹

9- Usûlî, *Min Kelimât-ı 'Aliyyü Velî Kerrem-Allâhu Vechehu*⁶⁰: Hz. Muhammed'in 69 hadisini remel bahrinin “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla ikişer beyitli kıt'alar halinde tercüme eden Usûlî, bu çevirilerinin sonlarında Hz. Ali'nin sözlerinden onunu yine aynı şekilde nazmen Türkçeye çevirmiştir.⁶¹

10- Edâyî, *Sad-Kelime-i Ali*⁶²: XVI. veya XVII. asır şairlerinden Edâyî de Hz. Ali'nin, ünlü Arap yazarı ve Mutezile kelâmcısı Câhız (ö. 255/869) tarafından seçilen yüz sözünü nazımla Türkçeye tercüme etmiştir.⁶³

11- Vahdetî, *Terceme-i Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ*⁶⁴: On altıncı Osmanlı şairlerinden biri olan Vahdetî, Hz. Ali'nin yüz sözünü Türkçeye ikişer beyitli kıt'alar halinde çevirmiştir.⁶⁵

12- Vâhidî, *Cinânü'l-cenân*⁶⁶: Vâhidî *Cinânü'l-cenân* adlı eserde *Nesrû'l-leâlî* derlemelerindeki 178 vecizenin her birini ekseriya sekizer beyitle dilimize tercüme ve şerh etmiştir.⁶⁷

13- Mustafa bin Mehmed, *Terceme-i Sad-Kelimât-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn*⁶⁸: Hâcegîzâde Mustafa bin Mehmed 978/1570 senesinde Sokullu Mehmet Paşa'nın isteği üzerine dört halifenin yüzer sözünü Türkçeye tercüme ve şerh etmiştir.⁶⁹

⁵⁶ Süleymaniye Ktp. Fatih, 5404/8.

⁵⁷ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.172.

⁵⁸ İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 341/2.

⁵⁹ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.179.

⁶⁰ Millet Ktp. Ali Emîrî Efendî, Manzum Eserler, nr. 31.

⁶¹ Âdem Ceyhan, *Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 2001-2003, Cilt 30, ss. 147-188.

⁶² (Konya) Koyunoğlu Müze ve Ktp. 11068, vr. 67b-74a.

⁶³ Âdem Ceyhan, *Eski Bir Vecizeler Kitabı: Edâyî'nin Sad-Kelime-i Ali Tercümesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Manisa 2005/1 Bahar Sayısı, s. 15-46.

⁶⁴ Staatsbibliothek zu Berlin, Orient Bölümü, Landberg, 631.

⁶⁵ Âdem Ceyhan, *Vahdetî'nin Sad-Kelime-i Hazret-i Murtaza Tercümesi*, Gazi Üniversitesi Ahilik Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1 (Yaz 2004), s. 21-68.

⁶⁶ Dersaadet, 1313/1897, Kütüphâne-i İkdâm, s. 128.

⁶⁷ Hasan YILMAZ, *Vâhidî'nin Cinânü'l-cenân'ı (İnceleme-Metin)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış yüksek lisans tezi, Manisa 2009.

14- Harîmî, *Şerh-i Çihl-Kelâm-ı Emîrî'l-mü'minîn*⁷⁰: Hangi asır şairlerinden olduğuna dair eserinde maalesef kesin bir bilgi bulunmayan Harîmî de Hz. Ali'nin kırk sözünü ikişer beyitle Türkçeye çevirmiştir.⁷¹

15- Rihletî, *Tercemeti'l-Leâlî*⁷²: Rihletî de Mâtemî ve Latîfî'den sonra, *Nesrî'l-leâlî*'yi XVI. asırda nazmen tercüme eden Osmanlı şairlerindendir.⁷³

16- Lutfî, *Nazm-ı Nesr-i Leâlî*⁷⁴: Lutfî mahlasıyla tanınan şair Yahyâ bin Abdünnebî *Nesrî'l-leâlî*'yi manzum olarak tercüme etmiştir.⁷⁵

XVII. asırda yapılan tercüme ve şerhleri:

17- Azîz, *Gül-i Sad-Berg (Terceme-i Sad-Kelime-i İmâm Ali)*⁷⁶: XVII. asır Osmanlı şair ve yazarlarından Azîz, Sultan I. Ahmed'in isteği üzerine, Reşidüddîn Vatvat (ö. 578/1182)'in Matlûb Küll Tâlib'ini, yani Hz. Ali'nin yüz vecizesine dair eserini, Türkçeye tercüme etti.⁷⁷

18- Lâlî Hasan Efendi, *Şerh-i Kelimât-ı İmâm Ali*: Osmanlı Müellifleri yazarı Bursalı Mehmed Tâhir Bey (1278-1344/1861-1925), Manastırlı Lâlî Hasan Efendi'nin “*Şerh-i Kelimât-ı İmâm Ali*” isimli basılmamış bir eserinin bulunduğunu bildirir.⁷⁸

19- Âlî Hüseyin, *Ukûdül-'ukûl*⁷⁹: XVII. asır Osmanlı şair, tarihçi ve yazarlarından Âlî Hüseyin Efendi (ö.1058?/1648?) “*Ukûdül-'ukûl*” adını verdiği eserinde *Nesrî'l-leâlî*'de mevcut olan cümleleri tercüme ve şerh etmiştir.⁸⁰

20- Mehmed Gubârî, *Tercüme-i Sad-Kelime-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*⁸¹: XVII. asır Osmanlı şair ve yazarlarından Mehmed Gubârî de Hz. Ali'nin yüz sözünü Sultan IV. Murad devrinde (1032-1049/1623-1640) Türk diline nazmen çevirmiştir.⁸²

⁶⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. R. 1914.

⁶⁹ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.210.

⁷⁰ Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyye, 821/9, vr. 163b- 167a.

⁷¹ Âdem Ceyhan, *Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003/2, s. 45-58.

⁷² Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 1350.

⁷³ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.230.

⁷⁴ Mısır, Türkçe Yazmalar, IV, 227, nr. 4958.

⁷⁵ Âdem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, *Lutfî Mahlaş Bir Şairimizin Manzum Bir Eseri: Nazm-ı Nesr-i Leâl*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Manisa 2018, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 418-462.

⁷⁶ Süleymaniye Ktp. Denizli, 416/1.

⁷⁷ Âdem Ceyhan, *Reşidüddin Vatvat: Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad Berg*, Buhara yayınları, İstanbul, 2008, 192 s.

⁷⁸ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.237.

⁷⁹ Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 3317; Hacı Mahmud Efendi, nr. 5248.

⁸⁰ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.238.

⁸¹ Ankara Milli Ktp. Yz. A 3833/2 vr. 6b-14b.

21- Dânişî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî*⁸³: XVII. asır Türk şairlerinden biri olan ve Dânişî mahlasını kullanan Şâban bin Mustafa, *Nesrû'l-leâlî*'yi (1052/1643) Türkçeye çevirmiştir.⁸⁴

22- Seyyid Hasan Rızâî, *Sad-Kelime-i İmâm Alî Tercemesi*⁸⁵: XVII. asırda yaşamış mutasavvıf şairlerden Seyyid Hasan Efendi, Hz. Ali'nin *Sad-Kelime*'sinden doksan beşini, hezec bahrinin “mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbıyla ve iki beyitli kıt'alar halinde Türkçeye tercüme etmiştir.⁸⁶

23- Dânişî, *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Tercemesi*⁸⁷: Dânişî Şâban Efendi, *Sad-Kelime*'den yüz sözü ikişer beyitli kıt'alar şeklinde, aruzun müctess bahrinin “mefâîlün feilâtün mefâîlün feilün” kalıbıyla Türkçeye çevirmiştir.⁸⁸

XVIII. asırda yapılan tercüme ve şerhleri:

24- Nesîb Yusuf Dede, *Rişte-i Cevâhir*⁸⁹: Mevlevî şairlerden Nesîb Yusuf Dede (ö.1126/1714) kelimeleri tahlil, sözleri tercüme ve şerh etmek suretiyle *Nesrû'l-leâlî*'yi Türkçeye çevirmiştir.⁹⁰

25- İsmâîl bin İbrâhim, *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî*⁹¹: XVIII. asır şairlerinden olduğu tahmin edilen İsmâîl bin İbrâhim de Hz. Ali'nin yüz sözünü, hafif bahrinin “feilâtün mefâîlün feilün” kalıbıyla ve ikişer beyitli kıt'alar hâlinde Türkçeye tercüme etmiştir.⁹²

XIX. asırda yapılan tercüme ve şerhleri:

26- Mehmed Ali Fethî, *Terceme-i Kelâm-ı Erba'în-i Hazret-i Alî*⁹³: XIX. asır şair ve âlimlerinden Mehmed Ali Fethî (1219-1274/1804-1857) Hz. Ali'nin

⁸² Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.239.

⁸³ Süleymaniye Mikrofilm Arşivi nr. 3273.

⁸⁴ Âdem Ceyhan, **XVII. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şâban bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi**, Türkiye Mecmuası, Cilt:27/1, 2017, 65-99.

⁸⁵ DTCF Ktp. İsmail Saib I 5266.

⁸⁶ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.250.

⁸⁷ Manuscript Volume No.750H from the Garret Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 88a-101a.

⁸⁸ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.252.

⁸⁹ İstanbul, Dârü't-tibâatü'l-âmire, 1250/1834.

⁹⁰ Gürdal Semen, **Nesîb Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Rişte-i Cevâhir**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2006.

⁹¹ Ankara Milli Ktp. Yz.A. 4978/1.

⁹² Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.265.

⁹³ Beyoğlu Kışlak-ı Hümâyûnî Litografyası, 1276/1859, s. 8.

hutbelerinde yer alan hikmetli sözlerden binini tesbit etmiş, sonra bu vecizelerden kırk birini seçerek çevirmiştir.⁹⁴

27- Mustafa Vehbî, *Mahsûlî ‘Alî fî Şerh-i Kelimât-ı ‘Alî*⁹⁵: “Meclis-i Kebîr-i Maârif Dâire-i İmiyyesi âzâsından” Mustafa Vehbî efendi, 1288/1871 yılında Hz. Ali'nin yüz vecizesini “*Şerh-i Nutk-ı Hayderî: Mahsûlî ‘Alî fî Şerh-i Kelimât-ı ‘Alî*” adıyla ve her sözden sonra o sözde geçen kelimeleri gramere tatbik edip şerh etmek suretiyle Türkçeye çevirmiştir.⁹⁶

28- Osman Salâhaddin Dede, *Terceme-i Nesrî'l-leâlî*⁹⁷: On dokuzuncu asrın Mevlevî şeyhlerinden biri olan Osman Salâhaddin Dede, Türkçeye çevirdiği (1297/1879) *Ahidnâme-i Alî* tercümesinin 43b-58b yaprakları arasında bulunan *Nesrî'l-leâlî*'ye ait yirmi dokuz baktan meydana gelen vecizeleri birer ikişer cümleyle tercüme etmiştir.⁹⁸

29- Zihnî Efendi, *Emsâl-i ‘Alî*: Manastırlı Rifat Bey'in *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*'ından öğrendiğimize göre, Mevlevî tarikatı bağlılarından Zihnî Efendi de Hz. Ali'nin *Emsâl*'inden bir miktarını tercüme ve şerh etmiştir.⁹⁹

30- Akşehirlizâde Ali Haydar, *Şemmetü'l-esrâr*¹⁰⁰: Akşehirli Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi'nin (1210-1298/1795-96-1881) oğlu Ali Haydar Bey (1262-1333/1847-1914-15), 1297/1880 yılında Manisa'da şer'îyye mahkemesi hâkimi iken, Manisa Mevlevîhanesi şeyhi İbrâhim Fahreddin Çelebi'nin isteğiyle, Hz. Ali'nin yüz sözünü şerh etmiştir.¹⁰¹

⁹⁴ Âdem Ceyhan, **Mehmet Ali Fethî'nin Hz. Ali'den Kırk Söz Tercümesi: Terceme-i Kelâm-ı Erba'în-i Hazret-i ‘Alîyyü'l-Murtazâ**, Sûfî Araştırmaları, Cilt: 2, Sayı: 3, Manisa, Kış 2011, ss. 11-42.

⁹⁵ Matbaa-i Âmire, İstanbul 4 Şa'bân 1288/ 18 Ekim 1871, 66 s.

⁹⁶ Âdem Ceyhan, **Bektâşî-meşrep Bir Molla'nın Hz. Ali'den Yüz Söz Açıklaması: İmamzâde Mustafa Vehbî'nin Sad-Kelime-i Alî Şerhi**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl 2012, Sayı 64, s. 233-248.

⁹⁷ TSM M.R.759, vr. 43b-58b.

⁹⁸ Âdem Ceyhan ve Fatma Şükran Elgeren, **Osman Selahaddin el-Mevlevîye Ait Olduğu Sanılan Bir Eser: Nesrî'l-leali Tercümesi**, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 18, İstanbul 2017, ss. 29-84.

⁹⁹ Ceyhan, **Türk Edebiyatı'nda...**, s.292.

¹⁰⁰ 1. bs. 1297/1880, Saruhan Sancağı Matbaası, 52 s.- 2. bs. 1299/1881 (Merâsîdül-hikem'le birlikte), Saruhan Matbaası, s. 130-166.

¹⁰¹ Ceyhan, **Türk Edebiyatı'nda...**, s.293.

31- Akşehirlizâde Ali Haydar, *Merâsîdü'l-hikem*¹⁰²: Akşehirlizâde Ali Haydar Bey, Hz. Ali'nin yüz sözünü tercüme ve şerh ettikten sonra “*Nesrû'l-leâli*” yi de “*Merâsîdü'l-hikem*” adıyla şerh etmiştir.¹⁰³

32- Muallim Nâcî, *Emsâl-i 'Ali*: Eserlerinden; Arap, Fars, Türk dillerine ve edebiyatlarına vâkıf olduğu anlaşılan Muallim Nâci Efendi (1265-1310/1849-1893), 1303/1885-86 yılında Hz. Ali'nin bazı vecizelerini “*Emsâl-i 'Ali*” adı altında mensur olarak Türkçeye tercüme etti.¹⁰⁴

33- Hocaîzâde Ahmet Cevdet, *Külliyât-ı İmâm Alî Radıy-Allâhü Te'âlâ Anhü ve Kerrem-Allâhu Vechehü'den Birinci Kitab*¹⁰⁵: Hocaîzâde Ahmet Cevdet (1866-1943), Hz. Ali'ye nisbet edilen manzum ve mensur eserlerin edebî, hikemî ve ahlâkî bakımından büyük bir değer taşıdığına inandığı için onun sözlerinden bir kısmını nazmen Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁰⁶

34- Sipâhizâde Ali Gâlib, *Dürretü'l-ma'âlî fî Tercemeti'l-leâli*¹⁰⁷: “İbnü's-Sâvecî” diye tanınan Ebü'l-mehâsin Muhammet bin Sa'd bin Muhammet en-Nahcûvânî (ö.738/1337), 732/1331 yılında “*Nesrû'l-leâli*” yi “*Dürretü'l-ma'âlî fî Tercemeti'l-leâli*” adıyla ve iki yüz elliye yakın Arapça sözün her birini hezec bahrinin “mefâilün mefâilün feülün” kalıbıyla Fars diline çevirmiştir; Sipâhizâde Ali Gâlib ise vecizelerin mensur Türkçe çevirilerini ve gerekli gördüğü bazı açıklamaları ilâve ederek bu eseri neşretmiştir.¹⁰⁸

35- Mahmut Nedim, *İmâm Alî Kerrem-Allâhu Vechehu Efendimizin Eş'âr-ı Hakîmânelerinden*¹⁰⁹: 1887-88 yıllarında Aksaray civarında “Medrese-i Edebiye” adıyla kurulan hususî mektebin muallimlerinden olan Mahmut Nedim, Hz. Ali'ye sorulan yedi soru ve onun bunlara verdiği cevaplarla yine halifeye ait hikmetli şiirlerden yedi beyti Türkçeye tercüme etmiştir.¹¹⁰

¹⁰² Saruhan Sancağı Matbaası, 1299/1881, s. 2- 129. S.130-166'da *Şemmetü'l-esrâr*'ın 2. baskısı yer almaktadır.

¹⁰³ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s.297.

¹⁰⁴ Âdem Ceyhan, *Emsâl-i Alî: Hazret-i Alî'nin Hikmetli Sözleri*, Çev. Muallim Nâcî, Buhara yayını, İstanbul 2011, 144 s.

¹⁰⁵ Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1311/1894-95, s. 32.

¹⁰⁶ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 317.

¹⁰⁷ İstanbul Matbaa-i Âmire, 1315/1897, s. 96.

¹⁰⁸ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 322.

¹⁰⁹ Atatürk Üniversitesi Seyfeddin Özege Yazmaları, nr. 18769.

¹¹⁰ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 330.

XX. asırda yapılan tercüme ve şerhleri:

36- Mehmed Hâlis, *Envârü'l-edeb*¹¹¹: Mehmed Hâlis, Abdülvâhid-i Âmidî'nin (ö. 550/1155?) Hz. Ali'nin binlerce sözünü derleyerek meydana getirdiği *Gurerü'l-hikem*'inden seçtiği bazı vecizeleri Türkçeye çevirmiştir.¹¹²

37- Manastırlı Mehmet Rif'at, *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*¹¹³: Manastırlı Mehmet Rif'at Bey 1319/1904 yılında yazdığı “*Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*” adlı eserinde Reşîdüddîn-i Vatvat'ın dört halifenin vecizelerine dair eserlerini Türkçeye kısmen çevirmiştir.¹¹⁴

38- Sa'deddin, “İmâm Alî Efendimizin Hikemiyât-ı Celîlelerinden”¹¹⁵: 1909-1910 yıllarında Üsküp'te Muallim Sadî (1853?-1917) tarafından yayımlanan “*Yıldız*” mecmuasında Sa'deddin Efendi, Hz. Ali'ye ait bazı vecizeleri tercüme ederek yayınlamıştır.¹¹⁶

39- Ahmet Râşid, *Düstûr-ı Ahlâkî*¹¹⁷: Ahmed Râşid Efendi “*Şerh-i Dîvân-ı Alî*”den seçtiği yüz civarında beyti kendi devrinin Türkçesiyle nesre çevirmiş, “*Nehcü'l belâga*”dan aldığı otuz dolayında vecizeyi dilimize tercüme etmiştir.¹¹⁸

40- Ahmed Nazmi, *Emsâl-i Alî*¹¹⁹: Ahmed Nazmi, Hz. Ali'nin bazı vecizelerini “*Emsâl-i Alî*” adı altında dilimize çevirmiştir.¹²⁰

Bu tercüme ve şerh mahiyetindeki eserler arasında yer alan ve çalışmamıza konu olan metin ise Mustafa bin Şucâ tarafından meydana getirilmiş çeviri *Nesrü'l-leâlî* açıklamasıdır.

Çeşitli nüshalarına, tercüme veya şerhlerine göre vecize sayısı 200 ilâ 300 arasında değişen *Nesrü'l-leâlî*'nin Tabersî (ö. 548/1154) tarafından hazırlandığı nakledilir.

¹¹¹ Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1324 [1908-09], s. 52.

¹¹² Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 334.

¹¹³ Matbaa-i Uhuvvet, (Marunî), Halep 1327/1909, s. 97.

¹¹⁴ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 339.

¹¹⁵ Yıldız, 7 Mayıs[Haziran] (1) 325, 1. yıl, Sayı 16, s.2-3.

¹¹⁶ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 347.

¹¹⁷ Müntehabât-ı Eş'ar-ı Alî (Kerrem-Allâhu Vechehu) Tercümesi, Metin Matbaası, 1909-10, s. 22.

¹¹⁸ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 351.

¹¹⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp. Osman Ergin Yazmaları, 68/2.

¹²⁰ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda...*, s. 358.

Tabersî ve Nesrû'l-leâli

Büyük ihtimalle Taberistan'da, bazı rivayetlere göre ise Kâşân ve İsfahan arasında bir köy olup Arapça'ya Tabris şeklinde geçen Tefriş'te doğdu. 467/1075 veya 470'te (1077) dünyaya geldiğini belirten nakiller yanında doksan yaşında öldüğü şeklindeki rivayetler dikkate alınarak 458 (1066) yılında doğduğu kabul edilebilir. Ebû'l-Vefâ Abdülcebbâr b. Ali el-Mukrî er-Râzî, Ebû Ali b. Şeyh et-Tûsî, Muvaffakuddin Hüseyin b. Feth el-Vâiz el-Bekrâbâdî, Ebû Tâlib Muhammed b. Hüseyin el-Hüseyinî ve Hasan b. Hüseyin b. Bâbeveyh el-Kummî gibi âlimlerin derslerine devam etti. Tahsilinden sonra bir süre Horasan'da hocalık yaptı. Başta oğlu Radiyyüddin olmak üzere Reşîdüddin İbn Şehrâşûb et-Tabersî, Müntecebüddin el-Kummî, Kutbüddin er-Râvendî ve Burhâneddin Muhammed Ali el-Kazvînî gibi öğrenciler yetiştirdi. 523'te (1129) Meşhed'den ayrılarak Sebzevâr'a yerleşti ve eserlerinin çoğunu telif ettiği ömrünün son yirmi beş yılını burada geçirdi. 548 (1154) yılının kurban bayramı gecesi Sebzevâr'da vefat eden Tabersî'nin naaşı Meşhed'e nakledilerek Katlgâh diye bilinen yerde, diğer bir rivayete göre ise İmam Ali er-Rızâ'nın abdest alıp guslettiği yerde defnedildi.

Tabersî'nin tefsir alanındaki çalışmalarının önem taşıdığı kabul edilmekte, günümüz Şîî dünyasında müfessirliğiyle öne çıkmaktadır. 1. Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Ğur'ân (Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Ğur'ân). Eser üzerinde muhtelif ihtisar çalışmaları yapılmış ve Farsça'ya tercüme edilmiştir. *Nesrû'l-leâli*, Hz. Ali'nin sözlerinin alfabetik sıraya göre düzenlenip kaydedildiği küçük bir risâledir.¹²¹

Nesrû'l-leâli, Türk edebiyatı tarihinde de hayli rağbet görmüş; XV.-XX. asırlar arasında manzum veya mensur olarak on dört kere dilimize çevrilmiştir. Bunlardan çoğu manzum olup üçü (Mustafa bin Şücâ', Nesîb Yûsuf Dede ve Akşehirlizâde Ali Haydar Bey'in eserleri) mensur şerh mahiyetindedir.¹²²

Biz burada önce Mustafa bin Şücâ'nın hayatı ve edebî kişiliği hakkında eserinden yola çıkarak bilgi vermeye çalışacağız, daha sonra *Nesrû'l-leâli* şerhini ele alıp incelemeye gayret edeceğiz.

¹²¹ Mustafa ÖZ, **Tabersî**, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010, Cilt: 39, s. 324-325.

¹²² Âdem Ceyhan, Tuğba Aydoğan, **II. Murad için Dizilmiş İnciler: Hâfız'ın Nesrû'l-leâli Tercümesi "Lü'lü-i Mendûd"**, Turkish Studies, 2013, s. 36.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA BİN ŞÜCÂ'NIN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

I.I. HAYATI

Mustafa bin Şücâ'nın hayatı ile ilgili herhangi bir bilginin *Şekâik Tercümesi*, şuara tezkireleri gibi Osmanlı âlim ve müelliflerini tanıtıcı biyografik kaynaklarda geçmediğini tespit ettik.¹²³

Yazar yaşadığı dönemle ilgili bilgiyi eserinde kendisi şöyle verir: “Ahmed Beg İbn ‘Alî Beg İbn Evrenos Beg¹²⁴ الله بقاه بفضلہ Hicret-i Resûl’ün (şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem) tokuz yüz ikinci yılında Emîrü’l mü’minîn ‘Alî İbn Ebî Tâlib (Kerrema’llâhu te‘âlâ vecchehu ve rağıya’llâhu te‘âlâ ‘anhu) bir kitâb kim *Nesrû’l-leâlî* dërler, ol emîr-i kebîre tuhfe getürmişler. ‘Arab lisânı üzre olup ve icâz olduğ-çün ‘Türkçe şerh yazılsun.’ dëyü bu fakîr, ed‘ afü’l ‘ibâd Mustafa bin Şücâ‘a işâret buyurdılar.” (vr. 1b)

Bu cümlelerden anlaşıldığına göre Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid devrinin akıncı beylerinden Evrenos-beyzâde Ahmed Bey’e 902/1496 yılında Hz. Ali’nin vecizelerini ihtiva eden *Nesrû’l-leâlî* hediye getirilmiş; o da bu Arapça eser için Türkçe şerh yazılmasını Mustafa bin Şücâ’dan rica etmiştir.¹²⁵

Evrenoszâde Ahmed Bey (ö. 912/1506), Osmanlı Devlet’nin kuruluş devrinde, bilhassa Rumeli’nin fethinde büyük gayretleri, başarıları görülen Evrenos Bey’in (ö. 820/1417) akıncı torunlarından olup hem Fâtih Sultan Mehmed, hem de onun oğlu II. Bayezid devrinde çeşitli seferlere, akınlara katılmış; askerî ve idarî hizmetlerde bulunmuş; Vardar Yenicesi’nde cami, medrese, imaret ve tekke yaptırmış bir adamdı.¹²⁶ Eserindeki bu satırlardan Mustafa bin Şücâ’nın 15. asrın ikinci yarısında hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Evrenos-zâde Ahmed Bey’le ilgili başka bir kaynakta şu rivayet yer alır: “Rivayete göre genç bir sipahi olarak sefere katılan Kemâl Paşa-zâde, Vezir İbrahim Paşa’nın (ö. 1499) başkanlığında yapılan bir toplantıda, devrin âlimlerinden Molla Lütfi’nin (ö. 1495) protokolde, kahramanlığı ile meşhur ordu komutanı Evrenos-zâde Ahmed Bey’in önünde yer aldığına, yani ilmiye sınıfının askerlikten daha fazla itibar

¹²³ Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda...*, s.167.

¹²⁴ İsmi gibi mutluluğu yok olmasın, Allah lûtfuyla onun kalıcılığını devam ettirsin.

¹²⁵ Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda...*, s.166.

¹²⁶ Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda...*, s.166.

gördüğüne şahit olur. Bunun üzerine Kemâl Paşa-zâde, ne kadar çok çalışırsa çalışsın askeriyede Evrenos-zâde Ahmed Bey'in şöhretine ulaşamayacağını, lakin çok çalışarak bir Molla Lütî olabileceğini düşünüp askeriyeden ayrılır ve medrese eğitime başlar.”¹²⁷

Mustafa bin Şücâ'nın biyografisi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamamak da 15. asrın sonlarında hayatta olduğu kendi eserinde verdiği bilgiden açıkça anlaşılmaktadır.

I.II. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Mustafa bin Şücâ'nın edebî kişiliğinin izlerini bilinen tek eseri *Nesrû'l-leâlî* şerhinde görmekteyiz. Onun II. Bâyezid devri âlimlerinden biri olduğu, Arap ve Fars dillerini bildiği *Nesrû'l-leâlî* şerhinden anlaşılmaktadır.¹²⁸ *Nesrû'l-leâlî* şerhinde söyleyeni belirsiz manzum parçaların bulunması -eğer kendisine ait ise- onun âlimlik vasfının yanında şairlik vasfının olduğunu da akla getirmektedir.

Mütercim yüz on ikinci sözü, kendisine ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir manzume ile izah etmiştir:

Sükût étse kişi râhat olur dil
Degül dil belki cân râhat olur bil

Ki zîrâ söylemekde çokdur âfât
Olur bühtân nemîme dahı gıybet

Sözi söyleme illâ söylegil az
Ki vâcib olmasa söz vâzgel vâz

Kişi sözden girür ekşer günâha
Ki cân-ı Yûşuf'ın atar ға' r-ı çâha

Dilüni hıfz edüp terk ét günâhı
Behişt eyle bu câna ға' r-ı çâhı

¹²⁷ İsmet Parmaksızoğlu, **Kemal Paşazâde**, MEB İslâm Ansiklopedisi, 2002, Cilt. 6, s. 561.

¹²⁸ Ceyhan, **Türk Edebiyatı'nda ...**, s.166.

Bir nesir yazarı olarak Mustafa bin Şücâ'nın eserini amacına uygun olarak yazdığını, izahları sırasında âyet ve hadislerden örnekler, menkıbelerle, büyüklerin sözlerinden alıntılarla konuyu anlattığı görülmektedir.

I.III. ESERİ

Nesrû'l-leâlî Şerhi

Mustafa bin Şücâ, Evrenoszâde Ahmed Bey'in isteği üzerine *Nesrû'l-leâlî* isimli Arapça vecizeler derlemesini Türkçe olarak şerh etmiştir. *Nesrû'l-leâlî*, Hz. Ali'ye ait 280-290 civarında Arapça özlü sözü elifba sırasına göre ihtiva eden bir kitaptır. Mustafa bin Şücâ bu vecizelerden 267'sini mensur olarak şerh etmiş; izahı sırasında ele aldığı sözlerle ilgili âyet ve hadislerden, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden, ayrıca bazı hikâyelerden faydalanmıştır. Bu özlü sözlerde İslâm esaslarına bağlı olarak inanç, ibadet, ahlâk ve adap konuları ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

NESRÜ'L-LEÂLÎ ŞERHİNİN MUHTEVA İNCELENMESİ

II.1.MUHTEVA İNCELEMESİ

I.1.1. Ele Alınan Konular

Mustafa bin Şücâ'nın *Nesrü'l-leâli* şerhinde 267 Arapça özlü sözün elifba sırasına göre açıklanmıştır. Mustafa bin Şücâ Arapça vecizeleri mensur olarak şerh etmiş; şerh sırasında ele aldığı sözlerle ilgili âyet ve hadislerden, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden, ayrıca bazı hikâyelerden faydalanmıştır. İslâm esaslarına bağlı olarak inanç, ibadet, ahlâk ve âdâp konuları bu özlü sözlerde ele alınmıştır.

İncelediğimiz eserde Hz. Ali'nin 267 vecizesi izah edilmiştir. Bu ahlâkî güzel sözlerde ele alınan bazı konular şunlardır: İman, dostluk, şükür, edep, borcun ödenmesi, kişinin ailesine edep öğretmesi, anne ve babanın iyilikleri, gece namazı, çok yemenin zararları, âhiret hayatının dünya hayatından üstün olması, güzel amel işlemenin insan ömrüne katacağı bereket, Allah'ın takdirine râzı olmak, hayırsız kişilerin devletin başına geçmeleri, gece namazına kalkmak, cimri ve hırslı insanların durumu, iyi insanlarla sohbet etmek... Sosyal, dinî ve âdâb-ı muâşeretle ilgili olmak üzere üç başlık altında topladığımız bu konuları eserden alıntıladığımız sözlerle izah etmeye çalışacağız.

II.1.1.1. Sosyal Konular

Fakirlerle yemek yemenin bereketine otuzuncu sözde değinilmektedir:

¹²⁹ تراحم الايدي على الطعام بركته

Ṭa'âm üzre el çok olmak bereketdür. Murâd demek ola ki kişi ṭa'âmın yalunuz yimeyüp fuḳarâ ile yemek ez'af u muż'af olduğı cem'iyete sebebdür. (vr. 15a)

Elli dokuzuncu sözde, sanat sahibi olmanın gerekliliğı ve sanatın insan için bir hazine olduğı anlatılır.

¹³⁰ خرفة المرء كنزه

Erün şan'atı kenzidür. Ya'nî demekdür ki kişinin şan'atı cem' olmuş hâzır māl gibidir. Zîrâ ehl-i şan'at kût-ı yevmini şan'at sebebiyle tahşîl ederler, ma'âşları

¹²⁹ Yemeğin üzerinde çok el olması berekettir.

¹³⁰ Kişinin sanatı hazinesidir.

şan‘atdan gelüp eksük olmaz ve şan‘atdan hâşıl olan māl oldur ki kişi şan‘atdan ve ‘araḫ-ı cebīnden azana.(vr. 25a)

Yüz otuz dördüncü sözde az konuşmanın rahata vesile olduğu ve sözün ne amaçla, nasıl kullanılacağı da beyitlerle izah edilmektedir.

صمت الجاهل ستره¹³¹

Cāhilün şamt édüp söylememesi örtüsüdür. Zīrā söyleyecek ‘ayb ü hünery zāhir olur. Ammā söylemeyecek hāmuşluk ile mestür olur, cehli zāhir olmaz. Nitekim demişlerdür:

Beyt: تا مرد سخن نگفت باشد

عيب وهنرش نهفته باشد¹³²

Ya‘nī demekdür ki tā er söz söylemeyince ‘ayb ve hünery gizli olup ma‘lūm olmaz ammā kaçan söylese, āşkār olur, ve hem demişler söz söylemek gerekmez illā birkaç mevzi‘de gerekdür. Birisi ‘ilm öğretmek için söyleye, ikinci ‘ilm öğrenmekde şeyhden su‘al etmek için söyleye, üçüncü talebelere ‘ilm-i dīn beyān édüp emr-i ma‘rūf, nehy-i münker için söyleye. Dördüncü umūr-ı dünyevīde zarūret düşerse söyleye. Bunlardan ğayrı kelimāt zāid ve mālāya‘nidür, demişler. [vr. 46b]

II.1.1.2. Dinî Konular

İslāmın şartlarından biri olan zekāt vermek konusuna on üçüncü sözde şöyle değinilmiştir:

بركت المال فى اداء الزكاة¹³³

Ya‘nī mālün bereketi zekātını vèrmeklikdedür. Ya‘nī demekdür ki, bir kişi mālünün zekātını edā ètmese, mālünün zevāline sebebdür. Nitekim Resūl Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurdi: ¹³⁴ صنوا المالكم بالزكاة Ya‘nī “Mālünüz āfātadan maḥfūz kıluñ zekātını edā eylemek ile.” demekdür. Pes kişi mālünün zekātını vèrmek mālını āfātadan maḥfūz kılmakdur ve hem izdiyādına sebep olur. (vr. 7b)

Namazla iman arasındaki münasebet yirmi altıncı sözde anlatılmaktadır:

تكاسل المرء فى الصلوة من ضعف الايمان¹³⁵

Ya‘nī erün namāzda süstlügi īmānının za‘findandur. Zīrā īmān kişi Allāh

¹³¹ Cāhilin susması örtüsüdür.

¹³² Kişi konuşmadığı müddetçe aybı da hünery de gizli kalır.

¹³³ Malın bereketi zekātını vermekle olur.

¹³⁴ Malınızı zekātla koruyun. (Beyhakī)

¹³⁵ Kişinin namazda gevşekliğı imānının zayıflığındandır.

te‘ālā’ya ve yevm-i āhirete inanmağa dërler. Pes, dèmek oldu ki, bir kimesne Allāh te‘ālā’ya ve yevm-i āhirete i‘tikād-ı tām ile dileye ki ĩmān getüre, ol kimseye gerekdür ki ‘ibādetu’llahda gūşışde olup ihlāş ile ‘amelde ola, ĩmānınuñ kuvveti miqdārı ve eger ‘ibādet-i Hāk’da süst olup tekāsül ve tehāvün gösterse, ĩmānınuñ ve i‘tikādınuñ za‘fına delıldür. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ¹³⁶
Ya‘nī ‘Īmānuñ ‘alāmeti şalātdur.’ dèmekdür. (vr. 12b)

II.1.1.3. Âdâb-ı Muâşeretle İlgili Konular

Sözün faydalısı ve makbulü konusuna kırk altıncı sözde şöyle değinilmiştir:

¹³⁷ جودة الكلام فى الاختصار

Kelāmuñ muhkem olup maqbül olması ihtişār ile, ya‘nī muhtaşar olup müfīd olmağladur. Zīrā bir maqāmda kelām uz etse aqvāl çoğalup zabt etmesi güç olur ve nāzır olanlara süstlük vërür. Anuñ gibi kelāmuñ ‘i’tibārı az olur ve hem dèmişler beyt:

سخن بسيار دان واند کی کو

یکی راصد مکوصدرا یکی کو ¹³⁸

Ya‘nī dèmekdür, sözü çok fikr eyle az söyle. Bir sözü yüz kerre söyleme, yüz sözü bir söyle! Ya‘nī az ‘ibāretle edā etmege kâsd eyle. Zīrā öyle olan kelām kavî ve aḥkem olur. (vr. 21b)

Vermiş olduğumuz örneklerde görüldüğü üzere *Nesrî’l-leâlî* şerhi konu bakımından zengin bir muhtevaya sahip dinî, ahlâkî bir kitapçıktır.

II.2.DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ

İncelemesini yaptığımız *Nesrî’l-leâlî* şerhi yazılmış olduğu dönem olan XV. asır Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini göstermektedir. Mustafa bin Şücâ’nın Arapçadan Türkçeye nesren çevirdiği bu eserde sade ve açık bir Türkçe kullandığını, dilinin o devirde okuyan herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilircek sadelikte olduğunu görmekteyiz. Tabii, sade, hüner göstermeye çalışmak yerine, bilgi verme gayesini güden, külfetsiz bir nesirdir onun nesri... ¹³⁹

Şücâ oğlu Mustafa Efendi, okuyanların usanmaması ve anlamakta zorlanmaması için, sözü çok uzatmadan yahut kısaltmadan, orta bir yol tutarak

¹³⁶ İmanın alâmeti ise namazdır. (*Münâvî*).

¹³⁷ Sözün kıyası, sağlamı ve faydalısı makbuldür.

¹³⁸ Çok söz bil ama az söyle. Bir sözü yüz kez söyleme yüz sözü bir kez söyle.

¹³⁹ Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda...*, s.171.

açıklama yazmış; vecizeleri şerh ederken *Kur'an* âyetlerini, hadisleri ve büyüklerin sözlerini, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri de şahit olarak göstermiştir.¹⁴⁰ Kendisi bu konuda şunları söyler:

“Ammā ziyāde tafşīl olunmadı tā kim mütāla‘a edenlere tekāsül gelmeye ve ziyāde ihtisār dahı olunmadı. Tā kim şübhe ve işkāl kalmaya. Hayru‘l-umūr üzre ketb olındı. İfrāt ve tefrīt olmamaqdır. Zīrā Resūl ‘aleyhi’s-selām buyurdu: ¹⁴¹خير الامور اوسطها dedi ve hem ba‘zı kelimātın şerhinde āyāt-ı kerīme ve ehādīs-i Nebviyye ve ba‘zı mevāzī‘ de ekābir kelimātından ‘alā sebīlī’l istişhād zıkr olındı.” (vr. 1b-2a)

Mustafa bin Şücâ aynı zamanda Hz. Peygamber’in bir hadisinde yasaklandığı için, üstünlüğünü göstermek maksadıyla tartışmaya girmekten kaçındığını da dile getiriyor:¹⁴²

“Ammā es’ile ve evvibe ĩrād olunmadı tā kim ‘alā sebīlī’t-tecessūs ve münāzara ve ‘alā tarīķu’t tefaddul mübāhase münfehim olmaya. Zīrā Resūl Hazreti ‘aleyhi’s-selām buyurdu: ¹⁴³ان الله ينهكم عن قيل وقال Ma‘nāsı budur ki: Allāh te‘ālā sizi nehy eyledi kıyldan ve kâlden. Ya‘nī tefaddul kâsd edüp münāzara ve mübāhase etmekden, demekdür.” (vr. 2a)

Şerhte XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesine ait dil özelliklerinin yanında Arapça ve Farsça terkiplerin az kullanıldığı görülmüştür. Bu ifade şeklinin kullanılmış olması, tahminimize göre yine dīnī ve ahlākī konuların daha iyi anlaşılması bakımından tercih edilmiştir. Onlarca âyet ve hadis ve bir o kadar Farsça beyit arasında kullanılan dil ve anlatımın sağlam olması Mustafa bin Şücâ’nın dile olan hâkimiyetini ve konuya olan vukûfunu gösterir. Eserden alıntıladığımız aşağıdaki paragrafta bu dil hususiyetlerini görmek mümkündür:

Ya‘nī erūn namāzda süstlüğü ĩmānının za‘fındandır. Zīrā ĩmān kişi Allāh te‘ālā’ya ve yevm-i āhirete inanmağa dērler. Pes, demek oldu ki, bir kimesne Allāh te‘ālā’ya ve yevm-i āhirete i‘tikād-ı tām ile dileye ki ĩmān getüre, ol kimseye gerekdür ki ‘ibādetu’llahda gūşışde olup ihlāş ile ‘amelde ola, ĩmānının kuvveti miķdārı ve eger ‘ibādet-i Hāk’da süst olup tekāsül ve tehāvün gösterse, ĩmānının ve

¹⁴⁰ Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda...*, s.168.

¹⁴¹ İşlerin hayırlısı; vasat (orta halli) olanıdır. (*Beyhakī*, 8/518).

¹⁴² Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda...*, s.171.

¹⁴³ Allah Te‘ālā sizi nehy eyledi kıyldan ve kâlden. (*Beyhakī*, 43874).

i' tikkādınun za' fina delîldür. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ¹⁴⁴

موضع الصلوة من الدين Ya' nî "İmānün 'alāmeti şalâtdur." demekdür. Ya' nî eger kişi namâzda sa'y-i cemîl édüp ihlâş ile ve âdâb ile ri'ayet édecek olursa, imānının kemālî 'alāmetindendür, eger süstlük ile edā édecek olursa, imānının za' fina 'alāmetdür ve hem Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur hadîş-i âhârda: ¹⁴⁵كموضع الرأس من الجسد Ya' nî namāzın dînde mevzî'i başın bedende mevzî'i olduğı gibidür. Ma' nâsı: Başsız bedenün beķası ve şebâtı olmaz, demekdür. Pes, demek olur ki, mü'min olan gerekdür ki namâzda tekâsül ve tehāvün étmeyüp 'ibādetu'llāhda ihlâş ile sa'y ü gūşış éde. (vr. 12b-13a)

İncelemesini yaptığımız eserde yer yer arkaik kelimelerin de kullanıldığını görmekteyiz:

Ve taḥkîḳ bil kim nefis dükeli şerrün me'vāsıdır. Ve gāyet zararlı refîḳdir. Tā'ate ve 'ubūdiyyete geçik olursan, ol seni ma'şiyete çekse gerekdür. Ve egerçi nefis saña muḥālefet éder Ḥaḳḳ'a 'ibādet etmede ammā Allāh te'ālā mekrūh görüp sevmedüğü nesnelerde muṭî' olup iḳdāmlar éder. (vr. 26b)

¹⁴⁶شمتة المعرفة خير من كثير العمل

Ma' rifetden koḥu duymaḳlıḳ yegrekdür çok 'amel işlemekden. (vr. 43b)

¹⁴⁷عسر المرء مقدم اليسر

Kişinün düşvārluğı geñezlik getürücüdür. Zîrā Allāh Te'ālā buyurur: (vr. 56b)

Eserde Geçen Eski Anadolu Türkçesine Ait Bazı Kelimeler:

gökçek:	Güzel.	(vr. 3b)
ikiledin:	İkinci kez.	(vr. 11a)
düneme:	Tünemek, gecelemek.	(vr. 11b)
issi:	Sahip, malik.	(vr. 12b)
arturak:	Çoğalmak.	(vr. 16a)
ton:	Don, elbise, kılık-kıyafet.	(vr. 18a)
yegrek:	Daha iyi, daha üstün.	(vr. 19a)
yād biliş:	Yabancı, tanıdık.	(vr. 20b)
bezeg:	Süs, ziynet.	(vr. 23a)
dükeli:	Hep, hepsi.	(vr. 26b)

¹⁴⁴ İmanın alāmeti ise namazdır. (Münâvî).

¹⁴⁵ Namazın dindeki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir. (Mecmâü'l-Evsat, 3:154).

¹⁴⁶ Marifetten az bir şey çok amelden hayırlıdır.

¹⁴⁷ İnsanın güçlüğü, kolaylığın başlangıcıdır.

koḥu : Koku.	(vr. 43b)
deburenici : Kımıldamak.	(vr. 48a)
faḳırraḳ : Çok fakir.	(vr. 50a)
muḥtācraḳ : Çok muhtaç.	(vr. 50a)
ginlig : Zenginlik.	(vr. 50b)
ancılayın : Onun gibi.	(vr. 53a)
ḳaranuluḡ : Karanlık.	(vr. 53a)
ḳatı : Çok, fazla, pek.	(vr. 55b)
öküş : Çok, fazla.	(vr. 56a)
ḳamu : Bütün, hep, her.	(vr. 56b)
ṭoy : Şenlik, şölen.	(vr. 56b)
genezlik : Kolaylık.	(vr. 56b)
ḳulaḡuzlama : yol gösterme.	(vr. 58b)
ḳaḳıma : Öfkelenmek.	(vr. 58b)
kendüzin : Kendisi, şahsı.	(vr. 61b)
ḳıḡlıç : Kıvılcım.	(vr. 73a)

Deyimler ve Atasözleri

Şârih vecizeleri açıklarken âyetler ve hadisleri yeri geldiğinde anmış; deyimlere ve atasözlerine de yer vermiştir. Böylelikle konu daha somut ve anlaşılır bir dille okuyucuya aktarılmıştır.

Meselâ yüz seksen birinci vecizede geçen atasözü uzun zaman görülmeyen kişilerin yüzlerinin unutulduğunu belirtir:

¹⁴⁸ غاب حظ غاب نفسه

Haṭṭı ḡayb oldu, ya‘nî şekli unutuldu şol kimesnenün ki nefsi, ya‘nî kendisi ḡayb oldu. Ve şekk yokdur ki bir kimesne gözden ḡayb olsa, zamānla göñülden şekli daḡı unutulur, gider. Eyle ki meşel-i meşhûrdur: “Gözden ırāḳ olan göñülden daḡı ırāḳ olur.” (vr. 58b)

Elli dördüncü vecizede anılan atasözünde kırıcı sözlerin kalpte yara açtığı belirtilir:

¹⁴⁹ حموضات الطعام خير من حموضات الكلام

¹⁴⁸ Yüzü unutulmanın kendisi de unutulur.

¹⁴⁹ Yemeğin ekşi ve acısı sözün acısından iyidir.

Ṭa‘āmuñ ekşi ve acısı yegdür kelāmuñ acısından. Ya‘nî demek olur kim kişi acı ṭa‘ām yemek yegrekdür acı söz işitmekden. Zîrā kişi acı ṭa‘ām yese elem-i cismāniyedir, ağızda zāhir olur. Reddi āsāndur. Ammā kişi acı söz işite, elemi kalbinde zāhir olur. Def‘ etmek güç olur. Ṭa‘āmuñ acısı az vaktde def‘ olur gider. Ammā acı sözün infī‘ālî zamanla anlanur durur. Anuñ-çün demişlerdür: “El yarası gider, dil yarası getmez.” Ba‘zıları demişler: Acılardan acı kişi acı söz işitmekdür. (vr. 23b)

II.3.MUSTAFA BİN ŞÜCÂ'NIN ŞERH METODU

Genel olarak Mustafa bin Şücâ'nın şerh metodunu klasik şerh metodu olarak isimlendirebiliriz. Şöyle ki, önce vecizeyi Arapçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Konunun okuyucu tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için hikâye, menkıbe gibi olay anlatıları yanında manzumelere de yer vermiştir. Vecizelerin genel olarak dînî ve ahlâkî konular, ihtiva etmesinden dolayı âyet ve hadislerden deliller getirerek sözleri izah etmiştir. Ayrıca iktibas ettiği bilgilerin kaynağını ve yazarını da eserinde zaman zaman belirtmiştir.

Yüzüncü söze ait şerhte görüleceği üzere şârih ilk önce vecizeyi Türkçeye çevirmiş ve devamında konuyla ilgili bir hadis ve bir nazm eşliğinde izah etmiştir.

زرالمراء على قدر اكرمه لك¹⁵⁰

Ziyâret èyle eri saña ikrāmı mîqdârı sen daḥı anı ziyâret èyle. İkrāmda tehāvün eğerse, ziyâretde sen daḥı tekāsül èyle ve yāḥūd demek olur kim ziyâreti şol kadar èyle saña ikrām eğercek mîqdârı ola, çok varup kendüni ḥör èyleme. Zîrā nā-ehl katında keşret-i müşāhede kıllet-i ḥürmetdür. Anuñ-çün Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ¹⁵¹ زرنى غبا تردد حبا Ya‘nî demek olur, “Yā Ebā Hüreyre ziyâret èyle beni gün aşırı, her gün ziyârete gelme, tā kim muḥabbetün ziyâde ola.” Ve hem demişlerdür:

Beyt:

Öküş varma şaḥın dōstun évine

Dème dā'im seni göre sevine

¹⁵⁰ Onun seni ziyâret ve ikrām ettiği gibi sen de onu ziyâret ve ikrām et.

¹⁵¹ Ya Ebu Hüreyre beni hergün ziyaret etme, gūnaşırı ziyaret et ki muhabbetin ziyâde olsun. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 8008).

Egerçi varasın sen anı şana

Velī çok varmağıla ol uşana (vr. 38a)

Şârih yüz on ikinci sözde vecizenin tercümesini verdikten sonra kısa bir açıklama yapmış ve devamında konuyla ilgili manzum bir parça ile vecizeyi izah etmiştir.

¹⁵² سكوت الانسان راحت اللسان

İnsânun sükûtı, ya‘nî söylememesi dilinün rāhatıdır. Zîrâ kaçan söylese dil hareketde olup ‘amel üzre olur; ammâ dil söylemese epsem olup rāhat olur.

Beyt: Sükût étse kişi rāhat olur dil

Degül dil belki cān rāhat olur bil

Ki zîrâ söylemekde çokdur āfāt

Olur bühtān nemīme dahı ğıybet

Sözi söyleme illā söylegil az

Ki vācib olmasa söz vāzgel vāz

Kişi sözden girür ekşer günāha

Ki cān Yūşufın atar ka‘r-ı cāha

Dilünü hıfz edüp terk ét günāhı

Behişt èyle bu cāna ka‘r-ı cāhı (vr. 40b)

Şârih yüz on sekizinci sözde vecizenin tercümesini verdikten sonra kısa bir açıklama yapmıştır.

¹⁵³ شر الامور اقربها الى الشر

Ya‘nî işlerün şerlüsü ve yaramazı oldur ki şer olan işlere yakın ola. Bundan murād demek ola kim bir iş kim şerlü ola, ol iş şerlü ve zararlıdır, andan ictināb èyle. Zîrâ kim eger kişi şerre qarīb olan işe mübāşir olıcağ olursa āher şerre yetişür. (vr. 42a-42b)

Bazı sözlerin izahı kısa tutulurken bir kısım sözlerin konusuna göre açıklaması da uzun tutulmuştur:

¹⁵² İnsanın susması dilinin rahata ulaşmasıdır.

¹⁵³ İşlerin hayırsız ve şerlisi, şer olan ve hayırsız olan işlere yakın olmaktır.

عقيب كل ليل يوم¹⁵⁴

Her gecenün ardunca gündüz olur. Bundan murād her düşvār işün şonunda esenlük el vērür ve ğam ‘ aķabince netice-i feraķ yetişür, demekdür. (vr. 57b)

Göröldüğü üzere yazar Arapça sözü bir cümleyle tercüme ettikten sonra bir cümleyle de açıklamıştır.

Yüz on ikinci sözde ise imân bahsi ele alınırken konu bir manzume ile izah edilmiştir.

سكوت الانسان راحت اللسان¹⁵⁵

İnsānuñ sükūtı, ya‘nī söylememesi dilinün rāḥatıdır. Zīrā kaçan söylese dil hareketde olup ‘amel üzre olur; ammā dil söylemese epsem olup rāḥat olur.

Beyt: Sükūt étse kişi rāḥat olur dil

Degül dil belki cān rāḥat olur bil

Ki zīrā söylemekde çokdur āfāt

Olur bühtān nemīme daḥı ğıybet

Sözi söyleme illā söylegil az

Ki vācib olmasa söz vāzgel vāz

Kişi sözden girür ekşer günāha

Ki cān Yūsufın atar ķa‘r-ı çāha

Dilüni hıfz edüp terk ét günāhı

Behişt èyle bu cāna ķa‘r-ı çāhı (vr. 40b)

Alıntıladığımız bu sözlerde ve umumî olarak bütün vecizelerde aynı şerh metodunun kullanıldığını görmekteyiz. Şârih, ilkin Arapça özlü sözü Türkçeye çevririr, sonra ilmî müktesebatıyla izah eder.

¹⁵⁴ Her gecenin ardından gündüz gelir.

¹⁵⁵ İnsanın susması dilinin rahata ulaşmasıdır.

II.4.KONUYU AÇIKLAYICI ALINTILARDA BULUNMA

Şârih vecizeleri izah ederken konuyu açıklayıcı alıntılarda bulunmuştur.

Nakildür ki, hikâyet olupdur ki, ve haberde gelüpdür ki, bi'l-beyti'l-‘Arâbî, bi'l-beyti't-Türkî, bi'l-beyti'l-Fârisî gibi dikkat çeken cümle girişleri ile konu bir beyit veya bir hikâye ile izah edilmiştir. Sadece bir hikâye örneği verilerek de konunun anlatıldığı görülmektedir.

On üçüncü söz: “Malın bereketi zekâtın verilmesiyle olur.” vecizesi İbrâhim Mekki'den rivayet edilen bir hikâye ile açıklanmıştır:

Hikâyet: Rivâyet olunur İbrâhîm-i Mekki'den, (rahîmehu'llâh) eyitdi: Ben İbn Cüreyc katında idim. Nâgâh bir sâ'il geldi, şey'en li'llâh kıldı. İbn Cüreyc hâzinine eyitdi: “Sâ'ile bir dînâr vër.” dedi. Hâzin eyitdi. Bir dînârdan artık dînâr yokdur, anı dağı vëricek, sâ'ir harcuñ emri nice olur? dedi. İbn Cüreyc kağıdı: “Vër gitsün!” dedi. İbrâhîm-i Mekki eydür: “Henüz ben dağı İbn Cüreyc katında édüm, bir kişi çıka geldi, bir mektüb ve bir kîse İbn Cüreyc naazarında kodı ve kîseyi çözdü. İçinde elli bir dâne dînâr çıktı. Hâzine, “Gel, al.” dedi ve eyitdi aña “Sen Allâh içün bir dînâr şadağa èyledün, Allâh Te‘âlâ dînârıñı vërdi. Elli dînâr dağı ziyâde èyledi.” dedi. Pes, ma‘lûm oldu kim şadağa ètmek ile mâl ziyâde olurmuş, naşş olmazmış. [vr. 8a]

Yirminci söz: “İnsanın belâsı dilindendir.” vecizesi bir hikâye ve bir beyitle izah edilmiştir:

Meger hükemâdan birine şormışlar: “Niçün hāmūş olursın, söylemezsin?” demişler. Eyitmiş ki: “Halkuñ sözini dinlemekle bilmedüğim nesne öğrenürüm ve söylemeyüp hāmūş olmakla belâdan emîn olurum.” Ve *Şad Kelime Şerhi*'nde demişler, beyt-i Fârisî:

من غلام أن جوانمردم كه كفت

156 راحت الانسان من حفظ اللسان

démekdür: “Ben şol cüvân-merdün kuluyım ki dedi: İnsānuñ rāḥat olması dilin şaklamakdadur.” (vr. 10b)

Yirmi yedinci söz: “İşleri hayra yor ki murada eresin.” vecizesi bir hikâye ile izah edilmiştir:

Naıldür: “Meşâyıḥdan birinüñ zāviyesine bir müsâfir dervîş geldi. İttifâk dervîşe zaḥîr zaḥmeti vâki' oldu. Şeyḥ kendü nefsiyle hıdmet èderdi. Bir gecede kırk kerre icâbet vâki' oldu. Her kerre şeyḥ kaldırıp getürürdi. Kırk birinci def'a şeyḥe

¹⁵⁶ Ben “İnsanın rahatı dilini tutmaktır.” diyen yiğidin (Hz. Ali'nin) kölesiyim.

uyhu ğalebe èylemiş, birkaç def'a bu marîz çağırır, şeyh uyanmaz. Âhîr ol marîz la'net saña, nice bir uyursun.." dedi. Şeyh, lebbeyk dëyü tırdı, geldi, marîzi kaldırıp kaçâ-yı hâcete iletirdi. Şordılar ki: "Yâ şeyh, ol kişi la'net saña!" dedi, siz lebbeyk dëyü cevâb vërdiñüz. Sırrı nedür?" dëdiler. Şeyh eyitdi: Biz anı "Raḥmet saña!.." dëyü işitdük, ol baña raḥmet oldı." (vr. 13b)

Otuz dördüncü sözde "İmân" konusu izah edilirken Hz. Âdem ile Hz. Cebrâil arasında geçen bir konuşmaya yer verilmiştir.

Zîrâ haberde gelmişdür: Ol vâkt kim Allâh Te'âlâ Âdem Peyğamberi halk èyledi, Cebrâ'il 'aleyhi's-selâmla Âdem peygamber 'aleyhi's-selâm'a üç nesne gönderdi: Birisi 'aql ve birisi imân ve birisi hayâ idi. Bu üçden kaçısın dilerse alsun, dëdi. Âdem 'aleyhi's-selâm 'aqlı ihtiyâr èyledi. Pes, Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm imân ile hayâya eyitdi: "Çün Âdem 'aleyhi's-selâm 'aqlı ihtiyâr èyledi, siz varuñ gidüñ." dëdi. İmân eyitdi: "Yâ Cebrâ'il, Allâh Te'âlâ baña emr èyledi ki 'aql kanda olursa ben anda olam, 'aqlıdan ayrılmayam." Ve hayâ dañı eyitdi: "Allâh Te'âlâ baña dañı emrèyledi, imân kanda olursa ben dañı anda olam, imândan ayrılmayam." Nitekim dëmişlerdür, bi'l-beyti't-Türki:

Çünkü Âdem 'aqlı ètdi ihtiyâr

Oldı pes imân hayâ anuñla yâr (vr. 17a)

Otuz dokuzuncu söz: "Mülkün kalıcı olması adâlet iledir." vecizesi Arapça bir beyit ile izah edilmiştir:

Bi'l-beyti'l-' Arabî:

إذا كنت في نعمة صرعها

¹⁵⁷ فإن المعاصي تنزِيل النعم

Ya'nî dëmekdür ki kaçan bir ni'metde oluñ ol ni'met Ḥaḳḳ'ın ri'âyetiyle Ḥaḳḳ'a şükr èdüp ma'siyetden ictinâb ètmek ile. (vr. 19a)

II.4.1. Âyet-i Kerîmeler

Şârih, şerhinde vecizelerin manasını kuvvetlendirmek kasdıyla âyet-i kerîmelere sıklıkla müracaat etmiştir. Âyetlerden önce "Nitekim Allâh Te'âlâ *Kelâm-ı Kadîm*"inde buyurur." ifadesiyle Arapça olarak yazdığı âyetlerin mealini vermekte ve izahını yapmaktadır. Âyetlerden istifâde ederken sure ve âyet

¹⁵⁷ Nimet Hakk'ın ikrâmıdır. Şüphesiz ki masiyetten ictinâb etmekle nimet iner.

numarasından bahsetmemektedir. Şerhte tespit ettiğimiz âyet sayısı 21 vecizede 27 olarak tespit edilmiştir:

- 1- ¹⁵⁸ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ أَدْوَعِبِ الْعُلَمَاءِ
- 2- ¹⁵⁹ وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
- 3- ¹⁶⁰ إِنَّمَا لِيُبَلِّغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ
- 4- ¹⁶¹ وَلَا شَرِيرَ هَمَّا
- 5- ¹⁶² وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا
- 6- ¹⁶³ وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ
- 7- ¹⁶⁴ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَّنِي صَغِيرًا
- 8- ¹⁶⁵ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُو مَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ
- 9- ¹⁶⁶ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ
- 10- ¹⁶⁷ خَذِلُوا أَمْرًا بِالْعُرُوفِ
- 11- ¹⁶⁸ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالِهَا
- 12- ¹⁶⁹ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ
- 13- ¹⁷⁰ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
- 14- ¹⁷¹ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ
- 15- ¹⁷² الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ
- مَثَلُ
- 16- ¹⁷³ وَاللَّهُ يَضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ
- 17- ¹⁷⁴ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا رِزْقُهَا

¹⁵⁸ Allah 'ın kulları içinde O'ndan hakkıyla korkanlar, âlimlerdir. (Kur'an, Fâtır, 35/28).

¹⁵⁹ Rabbin, kendisinden başkasına asla ibâdet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. (Kur'an, İsrâ, 17/23).

¹⁶⁰ Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme. (Kur'an, İsrâ, 17/23).

¹⁶¹ İkisine de (anne ve baba) kötülük yapma.

¹⁶² Onlara tatlı ve güzel söz söyle. (Kur'an, İsrâ, 17/23).

¹⁶³ Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir. (Kur'an, İsrâ, 17/24).

¹⁶⁴ Ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” (Kur'an, İsrâ, 17/24).

¹⁶⁵ Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur. (Kur'an, Nahl, 16/96).

¹⁶⁶ Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. (Kur'an, Bakara 2/264).

¹⁶⁷ Sen af yolunu tut, iyiliği emret. (Kur'an, A'râf 7/199).

¹⁶⁸ Kim bir hasene ile gelirse, ona on misli verilir. (Kur'an, En'âm 6/160).

¹⁶⁹ Onlar, Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. (Kur'an, Tövbe 113/67).

¹⁷⁰ Muhakkak ki Allah, muhsinlerin ecrini zayı etmez. (Kur'an, Hûd 11/115).

¹⁷¹ De ki: Dünya geçimliği azdır. (Kur'an, Nisâ 4/77).

¹⁷² Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. (Kur'an, Bakara, 2/261).

¹⁷³ Allah, dilediği kimse için (onun rızkını) kat kat artırıp verir. (Kur'an, Bakara, 2/261).

- 18- ¹⁷⁵ بل الساعة موعدهم وأدهى وأمر
- 19- ¹⁷⁶ كل شيء هالك الا وجهه
- 20- ¹⁷⁷ بعد عسر يسرا
- 21- ¹⁷⁸ ومن يتوكل على الله فهو حسبه
- 22- ¹⁷⁹ ان اكرمكم عندالله اتقيكم
- 23- ¹⁸⁰ ومن يؤت الحكمة فقد اوتى خيرا كثيرا
- 24- ¹⁸¹ شكرتم لا زيدنكم
- 25- ¹⁸² يوم ترى المؤمنين والمؤمنات يسعى نورهم بين ايديهم و بايمانهم
- 26- ¹⁸³ فسلام لك من اصحاب اليمين
- 27- ¹⁸⁴ ولا تقتلوا اولادكم خشية املاق نحن نرزقكم واياهم

Birinci söz “Bir kişinin imânı ettiği yeminlerden anlaşılır.” vecizesi bir âyet-i kerîme ile te’yid edilmiştir.

Nitekim Allāh Te‘ālā *Kelām-ı Qadīm*’inde buyurur: ¹⁸⁵ يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Allāh Te‘ālā’nun kulları Allāh Te‘ālā’dan korkmaz illā Allāh Te‘ālā’ya ‘ālim olup bilen kullar korkarlar.” demekdür. (vr. 2b)

On birinci sözde “Ana ve babanın çocuklarına ettiği iyilik, en tam ve mükemmel olanıdır.” şeklinde çevrilen vecize âyetlerle izah edilmiştir.

Ve atanın ve ananın eyleyi gâyet ta‘zîm olduğ-çün Allāh Te‘ālā *Kur’ân*’da kendüye ‘ibâdet ataya, anaya ihsânlar ile emrâyledi ve eyitdi:

¹⁸⁶ وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تُبَدِّلُوا دِينَكُمْ وَتَذْكُرُوا وَصِيَّاتِي الَّتِي هَدَيْتُكُمْ “Yâ Muhammed, Rabbün emre eyledi kim ‘ibâdet etmeyesin illā Allāh Te‘ālā’ya ‘ibâdet edesin. Zîrâ ‘ibâdet gâyet-i

¹⁷⁴ Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah’a ait olmasın. (*Kur’ân*, Hûd 11/6).

¹⁷⁵ Hayır, kıyamet, onların (görecekları asıl azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır. (*Kur’ân*, Kamer 54/46).

¹⁷⁶ O’ndan başka her şey yok olacaktır. (*Kur’ân*, Kasas 28/88).

¹⁷⁷ Allah, zorluktan sonra kolaylık verecektir. (*Kur’ân*, Talâk 65/7).

¹⁷⁸ Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter. (*Kur’ân*, Talâk 65/3).

¹⁷⁹ Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. (*Kur’ân*, Hucurat 49/13).

¹⁸⁰ Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. (*Kur’ân*, Bakara 126/9).

¹⁸¹ Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. (*Kur’ân*, İbrahim 14/7).

¹⁸² “Mü’min erkeklerle mü’min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu göreceğin gün.” (*Kur’ân*, Hadîd 12).

¹⁸³ Eğer âhiret mutluluğuna ermiş kişilerden ise, kendisine, “Selâm sana âhiret mutluluğuna ermişlerden!” denir. (*Kur’ân*, Vâkıa 91).

¹⁸⁴ Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. (*Kur’ân*, İsrâ 17/31).

¹⁸⁵ Allah ‘ın kulları içinde O’ndan hakkıyla korkanlar, âlimlerdir. (*Kur’ân*, Fâtır, 35/28).

¹⁸⁶ Rabbin, kendisinden başkasına asla ibâdet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. (*Kur’ân*, İsrâ, 17/23).

ta‘ zîmdür. Ve hem ataya ve anaya ihsân etmek ta‘ lîm edüp eyitdi: ¹⁸⁷ فَلَا تَقُلْ هُمَا أَفْتِ Ya‘ nî “Eger ataңызdan ve anaңызdan birisi ve yâhud ikisi bile pîrlige erişüp za‘ if olsalar, bir nesne emr etseler veyâ bir nesne dileseler anlara karşı “uf” deme, Ya‘ nî zecret ve incitme fehm olıcak kelîmât ve hurûf eyleme, dağı ¹⁸⁸ وَلَا شَرِيرَهُمَا ya‘ nî vâlideyne gılzet gösterüp incitme ve dağı ¹⁸⁹ قَوْلًا كَرِيمًا dedi. Ya‘ nî “Ataya, anaya söyledüğünüz vaqt keremle ve lûtf ile söyley.” demekdür. Ve dağı Allâhu Te‘ âlâ vâlideyne merhametle emr eyledi ve buyurdi: ¹⁹⁰ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ Ya‘ nî “Ataya ve anaya zillet kanadın döse merhamet edüp.” demek olur kim anları ziyâde esirgeyüp tezellül ve tevâzu‘ ve meskenet eyle. Ve dağı Allâhu Te‘ âlâ vâlideyne du‘ â eylemek emr eyledi, eyitdi ki: ¹⁹¹ رَبِّانِي صَغِيرًا Ya‘ nî anlara du‘ â eyle, eyit: “Yâ Rabb, vâlideynime rahmet-i bâkîñle rahmet eyle, rahmet-i fânîñle koma. Şol ben şağiken anlar başa terbiyet edüp merhamet êtdükleri gibi sen dağı anlara rahmet eyle.” deyü du‘ â êt demekdür. (vr. 6a-6b)

II.4.2. Hadîs-i Şerîfler ve Kelâm-ı Kibârlar

Vecizelerde dile getirilen fikirleri desteklemek amacıyla yer verilen hadislerle “Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur.” cümlesiyle giriş yapılır ve Arapça metin verilir. Devamında ise Türkçe açıklaması yapılarak vecizelerde ele alınan konular izah edilir. Hadislerin iktibası esnasında herhangi bir hadis kaynağı belirtilmemiştir. Hemen hemen bütün vecizelerde hadislerle yer verilmiş olduğunu gördük. Âyetlerden daha fazla sayıda hadislerle yer verilmiştir. Bizim tespit ettiğimiz 165 sözün 163’ü hadistir. İki söze de kelâm-ı kibâr olarak vecizelerde yer verildiğini görmekteyiz.

Nesrû’l-leâlî şerhinde geçen hadîs-i şerîfler:

1. ¹⁹² خَيْرَ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا
2. ¹⁹³ إِنَّ اللَّهَ يَنْهَكُم عَنْ قِيلٍ وَقَالَ
3. ¹⁹⁴ كُنْ قَانِعًا تَكُنْ أَشْكُرَ النَّاسِ

¹⁸⁷ Eger onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme. (*Kur’ân*, İsrâ, 17/23).

¹⁸⁸ İkisine de (anne ve baba) kötülük yapma.

¹⁸⁹ Onlara tatlı ve güzel söz söyle. (*Kur’ân*, İsrâ, 17/23).

¹⁹⁰ Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir. (*Kur’ân*, İsrâ, 17/24).

¹⁹¹ Ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçüken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” (*Kur’ân*, İsrâ, 17/24).

¹⁹² İşlerin hayırlısı; vasat (orta halli) olanıdır. (*Beyhakî*, 8/518).

¹⁹³ Allah Te‘âlâ sizi nehy eyledi kıydan ve kâlden. (*Beyhakî*, 43874).

4. ¹⁹⁵ الدين شين الدين
5. ¹⁹⁶ اقلل من الدين تعش حرا
6. ¹⁹⁷ اياكم والدين فانه هم بلليل وزلة بالنها
7. ¹⁹⁸ لاهم الاهم دين
8. ¹⁹⁹ مانحل والده ولدًا افضل من حسن الادب
9. ²⁰⁰ اكرموا اولادكم واحسنوا اديهم
10. ²⁰¹ صل من قطعك واعف عن ظلمك واعط من جرمك
11. ²⁰² قضيتهما فإنيهما كانا يفعلان ذلك وهما سيحبان بقاءك و انك تفعل نالك و انت تريد موتهما
12. ²⁰³ ما رزق عبد رزقا اوسع عليه الصبر
13. ²⁰⁴ حصنوا اموالكم بالزكاة
14. ²⁰⁵ ما احسن عبدالصدقة الله احسن الله الخلا قته من بركته
15. ²⁰⁶ ما نقصه مال من صدقة
16. ²⁰⁷ ما من قرة احب الى الله من قطرة دمع من خشية الله او قطرة دمع احرفت في سبيل الله
17. ²⁰⁸ طيب الهل الجنة دم غزاة ودمع عصاة
18. ²⁰⁹ اكثر والتفكر والبكاء
19. ²¹⁰ الصبحة تمنع الرزقي
20. ²¹¹ ما ملأ ادمي وعاشر من بطن
21. ²¹² بارك الله السبت والخميس بركة
22. ²¹³ ادنيا مزرعة للآخرة

¹⁹⁴ Verilen nimetlere râzı ol insanların en çok şükredeni olursun. (*İbn Mace*, 4207).

¹⁹⁵ Borç dînin kabahati ve ayıbidır. (*Kenzü'l-Ummal*, 15476).

¹⁹⁶ Borcunu az kıl veya borç edinme ki hür (azâd) olasın. (*Beyhakî*, 7/385).

¹⁹⁷ Borç edinmekten sakının. Zira ödemede güçlük çekerseniz gündüz zilletini gece elemi çekersiniz. (*Beyhakî*, 4/404).

¹⁹⁸ Hiçbir keder borç kederinden daha ağır değildir. (Taberânî, *Mucemu'l-Evsat*, 6/154).

¹⁹⁹ Babanın evlâdına karşılıksız verdiği en faziletli nesne güzel ahlâktır. (*Tirmizî*, 33).

²⁰⁰ Evlâdınıza ikrâm edin ve onları güzel terbiye edin. (*İbn Mâce*, Edeb, 3).

²⁰¹ Senden kesilen kimseye sen sıla et, sana zulmeden kişiyi affet ve seni mahrum edene sen ver. (*Müsned*, 16696).

²⁰² Hayır, yüzde birini bile ödemiş olamazsın. O sana yaşaman için hizmet ediyordu, sen ise ölümünü bekleyerek hizmet ediyorsun...” (*R. Nâsîhîn*).

²⁰³ Kul, sabırdan daha geniş bir rızık ile rızıklandırılmamıştır. (*Müsned*, III, 47; *Müstedrek II*, 414).

²⁰⁴ Malınızı zekâtla koruyun. (*Beyhakî*, 3/282).

²⁰⁵ Allah Teâlâ sadakasını en iyi şekilde veren kulun, geride bıraktığı malına en iyi şekilde bereket ihvan eder. (Hadîs-i Şerîf).

²⁰⁶ Sadaka vermekle mal eksilmez. (Taberânî, *Mucemu'l-Evsat*, 2/374).

²⁰⁷ Allah katında hiçbir şey, iki damla izden daha sevimli değildir: Allah korkusuyla akıtılan gözyaşı damlası ve Allah yolunda dökülen kan damlası.” (*Tirmizî*, Fezâilü'l-cihâd 26).

²⁰⁸ Cennet ehlinin kokusu gazilerin kanı ve âsilerin göz yaşıdır. (Hadîs-i Şerîf).

²⁰⁹ Tefekkürü ve ağlamayı çoğalt. (Kudâî, *Müsnedü's-Şihab*, 731).

²¹⁰ “Sabah namazından sonra uyumak rızka manidir.” (*Beyhakî*, el-âdâb, 1/276).

²¹¹ Âdemoğlu karnını doyurmaktan daha zararlı bir iş yapmadı. (*Tirmizî*, Sünen, 2302).

²¹² Allah perşembe ve cumartesi gününe bereket versin. (Kelâm-ı kibâr).

23. البلاء مؤكل بالمنطق²¹⁴
24. لو انكم تتوكلون على الله حق توكله لرزقكم كما يرزق الطير, تغدو خماصا وتروح بطانا²¹⁵
25. من احب ان يكون اقوال الناس فليتوكل على الله²¹⁶
26. ولا عفا رجل عن مظلمته الا زاد الله بها عزاً²¹⁷
27. ان الله يحب العفو²¹⁸
28. لولم تزيّنوا الجأء الله بقوم يذنبون فيغفر لهم ويدخلهم الجنة²¹⁹
29. اعلم الایمان اصلوة²²⁰
30. موضع الصلوة من الدين كموضع الرأس من الجسد²²¹
31. نعم الشئ الفأل²²²
32. الكلمة الطيبة يسمعها احدكم²²³
33. وخالق الناس بخلق حسن²²⁴
34. لا وحدة او حش من العجب²²⁵
35. رأس لعقل بعد للايمان التؤد الى الناس²²⁶
36. حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه²²⁷
37. خيرا لطعام كثرة اللأيد فيه²²⁸
38. راس كل فطنته الحوف من الله تعالى²²⁹
39. من تواضع الله فعل الله ومن تكبر وضعه الله²³⁰

²¹³ Dünya ahiretin tarlasıdır. (Hâzinî, s. 80. ; Ali el- Kârî, el- Esrâr, 206. nr. 205).

²¹⁴ Bela söze bağlıdır. (Kudâi, Müsnedü's-Şihab, 228).

²¹⁵ Eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, sabah aç çıkıp akşam tok dönen kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırır. (Tirmizî, Sünen, 2266).

²¹⁶ Kim insanların en kuvvetlisi olmak isterse o kişi Allah'a tevekkül eylesin. (Kudâi, Müsnedü's-Şihab, 366 – 367).

²¹⁷ Kendisine kötülük yapanı cezaya gücü yettiği halde affedenin Allah dünyada ve ahirette izzetini artırır. (Müsne'd, Hadis, 6908).

²¹⁸ Şüphesiz ki Allah affetmeyi sever. (Müsne'd, 3780).

²¹⁹ Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı." (Müslim, Tevbe, 9, 2748; Tirmizî, Da'avât 105, 3533).

²²⁰ İmanın alameti ise namazdır. (Münâvî).

²²¹ Namazın dindeki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir. (Mecmâü'l-Evsat, 3:154).

²²² Olayları, sözleri hayra yormak ne gökçek nesne olur. (Süyûti, el-Câmiu'l-Kebir, 7281).

²²³ Hayra yormak öyle gökçek bir sözdür ki sizden biriniz onu iştip kalbi teselli bulur. (Süyûti, el-Câmiu'l-Kebir, 7281).

²²⁴ İnsanlara güzel ahlâk ile muâşeret eyle. (Tirmizî, Sünen, 1910).

²²⁵ Kendini beğenmekten daha korkunç bir yalnızlık yoktur. (Beyhakî, 4/157).

²²⁶ İmândan sonra aklın kemâli halka karşı güzel davranmaktır (Taberânî, Mucemu'l-Evsat, 6/156).

²²⁷ Kişinin kendisini ilgilendirmeyen (malayani) şeyleri terk etmesi iyi bir Müslüman olmasındandır. (İbn Mâce, 3976).

²²⁸ Allah'ın en çok sevdiği yemek, üzerinde ellerin çoğaldığı yemektir. (Taberânî, Mucemu'l-Evsat, 7/217).

²²⁹ Bütün işlerin başı Allâh'tan korkmaktır. (Beyhakî, 1/470).

²³⁰ Kim Allâh Teâlâ'nın rızası için bir derece tevâzû gösterirse, bu sebeple Allâh onu bir derece

40. ²³¹ ای داء ادواء من البخل
41. ²³² البخیل لا یدخل الجنة ولو کان زاهیدا
42. ²³³ الجنة دار الأسخياء
43. ²³⁴ الحیاء من الیمان
44. ²³⁵ تجافوا عن ذنب السخی فإن الله اخذ بیده كلما عشر
45. ²³⁶ ان الله لا یقبض العلم انتزاعا ینتزع من الناس ولكن یقبض العلم یقبض العلماء
46. ²³⁷ موت العالم کموت العالم
47. ²³⁸ ما ذبیان جاعافی غنم یافسدلہما من حرص المرء علی المال والشرف لدينه
48. ²³⁹ بشخ ابن آدم وتشب منه اثنتان الحرص علی المال ولحرص علی العمر
49. ²⁴⁰ من اصبح معافا فی بدنه آمنا فی سريہ عنده قوة یومہ فکأنما خیرة له الدنيا یخزا فرها
50. ²⁴¹ هذا دین ارتضیہ لنفسی ولن یصلح الا الاستحاء وحسن الخلق فأکرمو بهما لصحبتموه
51. ²⁴² ان الرجل لیحرم الرزق بالذنب یرصیه
52. لا یتکمل العبد الإیمان حتی یرث فی ثلاث حصال الإنفاق من الإقتدار والإنساف من نفسه وبزل السلام ²⁴³
53. ²⁴⁴ لیس الخبر کالمعانیة
54. ²⁴⁵ ان ربک یحبّ المحمد یاسر
55. ²⁴⁶ من احب عمل قوم خیرا کان وشرّا کان کمن عمله

yükseltir. Kim de Allâh'a karşı bir derece kibir gösterirse, Allâh da onu bu sebeple bir derece alçaltır, neticede onu esfel-i sâfilîne (aşağıların aşağısına) atar. (*İbn Mâce, Zühd, 16*).

²³¹ Cimrilik hastalığından daha kötü bir hastalık var mıdır? (Taberânî, *Mucemu'l-Evsat, 4/74*).

²³² Cimri âbid olsa da, Cennete girmez. (Taberânî, *Kenzü'l-Ummal, 7385*).

²³³ Cennet cömertler yurduudur. (Taberânî, *Kenzü'l-Ummal, 15985*).

²³⁴ Hayâ imandandır. (*Buhârî, İmân 16*).

²³⁵ Cömerdin kusurlarını anlayışla karşılayın çünkü günah dahi sâdır olsa Allah Teala cömerdin elini tutar. (Taberânî, *Kenzü'l-Ummal, 16212*).

²³⁶ Allah Tealâ, ilmi insanların kalbinden sökerek almaz. Ancak âlimlerin ölümüyle alır. (*Buhari, İlim 34, Müslim, ilim, 13*).

²³⁷ Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir. (*Darimi, Sünen, 324*).

²³⁸ Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dine verdiği zarardan daha fazla değildir. " (*Tirmizî, Zühd, 43, 2377*).

²³⁹ Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs. (*Buhârî, Rikâk 5; Müslim, Zekât 115; Tirmizî, Zühd 28*).

²⁴⁰ Bir kimse âfiyet üzere sabahlasa ve hastalıktan sâlim olsa o kişi ve insanlardan emîn olsa o ki bütün dünyâya mâlik olmuş gibidir. (Hadîs-i Şerîf).

²⁴¹ Muhakkak bu (İslam dini) öyle bir dindir ki nefsim için ona razı oldum. O dini ancak cömertlik ve güzel ahlâk ıslah eder. Bu bakımdan siz bu iki hasletle gücünüz yettiği kadar o dine ikramda bulunun, dini güzelleştirin. (Taberânî, *Mucemu'l-Evsat, 8/375*).

²⁴² Kişi işlediği günahlardan dolayı rızkından mahrum kalır. (*Müsned, 21352*).

²⁴³ Kulun imânı kâmil olması için üç hasletin kulda olması gerekir. Birisi darlık zamanında sadaka vermek, ikincisi kendi nefsinde ferâgat ederek kimseye güç göstermemek, üçüncüsü tanıdık tanımadık demeyip bölüştüğüne selâm vermektir. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir, 190*).

²⁴⁴ Haber/duymak, görmek gibi değildir. " (Hakim, *Müstedrek, 2/351*).

²⁴⁵ Rabbine kendisine hamd edilmesini sever. (Nesai, *Sünen, 7745*).

56. ²⁴⁷ خير الأصحاب عند الله خيرهم لصاحبه
57. ²⁴⁸ اوجبت محبته الله على من اغضب فحلم
58. ²⁴⁹ لا اذل الله بجل قط
59. ان العبد ليدرك بحسن خلقه عظيم الدرجات الاخرة وشرف المنازل وان ضعيف لعبادة وانه
ليبلغ سوء خلقا سفلا دكا جهنم ان كان عابدا ²⁵⁰
60. الخلق الحسن طوق من رضوان الله تعالى في عتقه صاحبه مشدود الى سلسلة من رحمة الله تعالى والسلسلة مشدود من باب الجنة حيث ذهب الخلق الحسن جرتة السلسلة الى نفسها حتى
تدخله من باب الجنة ²⁵¹
61. ²⁵² الا انبئكم بارين حفيف مونتھما عظيم اجرهما ولم يلق الله بمثلھما الصمت وحسن الخلق
62. ²⁵³ ان الله يحب الرفق في الأمر كله
63. ²⁵⁴ حرم الوفاء على من لا اصل له
64. ²⁵⁵ ان اطيب ما اكل ارجل من كسيه
65. ²⁵⁶ الكاسب حبيب الله
66. ²⁵⁷ من خاف الله خوف الله من كل شيء ومن لم يخف الله خوف الله من كل شيء
67. خوف الله لا يثيبه خوف المخلوقين لأن من خاف شيء هرب منه ومن خاف الله تعالى هرب
اليه ²⁵⁸
68. يا احمد لاتستزين بلبين اللباس وطيب الطعام وللين العظماء فان النفس يجرها مأوى كل شر
وهي رقيق السوء تجرّها الى طاعت الله تعالى فتجرّك الى المعصية وتخالفك في طاعة وتعطيك

²⁴⁶ Kim ki bir kavmin hayır ve şer amellerinden hoşlanıyorsa, yapmasa da onu işlemiş gibidir. (Ramuz el-hadis, 396, 15).

²⁴⁷ Allah katında hayırlı arkadaş, kişiye dünya ve ahiret işlerinde faydası olandır. (Buhari, El-Edebül-Müffred, 115).

²⁴⁸ Kendisine öfkeli davranıldığı halde yumuşaklık gösteren için Allah'ın sevgisi vâcîp olur. (Taberânî, Kenzü'l-Ummal, 5826).

²⁴⁹ Allah yumuşak huylu kişiyi asla zelil etmez. (Taberânî, Kenzü'l-Ummal, 5830).

²⁵⁰ İnsan, ibadette zayıf olup az ibâdet yapmış olsa bile güzel huyu ile cennetin en üstün derecelerine kavuşur. Kötü huy, insanı cehennemden en aşağısına sürükler. (Yakın İfadelerle Taberânî, el-Mucemu'l-Kebir, 7709).

²⁵¹ Güzel ahlâk bir halkadır. Allah Te'ala'nın rızasından dolayı kulun boğazına geçirir. O halkaya Allah'ın rahmetinden bir zincir bağlanmıştır ve o zincirin bir ucu da cennetin kapısına bağlanmıştır. Güzel ahlâk sahibini cennete girinceye kadar çeker. (Hadîs-i Şerîf).

²⁵² Bedene kolay ve hafif gelen ibadeti size bildireyim mi? Susmak ve güzel ahlâk sahibi olmaktır. (İbn Ebi'd-Dünya, Kitabu's-Samî, 27).

²⁵³ Muhakkak Allah, her hususta yumuşaklıkla muamele edilmesini sever. (Buhârî, Edeb, 35).

²⁵⁴ Kim vefadan mahrum ise o kişi köksüz gibidir.

²⁵⁵ Kişinin yediği en temiz yiyecek kendi eliyle kazandığıdır. (Taberânî, El-Mucemu'l-Evsat, 4/380).

²⁵⁶ El emeğiyle geçinen Allah'ın sevgili kuludur. (Hadîs-i Şerîf).

²⁵⁷ Allah'tan korkan kişiden Allah herşeyi korkutur; Allah'tan korkmayan ise herşeyden korkar. (Süyûtî, el-Câmiu'l-Kebir, 4843).

²⁵⁸ Allah korkusu yaratılmışların korkusu gibi değildir bilakis Allah'tan korkan O'ndan kaçmaz geri ona sığınır. (Hadîs-i Şerîf).

فِيمَا تَكْرَهُ وَلَا تَطْعَى إِذَا شِيعَتْ وَشَكُّوا إِذَا جَاعَتْ وَتَغَضَّبَ إِذَا فَقِرَتْ وَتَتَكَبَّرُ إِذَا اسْتَغْنَتْ وَتَنْتَسَى

إِذَا اكْبَرْتَ وَتَغْفَلَ إِذَا مَنَتْ وَهِيَ قَذَنَةُ الشَّيْطَانِ²⁵⁹

69. ²⁶⁰ اَمْلَاكَ الدِّينِ الْوَرَعَ
70. ²⁶¹ حَبَّكَ الشَّيْءَ بَعْمَى وَيَصِّمَ
71. ²⁶² اِنَّ حَسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ
72. ²⁶³ لَا تَوَاعِدَا خَاكَ مَوْعِدَا فَتَحْلِقْهُ
73. ²⁶⁴ تَزَوَّخُوا الْوُدُودَ الْوُلُودَ فَانَى مَكَاثِرِكُمُ الْأَنْبِيَاءُ
74. ²⁶⁵ سُوءَ وَلُودٍ خَيْرٌ مِنْ حَسَنَاءٍ عَقِيمٍ
75. ²⁶⁶ الْإِيمَانُ بِالْقَدْرِ يَزْهَبُ الْهَمُّ وَلِحْزَنُ
76. ²⁶⁷ الْمُؤْمِنِ الْمُؤْمِنِينَ كَالْبَيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا
77. ²⁶⁸ شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شَحُّ حِمَالِهِ وَجِبُّ خَالِهِ
78. ²⁶⁹ مَدَارَاتُ النَّاسِ صَدَقَتُهُ
79. ²⁷⁰ مِنْ كُظْمٍ غِيظًا وَهُوَ يَقْدِرُ أَنْفَازَهُ مَلَأَ اللَّهُ قَلْبَهُ أَمَانًا وَأَمَانًا
80. ²⁷¹ مِنْ عَبْرَاخَاهُ بَزْنَبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ
81. ²⁷² عِنْدَ نَكْرًا لَصَلَّى تَنْزِلُ الرَّحْمَتِ
82. ²⁷³ أَنَا عِنْدَ مَنَكْرَةِ الْقُلُوبِ

²⁵⁹ Yâ Ahmed! Güzel kokularla ve övünülecek elbiseler giyerek süslenme, yemeğin lezzetlisini arama, gereksiz söz ve muhabbetle kendini meşgul etme çünkü bunlar nefsin hoşuna gidecek nesnelerdir, bunlardan kaçın. Gerçeği bil ki nefis her şerrin başlangıcıdır. Gayet zararlı bir köledir. İbâdetde ve âhiret işlerinde güzel olursan seni günahlara çekmeye çalışır. Hakk'a ibâdet etmekte sana zorluk çıkarır. Nefs Allâh Te'ala'nın nefsin hilelelerini görüp sevmediği nesnelerde gayret gösterir. Tok olursa azgınlık gösterip Hakk'a itâat etmez. Aç olsa Hak'tan şikâyet eder. Hakk'a öfkelenir. Ve zengin olsa insanlara büyüklük gösterir. Yaşlı olsa Hakk'ı unuttur. Beladan emin olsa Hakk'ı unuttur. Beladan emin olsa Hak'tan gafil olur. Bu nefis şeytana eş koşulmuştur. Gerekli muhâlefeti yaparak nefsin hoşuna gitmeyen güzel amellerle meşgul ol. Böylelikle dünyâ ve âhîretine zarar veren kötü amellerden emin olup rahat olasin. (Hadîs-i Şerîf).

²⁶⁰ Dînin sâbit kalması kişinin harâm ve şüpheli şeylerden uzak durmasıylaadır. (Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebir*, 10969).

²⁶¹ "Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksiklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun". (Ebu Davud, Edeb 125).

²⁶² Kuşkusuz ahde güzel bir şekilde vefâ göstermek îmandandır. (Hâkim, 1).

²⁶³ Kardeşine bir vade ile vade etme ki ona karşı gelebilirsin. (Kudâî, *Müsnedü's-Şihab*, 936).

²⁶⁴ Vedûd çok (çok seven) ve velûd (çok doğuran) olanla evlenin. Zira ben (kıyamet günü) diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övünceğim. (Ebû Dâvud, 2050; Neseî, 3227).

²⁶⁵ Çocuk doğuran çirkin kadın, güzel ama kısır kadından hayırlıdır. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 13203)

²⁶⁶ Kadere iman, kaygı ve üzüntüyü giderir. (Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 3/187).

²⁶⁷ Müminin mümine karşı durumu birbirine bağlı sağlam binalar gibidir. (Buhârî, Salât, 88).

²⁶⁸ İnsanda bulunan en şerli şey, aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur. (Ebû Dâvud, c.3, Cihad, 21).

²⁶⁹ Müdârâ etmek sadakadır. (Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, 463).

²⁷⁰ Bir kimse fakirliğini ve zenginliğini, öfkesini ve kinini göstermese karşılık vermeye ve intikamını almaya gücü yettiği halde sabr etse Allâh Te'âlâ o kimsenin kalbini îmânla doldurur. (Hadîs-i Şerîf).

²⁷¹ Kim, (müslüman) kardeşini işlediği günahından tevbe ettiği halde o günahı işlemekle cezalandırılır. (Tirmizî, 139).

²⁷² Sâlihlerin güzel ahlâklarıyla anıldığı yere Allâh'ın rahmeti indirilir. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 8644).

²⁷³ Ben kırık kalplerdeyim. (Hadîs-i Kutsî).

83. ²⁷⁴ أكثر ذكر هادم الذات
84. ²⁷⁵ لكل شيء عماد وعماد هذا الدين الفقه
85. ²⁷⁶ دوام الدنيا بعلم العلماء وعدل الأمر أو عبادة الصالحين
86. واعلم أن الخلاق لواجتمعوا على أن يعطوك شيء لم يرد الله أن يعطيك لم يقدر عليه
- ويصرفوا عنك شيء ارد الله أن يصيبك لم يقدر على ذلك ²⁷⁷
87. ²⁷⁸ من كذب على متعمدا فليؤ مقعده من النار
88. ²⁷⁹ ان الله يحب البصير ناقد عند محبي أشهوات
89. ²⁸⁰ زرنى غبا تزدد حبا
90. ²⁸¹ من تواضع غنيا لغناه ذهب ثلثا دينه
91. ²⁸² ان الله لا ينظر الى صوركم واعدالكم ولكن ينظر الى قلوبكم وبناتكم
92. ²⁸³ سوء الظن الحرام
93. ²⁸⁴ حسن الظن من الايمان
94. ²⁸⁵ الفقهاء سدة ومجالستهم زيادة
95. ²⁸⁶ ان احسن الحلق الحسن
96. ²⁸⁷ من عرف نفسه فقد عرف ربه
97. ²⁸⁸ التقوا الشيخ فانه اهلك من كان قبلكم
98. ²⁸⁹ ماعبد الله بشيء افضل من فقه في دين
99. ²⁹⁰ ان قليل العمل مع العلم كثير فان كثير العمل مع الجهل قليل

²⁷⁴ Ölümü anmayı çoğaltın. (Tirmizi, 2229).

²⁷⁵ Her nesnenin bir direği vardır, o nesnenin ayakta durması ve bekâsı o nesneye dayanmakla olur. Dînin dahi direği ilimdir. (Kudâî, Müsnedü's-Şihab, 206).

²⁷⁶ Dünyanın dâim olması âlimlerin ilmi, beylerin adâleti ve salihlerin nurlu ibâdetleri sebebiyledir. (Hadîs-i Şerîf).

²⁷⁷ Şunu bil ki, cemi mahlûkat el birliğiyle sana bir fâide ve menfaat bahş etmek isteseler, Allah'ın sana yazdığından fazla bir şey bahşedemezler. Kezâlik cemi mahlûkat el birliğiyle sana bir zarar vermek isteseler, Allah'ın sana takdir ettiği zarardan ziyadesini yapamazlar. (Taberânî, el-Mucemu'l-Kebir, 11243).

²⁷⁸ Her kim benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa Cehennem'deki yerine hazırlansın! (Buhârî, İlim, 38).

²⁷⁹ Allah arzu ve isteklerine karşı hayrı ve şerri gözetken kullarını sever. (Hadîs -i Şerîf).

²⁸⁰ Ya Ebu Hüreyre beni hergün ziyaret etme, gûnaşırı ziyaret et ki muhabbetin ziyâde olsun. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 8008).

²⁸¹ Zengine zenginliğinden dolayı tevazu edenin, dininin üçte ikisi gider. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 9570).

²⁸² Allah sizin dış görünüşünüze ve amellerinize bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve niyelerinize bakar. (Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539).

²⁸³ Kötü zan (başkaları ile ilgili kötü düşüncelere sahip olmak) harâmıdır.

²⁸⁴ Hüs-n-i zan (başkaları ile ilgili güzel düşünceler beslemek) imândandır. (Ebu Davud, Sünen, 4341).

²⁸⁵ Âlimler önderlerdir onlarla birlikte olmak gelişmeye vesiledir. (Darekutni, Sünen, 3131).

²⁸⁶ Şüphesiz kişide en güzel şey güzel ahlâktır. (Buhari, El-Edebü'l-Müfred, 270).

²⁸⁷ Kendini bilen Rabbini bilir. (Kelâm-ı kibar).

²⁸⁸ Cimrilikten sakının, çünkü cimrilik sizden öncekileri helâk etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramı helâl görmeye yönlendirmiştir... (Müslim, Birr 56).

²⁸⁹ Allâh'a ibadette din ilmini öğrenmekten daha faziletlisi yoktur. (Süyûtî, el-Câmiu'l-Kebir, 802).

100. ²⁹¹ اقرء القرآن ما نهاك فاذا لم تنهك فلست تقرأه
101. ²⁹² المؤمن مرات المؤمن
102. ²⁹³ من كثر صلوة بالليل حسن وجهه بالنهار
103. ²⁹⁴ من شىء اطيع الله فيه اعجل ثوابا من صلتته الرحم
104. ²⁹⁵ الحلال بين والحرام بين وبينهما شبهات
105. ²⁹⁶ السعادة كل السعادة طول العمر فى طاعة الله تعالى
106. ²⁹⁷ اتقوا ادعوة المظلوم ان كان كافرا
107. ²⁹⁸ لو كان لابن ادم واديان من ذهب لاتبع البها ثالثا والايملاء جوف ادم الا التراب
108. ²⁹⁹ السلطان ظل الله فى الارض ياولى اليه كل مظلوم
109. ³⁰⁰ القناعتة كنز لا يفنى
110. ³⁰¹ خيار المؤمن القانع وشرارهم الطامع
111. ³⁰² من عمل صالحا بما علم علم الله بما لم يعلم
112. ³⁰³ اتقوا ادعوة المظلوم فإنها تحمل على الغمام يقول الله تعالى عزتى وجلالى لاتنظر نكك ولو بعده حين
113. ³⁰⁴ الحكمة ضالته المؤمن
114. ³⁰⁵ رأس كل حكمته مخافة الله تعالى
115. ³⁰⁶ الولد سرّا ابيه

²⁹⁰ İlimle az amel faydalı olur, ilimsiz çok amelin kıymeti olmaz. (Kudâî, *Müsnedü's-Şihab*, 1015).

²⁹¹ Okuduğunuz Kur'an sizi haramlardan korumuyorsa Kur'an okumuşlardan olmazsınız. (*Kenzu'l-Ummal*, 2776).

²⁹² Mümin müminin aynasıdır. (*Ebu Davud*, Edeb, 49).

²⁹³ Gece namaz kılanların yüzü güzel olur. (*İbn Mâce*, *Sünen*, 1323).

²⁹⁴ Mükâfâtı en hızlı verilen hayır, iyilik ve sıla-i rahimdir. Cezası en hızlı verilen kötülük de zulüm ve sıla-i rahimi terk etmektir. (*Beyhaki*, *Sünen*, 19655).

²⁹⁵ Şüphesiz helâl bellidir. Haram da bellidir. Fakat bu ikisi arasında (helâl veya haram olduğu açıkça belli olmayan) birtakım şüpheli şeyler vardır ki, pek çok kimse onları bilemez. Şüpheli şeylerden kaçınan bir kimse, dînini ve haysiyetini korumuş olur. Şüpheli şeylerden sakınmayan bir kimse ise, zamanla harama düşer. (*Buhârî*, *İmân*, 39).

²⁹⁶ Ömrü uzun olup İslamiyet'e uymak, büyük saadettir. (*Süyûtî*, *el-Câmiu'l-Kebir*, 233).

²⁹⁷ Kâfir bile olsa mazlûmun bedduasından sakının. (*Aclûnî*, *Keşfu'l-hafâ*, 75).

²⁹⁸ İnsanoğlunun bir dere dolusu altını olsa, bir dere daha ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. (*Buhârî*, *Rikak*, 10; *Müslim*, *Zekât* 116-119).

²⁹⁹ Sultan / pâdişâh / devlet reisi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Allah'ın bütün mazlûm kulları ona sığınır...” (*Aclûnî*, 1/521).

³⁰⁰ Kanaat, tükenmez bir hazinedir. (Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*: 7:84; *Beyhakî*, *Zühed*: 2:88; *Aclûnî*, *Keşfu'l-Hafâ*, 2:133).

³⁰¹ Mü'minlerin hayırlıları kanaat edenler, yaramazları ise azla yetinmeyenlerdir. (*Süyûtî*, *el-Câmiu'l-Kebir*, 12387).

³⁰² Kim bildiği ile amel ederse, Allah'ı Teala o kimseye bilmediklerini varis kılar. (*Aclûnî*, *Keşfu'l-hafâ*, 2542).

³⁰³ Mazlûmun bedduasından sakının. Zira o bulutlara yüklenir. Allah Teala buyurur ki: "İzzetim ve Celâlim hakkı için, bir müddet sonra da olsa muhakkak sana (mazluma) yardım ederim."

³⁰⁴ Hikmet, değerli bilgiler müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa almaya daha hak sahibidir. (*Tirmizî*, *İlim* 19; *İbn Mâce*, *Zühed* 17).

³⁰⁵ Hikmetin başı Allah korkusudur. (*Tirmizî*; *Feyzu'l-Kadir*, 3/ 574).

116. ³⁰⁷ اعداى عدوك بين جنبيك
117. ³⁰⁸ من التمس رضاء الله بسخطالناس رضى الله عنه ورضى عنه الناس
118. ³⁰⁹ قلب المؤمن بين اصبعى الرحمان يقلبه كيف يشاء
119. ³¹⁰ قل الحق ولو كان مرًا
120. ³¹¹ الناس معادن كمعادن الذهب والفضة
121. ³¹² المرء على دين خليله
122. ³¹³ القرآن هو الدواء
123. ³¹⁴ الصدقة تمتع ميسه
124. ³¹⁵ من ازلت اليه نعمة فلبشكر
125. ³¹⁶ كاد الحسود ان يغلب القدر
126. ³¹⁷ العلم خليل المؤمن واللحم وزير
127. ³¹⁸ خيار امتى علما ها وخيار علما ها حلماءها
128. ³¹⁹ ما بقى من الدنيا بلا و فتنة
129. ³²⁰ لو تعلم البهايم من الموت ما يعلم ابن ادم ما اكلتم منا سمنا
130. ³²¹ الا رب مكرم لنفسه وهولها مهين الارب مهين لنفسه وهولها مكرم
131. ³²² ان الحكمة تزيد الشريف شرفا
132. ³²³ من كثر كلامه كثر سقطه

³⁰⁶ Çocuk, babasının sırrıdır. (Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 2/452).

³⁰⁷ En şiddetli düşmanın iki yanın arasındaki nefsiindir. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 1192).

³⁰⁸ Kim insanların gücenmesini göze alarak Allah'ın rızasını gözetirse, Allah ondan razı olur ve insanları da ondan razı eder. (Tirmizi, 2597).

³⁰⁹ Kalpler, Rahmanın iki parmağı arasındadır hangi tarafa isterse döndürür. (Tirmizi, 2226).

³¹⁰ Acı da olsa doğruyu söyle. Yalandan da sakının. Çünkü yalan imana aykırıdır. (Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*; 1890, 865).

³¹¹ İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir. Cahiliye devrinde hayırlılarınız İslam devrinde de hayırlılarınızdır. (Buhârî, Enbiyâ, 19; Müslim, Fezâilü's sahabê, 199; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 257, 260, 391).

³¹² Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin. (Ebu Davud, Edeb, 19; Tirmizi, Zühed, 45).

³¹³ Devânın en hayırlısı Kur'ân'dır. (İbn Mâce, Tıb, 28).

³¹⁴ Sadaka, Rabb'in öfkesini söndürür ve kişiyi kötü ölümden uzaklaştırır. (Tirmizî, Zekât, 28/664).

³¹⁵ Bir kimse, kavuştuğu nimeti her hatırlayıpta Allah'a şükrederse, Allahü teâlâ da, onun her şükrüne karşı yeniden sevap verir. (Tirmizi, 1/312).

³¹⁶ Neredeyse hased kadere galip geleyazdı. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 6188).

³¹⁷ İlim, müminin dostu; hilim vezîridir. (Nahîfî, 33).

³¹⁸ Ümmetimin hayırlıları âlimlerdir; âlimlerin hayırlıları ise Hilmi olanlardır. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 12309).

³¹⁹ Dünyada belâ ve fitne bâki kaldı. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 1707).

³²⁰ Eğer hayvanlar, ölüm hakkında ademoğlunun bildiğini bilseydiler insanlar onlardan semiz bir et yiyemezlerdi." (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 852).

³²¹ Nice nefisine ikrâm eden ihânet etmiş gibi olur; nice nefisne ihânet eden ikrâm etmiş gibi olur. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 260).

³²² Hikmet şerifini şerefine ziyade eder. Köleyi memluk yapar. Hatta onu meliklerin meclisine oturtur. (Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebir*, 87).

133. ³²⁴ مانز عته الرحمة الا من شغى
134. ³²⁵ رأس الحكمة مخافته الله
135. ³²⁶ انز عته الرحمة الحكمة
136. ³²⁷ من صمت نجا
137. ³²⁸ المجالس بالا مانت
138. ³²⁹ ان هذا لقبور مملوة على اهلها ظلمة وان الله لينور هالهم بصلوتى عليهم
139. ³³⁰ من عمر الله سنتن سنته وقد اعذ هاليه
140. ³³¹ نعما بالمال الصالح للرجل الصالح
141. ³³² الغنى ان لم يكن للطمع اسيرا
142. ³³³ من شاب سبية فى الإسلام كانت له نورا يوم القيمة
143. ³³⁴ الشيب نورى وانا الصحتى ان احرق نورى ينادى
144. ³³⁵ من احب ان يكون اكرم لناس فليثق الله
145. ³³⁶ آفة اسماحة لمن
146. ³³⁷ لكل شية دعامة ودعامة المومن عقلة
147. ³³⁸ رأس العقل بعد الإيمان التودد الى الناس
148. ³³⁹ مثل جليس سوء مثل صاحب الكيران لم يحرك مشرا رناه علقك من رخانه
149. ³⁴⁰ الجليس الصالح خير من الوحدة
150. ³⁴¹ جبلت القوب على حب من احسن اليها وبعض من اساء اليها

³²³ Bir kimse çok konuşursa pişmanlığı da çok olur. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 6435).

³²⁴ Merhamet gönülden gitmez ancak günahkarların gönlünden gider. (Hakim, *Müstedrek*, 7632).

³²⁵ Hikmetin başı Allah korkusudur. (Tirmizî; *Feyzu'l-Kadir*, 3/ 574; *Beyhakî; Deylemî; Keşfu'l Hafâ*, 1/421; *İbn Merduyeh; İbn Kesir*, 1/242).

³²⁶ Yumuşak davranma (rıfk), hikmetin başıdır. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 13014).

³²⁷ Susan (tehlikeden) kurtulmuştur. (Tirmizî, *Kıyâme*, 5, Suffa: 9).

³²⁸ Meclislerde konuşulanlar, emânet hükmündedir.” (Ebû Dâvûd, Sünen, 4, 369).

³²⁹ Bu kabirler karanlıkla doludur, Allah Te’ala benim salâvatımla bu kabirleri nurlandırır. (*Beyhakî, Sünen*, 7261).

³³⁰ Allâh'u Teâlâ, ecelini te’hir edip altmış yaşına ulaştırdığı bir kimsenin: (Müsâade etsen şöyle böyle yapardım, gibi) mazeretlerini dinlemez. (*Buhârî, Rikak*, 5, VII, 171).

³³¹ İyi bir kimsenin elinde iyiye kullanılan mal ne iyidir. (*Müsned*, IV, 197, 202).

³³² Zengin, aç gözlülüğünün esiri olmayan kişidir. (Hadîs-i Şerîf).

³³³ Kişinin İslam içinde sakalı ağarsa sakalının beyazlığı kıyamet gününde nur olur. (*Beyhakî, Sünen*, 18979).

³³⁴ İhtiyarlık, nurumdur. Nuruma narımla (cehennem ateşiyle) azap etmekten haya ederim. O halde siz de benden hayâ edin! (Hadîs-i Kutsî).

³³⁵ Kim insanların en saygını değerlisi olmak istiyorsa Allah'tan korksun. (Hakim, *Müstedrek*, 7707).

³³⁶ Cömertin afeti minnet etmektir. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 24).

³³⁷ Her şeyin bir dibağı vardır, mü'minin dibağı da akıldır. (Heysemi, *Buğyetü'l-Bâjis*, 840).

³³⁸ Aklın başı (ilk emri), Allah a iman ettikten sonra halka karşı şefkatli davranmak ve herkese, ister iyi olsun ister kötü-iyilik yapmaktır. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 12701).

³³⁹ Kötülerle oturanın misali demirci gürsesi katında oturanlar gibidir. Odunun kıvılcımları yakmasa bile dumanı gelip rahatsız eder. (*İbn Ebi Şeybe, Musannef*, 35965).

³⁴⁰ Salihlerle oturmak yalnız oturmaktan hayırlıdır. (Hakim, *Müstedrek*, 5466).

151. ³⁴² ان احسد بكل الحسنات كَمَا تَكُل النار الحطب
152. ³⁴³ اللهم اغفر لقومى فإنهم لا يعلمون
153. ³⁴⁴ التدبير نصف العيش
154. ³⁴⁵ ولا مال اغور من العقل
155. ³⁴⁶ اعظم الخطايا اللسان الكذوب
156. ³⁴⁷ طعته النساء ندامته
157. ³⁴⁸ من القى جلباب الحياء فلا غيبته
158. ³⁴⁹ لا فقر اشد من الجهل
159. ³⁵⁰ اعلم ان القلم قد جرى بما هو كائن
160. ³⁵¹ ان ابغضكم الى الله المشاؤون بالنميمة المفرقون بين الإخوان لا اهل البرّ العشرات
161. ³⁵² الصدقة تطفئ الخطيئة كما تطفئ المال النار
162. ³⁵³ الرزق اشد طلبا للعبد من اجله
163. ³⁵⁴ اعلم ان النصر مع الصبر وان الفرج مع الكرب وان مع العسر يسرا
164. ³⁵⁵ تهادؤا تحابؤا
165. ³⁵⁶ آفة الدين الهوا

³⁴¹ İnsan, kendine iyilik edene sevgi, kötülük edene de nefret duyacak şekilde yaratılmıştır. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 357).

³⁴² Hasetten kaçının. Çünkü o, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir. (*Ebu Davut*, Edep, 44).

³⁴³ Allah'ım kavmimi affet (hidayet ver). Onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar. (Kâdî Ilyaz, *eş-Şifa bi ta'rifî Hukukî'l-Mustafa*, Kahire 1977, I/137).

³⁴⁴ Tedbirli olmak, geçimin yarısıdır. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 22).

³⁴⁵ Ey Ali! Cehaletten daha çetin bir yoksulluk ve akıldan daha faydalı bir mal yoktur. (Hadîs-i Şerîf)

³⁴⁶ Hataların en büyüğü yalan söylemektir. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 129).

³⁴⁷ Kadınlara itaat eden pişman olur. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 4).

³⁴⁸ Hayâ (utanma) örtüsünü yüzünden sıyrıp atan kimsenin ardından konuşmak gıybet değildir. (Suyutî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II/285).

³⁴⁹ Cahillikten daha şiddetli bir fakirlik olamaz. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 1298).

³⁵⁰ Bil ki kalem olacak olan her şeyi yazdı. (Hakim, *Müstedrek*, 6304).

³⁵¹ Şüphesiz ki bazınız günahsız kardeşlerinin arasına kovuculuk yaparak fitne sokar, o kul Allah'ın rahmetinden mahrum kalmıştır. (Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, 7697).

³⁵² Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günahın azâbını söndürür. (*Tirmizî*, İmân, 8/2616).

³⁵³ Kulun rızkı, kendisini ecelinin aradığından daha fazla arar. (Süyûti, *Câmiü's-Sağîr*, 1150).

³⁵⁴ Şunu da bil ki nusret ilahi sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. (*Tirmizî*, Sıfatu'l-Kıyamet, 60).

³⁵⁵ Hediyeleşin ki birbirinizi seversiniz. (*Muvatta*, Hüsnül-huluk, 16).

³⁵⁶ Dinin âfeti hevâdır. (*Kenzu'l-Ummal*, Haber, 44121).

II.4.3. Arapça ve Farsça Beyitler

Şârih vecizelerde konuyla ilgili olarak verilen ve vecizenin ana fikrini destekleyen Arapça ve Farsça beyitlere yer vermiştir. Beyitler verilirken onların kime ait olduğunu ve kaynağını belirtmemiştir. Vecizelerde dört Arapça ve on beş Farsça beyte yer verilmiştir.

8. sözde geçen Bi'l-beyti'l-³⁵⁷ Arabî:

(vr. 5a) نهب الوفا كذهابا من ذاهب
والناس بين حجابك وكارب

يفشون بينهم المودة والصفاء
357 وقلوبهم مخشوة بعقارب

39. sözde geçen Bi'l-beyti'l-³⁵⁸ Arabî:

(vr. 19a) اذا كنت في نعمة صرعها
358 فإن المعاصي تنزيل النعم

86. sözde geçen Bi'l-beyti'l-³⁵⁹ Arabî:

(vr. 34a) لن يبلغ المجد اقوام وان كرموا
حتى يدلووان عزو واللاقوام

ويشموأفتر الملا مشرقة
359 لماعفو ذل ولكن عفوا الحلام

116. sözde geçen Bi'l-beyti'l-³⁶⁰ Arabî:

(vr. 41b) اذا ذاد فضل المرء ذاد تواضعا
وان قل فضل المرء ذاد ترفقا

كذا الغصن في حمل الثمرتنا وله
360 وان قل في حمل الثمار زاد ترفعا

³⁵⁷ Gidenlerle birlikte vefa da göçtü gitti.
İnsanlar perdeler arkasında hüznün içinde.
Aralarında sevgi ve neşe saçarlar ama.
Kalpleri akreplerle doludur.

³⁵⁸ Nimet Hakk'ın ikrâmıdır. Şüphesiz ki masiyetten ictinâb etmekle nimet iner.

³⁵⁹ Halkın katında ulu olunmaz cömert olsan bile, Allah rızası için alçaklık ve fakirlik istenmeli.
Güneşin yedi renginin doğduğu yerden güleryüzlülük görünsün gazap görünmesin.

³⁶⁰ Kişinin fazileti çok olsa tevazusu ve fakirliği çok olur. Ve halka miskinlik göstermesi çok olur.
Eğer kişinin fazileti az olsa faziletindeki eksikliğine göre yükselme fazla olur.

2. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 2b) دوست مشمار آن که در نعمت زند
لاف یاری و برادر خواندگی

دوست آن دانم که گیرد دست دوست
در پریشان حالی و درماندگی³⁶¹

20. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 10b) من غلام آن جوانمردم که گفت
راحت النسان من حفظ اللسان³⁶²

46. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 21b) سخن بسیار دن واند کی کو
یکی راصد مکوصدرا یکی کو³⁶³

49. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 22b) شکر کن برشاکرا نرا بنده باش
بیش این مرده شو پاینده باش³⁶⁴

52. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 23a) ادب تاجیست اذنور الهی
بنه بر سربر و بر جاکه خوابی³⁶⁵

58. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 24a) پرتو نیکان نکیر پرکه بنیاوش بدست
تربیت نا اهل راجون کردکان برکنبدست³⁶⁶

73. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 30a) زبان در دهان ای خور مند جیست اکلید در کنج صاحب هنر
چو در بسته باشد چه داندکی که کوهر فروشت یا پیلدر³⁶⁷

75. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisī:

(vr. 30b) زمین شوره سنبال برنیارد

³⁶¹ Nimet içinde iken dostluktan söz edip kardeşim diyeni, dost sayma.

Dost sıkıntılı anında, çaresizliğinde dostunun elini tutan kimsedir.

³⁶² Ben şu sözü eden genç delikanlı kişiyim.

İnsanın huzuru dilini korumasına bağlıdır.

³⁶³ Çok söz bil ama az söyle. Bir sözü yüz kez söyleme, yüz sözü bir kez söyle.

³⁶⁴ Şükret ve şükredenlere köle ol; onların huzurunda öl de ebedî ol.

³⁶⁵ Edeb nuru ilahiden bir tacdır, koy onu başına, nereye gidersen git.

³⁶⁶ Kötü tabiatlı olan kişi iyilerin nurunu kabul etmez.

Ehil olmayanı terbiye etmek kubbede ceviz durdurmak gibidir.

³⁶⁷ Ağızda dil nedir, ey akıllı kişi? Maharetli kimsenin hazine anahtarı değil mi?

İçerdeki mücevherci midir, çerçici midir, kapı kapalı iken kim nereden bilecek?.

در تخم عمل ضایع مکردان³⁶⁸

78. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 31b] پادشاهی که طرح ظلم افکند
بای دیوار ملک خیش بکند³⁶⁹

79. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 32a) اسایش در کیتی تفسیر این در خوفست
باد وستان تلطف با دشمنان مدار³⁷⁰

81. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 32b) بی ادب تنهانه حودراست
بلکه آتش بر همه آفاق زد³⁷¹

83. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 32b) بدریا درمنافع بی شمارست
اگر خواهی سلامت درکنارست³⁷²

134. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 46b) تا مرد سخن نکفت باشد
عیب و هنرش نهفته باشد³⁷³

114. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 66a) جوانادعطاعت امروز کیر
که فردا جوامی نیاید ز پیر³⁷⁴

227. sözde geçen Bi'l-beyti'l-Fārisi:

(vr. 69a) تا مرد سخن نکفته باشد
عیب و هنرش نهفته باشد³⁷⁵

³⁶⁸ Kötü toprakta sümbül yetişmez.

Ümit ve amel tohumunu boşa zayi etmemek gerek.

³⁶⁹ Zülmün temelini atan hükümdar.

Kendi mülk duvarının temelini yıkmış olur.

³⁷⁰ Her iki alemin de huzuru şu iki cümleye bağlıdır.

Düşmanı idare et dostu lufufta bulun.

³⁷¹ Edepsiz kişi sadece kendine kötülük etmez.

Belki de onun ateşi bütün alemleri vurur.

³⁷² Denizin içinde pek çok faydalar vardır.

Ama selamet istersen o sahildedir.

³⁷³ Kişi konuşmadığı sürece.

Ayby da hüneri de gizli kalır.

³⁷⁴ Ey genç bugünden taat yolunu tut.

Çünkü yarın yaşlılıktan dolayı gençlikten eser kalmaz.

³⁷⁵ Kişi konuşmadığı sürece.

Ayby da hüneri de gizli kalır.

II.9. ŞAHISLAR VE ESERLERİ

Şârih, konusuna göre bir âyet, bir hadis ve bazen de bir hikâye ile vecizeleri izah ederken alıntılacağı eserin, yazarın veya şairin adını belirtir. Bu kaynaklar içinde öncelikle *Kur'ân-ı Kerîm* gelmektedir. Hadisler için kaynak ve râvî belirtmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra eserde en çok ismi geçen eser *Tercüme-i Sad Kelimât-ı Hz. Ali*'dir. Eserde ismi geçmeyen, fakat iktibasta bulunulduğu anlaşılan diğer eserler, *Hâfız-ı Şîrâzî Divânı*, *Karamanlı Nizâmî Divânı*, *İskendernâme*'dir. Şârihin vecizeleri izahı sırasında ismini andığı kişiler ve eserlerine de temas edilecektir: Ahmedî (*İskendernâme*), Bâyezîd-i Bistâmî, Ca' fer es-Sâdık, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hanîfe, Ebû Hureyre, Feth-i Mevsilî, Hâfız-ı Şîrâzî (*Hâfız-ı Şîrâzî Divânı*), Hallâc-ı Mansur, Hz. Ali (*Tercüme-i Sad Kelimât-ı Hz. Ali*), Hz. Şiblî, İbn Abbâs, İbn Cüreyc, İbrâhim Edhem, İbrâhim b. İsmail el-Mekkî, Karamanlı Nizâmî (*Karamanlı Nizâmî Divânı*), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (*Mesnevî-i Kebîr*), Sâ' dî-i Şîrâzî (*Bostan ve Gülistân*), Süfyân-ı Sevrî.

II.9.1. Hz. Ali

Hz. Ali b. Ebi Talib, Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in (ö. 619 m.) dört oğlundan en küçüğüdür. Doğum tarihi ile ilgili farklı zaman dilimleri esas alınmasına bağlı olarak değişik tarihler verilmekteyse de hepsinde ortak olan nokta Hz. Muhammed'in peygamberliğinden on-on beş yıl önce veya hicretten yirmi iki yıl önce Mekke'de doğmuş olmasıdır. Tüm bu tarihler dikkate alındığında Hz. Ali, yaklaşık miladi 600 yılında doğmuş olmaktadır. Hz. Ali'nin Talib, Tayyar ve Akîl adlarında üç ağabeyi vardır; sahabe arasında da Ali isminde ondan başka kimse yoktur.³⁷⁶

Hz. Ali'nin künyesi, Ali b. Ebî Talib b. Abdülmuttalib b. Haşim b. Abdî Menaf el-Haşimî'dir. Tasvir edildiğiyle göre Ali b. Ebi Talib, orta veya ortaya yakın kısa boylu, buğday tenli, iri siyah gözlü, ayın on dördü gibi parlak simalı, güler yüzlü, gür sakallı idi. Bazen sakalını boyardı. Son derece âlicenap, merhametli, gösterişten uzak, saf bir kalbe sahip, güleç yüzlü bir zattı. Mizah ve latifeden hoşlanırdı.³⁷⁷

³⁷⁶ Mustafa Akçay, **Hz. Ali'nin Hayatı ve Kişiliği**, Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü, Sakarya Üniversitesi Yayınları 2010, ss. 175-178.

³⁷⁷ Akçay, **Hz. Ali'nin Hayatı...**, s.176.

Ailesinin kendisini nitelendirdiği künyesi “Ebu'l-Hasan” ve “Ebu'l-Hasaneyn”; kendisine Hz. Muhammed tarafından verilen lakabı ise "Ebu Türah/ toprağın babası"dır. Kendisine bu lakabı Hz. Peygamber verdiği için Ali en çok bu ismini sevmiş ve kendisine böyle seslenilmesinden hoşlanırmış.³⁷⁸

Hz. Ali b. Ebu Talib'in *Kur'an* ve tefsir ilminde de müstesna bir yeri vardır. Zira Ali'ye, *Kur'an-ı Kerim*'i bizzat Resulullah öğretmiş, âyetleri ona tefsir etmiştir ve Hz. Ali, Resulullah'ın hayatında tüm *Kur'an*'ı ezberlemiştir. Bu sebeplerden dolayı âyetlerin nüzul sebeplerini ve manasını en iyi bilen sahabenin önde gelenleri arasında yer almıştır.³⁷⁹

Hz. Ali Muaviye'yi durdurmak için büyük zorluklarla 40.000 kişilik bir ordu hazırlamıştır. Ancak hareketi başlatmadan önce Kufe'de, Ramazanda sabah namazına giderken Harici suikastçı Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40/ 26 veya 28 Ocak 661'de Cuma günü vefat etmiştir. Oğlu Hz. Hasan cenazenin teçhiz ve tekfin işlemlerini yürütmüş ve Kufe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir.³⁸⁰

Hz. Ali'nin ilim, takva, ihlas, samimiyet, fedakarlık, şefkat, kahramanlık gibi yüksek ahlâkî ve insani vasıflar bakımından müstesna bir mevkie sahip bulunduğu, *Kur'an* ve Sünnet'i en iyi bilenlerden biri olduğu genellikle bütün Sünni ve Şii kaynaklar tarafından ittifakla kabul edilmiştir. O aynı zamanda tasavvuf alanında da vazgeçilmez bir şahsiyet olması sebebiyle İslâm tasavvuf edebiyatında ve özellikle Türk-İslâm kültüründe ayrı bir anlam ve öneme sahiptir. Böyle olmakla birlikte Ali'nin tarihi şahsiyetini, meziyetlerini ve özelliklerini tam anlamıyla doğru bir şekilde belirleyebilmek oldukça güçtür. Zira kişiliği, faaliyetleri, kendisine atfedilen konuşmaları ve şiirleri hakkında son derece farklı rivayetler mevcuttur. Ancak kesin olan husus şudur ki o, *Kur'an* ve sünnete tam anlamıyla bağlı, dünyevi işlerden uzak kalmayı dileyen, İslâm tarihinin Cemel, Sıffin, Nehrevan, Hakem Olayı gibi talihsiz vakaları sonunda ağlayan, muhaliflerinin iman ve hidayetleri için içtenlikle dua edecek kadar hassas, takva sahibi ve idealist bir mümindir.³⁸¹

³⁷⁸ Akçay, **Hz. Ali'nin Hayatı...**, s.176.

³⁷⁹ Akçay, **Hz. Ali'nin Hayatı...**, s.207.

³⁸⁰ Akçay, **Hz. Ali'nin Hayatı...**, s.201.

³⁸¹ Akçay, **Hz. Ali'nin Hayatı...**, s.202.

Sad Kelime

Eserde anılan *Sad Kelime*'nin Hz. Ali'nin yüz sözünü derleyen Arap yazarı Câhız (ö. 255/869) tarafından kaleme alındığını düşünülmektedir. Türk edebiyatında Hz. Ali sözlerine ait tercüme ve şerhler, umumiyetle, tanınmış Arap yazarı Câhız (ö. 255/869) tarafından derlenmiş “*Mie Kelime*” ve Şîî âlimlerinden Ebû Alî Tabersî (ö. 548/1154)'nin topladığı rivayet edilen *Nesrû'l-leâli*'nin tercüme ve şerhleri mahiyetindedir.³⁸² XVI. veya XVII. yüzyıl Osmanlı şairlerinden olduğu düşünülen Edâyî, Câhız tarafından seçilen yüz sözü nazmen Türkçeye tercüme etmiştir.³⁸³ Edâyî, tercümesine besmeleyi överek vasıflandıran mısralarla başlamakta; bunun ardından nesirle Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e, onun aile ve arkadaşlarına dua ve selâmdan sonra, eserinin konusuna gelmektedir. Bu inci gibi sözler, müminlerin reisi, takva sahiplerinin öncüsü, Allah'ın galip aslanı Hz. Ali'nin vecizelerinden, belâgatiyle tanınmış Câhız'ın seçtiği “*Sad-Kelime*” (*Yüz Cümle*)'dir. Kendisi işte bu cümleleri Arapçadan Türkçeye nazmen çevirmiş; tercüme esnasında bahis konusu özdeyişlerin bazı işaretlerini de çözüp açmıştır:

“...Emmā ba‘ dü, bu kelimāt-ı dürer-bār-ı güher-miğdār Emîrû'l-mü'minîn, imāmü'l-muttaķîn, esedü'llāhi'l-gālîb ‘Ali bin Ebî Tâlib (Kerrem'Allāhu Vechehü) Hâzretlerinüñ kelimāt-ı tayyibelerinden *Şad-Kelime*'dür ki, ‘Amr bin Bahr el-Câhız (rahmetu'llāhi 'aleyh) -ki kemāl-i berā‘at ve vüfur-ı belâgat ile ma‘rûf ve mevşufdur-anların ihtiyâr itdüğü kelimāt-ı pür-nikâtdur ki, bu haķîr-i keşîrû't-taķşîr, ya‘nî Edâyî dâ‘îleri dahi lisân-ı ‘Arab'dan Türkî nazm ile ‘ıyân ve meh-mâ-emken ba‘zı rumûzını hall ü beyân èyledi.”³⁸⁴

Yirminci sözde *Şad Kelime Şerhi*'nden iktibas edilen Farsça beyit:

Ve *Şad Kelime Şerhi*'nde demişler, beyt-i Fârisî:

من غلام آن جوانمردم كه گفت

راحت النسان من حفظ اللسان (vr. 10b)

Yüz doksan altıncı sözde *Şad Kelime Şerhi*'nden iktibas edilen vecize:

Ve Hâzret-i ‘Alî (Kerrema’llāhi vechehü) bu mertebeye işaret için *Şad Kelime*’inde buyurur:

³⁸² Âdem Ceyhan, *Eski Bir Vecizeler Kitabı: Edâyî'nin Sad Kelime-i Alî Tercümesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005/1, Manisa, s. 17.

³⁸³ Ceyhan, *Eski Bir Vecizeler Kitabı*..., s. 17.

³⁸⁴ Ceyhan, *Eski Bir Vecizeler Kitabı*..., s. 19.

³⁸⁵ Ben şu sözü diyen yigitim: İnsanın huzuru dilini tutmasına bağlıdır.

³⁸⁶ لو كشف العطاء مازدت يقينا قاتل الحريصه مرضه Ya‘nī demekdür ki Һariş olan kimesneyi depeleyici girü Һırşıdur. Zīrā kişi ğāyet Һariş olıcağ a‘mā gibi olur. Etdügi fi‘lîñ zararîñ müşāhede edemez.(vr. 61b)

İki yüz on ikinci sözde *Şad Kelime Şerhi*’nden iktibas edilen bir vecize:

Ve bu ma‘nīdür İmām-ı ‘Ali (Kerrema’llāhu Te’ālā vechehū rażiya’llāhu Te’ālā anhū) *Şad Kelimesi*’nde buyurur: ³⁸⁷ من عذب لسانه كثر اخوانه Ya‘nī demekdür ki bir kimesnenün dili tatlu olsa Һalka söyledügi vaqt kelime-i Һayyibe ile söylese anuñ gibi kişinün Һardaşları çok olur ve her kişi aña muhabbet edüp dōst ve Һardaş olur. (vr. 65b)

II.9.2. Ebû Hureyre

Ebû Hureyre aslen Yemen’li olup Ezd’in bir kolu: olan Devs Kabilesi’ndendir. 7/629 tarihinde Yemen’den Medîne’ye gelmiş ve Hayber’de bulunan Resûllullah’ın huzuruna giderek islâmiyeti kabul etmiştir. O bu sırada otuz yaşlarında bulunuyordu. Müslüman olduktan sonra takriben üç seneden fazla bir süre içerisinde Resûllullah’dan hemen hemen hiç ayrılmayan Ebû Hureyre Mescidu’n-nebîdeki Suffe’de kalan; vakitlerini ilim ve ibâdetle geçiren Ehlu’s-suffe arasında barınmıştır. Hz. Ömer zamanında Bahreyn, Muâviye zamanında da Medine valiliği yapmış olan Ebû Hureyre hicri 58 tarihinde vefat etmiştir.³⁸⁸

Yüzüncü sözde bahsi geçen Ebû Hureyre’ye Hz.Muhammed’in hitâbı:

³⁸⁹ زرالمراء على قدر اكرمه لك

Ziyâret èyle eri saña ikrâmı mîqdârı sen dağı anı ziyâret èyle. İkrâmda tehâvün ederse ziyâretde sen dağı tekâsül èyle. Ve yâhûd demek olur kim ziyâreti şol Һadar èyle saña ikrâm edicek mîqdârı ola, çok varup kendüni ğôr èyleme. Zīrā nâ-ehl Һatında keşret-i müşāhede kılllet-i ğürmetdür. Anuñ-çün Resûl Һazreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ³⁹⁰ زرني غبا تزدد حبا Ya‘nī demek olur, “Yâ Ebâ Hüreyre ziyâret èyle beni ğün aşurı, her ğün ziyârete gelme, tâ kim muhabbetün ziyâde ola.” (vr. 38a)

³⁸⁶ Hırslı kişi âmâ gibidir verdiğı zararı göremez ancak kendisine ve dinine zarar verir.

³⁸⁷ Tatlı dili olanın çok arkadaşı olur.

³⁸⁸ Nevzat Aşık, **Ebû Hureyre'nin Hadisçiliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1987, sayı: 4, s. 85.

³⁸⁹ Onun seni ziyaret ve ikram ettiğı gibi sen de onu ziyaret ve ikram et.

³⁹⁰ Ya Ebu Hüreyre beni herğün ziyaret etme, ğünaşırı ziyaret et ki muhabbetin ziyâde olsun. (*Beyhaki*, Şuabu'l-İman, 8008).

II.9.3. İbn Abbas

Hiz. Peygamber'in ashabı içerisinde, *Kur'an-ı Kerim*i tefsir etme, İlahi Kelam'ı anlayıp anlatma konusunda haklı bir şöhrete sahip olan Abdullah İbn Abbas (68/687-688), hicretten üç yıl önce Mekke'de doğmuş, yetmiş yaşında iken Taif'te vefat etmiş ve oraya defnolunmuştur.³⁹¹

Devrinin pek çok ilimlerinde büyük bir dereceye ulaşan bu değerli zat; “Bahru'l İlmi, tercümânü'l-Kur'ân” gibi adlarla yâd edilmiştir. İbn Abbas, *Kitabu'llah*'ın manalarını anlamada ve ictihâdda büyük bir payeye nail olmuştur. Bunun için fetva verme ve *Kur'an*'ı tefsir etme hususlarında reislik derecesine yükselmiştir.³⁹²

Hiz. Peygamber, İbn Abbas için: “Allahım, Abdullah'a Kitabı ve hikmeti öğret.”, “Allah'ım, onu dine fakih kıl ve ona te'vili öğret.” diye dualar etmiştir. Yine, Hiz. Peygamber o'nun hakkında: “İbn Abbas ne güzel *Kur'an* tercümanıdır.” buyurarak *Kitabu'llah* üzerindeki ihtisasını ifade etmişlerdir.

İki yüz elli sekizinci sözde bahsi geçen İbn Abbas'tan bir söz rivayet edilir:

³⁹³ بِأَيْتِكَ مَاقْدَرُكَ

Ya'nî sana gelüp yetişür şol nesne ki ezelde sana kısmet ve taqdir olup durur demekdür. Ve rivâyetdür İbn 'Abbâs hazretlerinden (radıya'llâhu 'anhu) eyitdi: Evvel ol nesne ki Allâh Te'âlâ halk eyledi, kalem-i 'alâ idi. Ve emr eyledi, ol günden tâ kıyâmet gününe varınca olacağı yazdı. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ³⁹⁴ اعلم ان القلم قد جرى بما هو كائن Ya'nî demekdür ki bilgil kim cârî olup yazdı şol nesneyi kim olucudur. Pes bu hadîs-i şerîf kazâ ve kaderün şübûtına ve ef'âl-i 'ibâduñ 'ilmu'llâhda vücûdına delîldür, ve hem hâşıl-ı kelâm demekdür ki şol nesne ki 'ilmu'llâhda ola ol nesne gelüp yetişür. Kişi ziyâde harîş olup zahmet çekmek hâcet degül. (vr. 76b)

³⁹¹ Mustafa Çetin, **Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1983, Sayı: 1, s. 227.

³⁹² Mustafa Çetin, **Abdullah İbn Abbas (r.a.) ...**, s.227.

³⁹³ Kaderde sana takdir olan sana gelir.

³⁹⁴ Bil ki kalem olacak olan her şeyi yazdı.. (Hadîs-i Şerîf).

II.9.4. Hasan-ı Basrî

Hasan-ı Basrî 21/642 yılında Medine’de doğdu. Pek çok sahâbîden hadis rivayet eden Hasan-ı Basrî tâbiînin en faziletliyelerinden biri olarak kabul edilir. Hayatını Basra’da vaaz ve ibadetle geçiren Hasan-ı Basrî Receb 110 (Ekim 728) tarihinde burada vefat etti.³⁹⁵

Tabiî döneminin en önde gelen âlimlerinden biri olan Hasan-ı Basrî İslâmî ilimlerin her alanında yetkin, fakih, muhaddis, müfessir, zahid ve abid kimliğiyle öne çıkmaktadır. İslâmî ilimlerin teşekkülünde onun yaşadığı yıllar oldukça önemli bir dönemdir. Hasan-ı Basrî İslâmî ilimlerin her alanında yetkin, fakih, muhaddis, müfessir, zahid ve abid kimliğiyle öne çıkmaktadır. O, bu ilimleri câmi sıfatıyla, İslâmî ilimlerin tümünde bir otorite olarak kabul edilir. Bu yüzden birçok grup onu, kendi mezheplerinin kurucu ‘fikir babası’ olarak görmüştür. Nitekim Mutezile, Hasan-ı Basrî’yi ilk Kaderîlerden sayarken; ehl-i sünnet âlimleri onu kendi selefleri arasında saymışlardır.³⁹⁶

Kur’an’a getirdiği serbest yorumları, hakîmâne sözleri, dünya ve âhirete bakış tarzıyla zâhid ve sûfilere örnek olan Hasan-ı Basrî, tasavvufî hayatın vücut bulmasını sağlayan ve ona mânevî zemini hazırlayan takvâ sahibi tâbiîlerden kabul edilir.³⁹⁷

Otuz üçüncü sözde bahsi geçen Hasan-ı Basrî’nin yaptığı bir dua nakledilir:

Rivâyetdür Hasan-ı Basrî’den, du‘asında eydür:

³⁹⁸ اللهم اعوذبك من جنون العمل dër, idi. Şordılar ki “‘Amel-i cünûn nedür?” dödiler. Eyitdi ‘ucb eylemekdür. Zîrâ ki eger kişinün cemî‘-i ef‘âli ibâdetu’llâh dağı olursa, ‘ucb edicek cemî‘sin fâsid kılup helâk eder’ dëdi. (vr. 16a)

II.9.5. Câ’fer es-Sâdık

Ebû Abdullâh Ca’fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynîl‘âbidîn (ö. 148/765) İsnâaşeriyye’nin altıncı, İsmâiliyye’nin beşinci imamı, Ca’ferî fikhının kurucusudur. 80/699 veya 83/702 yılında Medine’de doğmuştur. Babası İsnâaşeriyye’nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır, annesi Hz. Ebû Bekir’in torunu olan Kasım b. Muhammed’in kızı Ümmü Ferve’dır. Böylece Ca’fer es-Sâdık’ın soyu baba tarafından Hz. Ali’ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir’e ulaşmaktadır. Künyesi

³⁹⁵ Süleyman Uludağ, **Hasan-ı Basrî**, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1997, Cilt:16, s. 291.

³⁹⁶ Gülsüm Solmaz, **Hasan el-Basrî Hayatı, İlmî Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, Sayı: 43, ss. 369-372.

³⁹⁷ Uludağ, **Hasan-ı Basrî..**, s. 293.

³⁹⁸ Ey Allah’ım delilik amelinden (kibirlenmekten) sana sığınırım.

büyük oğlu İsmâil'e nisbetle Ebû İsmâil ise de onun kendisinden önce vefat etmesi sebebiyle daha çok Ebû Abdullah, bazan da Ebû Mûsâ diye anılmıştır. Lakaplarının en meşhuru Sâdık olup Sâbir, Fâzıl, Tâhir ve Âtır lakaplarıyla da zikredilmiştir. Ca'fer es-Sâdık Medine'de vefat etti. Şii rivayetler onun Abbasi Halifesi Ebu Ca'fer el-Mansur tarafından zehirlenerek öldürüldüğü şeklindedir. Cenazesi Cennetü'l-Baki'da babası Muhammed el - Bakır ve dedesi Zeynelabidin'in kabirlerinin yanına defnedildi. Uzun süren imarnet devresinde çeşitli kesimlere mensup geniş İslâm toplumuyla iyi münasebetler kuran Ca'fer es-Sâdık, Sünni kaynaklarda da daima hürmetle anılan ilmi bir şahsiyet olarak benimsenmiştir.³⁹⁹

Sekizinci sözde bahsi geçen Ca'fer es-Sâdık'ın Süfyân es-Sevrî ile konuşmalarına yer verilmiştir:

Ya'ni "Şimdiki zamānuñ karındaşları 'ayblar cüst edicidür halka ifşâ etmek için." demekdür. Zîrâ şimdiki zamānda bir kişi bir kişiyle kim muşâhabet eder, ol nice eksüciğini fâş etmekde olur ve naıldür kim İmām C' afer-i Şâdık rađıyallāhu Te'ālā 'anhu bir müddet halkdan kesilüp taşra çıkmadı. Süfyân-ı Şevrî (rahmetu'llāhi Te'ālā) görmege vardı, eyitdi: "Ey sulţān-ı velāyet ve ey çerāğ-ı millet, bu halāyık mübārek nuţkınuñ fā'idelerinden mahrûm oldılar. Niçün halvet ihtiyār kılduñuz?" dedi. C' afer -i Şâdık (rađıyallāhu Te'ālā 'anhu) cevāb vèrdi: "Bu zamān anı iktizā eder." dedi ve eyitdi: ⁴⁰⁰فسد الزمان وتغير الإخوان Ya'ni "Zamān yaramaz oldu ve kardaşlar ayruksı oldu." demekdür. (vr. 5a)

II.9.6. Ebû Hanîfe

Ebû Hanîfe (80/699) tarihinde Kufe'de doğmuş Bağdat'ta (150/767) vefat etmiştir. Doğduğu zaman devletin başında 5.Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan (ö.88/705) bulunuyordu. Küçük yaştan itibaren çok iyi bir tahsil gören Ebû Hanîfe, Kufe'de o bölgenin ileri gelen üstadlarından hadis ve fıkıh meselelerini öğrendi. Hayatı maddi sıkıntıdan uzak geçmiştir. İmām-ı Âzam Ebû Hanîfe, asrında yayılmış olan ilimlerin hepsini öğrenmiş, fıkıh ilminde mütehassıs olmuştur. Ebû Hanîfe hicri 150 /milâdî 767 yılında 70 yaşlarında Bağdat'da vefat etti.⁴⁰¹

Yüz onaltıncı sözde bahsi geçen Ebû Hanîfe 'den bir söz rivayet edilir:

³⁹⁹ Mustafa Öz, **Ca'fer es-Sâdık**, TDV, İslam Ansiklopedisi 1993, Cilt: 7, s. 1.

⁴⁰⁰ Zaman yaramaz (fesat) oldu ve kardeşler ayrıldı.

⁴⁰¹ Osman Oral, **İmām-ı Âzam Ebû Hanife'nin Hayatı, Öğretmenleri, Öğrencileri ve İlmî Kişiliği**, Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi, Sayı 7/2, Temmuz 2014, s.1-25.

Erünj irtifā‘ı, yüceligi tevāzu‘ı ve meskenetidir. Ya‘nî demek olur ki kişinün tevāzu‘ étmesi rıfkına ve fazlına sebebdür ve delîldür. Fazlına sebep olduğı budur ki bir kimesne rızā-yı Hâk taleb édüp halku‘llāha dā‘im tevāzu‘ da olsa huzūr-ı Hâk‘da tekkarrüb hāşıl édüp halk dağı ‘ izzete yetişür, dünyāda ve āhîretde rif‘ at bulur. Ammā tevāzu‘ kişinün fazlına delîl olduğı budur ki Ebū Hānife Raḥmet‘ullāhi Te‘ālā buyurmışdur: *بابيت العربى: اذا ذاد فضل المراء ذاد تواضعا, وان قل فضل المراء ذاد ترفقا, كذا الغصن* 403 *فى حمل الثمرتنا وله, وان قل فى حمل الثمار زاد ترفعا* 404 Demekdür ki kaçan erünj fazlı ziyāde olsa, ol vaḳt tevāzu‘ ve meskenet ziyāde olur ve halka meskenet göstermesi artuḳ olur. Eđer kişinün fazlı az olsa fazlda noḳşānına göre tereffu‘ ı ziyāde olur. (vr. 41b)

II.9.7. İbn Cüreyc

80/699 yılında doğdu. Rum asıllı olup Ebū Hâlid künyesi ve Rûmî, Mekkî, Ümevî nisbeleriyle de anılmıştır. Ümeyye b. Hâlid’in mevlâsı olduğı söylenir. Dedesi Cüreyc’in de Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd’in hanımı Ümmü Habîb’in kölesi olduğı ileri sürülmüştür. Kendi beyanına göre garip şiirler yazıp nesep konularını araştırmakla meşgul iken Atâ b. Ebū Rebâh’tan faydalanması yolundaki bir tavsiye üzerine bu zatın ders halkasına katıldı, on sekiz-on dokuz yıl süre ile bu hoca-talebe ilişkisi devam etti. Yine kendisinin belirttiğı üzere Atâ b. Ebū Rebâh’tan tahsilini tamamladıktan sonra yedi veya dokuz yıl müddetle Amr b. Dînâr’a talebe oldu. Bu arada Tâvûs b. Keysân’dan bir mesele, Mücâhid b. Cebr’dan kıraate dair iki vecih öğrendi; ayrıca İbn Ebū Mûleyke, Nâfi‘, Hişâm b. Urve, İbn Muhaysın, Meymûn b. Mihrân’dan hadis dinledi. 404

İbn Cüreyc, Mekke dışına seyahatler yapmış olup Bağdat’ta Halife Mansûr’un huzurunda bulunmuş, Abdullah b. Abbas’ın hadislerini bir araya getirip ona sunmuş, ancak karşılığında halifenin kendisine hiçbir şey vermemesinden yakınmıştır. Mansûr’un valisi Ma‘n b. Zâide ile birlikte Yemen’de bulunup ders vermiş, hac mevsimi vesilesiyle de buradan ayrılmıştır. Bir ara Basra’da hadis rivayet etmiş, Kûfe’de tefsirini yazdırmıştır. Hayatının sonuna kadar ilim öğrenmeye

⁴⁰² Kişinin yükselmesi alçakgönüllülüğü ve fakirliği sayesinde olur.

⁴⁰³ Kişinin fazileti çok olsa tevazusu ve fakirliği çok olur. Ve halka miskinlik göstermesi çok olur. Eğer kişinin fazileti az olsa faziletindeki eksikliğine göre yükselme fazla olur.

⁴⁰⁴ İsmail Cerrahoğlu, **İbn Cüreyc**, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1999, Cilt:19, s. 404.

ve öğretmeye devam ettiği anlaşılan İbn Cüreyc 1 Zilhicce 150'de (28 Aralık 767) vefat etti.⁴⁰⁵

On üçüncü sözde bahsi geçen İbn Cüreyc'den bir hikâye rivayet edilir:

Hikâyet: Rivâyet olunur İbrâhîm-i Mekki'den, (rahîmehu'llâh) eyitdi: Ben İbn Cüreyc katında edim. Nâgâh bir sâ'il geldi, şey'en li'llâh kıldı. İbn Cüreyc hâzinine eyitdi: "Sâ'ile bir dînâr vër." dedi. Hâzin eyitdi: "Bir dînârdan artık dînâr yokdur, anı dağı vèrècek sâ'ir harcuñ emri nice olur?" dedi. İbn Cüreyc kaçıldı: "Vër gitsün!" dedi. İbrâhim-i Mekki eydür: "Henüz ben dağı İbn Cüreyc katında edüm, bir kişi çıka geldi, bir mektûb ve bir kîse İbn Cüreyc'ün nazarında kodı ve kîseyi çözdü. İçinde elli bir dâne dînâr çıktı. Hâzine, [vr. 8a] "Gel, al." dedi ve eyitdi aña "Sen Allâh için bir dînâr şadağa èyledün, Allâh Te'âlâ dînârıñı vèrdi. Elli dînâr dağı ziyâde èyledi." dedi. Pes, ma'lûm oldu kim şadağa ètmek ile mâl ziyâde olurmuş, naşş olmazmış. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm:⁴⁰⁶ ما نقصه مال من صدقة Ya'nî demekdür ki: "Kişinün mâli şadağa ètmekle eksilmez." Zîrâ Hâk Te'âlâ ahsen ve evlâ 'ivażlar vèrse gerekdür. Èyle olsa kaçan eksilür? (vr. 8a)

II.9.8. İbrâhim bin İsmail el-Mekkî

Eserde İbrahim-i Mekki adıyla anılan zat, tebeu't-tabiinin büyüklerinden biri olan İbrahim bin İsmail el-Mekkî'dir.⁴⁰⁷

On üçüncü vecizede İbrahim bin İsmail el-Mekkî'den bir hikâye rivayet edilmiştir:

Hikâyet: Rivâyet olunur İbrâhîm-i Mekki'den, (rahîmehu'llâh) eyitdi: Ben İbn Cüreyc katında edim. Nâgâh bir sâ'il geldi, şey'en li'llâh kıldı. İbn Cüreyc hâzinine eyitdi: "Sâ'ile bir dînâr vër." dedi. Hâzin eyitdi: "Bir dînârdan artık dînâr yokdur, anı dağı vèrècek sâ'ir harcuñ emri nice olur?" dedi. İbn Cüreyc kaçıldı: "Vër gitsün!" dedi. İbrâhim-i Mekki eydür: "Henüz ben dağı İbn Cüreyc katında edüm, bir kişi çıka geldi, bir mektûb ve bir kîse İbn Cüreyc'ün nazarında kodı ve kîseyi çözdü. İçinde elli bir dâne dînâr çıktı. Hâzine, "Gel, al." dedi ve eyitdi aña "Sen Allâh için bir dînâr şadağa èyledün, Allâh Te'âlâ dînârıñı vèrdi. Elli dînâr dağı ziyâde èyledi." dedi. Pes, ma'lûm oldu kim şadağa ètmek ile mâl ziyâde olurmuş, naşş olmazmış. Nitekim

⁴⁰⁵ Cerrahoğlu, **İbn Cüreyc..**, s. 405.

⁴⁰⁶ Sadaka vermekle mal eksilmez. (*İ.Ahmed*).

⁴⁰⁷ Mizzi, **Tehzibü'l-Kemâl**, Beyrut, 1980, Cilt: 2, ss. 44 - 45.

Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm: ⁴⁰⁸ ما نقصه مال من صدقة Ya‘nî demekdür ki: “Kişinün mâli şadağa etmekle eksilmez.” Zîrâ Hâk Te‘âlâ ahsen ve evlâ ‘ivażlar vërse gerekdür. Êyle olsa kaçan eksilür? (vr. 8a)

II.9.9. Feth-i Mevsilî

Musul âlimlerinden ve evliyanın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed, ismi Feth bin Saîd el-Mûsulî'dir. 835 (H. 220) senesinde vefat etti. Bîşr-i Hâfî'nin arkadaşıdır. Bîşr-i Hâfî gibi yüksek dereceler sâhibiydi. Haram ve şüphelilerden kaçması kuvvetli, nefisle mücâdelesi çoktu. Devamlı hüzn ve Allah korkusu içinde bulunurdu.⁴⁰⁹

Vefatından sonra Feth-i Mevsilî'yi rüyâda görenler; “Allahü Te‘âlâ sana ne yaptı?” dediler. Dedi ki: Allahü Te‘âlâ bana: “Niçin o kadar ağladın?” buyurdu. “Günahlarım ve kusurlarım sebebiyle yüzüm olmadığından ağlıyorum.” dedim. “Ey Feth! Bu çok ağlaman sebebiyle, günâhını yazan meleğe sana günah yazmamasını emretmişim.” buyurdu.⁴¹⁰

Seksen beşinci sözde bahsi geçen Feth-i Mevsilî'den bir hikâye rivayet edilir:

⁴¹¹ ذل المرء فى الطمع

Ya‘nî kişinün tama‘ındandır hõrluk. Zîrâ kişi ehl-i tama‘ olıcağ dâ'im talebde olur. Tâlibe hõrluk lâzımdır. Ve meşâyıhdan ba'zılar eyitmişler ki Allâh Te‘âlâ kûlunı ‘azîz kılmak odur ki kanâ‘at müyesser eder. Ve yâhûd ve zelîl kılmak odur kim ona tama‘ ve havâle kıla.

Hikâyet: Meger Feth-i Mevsilî'den şordılar: “Bir kimesne shevâtına tâbi‘ olup şabr u tākati ve kanâ‘ati olmasa anuñ hâli nedür?” demişler. Meger şeyhün yakınunda oğlancıklar var imiş. Şeyh sâ'ile eyitmiş şol oğlancıklara nazâr êyle, demiş. Ol da nazâr êylemiş, görmüş birinün elinde yalnız etmek var, katığı yok ve birinün elinde etmek ve helvâsı var. Ol elinde etmeği olup helvâsı olmayan oğlan, elinde helvâsı olan oğlanuñ katına gelüp eyitdi: “Helvândan bana dağı vër, etmegüme katık edeyin.” demiş. Helvâsı olan oğlan eyitmiş ki: “Helvâdan sanja vëreyim ammâ şol şart ile ki sen benüm kelbim olasun, boğazuna ip takup seni

⁴⁰⁸ Sadaka vermekle mal eksilmez. (İ.Ahmed).

⁴⁰⁹ Süleyman Uludağ, **Feth-i Mevsilî**, Feridüddin-i Attar-Tezkiret-ül-Evliya, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa 1984, s. 375.

⁴¹⁰ Uludağ, **Feth-i Mevsilî**.,s. 375.

⁴¹¹ Aç gözlü olmak kişiyi değersizleştirir.

yedem.” demiş. Ol oğlan daḥī rāzī olmuş, ol daḥī bir pāre ip boğazuna takmış; kelb gibi yürür imiş.

Feth-i Mevşilī dönüp sā’ile eyitmiş: “Eger bu oğlan yalnız etmeğe ḵanā’at edeydi, ḥelvāya ṭama’ etmeyeydi, ḥelvā issinüñ kelbi olup ḥōr ve ḥaḵīr olmazdı.” dedi. (vr. 33b)

II.9.10. Süfyân-ı Sevrî

Süfyân es-Sevrî (o.161/778), Kûfe'de doğmuş, hayatının büyük kısmını bu şehirde geçirmiş, farklı beldeleri dolaşmış ve nihayet Basra'da vefat etmiştir. Kunyesi Ebû Abdullah olan Süfyân, doğduğu yere nispetle el-Kûfî, dedelerinden Sevr'e nispetle es-Sevrî diye anılır. Soyu, Peygamberimizin on altıncı göbekten atası olan İlyas'a dayanır. Süfyân'ın doğum yeri konusunda Merv asıllı olduğu, babasının görevli olarak gönderildiği Horasan bölgesinde Cürçân veya Kazvîn'de doğduğu ya da Kûfe'de Üseyr mevkiinde doğduğu şeklinde farklı görüşler bulunsa da çocukluğu ve yetişmesi Kûfe'de olmuştur.⁴¹²

Dedesı Mesruk, Cemel Vak'ası'nda Hz. Ali'nin saflarında savaşmış ve şehid olmuştur. Tâbiîn kuşağından olan babası Saîd, *Kütüb-i Sitte'de* rivayetleri bulunan güvenilir bir muhaddistir. Annesi de hadis rivayet eden, ilim ve takva sahibi bir hanım olup ilim öğrenmeye teşvik için Süfyan'a verdiği öğütlerle meşhurdur. Zamanının bütün ilim merkezlerini dolaşıp önde gelen alimlerin birçoğuna öğrencilik yaparak oldukça zengin bir ilmî birikim elde eden Süfyan es-Sevrî tebeu't-tabiîn devrinin en büyük tefsir, hadis ve fıkıh âlimlerindendir.⁴¹³

Altmışıncı sözde bahsi geçen Süfyan es-Sevrî'den bir söz nakledilir:

Süfyân-ı Sevrî (Raḥmet'ullāhi ‘aleyh) eyitdi:

⁴¹⁴ خوف الله لا يثيبه خوف المخلوقين لأن من خاف شيء هرب منه ومن خاف الله تعالى هرب إليه

Ma’ nāsı demekdür ki Allāh Te’ālā korkusu maḥlūkāt korkusuna benzemez. Zîrā eger bir kişi maḥlūkātın birinden korksa korkduğu kişiden kaçsa gerekdür. (vr. 25b)

⁴¹² Ömer Faruk Akpınar, *Süfyân es-Sevrî'nin Hadis Tarihindeki Yeri: Bir Muhaddis Olarak Süfyân es-Sevrî*, Diyanet İlmî Dergi, 2015, s. 116.

⁴¹³ Recep Özdirek - Ali Hakan Çavuşoğlu, *Süfyân es-Sevrî*, TDV, İslam Ansiklopedisi, 2010, Cilt: 38, s.25.

⁴¹⁴ Allah korkusu yaratılmışların korkusu gibi değildir bilakis Allah'tan korkan O'ndan kaçmaz geri ona sığınır.

II.9.11. İbrâhim Edhem

Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778 [?]) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Anne ve babasının hac için Mekke'de bulunduğu sırada orada doğduğunu söyleyenler de vardır. Ailesi Arap kabilelerinden Benî İcl'e veya Temîm'e mensuptur. Hakkında kaynakların verdiği bilgiler çelişkilidir. Genç yaşta zühd yoluna girmeye karar verinceye kadar Horasan'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Memleketinden ayrılmadan önce birçok hizmetçisi bulunan zengin ve itibarlı bir ailenin çocuğu olduğuna dair kayıtlar, Belh hükümdarı veya hükümdarın oğlu ya da torunu olduğu şeklindeki rivayetlerden daha doğru görünmektedir. Sahip bulunduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip zühd yolunu seçmesi sebebiyle destanlaştırılan hayatına dair bilgiler arasında önemli farklılıklar görüldüğü gibi tarihî kimliğiyle menkıbelerde anlatılan şahsiyeti arasında da ciddi uyumsuzluklar gözlenmektedir.⁴¹⁵

İbrâhim b. Edhem daha hayatta iken şöhreti geniş bir çevreye yayılmıştır. Kurduğu sohbet meclislerinde dostlarına nasihat etmiş, uzakta bulunanların sorularına cevap yazmıştır. Onun çok fasih konuştuğu ve zaman zaman şiir söylediği belirtilir; kaynaklarda kendisine nisbet edilen bazı beyitlere yer verilmiştir. Öğütlerinde helâl kazancın önemini vurgulaması dikkati çeker. Duasının kabul edilmesi için ne yapması gerektiğini soran birine helâl yemesini tavsiye eden İbrâhim b. Edhem, helâl kazançla çoluk çocuğun nafakasını sağlamayı yiğitlerin işi olarak görür.⁴¹⁶

Yüz kırkıncı sözde bahsi geçen İbrahim bin Edhem'den bir hikâye rivayet edilir:

ضياء القلب من اكل الحلال⁴¹⁷

Gönlün aydın olması helâl yemekdendir. Ya'ni demekdür ki göñül inşirâh bulup şevkle 'ibâdete meyl edüp lezzet almak ve göñül rüşen ve nûrânî olmak olmaz illâ kişinün ta'âmı helâlden olmağdan olur. Kişinün kalbinün kasâveti ve qararması harâm yemekden olduğu gibi. Nağldür ki İbrâhim Edhem eydür: "Bir kerre Beytül Mağdis içinde kendümi haşîra şardum, hâdimler kovmayalar dëyü. Zîrâ gece olıcağ anda yatmağa hiç kimesneyi komazlardı. Çünkü dünün nısfı geçdi, gördüm, mescid kapısı açıldı ve bir pîr içeri girdi, 'abâ giyerdi, geçüp iki rek'at namâz kıldı. Pîrinün 'ağabince kırk kişi içeri girdi. Pîr arkasını mihrâba eyledi. Bu kırk kişi karşusunda

⁴¹⁵ Reşat Öngören, **İbrahim Bin Edhem**, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, Cilt: 21, s. 293.

⁴¹⁶ Öngören, **İbrahim Bin Edhem**., s. 293.

⁴¹⁷ Gönlün aydın olması helâl yemektedir.

oturdılar, aradan biri eyitdi: Gecedən bunda bir kişi yatur kim bizden degüldür, dedi. Pîr bu sözi işdüp gülümsedi, dedi. Eyitdi: Edhem oğlıdur, kırk gündür ki kılduğı namāzınun ħalāvetün bulmaz, dedi. Ve hem ol pîr dedügi gibi kırk gün idi ki ‘ibādetün lezzetün bulmazdım. Çünkü bu sözi işitdüm, ħarārum ħalmadı. Ol pîrün ħatına vardum, selām vërdüm ve eyitdüm ki: “Ol Tağrı ħaħķı içün olsun ki seni ve beni yaratdı, ne sebebdür ki benüm t̄ā’ atumun şāzlığı gidüpdür.” dedim. Pîr eyitdi: “Fülān kimesneden ħurma şatun aldun idi. Bir ħurma yere düşdi, benüm deyü aldun, ħurmaña ħatdun, ol ħurma senün degül idi. Ol ħurmayı nüş ëtdün. Üç yüz fersah yol dilekden gerü ħaldun, t̄ā’ at zevķını bulamaduğun ol sebebdür.” dedi. İbrāhîm Ĥazreti eydür: “Ol ħurma şatan kişinün ħatına vardum, helāllik diledüm. Dükkān şāhibi bu sözi işidüp na’ ra urdı, dükkānını yağmalatdı. Hem-ān-dem kendi dağı dervîşlerden biri oldı.” (vr. 48-b/49-a)

II.9.12. Bāyezîd-i Bistāmî

Nişabur tasavvuf ekolünün önde gelen isimlerinden olan Yahya b. Muaz Râzî (ö. 258/872), Ebû Hafs Haddād (ö. 270/883) ve Hamdun Kassâr’ın (ö. 271/884) akranı olan Bāyezîd, Bistām’da dünyaya gelmiştir. Bistām, Nişabur yolu üzerinde, büyük bir şehir merkezidir. Henüz çocukken Bāyezîd’in ileride büyük bir zat olacağı, hal ve hareketlerinin dengeli ve ölçülü, sözlerinin hikmetli, bakışlarının anlamlı ve yüzünün nurlu oluşundan belliydi. Bāyezîd, pek çok üstadın faydalanmıştır. Ancak bunlardan en önemlisi Ebû Ali Sindî’dir. Tasavvuf ilmi ile ilgili pek çok şeyi Ebû Ali Sindî’den öğrendiğini söyleyen Bistāmî üstadından, ağırlıklı olarak, tevhîd ve hakikatlerine dair dersler almıştır. Ebû Ali de Bāyezîd’den fikhî bilgiler öğrenmiştir. Bāyezîd’in vefatı ile ilgili olarak ise üzerinde ittifak edilen bir tarih mevcut değildir. Kaynaklar iki tarih üzerinde ağırlıklı olarak durur. Örneğin Sülemî, Bāyezîd’in vefat tarihi olarak hem 234/848 hem de 261/875 yıllarını duyduğunu aktarır. Bununla birlikte, bu tarihler arasında herhangi bir seçim yapmaz. Cāmî (ö. 892/1492) de her iki tarihi aktarır. Ancak 261/875 yılının daha doğru olduğunu söyler.⁴¹⁸

Yüz ellinci sözde bahsi geçen Bāyezîd-i Bistāmî’ye bir sual sorulur:

⁴¹⁹ طال عمر من قصر تعب

⁴¹⁸ İdris Türk, **Bāyezîd-i Bistāmî’nin Muhabbetullah Anlayışı**, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring 2014, ss. 2007-2008.

⁴¹⁹ Ömrü uzun, elemi kısa oldu.

‘Ömri uzun ve gökçek oldu şol kimesne ki zahmeti ve elemlî kışa oldu, ya‘nî az oldu. Zîrâ ‘ömr aña dërler ki kişi zahmet ve ta‘abdan berî olup huzûr ile Hakk’a perestîş eyleye. Ve ba‘zılar demişler: “‘Ömr odur kim kişi hâzırılıkla geçüre, gafletle geçen ‘ömr ‘ömrden sayılmaz.” Ammâ ehlu’llâh: “‘Ömr odur ki kişiye haqîkatü’l-hağâyîk münkeşif olup beka bi’llâh hâşıl ola.” Ve nakıldür ki: Meger kim Hâzret-i Bâyezîd rahmetu’llâhi aleyh’e su‘âl eylediler ki: “Yâ şeyh, kaç yaşıңызda varsız ola?” Şeyh eyitdi: “Beş yaşumdayım”, dèdi. Sâ’il gèrû eyitdi: “Yâ şeyh! Sizde yaş altmışdan ziyâde var. Pes, beş yaşundayım dèdüklerini fehm edemedüm. Beyân buyurun.” dèdi. Hâzret-i Bâyezîd eyitdi: “Haqîkat-ı hâl bana keşf olalı beş yıldır. ‘Ömr dahı andan berisidir, andan ötesi ‘ömrden dègüldür”, dèdi. (vr. 52a)

II.9.13. Cüneyd-i Bağdâdî

Cüneyd-i Bağdâdî olarak bilinen Ebu’l-Kasım Cüneyd b. Muhammed b. Cüneyd el- Bağdâdî el-Kavârîrî el-Hazzâz, tasavvuf tarihinde zühd döneminden tasavvufa geçiş sürecinde yaşamış ilk sûfilerden birisidir. Aslen Nihâvendli olan Cüneyd, bilinmeyen bir tarihte Bağdat’ta doğmuş, hayatını bu şehirde geçirmiş ve 297/909 tarihinde de vefat etmiştir. Ailesi cam ticaretiyle uğraştığı için “Kavârîrî”, kendisi de kumaş ve ipek ticaretiyle meşgul olduğu için “Hazzâz” unvanıyla tanınmıştır. İlim ve tasavvuftaki üstün konumu dolayısıyla “Tâvûlsü’l-Ulemâ”, “Seyyidü’t-Tâife”, “İmâlmü’l-Eimme”, “Lisâlnü’l-Kavm”, “A’bedü’l-Meşâyih” ve “Sultâlnü’l-Muhakkıkîn” gibi lâkablarla anılmıştır.⁴²⁰

Cüneyd’in tasavvuf sahasında fazla bir eser vermediği veya yazdıklarının bir kısmının günümüze kadar gelmediği söylenebilir. Onun *Kitâbü’l-Fenâ*, *Kitâbü’l-Mîsâk*, *Edebü’l-Müftekır*, *İlallâh* gibi küçük risâleleri ve dostlarından bazılarına yazdığı mektupları *Resâil* adı altında toplanmıştır. Bunların dışında onun birtakım sözleri, duâları, fikirleri, halleri ve kerâmetleri çeşitli tarihî ve tasavvufî kaynaklar aracılığıyla bizlere ulaşmıştır.⁴²¹

Cüneyd-i Bağdâdî’nin hayat hikâyesinden bahseden bütün biyografi yazarları ondan övgüyle söz etmişlerdir. Onu tasavvuf yolunun en büyük imamı, meşrebi ve mezhebi ne olursa olsun herkesçe makbul bir kişi olarak tanıtmışlardır. Kimisi onu kutub olarak görmekte, kimisi de tasavvufun hakiki temsilcilerinin sonuncusu diye

⁴²⁰ Süleyman Gökbulut, **Tasavvuf Tarihinde Cüneydî Çizgi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/21, Sayı 36, ss. 172.

⁴²¹ Süleyman Gökbulut, **Tasavvuf Tarihinde..**, ss. 174.

nitelendirmektedir: İbn Mesrûk (ö. 298/910)'a “Kutub kimdir? Bize söyle.” denilince şöyle demiştir: “Zâhir değildir ama işâretin hükmü ile öyle görünüyor ki Cüneyd'dir.”

Yüz kırk dördüncü sözde bahsi geçen Cüneyd-i Bağdâdî'den bir hikâye rivayet edilir:

ضيف القلب اشد من ضيق اليد⁴²²

Ya‘nî demekdür ki kişinin gönlü ıar olmak, eli ıar olmakdan ıatıdır. Zîrâ kişinin eli ıar olmak olursa daıı gönlünde vüs‘at olıcaı, huzur üzre olup refâhiyetde olur. Ammâ kişinin gönlü ıar olsa, ‘âlemin mâli anuı olursa daıı bî-huzur olup küdüretten hâlî olmaz. Anuı-çün demişlerdür: “Ġinâ oldur ki kişinin gönlü ġanî ola. Mâl çok olmak ile ġinâ vermez.”

Hikâyet: Meger Cüneyd-i Bağdâdî'ye hâceġi bir kîse aıçe getürdi ve eyitdi: Helâl vechedendür, ıabul êdün, dedi. Cüneyd şordı kim: “Bundan senün ıatında daıı var mıdur?” dedi. Ol hâceġi “Ne‘am, vardur.” dedi. Yine Cüneyd Hâzret[e] şordı: “Daıa ziyâde olduġın ister misin?”, dedi. Hâceġi dedi ki: “Belî, isterum.” dedi. Hâzret-i Cüneyd eyitdi: “Pes, benüm bu ıadar olduġın daıı dilemezem; çünkü sen ziyâde olduġın istersin, benden sen daıı faıırraı ve muıııtırı imişsin. İmdi saıa haııdur.”, dedi, ıabul êtmedi.” (vr. 50a)

II.9.14. Hallâc-ı Mansur

Asıl adı Ebu'l-Muġîs Hüseyin b. Mansur el.Hallac el-Beyzavî. Hallâc-ı Mansur İran sınırları içinde, Beyza'ya yakın Tûr denilen yerde 244/ 857 senesinde dünyaya geldi. Dedesi Muhammed adlı Zerdüşî dinine mensup bir zattır. Yetişme muhiti Basra olmuştur. Basrada, Beni Temim Kabilesi azadlılarından muteber bir aileye mensup, Ummu'l-Hüseyin Karnabaiyye ile evlendi. Çok erken yaşlarda, hicri 260 senesinde kendini tasavvufa verdi. Tasavvufî yolda üç şeyhe hizmet etmiş, üçünden farklı alanlarda bilgi almıştır. Hocalarından birincisi Sehl-i Tüsterî'dir. 260-262 yılları arasında Ahvaz'da Sehl'in yanında hadis ve *Kur'ân* öğrenir. Bu sırada o, gece namazlarının hikmetini ve gerçek tasavvufî düşüncenin ne olduğunu anlar. Çünkü bu asrın müslümanları sünnete ve *Kur'an'a* sıkı sıkıya baııdırlar. Tasavvufî anlayışından dolayı hicri 261 senesinde Basra'ya sürülen Tüsterî'nin ardından Hallac da gider. İkinci üstadı Amr el-Mekkî'dir (ö. 297/909). Hallâc sünnete son derece

⁴²² Gönlün zayıf olması elin zayıf olmasından kötüdür.

bağlı, İmam Buhârî'nin yetiştirdiği bu zattan dersler alır. Ondan tevbenin zaruretini ve manevi hallere itibar etmeme gereğini öğrenir. Hallac hicri 264 yılında bir mutasavvıfın kızıyla evlenir; ondan dört oğlu olur. Hallac'ın üçüncü hocası, Bağdâd Sufî Okulu'nun meşhur lideri Cüneyd-i Bağdâdî'dir (ö. 298/910). Hicri 264-284 yılları arasında, tam yirmi yıl onun hizmetinde bulunmuştur. Cüneyd'in, fikirlerini öğrettiği bir meclisi vardı. Hallâc, bu mecliste Nurî, Futî, İbn Atâ ve Şiblî gibi meşhur mutasavvıflarla beraber oldu. Hallâc bu mecliste, tasavvufî tecrübelerinin temelini teşkil edecek bilgileri öğrendi. Cüneyd'in meclisinde Hallâc, kendine has karakterini, çok geçmeden göstererek fikirleri ve görüşleri farklılık arz etti; sufi elbiseleri yerine çeşitli tipte elbiseler giydi. Hicri 284'te Cüneyd'den ayrılan Hallac kendi yolunu çizdi ve diğer sufilerden de ayrıldı. Diğer mutasavvıfların ona itimadı kalmamıştı. Zira hareketleri, onu diğer müslümanlardan ayırmaktaydı. Sufi elbisesini tamamen terk etti ve askerlerin kaba adım verdiği bir tip elbise veya murakka (kolsuz cübbe) giydi. Hicri 284'ten 286'ya kadar Tüsterî'de inzivaya çekildi. Bundan sonra, eskiden sufiyye mesleğine intisab edip bilahare ayrılmış bulunan Avaricî adlı birisi, reisü'l-kurra makamında bulunan İbn Mücahid'e, Hallac'ı, düzmece kerametler gösteriyor diye ihbar etti. Hallac muhakeme edildi. İdamı 24 Zilka'de 309/26 Mart 922 tarihinde vuku bulmuştur.⁴²³

Eserleri:

- 1- İki İbn Atâ ve Şakir b. Ahmed'e hitaben yazılmış altı mektup.
- 2-Tasavvufa dair 350 kadar vecize (Ruzbehân Baklî ve Sülemî mecmualarının zeyli).
- 3- Vaazlarına dair 74 hülâsa (Ahbaru'l-Hallâc).
- 4- 80 parça manzume (Journal Asiatique, Paris 1931, ayrı baskı).
- 5- 2 mensur mecmua.
- 6- H. 290 / m. 903 senesinden evvele ait 27 rivayet.
- 7- II Tavasın, Paris 1912. (Bu eser, Yaşar Nuri Öztürk tarafından Türk diline kazandırılmıştır).⁴²⁴

Yüz otuz dokuzuncu sözde bahsi geçen Hallâc-ı Mansur'un katli sırasında Şiblî ile olan konuşmalarına yer verilmiştir:

⁴²⁵ ضرب الحبيب اوحيع

⁴²³ Ethem Cebecioğlu, **Hallâc-ı Mansur**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1988, Cilt: 3, s. 333-338.

⁴²⁴ Cebecioğlu, **Hallâc-ı Mansur**, ss. 341-342.

Döştun urması katı ağırdur. Ya'nî demekdür ki bir elem kim kişiye döstdan gelür, yâddan gelen elemden aña artuğ rencide olur. Ve nakıldür ki ol vakt ki Hâllâc-ı Manşûr'ı ber-dâr eylediler, halk anı katletmek için kimi taş, kimi ağacile ururlardı, âh demezdi, hemen “Hak Hak” deyüp “Ene'l-Hak” dèrdi. Ve Hâzret-i Şiblî ol meydanda hâzır idi. Elinde bir gül dutardı. Emr-i şerî^c yerine gelsün için elindeki gül ile urdı. Manşûr “Âh!” eyledi. Ve inledi. Şiblî eyitdi: Yâ Manşûr bu eller taşla ağaçla ururlar, âh etmezsin. Ben gül ile urduğumda niçün ağlarsun? dèdi. Manşûr eyitdi: “Yâ Şiblî! Bu halk bî-gânedür, benüm hâlüm bilmezler. Bunların cevri ma' zûrdur. Çünkim sen hâlimden âşinâsun, senün darbınuñ elemi mecmû'unuñ darbından artuğdur. Zîrâ halkuñ darbı bedenüme yetişür, senün darbuñ cigerüme yetişür, dèdi. (vr. 48a-b)

II.9.15. Ebu Bekir Şiblî

Seyyidu't-Tâife Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî'nin yetiştirdiği halîfelerinden Türk-İslâm mutasavvıfı Ebû Bekr Şiblî tasavvufun tarikat devrinden önce yaşamıştır. Tasavvuf tarihi kaynaklarında görüş ve düşünceleriyle yerini bulmuş olan Şiblî, nesebi ve etnik kökeni bakımından, Abbâsî saraylarında yetişmiş, iyi eğitim almış, yöneticilik yapmış ve sonunda bunların hepsini terk etmiş zühd ehli ilk Türk mutasavvıflardan biridir. Tarikatların tesis edilmesinden sonra Cüneyd-i Bağdâdî'nin halîfesi olarak Kadiriye, Mevleviye, Rifaiye, Şazeliye tarikatının silsilelerindeki şeyhlerden biri olmuştur.⁴²⁶

Ebû Bekr Şiblî, Abbâsî hilâfetinin başkenti olan Sâmarra'da doğmuştur. Kaynaklar Şiblî'nin doğum tarihi hakkında her hangi bir bilgi vermemekle birlikte 334/946 senesinde 87 yaşında öldüğünü söylemektedirler.⁴²⁷

Şiblî, dünyevî zenginlikler içinde deb-debeli bir hayat yaşarken zühd yolunu seçmiş mutasavvıflardan biridir. O bu yolu seçerken önce yaşadığı Sâmarra şehrinde Hayru'n-Nessâc'ın elinde tevbe etmiş, onun tavsiyesiyle Bağdad'a gelerek Cüneyd'in halkasına girmiştir. Devrin tasavvuf anlayışı gereği yaşadığı zamanın bir çok sûfisinden istifâde etmiş olabileceğini düşündüğümüz Şiblî'nin tasavvuf

⁴²⁵ Dostun darbesi ağırdır.

⁴²⁶ Rifat Okudan, **Ebu Bekir Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri**, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2007, Cilt: VIII, Sayı: 19, s. 211-234.

⁴²⁷ Okudan, **Ebu Bekir Şiblî**.,s.212.

yolundaki şeyhleri iki büyük velî "Cüneyd el-Bağdâdî (ö.297/910) ve Hayru'n-Nessâc Ebu'l-Hasen Muhammed b. İsmâil (ö.322/837)" olmuşlardır.⁴²⁸

Şiblî'nin Cüneyd'e intisabı sırasında yaşadıkları insan tabiatının alışkanlıklarını terk ederek sûfî şahsiyetine dönüşmesini gösteren bir örnektir. O sûfî şahsiyeti kendisinde tabiat ve mîzac oluncaya kadar mücâhedeye ve nefsini kırmaya devam etmiştir.⁴²⁹

Yüz otuz dokuzuncu sözde bahsi geçen Hallâc-ı Mansur'un katli sırasında Şiblî ile olan konuşmalarına yer verilmiştir:

139- ⁴³⁰ ضرب الحبيب اوحيع

Dostun urması katı ağırdur. Ya' nî demekdür ki bir elem kim kişiye dōstdan gelür, yāddan gelen elemden aña artuğ rencide olur. Ve nakldür ki ol vaqt ki Hallâc-ı Manşûr'ı ber-dâr eylediler, halk anı katletmek için kimi taş, kimi ağacile ururlardı, âh demezdi, hemen "Hak Hak" deyüp "Ene'l-Hak" dèrdi. Ve Hâzret-i Şiblî ol meydanda hâzır idi. Elinde bir gül dutardı. Emr-i şerî' yerine gelsün için elindeki gül ile urdı. Manşûr "Âh!" eyledi. Ve inledi. Şiblî eyitdi: Yâ Manşûr bu eller taşla ağaçla ururlar, âh etmezsin. Ben gül ile urduğumda niçün ağlarsun? dèdi. Manşûr eyitdi: "Yâ Şiblî! Bu halk bî-gânedür, benüm hâlüm bilmezler. Bunların cevri ma' zûrdur. Çünkim sen hâlimden âşinâsun, senün darbınuñ elemi mecmû'unuñ darbından artuğdur. Zîrâ halkuñ darbu bedenüme yetişür, senün darbuñ cigerüme yetişür, dèdi. (vr. 48a-b)

II.9.16. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlânâ, 30 Eylül 1207 tarihinde eski Türk kültür merkezlerinden bugün Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehrinde doğdu. Asıl adı Muhammed Celâleddin'dir. Büyükbabası Hüseyin Hatibî, yaşadığı devrin büyük bilginlerindendi. 1212-1213 yıllarında ailesi ve yakın dostları ile beraber Belh'ten ayrıldılar. Mevlânâ bu esnâda 5-6 yaşlarındaydı. Bahâeddin Veled, Belh'den ayrılırken hacca niyet etmişti. Nişâbur'a uğradıktan sonra bir kervanla Bağdat'a oradan Kûfe yoluyla Mekke'ye vardı. Hac farîzasını yerine getirdikten sonra Şam'da bir müddet kaldı. Oradan Malatya, Erzincan ve nihayet Sivas, Kayseri, Niğde yoluyla Karaman'a gelip yerleşti. On yıla yakın bir zaman süren bu yolculuk esnasında Bahâeddin Veled,

⁴²⁸ Okudan, **Ebu Bekir Şiblî...**,s.225.

⁴²⁹ Okudan, **Ebu Bekir Şiblî...**,s.220.

⁴³⁰ Dostun darbesi ağırdır.

devrin önemli kültür merkezlerini dolaşmış, buralarda âlimlerle fikir alışverişlerinde bulunmuştur. Mevlânâ, 1225 yılında Semerkand'lı Hoca Şerâfeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlendi. Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevîliği kuran "Sultan Veled" diye tanıdığımız oğlu Bahâeddin'de burada doğmuştur. Yedi yıl Karaman'da ikamet eden Bahâeddin Veled'i Anadolu Selçuklu sultanı Alâeddin Keykûbat Konya'ya dâvet etmiş ve 3 Mayıs 1228 tarihinde Konya'ya gelip yerleşmiştir.

1244 yılında Konya'ya gelen Şemseddin Tebrîzî adlı bir zat, onun ilimle dolu dünyasında yeni ufuklar açtı. Bir müddet sonra Şems aniden kayboldu. Mevlânâ, Şems'i çok aradı. Mevlânâ sırdaşlığını Çelebi Hüsâmeddin'le sürdürdü. Bu dönemde Mesnevî'si vücûda geldi. Mevlânâ Çelebi Hüsâmeddin'in sohbetiyle ülfet ederken, ansızın yıkıcı bir hummâya yakalandı. Hekimlerin çabaları fayda vermedi. 17 Aralık 1273 Pazar günü vefat etti.

Mevlânâ'nın eserleri ise; 25000 beyitten müteşekkil Mesnevi'si, 70000 beyitten oluşan Divan-ı Kebir'i, Rubailerini topladığı Rubaiyyat'ı, sohbetlerinin bir araya cem edildiği Mecalis-i Seb'a'sı ve Fihi Ma Fih'i'dir.⁴³¹

Seksen birinci sözde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden bir beyte yer verilmiştir:

⁴³² ذر الطاغی فی طغیانہ

Azgunı azguluğunda terk eyle. Ya' nî demek ola ki, bir kimesne nihâniyle 'işyân ve dâlâlet üzerine olup ıslâhâ mümkün olmasa anı tuğyânunda ve azgunluğunda terk eyle, muşâhabet eyleme. Tâ kim saña dahı zararı erişmeye. Zîrâ yaramazlık ve edebsüzlük edenlerün zararı yalnız kendüye degüldür. Belkim nice kimesneye bile yetişür. Nitekim Hâzret-i Mevlânâ buyurur:

Beyt: بی ادب تنهانه حودراست

⁴³³ بلکه آتش بر همه آفاق زد

Ya' nî bî-edeb olan kişinün yaramazluğu yalnız kendüye degüldür, belkim cemî'-i âleme âteş urup incitmekdedür, demekdür. (vr. 32b)

⁴³¹ Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, **Sezai Küçük ile Söyleşi**, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 8 [2007], Mevlânâ'ya Armağan Sayısı 20, 324-350.

⁴³² Azgınları azgınlığıyla bırak.

⁴³³ Edebsiz olan kişi sadece kendisine zarar vermez. Belki bütün âlemi ateşe verip incitir.

Şefik Can, **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, Cilt:1 s. 25.

II.9.17. Sa'dî-i Şîrâzî

Şiirinde ve nesrinde her bir kelimeyi dikkatle seçen Sa'dî'yi, Mehmet Kanar “müjdecisi olduğu Şîraz'lı Hafız'ı bir yana bırakırsak, Fars edebiyatının en güçlü şairi, en büyük gazel üstadı, her sözü, her hikâyesi, her beyti bilgelik dolu”⁴³⁴ bir şair olarak tarif eder. İlim ve sanat merkezlerinden biri olan Şîraz'da 610/1210 yılında doğan ve çok küçük yaşta babasını kaybeden şair, 690/1292 yılında doğduğu topraklarda vefat etmiştir.⁴³⁵

Ahlâkî muhtevalı *Bostân* ve “makame” tarzının en güzel örneği *Gülistân*'ı yazmasından önceki dönemlerde Sa'dî, aşka dair şiirler söylediğini *Gülistân*'da açık olarak ifade eder. Onun bütün manzum ve mensur eserleri Külliyyât-ı Sa'dî adı altında bir araya getirilmiştir. Bu külliyyatta 16 kitap ve 6 risale bulunmaktadır. Sa'dî'nin Farsça manzum ve mensur eserlerinde yer yer Arapça ibare ve beyitlerin yanı sıra Arapça kasideler de vardır. Fars edebiyatının en önemli üç isminden (söz ülkesinin üç peygamberi: Firdevsî, Sa'dî ve Hâfız) biri olan Sa'dî için bir tanımlama yapmak gerekirse, “fikri ve hayatı birleştiren bir ahlakçı” olduğu söylenebilir.⁴³⁶

Seksen üçüncü sözde bahsi geçen Sa'dî'den bir söze yer verilir:

Ve hem pâdişahların ihtilâtını deryâ seferine benzetmişler, sûdmend ve haşarnâk. Anuñ-çün Şeyh Sa'dî buyurur:

Beyt:

بدريا درمنافع بى شمارست⁴³⁷

اكرخواهى سلامت دركنارست

Ya'nî demekdür deryâ egerçi menfa'atlü incü çokdur ve hesabsızdur. Ammâ selâmet istersen kenardadur. Allâhu 'âlem. (vr. 33a)

II.9.18. Hâfız-ı Şîrâzî

Türk edebiyatı kaynaklarında Hâfız-ı Şîrâzî ismiyle tanınan büyük gazel şairinin asıl ismi Hoca Şemseddin Muhammed bin Bahaüddin Şîrâzî 706 (1326-27) yılında Şîrâz'da dünyaya gelmiş ve 769 (1389-90) yılında yine Şîrâz'da vefat

⁴³⁴ Mehmet Kanar, "Gülistân", Şule Yayınları, İstanbul 2013, s. 11.

⁴³⁵ Musa Balcı, *Bir İslâm Medeniyeti Şairi Olarak Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Poetikası*, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -, 2016, Cilt: XX, Sayı: 66, s. 435.

⁴³⁶ Balcı, s. 436.

⁴³⁷ Denizin içinde pek çok faydalar vardır ama selamet istersen o sahil dedir. Kilisli Rifat Bilge, *Şeyh Sâdî-i Şîrâzî-Bostân ve Gülistân*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1980, s. 342.

etmiştir.⁴³⁸ *Hâfız Divanı*’nın defalarca Türkçeye tercümesi ve şerhleri yapılmış, şiirlerine nazireler yazılmıştır.⁴³⁹

Yetmiş dokuzuncu sözde *Hâfız Divanı*’nından iktibas edilen bir beyit:

Beyt: اسایش در کیتی تفسیر این دوحرفست

باد وستان تَلُطَف با دشمنان مدارا⁴⁴⁰

Ya‘nî demekdür iki cihānuñ diñlenmesi bu iki ħarfin beyānidur: Birisi dōstlarla luṭf ēdişmeñ ve birisi düşmenlerle mūdārā ėyle demekdür. (vr. 32a)

II.9.19. Ahmedî

Yaklaşık 735/1334-35 yılında doğduğu söylenen Ahmedî’nin asıl adının Tâcüddin İbrâhim bin Hızır olduğu üzerinde birçok araştırmacı ittifak etmiştir. Ahmedî’nin nerede doğduğu ve ilköğrenimini nerede yaptığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bir dönem Mısır’da bulunduğu, ardından Germiyan sarayında, Aydınoğulları beyliğinde ve son olarak da Osmanoğulları memleketinde yaşadığı bilinmektedir. Şairin seksen yaşını geçmiş olarak Amasya’da öldüğü kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁴¹

Türk edebiyatında ilk manzum İskender-nâme 1390’da Ahmedî tarafından yazılmıştır. Firdevsî ve Nizâmî’nin eserlerini tercüme etmeyerek onlardan orijinal bir eser ortaya koymayı başarmıştır. İskender-nâme, Germiyanolu Mir Süleyman (1361-1387) için yazılmaya başlanmış, Yıldırım Bâyezid (saltanatı 1389-1403)’in büyük oğlu Emir Süleyman (ö. 1411)’a sunulmuştur. 8754 beyit ihtiva eden eserde İskender’le ilgili asıl kısımlar 5894 beyittir. Eser, “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır.⁴⁴²

İki yüz otuz sekizinci sözde *İskender-nâme*’den bir beyit iktibas edilmiştir:

Ve hem demişlerdür, dā’im kişi gerçek sözlü olsa yüzünde beşâşet ve mehâbet eksük olmaz. Anuñ-çün Ahmedî demişdür:

⁴³⁸ Hamdi Birgören, *Hâfız-Fuzûlî Karşılaştırması*, Turkish Studies, S. 8/8 Yaz 2013, s. 302.

⁴³⁹ Birgören, s.302.

⁴⁴⁰ Her iki âlemin de huzuru şu iki cümleye bağlıdır: Düşmanlara karşı dostça davranış, dostlara iyilik. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız Divanı*, MEB, Ankara 1988, s. 12).

⁴⁴¹ Bünyamin Ayçiçeği, *Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)’nin İskender-nâme’lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2013, Sayı 10, s. 133.

⁴⁴² Ayçiçeği, s. 134.

Beyt: Râst gūyın tâzedür dā'im yüzi
Nā-ķabūl olur yalancınun sözi⁴⁴³ (vr. 71b)

II.9.20. Karamanlı Nizâmî

Nizâmî Karaman Beyliği hudutları içinde, Konya şehrinde doğmuştur. Doğduğu tarih bilinmemekle beraber, İbrahim Bey'in Karaman Beyi olduğu sıralarda, doğum tarihinin 1435-1440/839-844 yılları arasında doğduğu kestirilebilir.⁴⁴⁴ Nizâmî'nin genç yaşta iyi yetişmiş, kültür sahibi bir genç olduğu şiirlerinden anlaşılıyor. Bunu da okumuş bir aile içinde olmasında borçludur. Babası Konya'nın tanınmış müderrislerinden Molla Veliyüddin'dir. İlk tahsilini babasından almış ve Arapçayı da babasından öğrenmiştir. İran'daki öğrenimi sırasında şiir sanatı için gerekli bilgileri aldıktan sonra Farsçayı da öğrenmiştir.⁴⁴⁵

Nizâmî'nin küçük bir Divân'ı vardır. Bu Divân'da Farça gazel ve rubailerin yanında Türkçe şiirler de bulunmaktadır.⁴⁴⁶

Karamanlı Nizâmî'nin beytine seksen altıncı sözde yer verilmiştir:

(vr. 34a) Eylel ki dēmişlerdür, beyt:

‘İzzet [istersen] Nizâmî nefsüni hōr ēyle kim
Nefsüni hōr ēylemekden buldı ‘izzet her ‘aziz⁴⁴⁷

⁴⁴³ Yaşar Akdoğan, **İskendernâme**, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ahmedî, 4701. beyit. 26.01.2019, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0>, s. 294.

⁴⁴⁴ Halûk İpekten, **Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı**, Ankara 1974, S. 15.

⁴⁴⁵ İpekten, **Karamanlı Nizâmî**,... s. 16.

⁴⁴⁶ İpekten, **Karamanlı Nizâmî**,... s. 23.

⁴⁴⁷ İpekten, **Karamanlı Nizâmî**,... s.160.

II.10. MANZUMELERDE KULLANILAN VEZİNLER

Tabloda gösterildiği gibi vecizelerin izahı sırasında geçen Türkçe manzumelerde 3 farklı aruz vezni kullanılmıştır. Bunlardan 13 kez kullanılan “Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/ fā‘ ilün” vezni başta gelmektedir. Onun ardından 4 defa ile “Mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/ fe‘ ülün”, 2 defa ile “Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün” vezni kullanılmıştır.

Manzumelerin sadece ikisinin şairi verilmiş olup tabloda gösterilmiştir. Diğer manzumelerin şairi ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Vecize No	Şiir Türü	Vezni	Bahri
71	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
78	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
86	Gazel	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün/fā‘ ilün (Karamanlı Nizâmî)	Remel
92	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
100	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
102	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
111	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
112	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
127	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
129	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
130	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün/fā‘ ilün	Remel
131	Mesnevi	Mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/fe‘ ülün	Hezec
132	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
147	Mesnevi	Mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/fe‘ ülün	Hezec
151	Mesnevi	Mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/fe‘ ülün	Hezec
152	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
155	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün	Remel
170	Mesnevi	Mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/fe‘ ülün	Hezec
238	Mesnevi	Fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün (Ahmedî)	Remel

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NESRÜ'L-LEÂLÎ ŞERHİ

III. METİN

III.3.1. *Nesrü'l-Leâli Şerhi*'nin Yazma Nüshaları

İncelemesini yapmış olduğumuz bu çalışma Mustafa bin Şücâ'nın Millet Kütüphanesindeki Ali Emiri Şer'îye Koleksiyonunda kayıtlı olan nüshasıdır.⁴⁴⁸ Yazma, genel olarak 76 varaktan oluşmaktadır. 225x165, 160x75 mm ölçülerinde, sırtı siyah meşin, kapakları açık ve koyu kahverengi ile ebrulu kağıt kaplı mukavva bir cilt. Abâdî kağıda, talik yazıyla, genel olarak 21 satır yazılmıştır. Ayrıca derkenarlarında konudan bağımsız bilgiler, şiirler ve anekdotlar verilmektedir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Aynı eserin Seyyid Mehmed Hüsâmeddin tarafından istinsah edilmiş bir diğer nüshası da Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde kayıtlı olan nüshadır.⁴⁴⁹ 62 varaktan oluşan bu nüsha da talik yazıyla ve genel olarak 23 satır yazılmıştır. Seyyid Mehmed Hüsâmeddin tarafından istinsah edilen bu nüsha ile incelemesini yaptığımız nüsha kelime kelime aynıdır. Bu sebepten dolayı nüshalar arasında edisyon kritik yapılmamıştır. Bu nüshanın da istinsah tarihi belli değildir. Farklı özellikleri ise nüsha derkenarlarında konudan bağımsız herhengi bir bilginin olmaması, sayfa sayısı ve kullanılan hat yazısıdır.

Mustafa bin Şücâ'nın incelediğimiz eserinin bu nüshası, sadece mensur bir *Nesrü'l-leâli* tercüme ve şerhi değil, aynı zamanda “derkenar”larıyla türlü konulara dair faydalı bilgileri içine alan, asırların izlerini çağımıza kadar taşıyan bir mecmua gibi... Sayfa kenarlarına yazılmış çeşitli hadisler, peygamber, halife, imam, veli ve filozof sözleri, hikemî soru ve cevaplar, fetvâ kitaplarından iktibaslar, şiirler de monotonluğu giderip esere renk katıyor.⁴⁵⁰

Mukaddime kısmında hamd ve senâdan sonra yazılış sebebi belirtilmiş, eserin adı verilmiş ve şerh metnine geçilmiştir. 267 özlü söz numara verilmeden yazılarak şerh edilmiştir. Sözlerin izahı sırasında 11'i Türkçe, 4'ü Arapça ve 15'i Farsça olmak üzere 30 manzumeye yer verilmiştir.

⁴⁴⁸ Nesrü'l-leâli Şerhi, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Şer'îye, Numara 629.

⁴⁴⁹ Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi, İsmail Saib I 623.

⁴⁵⁰ Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda ...*, s.165.

III. 3.2. Metnin Kuruluşunda Tutulan Yol

İncelemesini yaptığımız *Nesrû'l-Leâli* Tercümesi'nin metni oluşturulurken tek nüsha olduğu için herhangi bir karşılaştırılmaya gidilmemiştir. Metin kuruluşunda yaptığımız değişiklik ve ilaveleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Metinde geçen âyet, hadis, Arapça ve Farsça sözler iki kelimedenden fazla olmaları halinde aslî harfleriyle tesbit edilmiş; tercümeleri ise dipnotlarda gösterilmiştir.

2- Arapça terkipler şu şekilde yazılmıştır: bi-ḥasbi'l-ḥaḳīḳat, fi'l-i mekrūh, cemi'-i ef'āl.

3- İncelemesini yaptığımız bu eserde -ub, -üb şeklinde yazılan gerundium ekleri, Türkçe kelimelerin sonunda -b olmadığından dolayı -up, -üp şeklinde kaydedilmiştir: ol-up, aldan-up, dutun-up, olmay-up.

4- Bildirme ekinin her zaman yuvarlak ünlü harfli şekli kullanılmıştır: müştehiyyâtı-dur, artmakta-dur.

5- Geniş zaman eki olan -r'nin aldığı yardımcı ünlü harf yuvarlak olarak -ur, -ür şeklinde ve -ar, -er şeklinde düz-geniş yazılmıştır: kırtar-ur, mükerrrem kııl-ur.

6- Bir ön edatla bir ismin birleşmesiyle oluşan kelimeler tireli yazılmıştır: bî-vefâlık, bî-raḥm, pür-ğam, penc-şenbih, ber-ṭarâf, ser'î'üz-zevâl

7- Dönüşlülük eki -n'nin önüne gelen yardımcı ünlü harfler her zaman dar-düz olarak yazılmıştır: doḳınur, nefsündür, faḥr edinmek.

8- Müstensih tarafından sıra numarası yazılmamış vecizelere atıflarda kolaylık olması için, her söze bir sayı verilmiştir.

9- Cümlelerde eksik olan yerler manaya göre tamamlanmış; tarafımızdan yapılan bu ilaveler köşeli parantez [] içinde gösterilmiştir.

10- Eserde atıfta bulunulan âyet, hadis, Farsça ve Arapça beyitlerin manaları/kaynakları dipnotlarda verilmiştir.

11- Nesre çeviride beyit ve vecizelerin Arapça asılları da göz önünde bulundurulmuştur.

12- Metnin Latin harflerine aktarımında kullanılan transkripsiyon işaretleri aşağıda gösterilmiştir.

III. 3.3. Transkripsiyon Alfabeti

ء: ʾ	ص: Ṣ, ṣ
ا: A, a, Ā, ā, E, e	ض: Ḍ, ḍ, Ṽ, ṽ
ب: B, b	ط: Ṭ, ṭ
پ: P, p	ظ: Ṣ, ṣ
ت: T, t	ع: ʿ
ث: Ṣ, ṣ	غ: Ġ, ġ
ج: C, c	ف: F, f
چ: Ç, ç	ق: Q, q
ح: H, h	ك: K, k
خ: Ḥ, ḥ	گ: G, g, ŋ
د: D, d	ل: L, l
ذ: Ḍ, ḍ	م: M, m
ر: R, r	ن: N, n
ز: Z, z	و: V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü, Ū, ū
ژ: J, j	ه: H, h, a, e
س: S, s	ی: Y, y, I, ı, İ, i
ش: Ş, ş	

III. 3.4. *Nesrū’l-leālī*’nin Transkripsiyonlu Metni

[vr. 1b] بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى خلق الانسان ووهبه العلم والحكمة والبيان وبعث منهم الانبياء والمرسل بالحجة والبرهان وانزل عليهم التوريت والنجيل والزر بور والفرقان وفضل بين الرسل حبيبه محمد من بنى عدنان صلى الله تعالى عليه واصحابه خيار الایمان وبعده.⁴⁵¹

Bilgil ki, kıdvetü’l-ümerā’i’l-‘izām, ‘umdet-i küberā’i’l-kirām muḥibb-i ehli’l-ḥaḳḳi ve’l-yakīn şemsü’l-milleti ve’d-dīn Ahmed Beg İbn ‘Alī Beg İbn Evrenos Beg⁴⁵² hicret-i Resūl’ün (şall’allāhu ‘aleyhi ve sellem) toḳuz yüz ikinci yılında Emīrū’l mü’mīnīn ‘Alī İbn Ebī Ṭālib (kerrema’llāhu Te‘ālā vechehu ve raḍıya’llāhu Te‘ālā ‘anhu) bir kitāb kim *Nesrū’l-leālī* dērler, ol emīr-i kebīre tuḥfe getürmüşler. ‘Arab lisānı üzre olup ve icāz olduğün “Türkice şerḥ yazılsun.” dēyü bu faḳīr, eḍ‘afü’l-‘ibād Mustafa bin Şücā‘a işāret buyurdılar. Anların işāretiyle Türkice şerḥ yazıldı. Ammā ziyāde tafşıl olunmadı tā kim mütālā‘a edenlere tekāsül gelmeye ve ziyāde ihtisār daḥı olunmadı. Tā kim şübḥe ve işkāl ḳalmaya. Ḥayru’l-umūr üzre ketb olındı. İfrāt ü tefrīt olmamaḳdır. Zīrā [vr. 2a] Resūl ‘aleyhi’s-selām buyurdi: ⁴⁵³ خیر الامور اوسطها dedi ve hem ba‘zı kelimātın şerḥinde āyāt-ı kerīme ve ehādīs-i Nebeviyye ve ba‘zı mevāzī‘de ekābir kelimātından ‘alā-sebīli’l istiḥḥād zıkr olındı. Ammā es‘ile ve ecvibe irād olunmadı tā kim ‘alā-sebīli’t-tecessüs ve münāzara ve ‘alā-ṭarīḳu’t tefaddul mübāḥase münfehim olmaya. Zīrā Resūl Hazreti ‘aleyhi’s-selām buyurdi:

⁴⁵⁴ ان الله ينهكم عن قيل وقال Ma‘nāsı budur ki: Allāh Te‘ālā sizi nehy eyledi kıyldan ve ḳālden. Ya‘nī tefaddül ḳasd edüp münāzara ve mübāḥase etmekden, demekdür.

Ve bilgil kim bu kitāb hurūf-ı teḥceḳ tertibi üzre yazılmışdur. Ya‘nī bir kelām kim evveli elif olsa anı ḥarf-i elifde zikreder ve eger ol bā olsa anı ḥarf-i bā’da zıkr eder, tā ḥarf-i yā’ya varınca. Va’llāhu a‘lem.

⁴⁵¹ İnsana Allah ilim, hikmet ve beyan vermiştir. Onların içinden delil ve burhanla nebiler ve resuller göndermiştir. Onlara Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan’ı indirmiştir. Peygamberler arasında da Habibi Muhammed b. Beni Adnan’ı en üstün kılmıştır. Onun ashabını da kendisinden sonrakilere karşı en hayırlı kılmıştır. Hamd yaratan Allah’a olsun.

⁴⁵² İsmi gibi mutluluğu yok olmasın, Allah lütfuyla onun kalıcılığını devam ettirsin.

⁴⁵³ İşlerin hayırlısı; vasat (orta halli) olanıdır. (*Beyhakî*, 8/518).

⁴⁵⁴ Allah Te‘ālā sizi kıyldan ve ḳālden nehy eyledi. (*Beyhakî*, 43874).

El-evvel Harf-i elif:

ایمان المرء با یمان⁴⁵⁵ [1-]

Ya‘nî erüñ îmānı andlarından bilinür. Bilgil kim îmān lügatde taşdıķ-ı albe d rler. Taşdıķ-ı alb did ğ m z, kişi Allāhu Te‘ālā’nun  l l ğ n  ve vaĥd niyyetini bilüp g n liyle inanup gereklemekdir. Ve hem kişinün Allāh Te‘ālā’dan orması

Allāh Te‘ālā’y  bilüp inand ğ na göre olur. Nitekim Allāh Te‘ālā *Kelām-ı Kad m*  nde buyurur: ⁴⁵⁶ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ  لَمَاءٌ Ya‘n  “Allāh Teālā’nun ulları Allāh Te‘ālā’dan ormaz ill  Allāh Te‘ālā’ya ‘ lim olup bilen ullar orarlar.” d mekd r. [vr. 2b] Meşel  bir kimesne ef’iyi bilmeyüp ve ar r n bilmese ol kişi ef’iden ormaz. Amm  bir kişi ef’iyi bilüp ve ar r n bilse şeklinden bile orsa gerekdür ve hem Allāh Te‘āl [y]  bilüp  m n get ren kişi yalan y re yem n etmege orar. Eğ r bir nesneden ötürü yem n  tse, and id ğ  nesnenin üzerine ş bit olur. Pes erün  m n  andan bilinür d megin ma‘n s  şöyle olur kim: Eger kişi yem n  td ğ  vaqtin yalan y re and imekden şak nup ve and id ğ  nesne üzerine ş bit olursa,  m n n gerekliğ  ‘ l metidir. Ve y ĥ d yalan y re and ierse ve y ĥ d and id ğ  nesne üzerine ş bit olmazsa  m n n  a‘fina del ldir. Amm  kişi gerekdür ki gücü yetd k e gerek y re dağı olursa and imekden şak na ve haberde gelüpdür ki: “Kişi yalan and imek  ĥ r vaqtde  m n n zev line sebep olur.”

 خوك من اساك فى الشدة⁴⁵⁷ [2-]

Ya‘n  d mekd r ki senün ardaş n şağa şiddet yet şd ğ  vaqt ve başına bir iş geld ğ  vaqt şağa muv faat  d p y rl k  dendir. Z r  vüs‘at ve ni‘met vaqtinde kişiye d st o olur. Anun-  n d mişlerd r:

Bi'l-beyt el-F ris :

دوست مشمار آن كه در نعمت زند

لاف يارى و برادر خواندگى

دوست آن دانم كه گيرد دست دوست

در پريشان حالى و درماندگى⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Bir kişinin im n  ettiğ  yeminlerden (anlaşılır) bilinir.

⁴⁵⁶ Allah 'ın kulları iinde O'ndan hakkıyla korkanlar,  limlerdir. (*Kur’ n*, F tur, 35/28).

⁴⁵⁷ Kim darlık ve yokluk zaman  yardım ediyorsa o senin kardeşindir.

⁴⁵⁸ Nimet iinde iken dostluktan söz edip; “Kardeşim!”, diyeni, dost sayma. Dost, s k ntılı anında, aresizliğ nde dostunun elini tutan kimsedir.

Beytiñ ma‘nāsı [vr. 3a] demekdür ki: Dōst şayma şol kimesne[y]i kim ni‘ met vaqtinde yārılık lāfın ura ve dağı qardaşlık da‘vāsın eyleye. Dōst anı bilürüm kim dōstunı elini dutar perīşan olduğı zamānda dağı ‘āciz qalduğı vaqtdē. Pes demek olur kim kişiyē dōst-ı şādık ve yār-i muvāfık oldur kim kişiyē şiddeti vaqtinde muvāfaqat eyleye. Rehāda muvāfaqatla dōstluq olmaz.

[3-] ⁴⁵⁹ اظهار الغنا من الشكر

Ya‘nī kişi ğınā gösterüp ihtiyāc göstermemek şükrdendür. Zīrā ihtiyāc göstermek şikāyet etmekdür. Pes bundan murād demekdür kim mevcūda qanā‘at edüp rāzī ol, şikāyet eyleme tā kim şākir qullardan olasın. Nitekim Resūl Hazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁴⁶⁰ كن قانعا تكن اشكر الناس Ya‘nī “Hāq[kun] vėrdüğü ni‘ mete rāzī ol ve qāni‘ ol, kim Ādem oğlanlarından Allāh Te‘ālā’nun ni‘ metine ziyāde şükr edicirek ve izhār edici olasın” demekdür. Ve haberde gelüpdür ki: “Kişi musibeti ihfā etmek izhār-ı ğınā gibidür.” Nitekim naql olunur ki: Meşāyihdan birinün ayağına taş toķınmış qan revān olup aķarken gülermiş. Şormışlar ki: “Ayağınızdan qan aķarken gülerdiñüz.” demişler. Eyitmiş ki: “Benüm güldüğüm şükr menzilesinedür. Eger incinme göstersem şikāyet etmiş olurum.” demiş.

[4-] [vr. 3b] ⁴⁶¹ ادب المرء خير من ذهبه

Ya‘nī erün edebi altunından hayrludur. Ya‘nī demekdür ki egerçi kişi altunla şeref bulur ammā ol irtifā‘a kim kişi edeb-i dīn ile olur, altunla olmaz ve ba‘zılar demişler: “Altunla kişiyē ancak dünyā şerefi el vėrür, ammā kişi dünyā ve āhıret sa‘ādetini edebiyle bulur.” Zīrā ki ehl qatında edeb inkıyād-ı Hāqk’a ve ittibā-ı Resūle dėrler. Bu nesne her sa‘ādetün menba‘ı ve her devletün ma‘denidür. Anuñ-çün ‘Acem ‘azizleri buyurmuşdur:

Bi'l-beyt el-Fārisī:

با ادب باش تابزرك شوى

⁴⁶² که بزركه نتیجه ادبست

Ya‘nī "Edeblü ol, tā ulu olasın. Zīrā kim ululuk edebün neticesidür. Bunun ma‘nāsı demekdür ki: Edeb şeri‘ine ve edeb tarīķine gökçek ri‘āyet eyle, tā kim dünyā ve āhıret sa‘ādetine yetişesün. Şekk yokdur ki kişi Hāq katında ve halk katında ‘aziz olmak, ādāb-ı Hāq ve ādāb-ı Resūle ri‘āyet etmekle olur.

⁴⁵⁹ Kişinin zenginlik gösterip ihtiyaçlarını gizlemesi şükürdendir.

⁴⁶⁰ Verilen nimetlere rāzı ol insanların en çok şükredeni olursun. (İbn Mace, 4207).

⁴⁶¹ Er kişinin edebi altınından hayırlıdır.

⁴⁶² Edepli ol ki ulu olasın çünkü ululuk edebın neticesidir.

[5-] ⁴⁶³ اداء الدين من الدين

Ya‘nî borcu ödemek dîndendir. Ya‘nî demektür ki: Kişi borcın ödemek dînün gökçekligindendir. Zîrâ borc dînde ‘aybıdır. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁴⁶⁴ الدين شين الدين Ya‘nî “Borc dînün kabâhâti ve ‘aybıdır.” demektür. Ve demişler: “Kişi borc edinmek ellerine ve ayaklarına bend edinmekdür.” ve “Borc âzâdeleri kıl kılır.” [vr. 4a] Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm: ⁴⁶⁵ اقلل من الدين Ya‘nî “Borcu az et, ya‘nî borc edinme tâ kim âzâd olup dirlik etmiş olasın.” Zîrâ kişi medyûn olıcağ gamuñ, hüznuñ esîri olur. Anuñ-çün Resûl Hâzreti şall'allâhu te‘âlâ ve ‘aleyhi ve sellem buyurur ve nehy eder: اياكم والدين فانه هم بلليل وزلة ⁴⁶⁶ Ya‘nî demek olur kim: “İhtirâz edüp şaķınuñ borc edinmekden. Zîrâ kaçan siz edâsından ‘âciz olıñuz gündüz zillet elemin görüp gece hemm ve gamm elemin çekersüz.” Ve Resûl Hâzreti şall'allâhu Te‘âlâ ve ‘aleyhi ve sellem hadîş-i âharında buyurdu: ⁴⁶⁷ لا هم الا هم دين Ya‘nî “Hiçbir guşsa yokdur borc guşsasından mübâlağa ve kâtı ola.” demektür. Pes, kişiye gerekdür kim sa‘y edüp haķķ-ı ‘ibâdı üzerinden getüre, mezâlime irtikâb eylemeye, tâ kim ekmel olup ve özin taşfiye kıla.

[6-] ⁴⁶⁸ ادب عياك تنفعهم

Ya‘nî ‘iyâlünî te‘dîb et, anlara menfa‘at eyle. Ya‘nî demek olur kim: Kişi ehline ve evlâdına edeb ta‘lîm etmek vâcibdür ve hem evlâda menfa‘at etmek edeb öğretmek imiş. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁴⁶⁹ ما نحل والده ولدا افضل من حسن الادب Ya‘nî demektür ki “Ata oğlına ‘ıvâzsuz vèrdüğü nesnelerde hüsn-i edebden efđal yokdur.” Böyle demek ata oğlına māl i‘tâ etmekden edeb ta‘lîm etmek [vr. 4b] yegrekdür, demektür. Ammâ oğula edeb ta‘lîminden murâd şan‘at ve ‘ilm ta‘lîmidür. Zîrâ dînün ve dünyānuñ şerefi bunlarıñladur. Resûl ‘aleyhi’s-selâm hadîş-i âharında buyurur: ⁴⁷⁰ اكرموا اولادكم واحسنوا ادابهم Ya‘nî “Evlāduñuza ikrām edün dağı anlara edeb ihsānuñ edün.” Demişler ki: “Evlāda ikrāmdan murâd gökçek edeb vèrüp *Kur‘ân-ı ‘Azîmü’s-şân* ta‘lîm etmekdür.” Âdâb

⁴⁶³ Borç dînin kabahati ve ayıbıdır.

⁴⁶⁴ Borç dînin kabahati ve ayıbıdır. (*Kenzü'l-Ummal*, 15476).

⁴⁶⁵ Borcunu az kıl veya borç edinme ki hür (azâd) olasın. (*Beyhakî*, 7/385).

⁴⁶⁶ Borç edinmekten sakının. Zira ödemede güçlük çekerseniz gündüz zilletini, gece elemi ni çekersiniz. (*Beyhakî*, 4/404).

⁴⁶⁷ Hiçbir keder borç kederinden daha ağır değildir. (Taberânî, *Mucemu'l-Evsat*, 6/154).

⁴⁶⁸ Eş ve çocuklarına edep öğret ki onlara faydalı olasın.

⁴⁶⁹ Babanın evlâdına karşılıksız verdiği en faziletli nesne güzel ahlâktır. (*Tirmîzi*, 33).

⁴⁷⁰ Evlâdınıza ikrām edin ve onları güzel terbiye edin. (*İbn Mâce*, Edeb, 3).

ihsân etmekden murād, ādāb-ı dīn ve ādāb-ı dünyevî gökçek edicek tarîk bildirmekdür.

[7-] ⁴⁷¹ احسن الى المسئ تسد

Ya‘nî demekdür kim: “Saña yaramazlık edene eyelük eyle, anuñ yaramazlığına sedd edüp yaramazlığın men‘ eyle.” Zîrâ kişi yaramazlık edene eyelük eylese ol dañı etdügi yaramazlıktan utanup yaramazlığını terk edüp eyelüğe başlar ve ba‘zılar demişler: Bundan murād fütüvvet ta‘lîm eylemekdür. Zîrâ fütüvvet oldur ki kişi yaramazlık edene eyelük eyleye ve haberde gelüpdür ki: Hâzret-i Resûl ‘aleyhi’s-selâm Cibrîl-i Emîn’den ‘aleyhi’s-selâm “Fütüvvet nedür?” dedi, şordı. Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: ⁴⁷² صل من قطعك واعف عن ظلمك واعط من جرمك, dedi. Ma‘nâsı: “Senden kesilen kimseye sen şıla edüp saña zulm eden kimesnenün şuçını ‘avf edüp dañı saña ziyân edüp seni mahrûm kılanda sen i‘tâ etmege dërler.” demekdür.

[8-] [vr. 5a] ⁴⁷³ اخوان هذا الزمان جواسيس العيوب

Ya‘nî “Şimdiki zamānuñ qarındaşları ‘ayblar cüst edicidür halka ifşâ etmek içün.” demekdür. Zîrâ şimdiki zamānda bir kişi bir kişiyle kim muşâhabet eder, ol nice eksücigini fâş etmekde olur ve nakldür kim İmām C‘afer-i Şâdık rađıyallāhu Te‘ālā ‘anhu bir müddet halkdan kesilüp taşra çıkmadı. Süfyân-ı Şevrî (rahmetu’llāhi Te‘ālā) görmege vardı, eyitdi: “Ey sulţân-ı velâyet ve ey çerâğ-ı millet, bu halâyık mübârek nuţkıñuzun fâ’idelerinden mahrûm oldılar. Niçün halvet ihtiyâr kılduñuz?” dedi. C‘afer-i Şâdık (rađıyallāhu Te‘ālā ‘anhu) cevâb vèrdi: “Bu zamān anı iktizâ eder.” dedi ve eyitdi: ⁴⁷⁴ فسد الزمان وتغير الإخوان Ya‘nî “Zamān yaramaz oldu ve qaradaşlar ayruksı oldu.” demekdür. Ve bu iki beyti okudı: Beyt-i ‘Arabî:

ذهب الوفا كذهابا من ذاهب

والناس بين حجابك وكارب

يفشون بينهم المودة والصفاء

⁴⁷⁵ وقلوبهم مخشوة بعقارب

⁴⁷¹ Sana kötülük edene sen iyilik ederek onu kötülükten men et.

⁴⁷² Senden kesilen kimseye sen şıla et, sana zulmeden kişiyi affet ve seni mahrum edene sen ver. (Müsneâ, 16696).

⁴⁷³ Bu zamanın kardeşleri halka göstermek için ayıpları araştırırlar.

⁴⁷⁴ Zaman yaramaz (fesat) oldu ve kardeşler ayrıldı.

⁴⁷⁵ Gidenlerle birlikte vefa da göçtü gitti. İnsanlar perdeler arkasında hüzün içinde, aralarında sevgi ve neşe saçarlardı ama kalpleri akreplerle doludur.

Ya‘nî demekdür ki: “Halkuñ arasundan vefâ gitdi, şol helâke gidenüñ ümmeti gitdügi gibi ve Âdem oğlanları kayd ile şirretle taleb arasında qalmışlardır. Egerçi birbirinüñ ortasında döstluğ dağı şafâ ifşâ edüp izhâr ederler ammâ göñülleri ‘akrebler ile toptolu olmışdur.”

[vr. 5b] [9-] ⁴⁷⁶ من استغنت عنه فانت نظيره, و من احسنت اليه فانت اميره, ومن طمعت فيه فانت اسيره

Ya‘nî demekdür ki: Eger bir kimseden müstağnî olup ihtiyâcuñ olmasa, sen anuñ nazîri ve mişli olmuş olursın. Zîrâ anuñ saña ihtiyâcı olmadığı gibi senüñ dağı aña ihtiyâcuñ olmaz. Pes, ‘adem-i ihtiyâcda berâber olmağdur. Ve eger bir kimseye ihsân eylesen, ihsân eyledüğüñ kimesnenüñ begisün, zîrâ anuñ saña ihtiyâcı olur tevâzû‘da ve iltiyâmda olur. Ve eger bir kimesnenüñ qatında ümîzün ve tama‘uñ olsa, ol kimesnenüñ esîrisün. Zîrâ ihtiyâcuñ sebebiyle dâ‘im aña tevâzû‘da ve iltiyâmda olursın. Pes, kişi haqîkatde âzâd olup ve râhat olması ol vaqt olur kim tama‘ getürüp halkdan ümîzini kese.

[10-] ⁴⁷⁷ اخفاء الشدايد من المروة

Ya‘nî şedâ‘idi gizlemek mürüvvetdür. Ya‘nî demekdür kim: Bir kişi bir kimseden zarar görse ve şiddet yetişse, aña infî‘âl göstermeye ve elemiñi setr edüp izhâr etmese, ‘afv kaşd edüp mürüvvetdendür. Zîrâ mürüvvet ıslâh-ı dîne ifrâtlâ kereme ve seḥâ-i nefse, demişler. Ve ba‘zı ekâbir demişler ki: “Mürüvvet oldur kim sen halkuñ gücünü mîzân-ı ‘aqla tutasın, kimseye güc olduğunu istemiyesin. Ve ba‘zılar demişler ki: “Mürüvvet aña dërler kim sen inşâf vëresin, kimseden inşâf istemeyesin.”

Eş-şânî harfî‘l-bâ:

[11-] ⁴⁷⁸ برالوالدين سلف

Atanuñ ananuñ eyledügi geçmişdür. Ya‘nî ata ve ana oğula êtdügi eylük etemm ve [vr. 6a] ekmeldür. Zîrâ ata ve ana oğluñ vücûduna sebebdür, dağı tufûliyetde oğul ‘âciz iken qudreti yoğ iken şefkatle ve merḥametle terbiyet edüp cemî‘ zarûrî ḥâcetini ‘alâ vechi‘l-kemâl görmişlerdir. Pes, oğul ata ve anaya ne qadar eylük êderse dağı ol eylüge berâber olmaz, demekdür. Ve atanuñ ve ananuñ eylügeni ğâyet ta‘zîm olduĝ-çün Allâh Te‘âlâ *Kur‘ân*‘da kendüye ‘ibâdet ataya, anaya

⁴⁷⁶ Kime karşı müstağnî davranırsan onun dengi olursun ama kime ihsanda bulunursan onun emiri olursun, kimden bir beklentin olursa onun esiri olursun.

⁴⁷⁷ Sıkıntıyı (ihtiyacı) gizlemek yiğitliktendir.

⁴⁷⁸ Ana ve baba evladının dünyaya gelmesine vesile olarak en güzel iyiliği yapmıştır.

ihsânlar ile emr eyledi ve eyitdi: ⁴⁷⁹ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا Ya‘nî “Yâ Muhammed, Rabbün emr eyledi kim ‘ibâdet etmeyesin illâ Allâh Te‘âlâ’ya ‘ibâdet edesin. Zîrâ ‘ibâdet gâyet-i ta‘zîmdür. Gâyet-i ta‘zîm lâıyk ve müstahak degüldür, illâ gâyet ‘âzametdür ve nihâyet in‘âmda olana müstahakdır. Ve dahı Allâh Te‘âlâ kendüye ‘ibâdet emr êtdükden sonra “Vâlideyne ihsân êdün.” dedi, vâlideyne ihsânı vâcib kıldı. Zîrâ veledün vücūdına sebeb-i zâhiri olmışlardır. Ve hem ataya ve anaya ihsân etmegi ta‘lîm êdüp eyitdi: ⁴⁸⁰ إِمَّا لِيُبْلِغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ Ya‘nî “Eger ataıuzdan ve anaıuzdan birisi ve yâhud ikisi bile pîrlige êrişüp za‘îf olsalar, bir nesne emr êtseler veyâ bir nesne dileseler anlara karşı “uf” deme, Ya‘nî zecret ve incitme fehmi olıcak kelîmât ve ħurûf eyleme, dahı ⁴⁸¹ ولاشريرهما ya‘nî “Vâlideyne ğılzet gösterüp incitme.” ve dahı ⁴⁸² وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا dedi. Ya‘nî “Ataya, anaya [vr. 6b] söyledüğünüz vaıt keremle ve lutf ile söyleñ.” demekdür. Ve dahı Allâhu Te‘âlâ vâlideyne merĥametle emr eyledi ve buyurdi: ⁴⁸³ وَخَفَضَ لَهَا جَنَاحَ الزَّلِّ من Ya‘nî “Ataya ve anaya zillet kanadın döşe merĥamet êdüp.” demek olur kim anları ziyâde esirgeyüp tezellül ve tevâzu‘ ve meskenet eyle. Ve dahı Allâhu Te‘âlâ vâlideyne du‘â eylemek emr eyledi, eyitdi ki: ⁴⁸⁴ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْنِي صَغِيرًا

Ya‘nî anlara du‘â eyle, eyit: “Yâ Rabb, vâlideynime rahmet-i bâķiñle rahmet eyle, rahmet-i fânîñle ħoma. Şol ben şaĝiken anlar baıa terbiyet êdüp merĥamet êtdükleri gibi sen dahı anlara rahmet eyle.” deıü du‘â êt demekdür. Şekk yokdur ki bu nesneler ħukûķ-ı vâlideynün ululıĝına işaretdür.

Rivâyet olunur ki bir kişı Ĥazret-i Risâletün ‘aleyhi’s-selâm ħatına gelüp eyitdi: “Yâ Resûl-allâh, atama anama pîrlik êrişüp za‘îf oldular. Şimdiki ĥâlde cemî‘i maşâlihlerin ben görürüm, anlar benüm tıflken gördükleri gibi. ‘Acebâ anların ĥaķķını ödemiş olduk mı?” dedi. Ĥazret-i Resûl ‘aleyhi’s-selâm eyitdi:

⁴⁸⁵ لَا قَضِيَّتُهُمَا فَإِنَّهُمَا كَانَا يَفْعَلَانِ ذَلِكَ وَهُمَا سَيَحْبَانِ بِقَاءِكَ وَ أَنْتَ تَرِيدُ مَوْتَهُمَا

⁴⁷⁹ Rabbin, kendisinden başkasına asla ibâdet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. (Kur‘ân, İsrâ, 17/23).

⁴⁸⁰ Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çaĝına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme. (Kur‘ân, İsrâ, 17/23).

⁴⁸¹ İkisine de (anne ve baba) kötülük yapma.

⁴⁸² Onlara tatlı ve güzel söz söyle. (Kur‘ân, İsrâ, 17/23).

⁴⁸³ Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir. (Kur‘ân, İsrâ, 17/24).

⁴⁸⁴ Ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçüken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” (Kur‘ân, İsrâ, 17/24).

⁴⁸⁵ Hayır, yüzde birini bile ödemiş olamazsın. O sana yaşaman için hizmet ediyordu, sen ise ölümünü bekleyerek hizmet ediyorsun. (R. Nâsıhîn).

Ya‘nî demekdür ki: “Ataın ve anaın haqqını ödemedün, zîrâ anlar senün işün işleyüp maşâlihün görürlerdi, cān ü dilden senün beķānı isterlerdi. Egerçi sen anların işlerin görüp [vr. 7a] maşlahatların kayurursın, ammâ anların öldüklerin daıı istersin.” dedi. Pes, bundan ma‘lûm oldu ki oğul ataya ve anaya ne kadar eylük ederse daıı ata ana oğ[u]la êtdügi eylüge berāber olmış olmaz.

[12-] ⁴⁸⁶ بشر نفسك بالظفر بعد الصبر

Ya‘nî nefsüne beşāret êyle murādına zafer bulmağla şabr êtdükden sonra ve demişler: Şabr, kişie mekrûh ve dilemediği nesne yetüdügi vaķt rızā-yı Haķ için nefsini ģabs êdüp şikāyet etmeyüp, ceza‘ u feza‘ göstermemektedir. Pes, demek oldu kim kişi şikāyet, ceza‘ u feza‘ etmeyüp rızā-yı Haķ için nefsini ģabs êtmeklik murādına yetişmege mürîşdür. Ba‘zıları demişler: “Şabr, *Ķur’ān*’ün vāģid dînün aĥkāmı üzere şābit olmaķdur. Ve şekk yokdur kim kişi evāmîr-i Haķ ve sūnen-i Resûl üzere şābit olmaķ cemî‘-i murādına vuşûlün sebebidür.” Ve demişlerdür: Şabr, şıfat-ı Haķ’dur. Kaçan mü’mîn şabr şıfatıyla muttasıf olsa Haķ Te‘ālā aña cemî‘-i şiddeti āsān êdüp vüs‘ at vèrür. Anın-çün Resûl ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁴⁸⁷ ما رزق عبد رزقا واسع عليه من الصبر Ya‘nî “Ķul hiç bir rızķ ile rızķlanmaya ki ol rızķ şabrdan geniş ola.” Pes, demek oldur kim şabr geniş olanlardan genişdür, zîrâ cemî‘-i vüs‘ ate sebebdür. Ve hem demişlerdür: “Şabr, mü’mînün bir daıı maķāmıdır. [vr. 7b] Ve bir maķāmıdır ki, ģüsn-i ‘āfiyete anınla erişülür.

[13-] ⁴⁸⁸ برکت المال فى اداء الزكاة

Ya‘nî mālün bereketi zekātını vèrmeklikdedür. Ya‘nî demekdür ki: Bir kişi mālünün zekātını edā êtmese mālünün zevāline sebebdür. Nitekim Resûl Ĥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurdi: ⁴⁸⁹ حصنوا الموالكم بالزكاة Ya‘nî “Mālünüz āfātdan maĥfûz kıluğ, zekātını edā êylemek ile.” demekdür. Pes kişi mālünün zekātını vèrmek mālîni āfātdan maĥfûz kıılmaķdur ve hem izdiyādına sebep olur. Nitekim Resûl Ĥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurdi:

⁴⁹⁰ ما احسن عبد الصدقة الله احسن الله الخلقه من بركته Ya‘nî “Hiç bir kıul olmaya ki iĥlaş ile şadakaşını gökçek êyleye, illā Allāhu Te‘ālā ol kıuluğ şadakaşı ‘aķabince ez‘āf-ı muż‘ af gökçek ‘ivażlar êde.” demekdür.

⁴⁸⁶ Sabr ettikten sonra zafer bulmakla nefsini müjdele.

⁴⁸⁷ Kul, sabırdan daha geniş bir rızķ ile rızķlandırılmamıştır. (*Müsneğ, III, 47; Müstedrek II, 414*).

⁴⁸⁸ Malın bereketi zekātını vermekle olur.

⁴⁸⁹ Malınızı zekātla koruyun. (*Beyhaki*).

⁴⁹⁰ Allah Teālā sadakasını en iyi şekilde veren kulun, geride bıraktığı malına en iyi şekilde bereket ihsan eder. (*İbn Mübārek, İbn Şihab’dan mürsel olarak sahih bir senedle*).

Hikāyet: Rivāyet olunur İbrāhīm-i Mekki'den, (rahimehu'llāh) eyitdi: Ben İbn Cüreyc katında edim. Nāgāh bir sā'il geldi, şey'en li'llāh kıldı. İbn Cüreyc hāzinine eyitdi: "Sā'ile bir dīnār vēr." dēdi. Hāzin eyitdi: "Bir dīnārdan artıķ dīnār yoķdur, anı daķı vèrècek sā'ir ĥarcuķ emri nice olur?" dēdi. İbn Cüreyc kaķıdı: "Vèr gitsün!" dēdi. İbrāhīm-i Mekki eydür: "Henüz ben daķı İbn Cüreyc katında edüm, bir kiři çıķa geldi, bir mektüb ve bir kīse İbn Cüreyc'ün naķarında ķodı ve kīseyi ķozdı. İçinde elli bir dāne dīnār çıķdı. Hāzine, [vr. 8a] "Gel, al." dēdi ve eyitdi aķa "Sen Allāh içün bir dīnār şadaķa èyledüķ, Allāh Te'ālā dīnāruķı vèrdi. Elli dīnār daķı ziyāde èyledi." dēdi. Pes, ma'lūm oldu kim şadaķa ètmek ile māl ziyāde olurmuş, naķş olmazmış. Nitekim Resül Hāzreti 'aleyhi's-selām: ⁴⁹¹ ما نقصه مال من صدقة Ya'nī demekdür ki: "Kişinüķ mālī şadaķa ètmekle eksilmez." Zīrā Hāķ Te'ālā aķsen ve evlā 'ivazlar vèrse gerekdür. Èyle olsa kaķan eksilür?

[14-] ⁴⁹² بيع الدنيا بالآخرة تربخ

Ya'nī dünyāķı āķirete şat, fā'ide èyle. Murād demekdür ki dünyāķı Allāh Te'ālā rızāsı-çün īşār èt, tā kim fā'ide ètmiş olasın. Zīrā dünyā fānīdür, kişinüķ elinden tiz gider. Ammā şol nesne kim rızā-yı Hāķ içün infāķ ola, ol nesne ezelen ve ebeden bāķī ķalır. Nitekim Allāhu Te'ālā *Kelām-ı Kadīm*'inde buyurur: ⁴⁹³ ما عندكم Ya'nī demekdür ki şol nesne ki sizüķ kaķıñuzdadur ki anuķ ile temettu' èdersiz, ol nesne tamām olup az zamānda fānī olur. Ammā şol nesne ki Allāh Te'ālā kaķındadır, Allāh Te'ālā rızāsı içün infāķ olmışdur, ol nesne bāķīdür, fānī olmaz. Pes kiři etemm ve ekmel vechile fā'ide ètmek budur ki fānī olan nesne ile bāķī olanı taķşıl èyleye ve yāķūd demek ola kim telezzüzāt-ı [vr. 8b] cismāniyyeye aldanma ve tena'umāt-ı dünyeviyyeyi terk èyle ve āķiret derecesine ve Hāķķ'a yaķın olmaķa sa'y èyle, tā kim fā'ide ètmiş olasın. Ve şekk yoķdur ki 'āķıllıķ ve temām zīreklik oldur ki kiři ni'am-ı fāniyyeye aldanmayup terk ède ve ni'am-ı bāķiyye ĥuşūlüne sa'y edüp gūşış ède.

[15-] ⁴⁹⁴ بكاء المرء من خشية الله قرّة عين

Ya'nī erüķ Allāh Te'ālā ķorķusundan aķlaması gözünüķ nūrlanmasıdır. Hāşıl-ı ma'nā oldur ki gözünüķ nūrı 'aziz ve sevgilü olduķı gibi Allāhu Te'ālā

⁴⁹¹ Sadaka vermekle mal eksilmez. (İ.Ahmed).

⁴⁹² Dünyāķı āķiret için satarak faydalın.

⁴⁹³ Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur. (Kur'an, Nahl, 16/96).

⁴⁹⁴ Allah korkusundan aķlayan göz nurlanır.

korkusundan ağlamak ‘azîz dağı sevgilüdür. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm:

ما من قرة احب الى الله من قطرة دمع من خشية الله او قطرة دمع احرفت في سبيل الله⁴⁹⁵

Ya‘nî “Hiç bir kaçre yokdur ki Allâh Te‘âlâ katında sevgilü ola, şol göz yaşından ki Allâh Te‘âlâ korkusundan ağlamış ola ve yâ şol kan kaçresinden kim Allâh yolında dökülmişdür.” Ve rivâyet olunur Hâzret-i ‘Alî’den kerrem Allâhu Te‘âlâ vechehû ki Resûl Hâzret’inden ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm şordı, eyitdi: “Ya Resûlallâh, çün kim cennetün çerâğı ve dağı havlusu müşgden ve ‘anberden ve kâfûrdandur. Pes, ehl-i cennetün tîbi, ya‘nî dünyâda müşg gökçek koğu ve ‘azîz olduğu gibi ehl-i cennete gökçek koğu ve ‘azîz olan ne nesnedür?” dedi. Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: طيب الالهل الجنة دم غزاة ودمع عصات⁴⁹⁶ dedi. “Ehl-i cennetün müşgi gâzîlerün kanıdur [vr. 9a] ve âşîlerün gözi yaşıdur.” Ve hem Allâh Te‘âlâ korkusundan ağlamak ‘azîmü’s-şân ve’l-kâdr olduğ-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: اكثر والتفكرو البكاء⁴⁹⁷ Ya‘nî “Allâh Te‘âlâ’nun maşnû‘âtında fikri çok eyle; her neye nazar eylesenüz gafletle nazar etmen dağı geçmiş günâhlarıñızı anup çok ağla.” demekdür.

[16-] باكر تسعد⁴⁹⁸

Ya‘nî demek olur ki, her şehir vaktinde uyanık ol, tâ sa‘âdetlü olasın. Zîrâ ol vakt mübârek vaktidür. Du‘ânun ve ezkârün icâbet olıcağ vaktidür. Pes, bir kimesne ol vaktde hâliş olup Hâzret-i Hakk’a meşgûl olmak dünyevî ve uhrevî sa‘âdete yetişmege sebebdür ve hem Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: الصبحة تمنع⁴⁹⁹ الرزق Ya‘nî “Şabâh vaktinde ve şabâh namazından sonra uyumak rızkı men‘ eder ve rızqdan bereketi giderir.” Zîrâ ol vakt du‘â vaktidür, dağı hâzır olup zıkr vaktidür. Pes kişi ol vaktde uyumak, gâfil olmak ve sa‘âdetden gerü kalmak ‘alâmetidür.

[17-] بطن المرء عدوه⁵⁰⁰

Ya‘nî erün karnı düşmenidür. Ya‘nî kişi her ne âfete yetişürse karnı tok olmağdan yetüşür, demekdür. Nitekim Hâzret-i Resûl ‘aleyhi’s-selâm ما ملأ آدمي⁵⁰¹ Ya‘nî ma‘nâsı demek olur ki: “Âdem oğlu bir yaramaz fi‘l işlemez ki karnını toyurmağdan zararlı ola.” demekdür. Pes, ma‘lûm oldu ki cemî‘-i [vr. 9b] âfet kişinün karnı tok olmağda imiş. Eyle olsa cemî‘-i sa‘âdet dağı kişinün karnı aç

⁴⁹⁵ Allah katında hiçbir şey, iki damla izden daha sevimli değildir: Allah korkusuyla akıtılan gözyaşı damlası ve Allah yolunda dökülen kan damlası.” (Tirmizî, Fezâilü’l-cihâd, 26).

⁴⁹⁶ Cennet ehlinin kokusu gazilerin kanı ve âsilerin göz yaşıdır. (Hadîs-i Şerîf).

⁴⁹⁷ Tefekkürü ve ağlamayı çoğalt. (Kudâî, Müsnedü’s-Şihab, 731).

⁴⁹⁸ Seher vaktinde uyanık ol ki saadetli olasın.

⁴⁹⁹ Sabah uykusu rızka engeldir. (Beyhakî, el-âdâb, 1/276; Şârânî, Levâkîh-u’l-Envâr, s. 295).

⁵⁰⁰ Kişinin midesi onun düşmanıdır.

⁵⁰¹ Âdemoğlu karnını doyurmaktan daha zararlı bir iş yapmadı.

olmakta imiş. Zîrâ kişinün ıarnı aç olsa ıalbi raķıķ olup müşfik olur ve Hakk'a 'ibadete kavî olup zîreklik ve ma'rifet zâhir olur. Bu nesneler sa'adet-i 'uzmânun mürîşidür. Ammâ kişinün ıarnı çok olsa, kasvet-i ıalb hâşıl olup bî-rahm olur; ezkârdan gâfil olup 'ibadetde süst olur. Cemî'-i âfete sebep olan bunlardır. Ve hem ba'zı 'azizler demişler: "Ma'rifet ol mi'dede karar etmez ki ta'âmdan tolmış ola." Pes, kişiye gerekdür ta'âmdan perhîz eyleye. Ammâ ifrât ve tefrît etmeye. Ya'nî şu deñlü çok yemeye ki 'ibadetde süstlük gele ve dağı ta'âmdan şu deñlü perhîz eylemeye ki mizâcına za'f gelüp 'ibadetden ve tâ'atdan ıala, belki 'ibadete kuvvet ve cesede süstlik olmayıcaķ mîkdârı yeye.

[18-] ⁵⁰² بكرة السبت والخميس بركة

Ya'nî şenbih güninün ve penc-şenbih güninün şabâhları mübarekdür. Ya'nî demekdür ol günlerin şabâhında kişi du'â dilese, icâbete karîbdür. Ve hem işe başlamak ve sefere çıkmak mübarekdür ve hem Resûl 'aleyhi's-selâm Hâzretleri buyurur: ⁵⁰³ بركة الله السبت والخميس بركة Ya'nî şenbih günin ve penc-şenbih günin Allâh Te'âlâ mübarek eyledi. Pes, ol günlerde her işe [vr. 10a] şürû' edüp sefere çıkmak mübarekdür.

[19-] ⁵⁰⁴ بركة العمر حسن العمل

Ya'nî demekdür ki kişinün 'ömrinde bereket olup mübarek olmaķlık 'amelinün gökçek olmasıdır. Zîrâ gökçek 'amel aña dërler kim kişi niyyetini ihlâş üzre toğruldup Hakk'a 'ibadete ve a'mâl-i âhîrete meşgûl ola. Pes demek olur ki, kişi sa'adet-i 'uzmâ ve derecât-ı kübrâya erişmek ihlâş ile olup a'mâl-i âhîrete meşgûl olmaķdur. Zîrâ dünyâda 'ömrün bereketinden murâd, kişi âhîret zevâdesi çoğaltmaķdur. Anun için Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁵⁰⁵ الدنيا مزرعة للآخرة Ya'nî dünyâ âhîretün ekinligidür. Pes, kişiye gerekdür kim 'ömrini hüsn-i 'ibadete ve tâ'at-i Hakk'a şarf eyleye, tâ ki ol 'âlemdede 'ömrün bereketin bulmuş ola. Zîrâ eger kişi 'ömrini a'mâl-i faẕîha ve ef'âl-i kabîhaya şarf ederse, tohmını fâsid êküp 'ömrinün hâşılın telef eyleyüp bereketin bulmamış olur.

⁵⁰² Perşembe günü ve perşembe gününün sabahları mübarektir.

⁵⁰³ Allah perşembe gününü mübarek eyledi. (Hadîs-i Şerîf).

⁵⁰⁴ Güzel amel ömrün bereketidir.

⁵⁰⁵ Dünyâ ahiretin tarlasıdır. (Hâzinî, s. 80; Ali el- Kârî, el- Esrâr, 206. nr. 205).

بلا الانسان من اللسان⁵⁰⁶ [20-]

Ya‘nî insānuñ belāsı dilindendir. Ya‘nî ekşeriyā kişi āfete ve mekrūha dili ucından yetişür. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁰⁷البلا مؤكل بالمنطق Ya‘nî belā mü’ekkeldür söylemeklige. Hāşılı, demekdür ki ekşer-i evkāt kişiyē belā söylemekden hāşıl olur. Pes, kişiyē sā’ir a‘zānuñ zararından lisānuñ zararı artuğdur. Meger hükemādan birine şormışlar: “Niçün [vr. 10b] hāmūş olursın, söylemezsin?” demişler. Eyitmiş ki: “Halkuñ sözini dinlemekle bilmedüğim nesne öğrenürüm ve söylemeyüp hāmūş olmakla belādan emīn olurum.” Ve *Şad Kelime Şerhi*’nde demişler, beyt-i Fārisi:

من غلام أن جوانمردم كه كفت

راحت الانسان من حفظ اللسان⁵⁰⁸

demekdür: “Ben şol cüvān-merdüñ kuluyım ki dedi: İnsānuñ rāḥat olması dilin şaklamakdadur.”

برك لا تبطله بالمنت⁵⁰⁹ [21-]

Ya‘nî eylügünj ve ihsānuñı bātıl étme minnet èylemekle. Ya‘nî demekdür ki şadaķanuñ şevābı şadaķa étdüğün kişiyē minnet göstermekle bātıl ve zāyi‘ èyleme. Zīrā bir kimesne şadaķa étdükden sonra minnet gösterse rızā-yı Hāķ için olmaz, belki minnet ve fāḥr için olur, şevāb kalmaz. Anuñ içün Allāh Te‘ālā *Kelām-ı Kadīm*’inde buyurur: ⁵¹⁰يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ

Bu āyetün ma‘nā-yı şerīfī demekdür ki: “Ey şunlar ki Allāhu Te‘ālā’ya imān getürdiñüz, şadaķalaruñuñ şevābını bātıl, zāyi‘ èylemeñ, şadaķa étdüğünüz kişiyē minnet édüp ve yāḥud ba‘zı kelimāt édüp utandurup incitmekle. Ve eger şadaķa étdüğünüz minnet gösterip ve yāḥud utandırma ile ezā edicek olursañuz, şadaķalaruñuñ şevābı bātıl olur. Şol mālī riyādan ötüri şadaķa edenlerün şevābı zāyi‘ ve bātıl olduğı gibi.” demekdür. Pes, kişiyē gerekdür ki her ne eylük ederse, rızā-yı [vr. 11a] Hāķ için eyleye, tā kim étdüğü eylük zāyi‘ ve bātıl olmaya. Belki ihlāş ile olsa, şevābında ez‘āf u muzā‘āf müşāhede èyleye.

⁵⁰⁶ İnsanın belāsı dilindendir.

⁵⁰⁷ Belā söze bağılıdır. (*Kudāi*, Müsnedü’s-Şihab, 228).

⁵⁰⁸ Ben “İnsanın rahatı dilini tutmaktadır.” diyen yiğidin (Hz. Ali’nin) kölesiyim.

⁵⁰⁹ Minnet ederek iyilik ve ihsânını boşa çıkarma.

⁵¹⁰ Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. (*Kur’ân*, Bakara 2/264).

بشاشة الوجه عطية ثانية⁵¹¹ [22-]

Ya‘nî kişi güler yüzli olmağ ‘aṭiyye-i şāniyedür. Murād demek ola kim bir kişi bir kimesneye ‘aṭā etmek ve güler yüz göstermek ikiledin ‘aṭā etmek gibidür. Ve yāḥud demek ola ki, Ḥaḫ Te‘ālā kılına rahmet-i ‘āmmesiyle vücūd vèrüp daḥı tenāsüb-i a‘zā vèrüp şıḥḥat ü selāmet vèrdükden sonra beşāset-i vech vèrüp güler yüzli ikiledin ‘aṭā etmektür. Ve demişler: “A‘zam-ı ‘aṭā oldur ki kişi beşşāş ola.” Ya‘nî güler yüzlü ola. Zīrā beşāset-i vech ḥüsn-i ḥulḳdandır, cemī‘-i sa‘ādete mürişdür.

Es-şelāşü Ḥarfü’t-tā’i:

توكل على الله يكفيك⁵¹² [23-]

Ya‘nî Allāh Te‘ālā’ya tevekkül èyle, Allāh Te‘ālā saña yeter. Bilgil kim, tevekkül aña dèrler kim kişi cemī‘-i fī’inde kendüyi ‘āciz görüp umūrını Ḥaḫḫ’a tevfiẓ ède, ḥalkdan ümīzini kese, Ḥaḫ’dan gayriden nesne ummaya ve Ḥaḫ’dan gayriden korkmaya. Pes, Allāh Te‘ālā’ya tevekkül èyleye, Allāh Te‘ālā saña yeter demektür. Ma‘nāsı demektür ki eger bir kişi cemī‘-i umūrında i’timād-ı küllisini Ḥaḫḫ’a èdüp her işde tevekkülü Ḥaḫḫ’a èdicek olursa, Allāh Te‘ālā her işinde mu‘āvin olup cemī‘-i murādātını āsān vech ile müyesser èder. Nitekim Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: [vr. 11b]⁵¹³ تتوكلون تتوكلتم على الله حق توكله لرزقكم كما⁵¹⁴ Ya‘nî “Eger siz Allāh Te‘ālā’ya ḥaḫ tevekkül èyleseñüz ve kemāl-i tevfiẓ ile umūruñuzu ıṣmarlasañüz, Allāh Te‘ālā sizi rızıklandırırdı şol uçar kuşcağızları rızıklandırırdı gibi. Nitekim anlar şabāḥ mekânlarından aç kılkarlar, aḥşāmın dünemege qarıncıkları tokça gelürler.” demektür. Ammā kişi ehl-i tevekkül olmağın ‘alāmeti budur ki dā’im evāmīr-i şer‘a imtişalde olup nevāhiden ictinābda ola, kaẓā ve kaderine Ḥaḫḫ’uñ rāzī olup maḥlūḳatdan ümīzini kese ve ḥalkdan recāsı ve ḥavfı qalmaya. Pes, anuñ gibi kişi nāsuñ aḳvāsı ve ‘alāsı olur. Anuñ-çün Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: من احب ان يكون اقوال الناس فليتوكل على الله⁵¹⁴ Ya‘nî “Bir kimesne sevse ki nāsuñ aḳvāsı ola, Allāh Te‘ālā’ya tevekkül èylesün.”

⁵¹¹ Kişinin güler yüzlü olması pâdişâh hediyesi gibidir.

⁵¹² Allāh’a tevekkül et, Allāh sana yeter.

⁵¹³ Eger Allah’a hakkıyla tevekkül etseydiniz, sabah aç çıkıp akşam tok dönen kuşları rızıklandırırdı gibi sizi de rızıklandırırdı. (Tirmizî).

⁵¹⁴ Bir insan severse insanların en kuvvetlisi olur, o kişi Allah’a tevekkül eylesin. (Kudâi, Müsnedü’s-Şihab, 366 – 367).

تأخير المسأت من الال قال⁵¹⁵ [24-]

Ya' nî yaramazlığı te'hîr èylemek ikbâldendür, ya' nî maqbûl olmağdandır. Dêmek olur ki bir kişiyeye bir kimesneden zulm ve zarar yetişe, ol kişi aña muqâbeleye dağı kâdir olsa ve kudret var iken yaramazlık èylemege muqâbele[y]i te'hîr èdüp 'afv èylese, nefsinün eylügündendür. Ve hem 'inda'llâh ve 'inde'n-nâs maqbûl[iyet] sebebidür. Ve Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁵¹⁶ولا عفا رجل عن اللأ زاد الله بها عزاً. Ya' nî bir kişi kendüye zulm ve yaramazlık èdenün muqâbilinde cezâsına kâdir iken eksükligine bakmayup 'afv èylemese, illâ 'afv èdicek olursa, Allâh Te'âlâ 'afv [vr. 12a] ètdüğü için dünyâda ve âhîretde anuñ 'izzetini ziyâde èder demekdür. Pes, böyle demek halkdan vâki' olan eksüklüğü 'afv ètmek üzerine kişi[y]i kandıрмаğdur. Tâ kişi 'afv sebebiyle dünyâ ve âhîret şerefine erişe. Zîrâ 'afv şıfat-ı Hâk'dur. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁵¹⁷ان الله يحب العفو Ya' nî demekdür ki Allâh Te'âlâ kullarınun günâhların 'afv èdicidir dağı 'afv èylemekligi sever. Ve şekk yokdur ki 'afv şıfatıyla muttasıf olan 'inda'llâh ve 'inde'n-nâs maqbûl olur ve hem 'afv èylemek 'azîmü's-şân ve'l-kadr olduğıçün Hâzret-i 'İzzet celle ve 'alâ Resûl Hâzretine 'aleyhi's-selâm *Kur'an-ı 'Azîm* ve *Furkân-ı Kerîm*'inde emrèdüp eyitdi: ⁵¹⁸خذ العفو وأمر بالعرف Ya' nî "Yâ Muhammed halkun eksükligine kalma, suçların 'afv èyle dağı anlara ma'rûf ile emr èyle, ya' nî Hâk'a 'ibâdet ta'lîm èyle." demekdür. Pes Hâk Te'âlâ'dan böyle emr olmağ, halkdan vâki' olan eksüklüğü 'afv ètmek emr-i 'azîm olmasına işâretdür.

تدارك في آخر العمر ما فا تك في اوله⁵¹⁹ [25-]

Ya' nî 'ömrinün evvelinde fevt ètdüğüñ nesnelere 'ömrinün âhîrinde tedârük èyle. Ya' nî demekdür ki 'ömrünüzün evvelinde eger bilmezlikle eksüklük olup nefsinüze isrâf ile harâma dağı ulu günâhlara irtikâb olduysa 'ömrünüzün âhîrinde tevbe ve istiğfâr èyleñ. Allâh Te'âlâ'nun rahmetinden nevmîd olmağ. Zîrâ Hâk Sübhânehu ve Te'âlâ her tâ'ibün [vr. 12b] tevbesini kabûl èder. Anuñ için Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁵²⁰لولم تز ينو الجاء الله بقوم يذنبون فيغفر لهم ويدخلهم الجنة

⁵¹⁵ Yaramazlığı (kötü işleri) ertlemek makbul olmağdır.

⁵¹⁶ Kendisine kötülük yapanı cezaya gücü yettiğı halde affedenin Allah dünyada ve ahirette izzetini arttırır. (*Müsne'd*, Hadis, 6908).

⁵¹⁷ Şüphesiz ki Allah affetmeyi sever. (*Müsne'd*, 3780).

⁵¹⁸ Sen af yolunu tut, iyiliğı emret. (*Kur'an*, A'râf 7/199).

⁵¹⁹ Ömrünün başında kaçırđığın nesnelerle ömrünün sonuna hazırlan.

⁵²⁰ Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfîret edeceğı kimseler yaratırdı." (*Müslim*, Tevbe, 9; *Tirmizî*, Da'avât, 105).

Ya‘nî “Eger siz günâh işlemesenüz, Allâh Te‘âlâ bir kavm daği halk ederdi. Anlar günâh ederlerdi, Allâh Te‘âlâ anları yarlıgayup cennete kordu.” demek olur. Pes, böyle demek, işyân üzerine Allâh Te‘âlâ’nun rahmetinün ve fazlının vüs‘atine işâretdür. Ammâ demişlerdür ki haqq-ı ‘ibâddan kişi gerekdür ki şakına, zîrâ haqq-ı ‘ibâd tevbe ile sâkıt olmaz. Tâ issinden helâllik dilemeyince mağfûr degüldür.

[26-]⁵²¹ تكاسل المرء فى الصلوة من ضعف الايمان

Ya‘nî erün namâzda süstlüğü imânınun za‘findandır. Zîrâ imân kişi Allâh Te‘âlâ’ya ve yevm-i âhirete inanmağa dërler. Pes, demek oldu ki, bir kimesne Allâh Te‘âlâ’ya ve yevm-i âhirete i‘tikâd-ı tām ile dileye ki imân getüre, ol kimseye gerekdür ki ‘ibâdetu’llahda gûşışde olup ihlâş ile ‘amelde ola, imânınun kuvveti miqdârı ve eger ‘ibâdet-i Haq’da süst olup tekâsül ve tehâvün gösterse, imânınun ve i‘tikâdınun za‘fına delîldür. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵²² علم موضع الصلوة من Ya‘nî “Imânınun ‘alâmeti şalâtudur.” demekdür. Ya‘nî eger kişi namâzda sa‘y-i cemîl edüp ihlâş ile ve âdâb ile ri‘ayet edicek olursa, imânınun kemâli ‘alâmetindendir, eger süstlük ile edâ edicek olursa, imânınun za‘fına ‘alâmetdür ve hem [vr. 13a] Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur hadîş-i âğarda: موضع الصلوة من ⁵²³ Ya‘nî namâzun dînde mevzi’i başun bedende mevzi’i olduğı gibidür. Ma‘nâsı: Başsız bedenün bekası ve şebâtı olmaz, demekdür. Pes, demek olur ki, mü’mîn olan gerekdür ki namâzda tekâsül ve tehâvün etmeyüp ‘ibâdetu’llahda ihlâş ile sa‘y ü gûşış ede.

[27-]⁵²⁴ تفال بالخير تنله

Ya‘nî hayr ile tefe’ül eyle, murâda eresin. Ya‘nî demekdür ki hayr ile feth eyle tâ kim hayr ile murâda vuşul bulasın. Zîrâ haberde gelmişdür ki Allâh Te‘âlâ her kişinün üzerine bir melek-i mü’ekkel kômışdur. Ol kişi her ne dërse, ol melek “âmin” dër, her kânğı kelimât kim melegin âminine muğârin ola, icâbet olur. Pes, kişi kelimâtın hayr ile feth eylesün kim hayr ile mûriş ola. Ve yâhûd demek ola kim her kelimât kim işidirsın, hayr ile tefsîr eyle tâ kim hayr ile vuşule sebep ola. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵²⁵ نعم الشئ الفال Ya‘nî fâl ne gökçek nesne olur, demekdür. Şordılar “Yâ Resûla’llâh, fâl ne nesnedür?” dediler. Resûl Hâzreti

⁵²¹ Kişinin namazda gevşekliğı imânının zayıflığındandır.

⁵²² İmanın alâmeti ise namazdır. (Münâvî).

⁵²³ Namazın dindeki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir.” (Mecmâü’l-evsat, 3:154).

⁵²⁴ Hayır ile tefe’ül eyle (fâl açma) murâda eresin.

⁵²⁵ Olayları, sözleri hayra yormak ne gökçek nesne olur. (Süyûtî, el-Câmiu’l-Kebir, 7281).

‘aleyhi’s-selām buyurdi: ⁵²⁶ الكلمة الطيبة يسمعها احكم Ya‘nī fāl şol gökçek sözdür kim sizden birünüz anı işidüp qalbine tesellî gelür, demekdür. Ammā fāl hayr müriş olmağuş sırrı budur ki, fāl çünkim nuṭṭdan ve beyāndan şadır olur, ke’ennehu bu fāl şadā-yı [vr. 13b] gaybîdür kim âlem-i gaybdan mütekellim vāsıtasıyla sāmî‘ a erişür ve tesellî vērür. Ve yāhūd mütekellim ve sāmî‘ ol nesneyi murādlarınuñ vuşûlüne şadā-yı gaybî bilüp teveccühleri ve recāları anuñ üzerine muḳarrer olur. Allāh Te‘ālā anlarınuñ teveccühleri ve recāları berekātiyle murādlarına fetḥ vērüp müyesser eder. Fefhem.

Naḳldür: “Meşâyıḥdan birinüñ zāviyesine bir müsāfir dervîş geldi. İttifāḳ dervîşe zaḥîr zaḥmeti vāki‘ oldu. Şeyḥ kendü nefsiyle ḥıdmet ederdi. Bir gecemde kırk kerre icābet vāki‘ oldu. Her kerre şeyḥ kaldırıp getürürdi. Kırk birinci def‘a şeyḥe uyḥu galebe èylemiş, birkaç def‘a bu marîz çağırur, şeyḥ uyanmaz. Āḥîr ol marîz “La‘net saña, nice bir uyursun?!” dèdi. Şeyḥ, “lebbeyk” dèyü ṭurdi, geldi, marîzi kaldırıp qazā-yı ḥācete iletdi. Şordılar ki: “Yā şeyḥ, ol kişi la‘net saña!” dèdi, siz “lebbeyk” dèyü cevāb vèrdiñüz. Sırrı nedür?” dèdiler. Şeyḥ eyitdi: “Biz anı ‘Raḥmet saña!’ dèyü işitdük, ol baña raḥmet oldu.”

[28-] ⁵²⁷ تأكيد المودة في الحرمة

Ya‘nī demekdür ki kişi dōstlığını te’kîd edüp muḥkem kılmak dōstına ḥürmet kılmakdadur. Böyle demek kişiye ḥüsn-i ḥulḳ ile mu‘āmele ve mu‘āşeret ta‘lîmdür. Demek olur kim meveddet ètdügün kişilere ḥürmet edüp [vr. 14a] tevāzu‘ gökçek ḥulḳ ile mu‘āmele èyle; tā kim muşāḥabetiñ ḥaḳḳıñ yerine getürmişlerden olasın. Anuñ-çün Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵²⁸ وخالق الناس بخلق حسن Ya‘nī Ādem oğlanlarına ḥüsn-i ḥulḳ ile ḥulḳ èyle. Ya‘nī anlara ḥüsn-i mu‘āşeret edüp ḥulḳ-ı vāsi‘ ve ṭîb-i nuṭṭ göster, kibr u ‘ucb èyleme, tā kim meveddet ve ülfete sebeb ola, demek olur. Zîrā ‘ucb u kibr vaḥşete sebebdür. Nitekim Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵²⁹ لا وحدة اوحش من العجب Ya‘nī demekdür ki egerçi vaḥdet ü ‘uzlet ḥalḳdan vaḥşet ètmekdür ammā şiddetle vaḥşet ḥalḳa ‘ucb èylemekdür ve bu ‘ucb nefsi-i emrde kibrdendür. Ve hem ḥıffet-i ‘aḳldandur. Zîrā kemāl-i ‘aḳl budur ki kişi ḥalḳ ile ḥüsn-i mu‘āmele èyleye. Nitekim Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: رأس لعقل

⁵²⁶ Hayra yormak öyle gökçek bir sözdür ki sizden biriniz onu iştip kalbi teselli bulur. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 7281).

⁵²⁷ Dostluğu sağlamlaştırmak dostuna ḥürmet etmektir.

⁵²⁸ İnsanlara güzel ahlâk ile muāşeret eyle. (*Tirmizi*, Sünen, 1910).

⁵²⁹ Kendini beğenmişlikten daha büyük yalnızlık yoktur. (*Beyhakî*, 4/157).

⁵³⁰ بعد الايمان التوّد الى الناس Ya‘nī ‘aqluñ re’si, ‘aqluñ kemāli budur ki kişi Allāh Te‘ālā’ya ĩmān getürdikden sonra halk ile muħabbet etmek için gökçek mu‘āmele etmekdür. Zīrā kişi ĩmān sebebiyle dünyāda katliden ve ħarācdan kurtulur ve āħiretde ‘azāb-ı elĩnden ħalāş olur ve halk ile meveddet ve ħüsn-i mu‘āşeret sebebiyle ‘adāvet-i nāsdan daħı mezālimden emĩn olur. Dünyāda ve āħiretde rāħat olmağa sebebdür. Ėyle [vr. 14b] olsa şekk yokdur ki her kimse ile ħüsn-i mu‘āmele kemāl-i ‘aqlıdandır.

[29-] ⁵³¹ تغافل عن المكروه توقّر

Ya‘nī mekrūh olan nesneden tegāfũl ol, ya‘nī terk ėyle tā kim vaķārlu olasın. Ve dēmişlerdür ki fi‘l-i mekrūhdan murād, ‘abeş fi‘ldür ki kişiye dünyāda ve āħiretde nef‘i olmaya. Zīrā anuñ gibi fi‘l kişinüñ vaķtın žāyi‘ ėdũp ‘ibādetden ‘avķ ėder, gāfil kılur. Pes, dēmek ola ki, bir nesne kim ‘abeş fi‘l ola, dīn ü dünyā maşlaħatına yaramaya, anuñ gibi nesneyi terk ėyle tā kim ‘inda’llāh ve ‘inde’n-nās ehl-i vaķār olup ‘izzet bulasın. Bu ma‘nide Resũl Ĥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵³² حسن اسلام المرء تركه مالايعنيه Ya‘nī Ĩslām[un] gökçekligindendür, kendünüñ dīn ü dünyāsına yaramayan ķavl ü fi‘li terk ėylemeklik. Zīrā bir ķavlin, fi‘lũñ ki kişiye fā’idesi olmaya veyā zararadan def‘ ėtmeye, aña meşğũl olmak ħıffet-i ‘aqlıdandır; edebde ve vaķārda süst olmaķdur.

[30-] ⁵³³ تراحم الايدي على الطعام بركة

Ŧa‘ām üzre el çok olmaķ bereketdür. Murād dēmek ola ki kiři Ŧa‘āmın yaluñuz yimeyũp fuķarā ile yemek eż‘af u muż‘af olduğı cem‘iyete sebebdür. Zīrā Ĥaķ Te‘ālā buyurur: ⁵³⁴ من جاء با لحسنة فله عشر امثالها Dēmekdür ki eger bir kimse bir eylũkle gelse, aña on ol ķadar ‘ivaż vėrilũr. Ve dēmişlerdür: “Ādem oğluna [vr. 15a] her ni‘met kim yetiştir, kıyāmet gününde anuñ ħesābın görür, eger bir loķma daħı olursa. Ammā şol Ŧa‘ām ki fuķarā ile yeğe, ol Ŧa‘āmuñ ħisābı olmaz.” Bil kim fuķarā ile yėnen Ŧa‘āmuñ üzerinde ve bereketinde sāyir mālũñ daħı ħisābı āsān olur ve hem Resũl Ĥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵³⁵ خير الطعام كثرة الايد فيه Ya‘nī Ŧa‘āmuñ

⁵³⁰ ĩmāndan sonra aklın kemāli halka karşı güzel davranmaktır. (Taberāni, *Mucemu’l-Evsat*, 6/156).

⁵³¹ Mekruh olan işleri terk ederek vakar kazan.

⁵³² Kişinin kendisini ilgilendirmeyen (malayani) şeyleri terk etmesi iyi bir Müslüman olmasıdır. (*İbn Māce*, 3976).

⁵³³ Yemeğin üzerinde çok el olması berekettir.

⁵³⁴ Kim bir hasene ile gelirse, ona on misli verilir. (*Kur’ān*, En’ām 6/160).

⁵³⁵ Allah’ın en çok sevdiği yemek, üzerinde ellerin çoğaldığı yemektir. (Taberāni, *Mucemu’l-Evsat*, 7/217).

hayrlısı oldur ki ol ta‘āmda çok el vāki‘ ola, ya‘nī fuḳarā ile yenen ta‘ām ‘inda’llāh maḳbūl olur. Pes, şekk yokdur ki ‘inda’llāh maḳbūl olan ta‘ām, ta‘āmuḡ hayrlısı ve şerīfidür.

تَظَرَّفَ بِتَرْكِ الذَّنْبِ ⁵³⁶ [31-]

Zarāfetlen, ya‘nī ziyyreklen günāhları terk èylemekle. Bundan murād demek oldur ki zarāfet ve zireklik aña dèmezler ki kiři ma‘ārifle ārāste olup elfāz-ı ‘acīb ile bezme riyyāset için ve ḥalka ādemlenmek için, belki zarāfet ü zireklik ehl-i Ḥaḳ katında odur ki kiři kendüyi günāhlardan şaḳınup ma‘şiyet işlemeye Ḥaḳḳ’a taḳarrüb ḳaşd édüp. Zīrā ma‘şiyete irtikāb kemāl-i ḥamāḳat ve nihāyet-i cehāletdür. Anuḡ-çün Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵³⁷ يَا نَبِيَّ رَأْسُ كُلِّ فِطْنَةٍ الْخَوْفُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى Ya‘nī dèmekdür ki cemī‘ zireklüḡüḡ başı, Allāh Te‘ālā’dan ḳorḳmaḳdur. Ve ba‘zı ekābir buyurmışdur ki: [vr. 15b] ⁵³⁸ كُلُّ قَلْبٍ لَيْسَ فِيهِ مَخَافَةُ اللَّهِ فَهُوَ قَلْبٌ خَرَابٌ Ya‘nī her göḡül ki anda Allāh Te‘ālā ḳorḳısı olmaya, ol göḡül ḥarābdur. Ya‘nī ma‘rifet ve feṭānet maḳāmı degüldür, belki belādet ü cehālet maḳāmıdır, dèmekdür.

تَوَاضَعَ الْمَرْءُ بِكِرْمِهِ ⁵³⁹ [32-]

Ya‘nī erüḡ tevāzu‘ı ve meskeneti eri ikrāmlu ve mükerrerem ḳılır. Ya‘nī dèmekdür ki eger kiři ḥalka tevāzu‘ édüp ḥüsn-i ḥulḳ gösterirse ḥalk daḡı anı ‘azīz görüp ikrām ederler. Ve Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁴⁰ مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ فَعَلَ مِنْ تَوَاضَعِ اللَّهِ فَعْلٌ مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ Ya‘nī dèmekdür bir kimesne Allāh için Allāh Te‘ālā’nun maḥlūḳına tevāzu‘ èylese ve i‘tirāz èyle[me]yüp meskenetde olsa, Allāh Te‘ālā anuḡ ḳadrini yüceldüp dünyāda ve āḡiretde anı ‘azīz eder ve eger bir kimesne Allāh Te‘ālā’nun maḥlūḳına ululuk ve tekebbürlik gösterse, Allāh Te‘ālā dünyāda ve āḡiretde anı zelīl ḳılıp ḥōr eder. Zīrā ol kimesne ululuk ve kibriyālḳ Ḥaḳḳ’uḡ şıfatı idüḡün unudup kendünün zātı ‘acz ü iftiḳārda iken gösterdigi-çün Allāh Te‘ālā anı zillet ve ḥōrluḡa bıraḡur. Bir vech ile bu mu‘ayyendür Allāh Te‘ālā *Ḳur’ān-ı ‘Azīm*’de buyurur: نَسُوا اللَّهَ ⁵⁴¹ فَنَسِيَهُمْ Ya‘nī anlar kendü nefslerine faḳr lāzım iken maḥlūḳa kibr édüp kibriyā şıfat-ı Ḥaḳ idüḡin ferāmüş édüp Allāh Te‘ālā daḡı [vr. 16a] anları zillet içre terk èyledi, dèmekdür.

⁵³⁶ Günahları terk ederek güzelleş.

⁵³⁷ Bütün işlerin başı Allāh’tan korkmaktır. (*Beyhakī*, 1/470).

⁵³⁸ Allāh korkusu olmayan kalp harābdır.

⁵³⁹ Erin tevāzusu onu hürmet edilen kişi yapar.

⁵⁴⁰ Kim Allāh Te‘ālā’nın rızası için bir derece tevāzu gösterirse, bu sebeple Allāh onu bir derece yükseltir. Kim de Allāh’a ḳarşı bir derece kibr gösterirse, Allāh da onu bu sebeple bir derece alçaltır, neticede onu esfel-i sâfilîne (aşaḡıların aşağısına) atar. (*İbn Mâce*, *Zühd*, 16).

⁵⁴¹ Onlar, Allah’ı unuttular, Allah da onları unuttu. (*Kur’ān*, Tövbe 113/67).

ثلث مهلكات لعجب والبخل والهوا⁵⁴² [33-]

Ya‘nî demek olur üç nesne kişi[y]i helāk edicidir: Birisi ‘ucbdur. ‘Ucb dēyü kişi ‘ibādetine ya ‘ilmine mağrūr olup kendüyi görmeye dērler ve bu ‘ucb şıfat-ı şeytāndur, Raḥmān’dan uzak olmağa sebebdür ve Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁴³ العجب يحبط أعمال الصالحة والطاعات Ya‘nî ‘ucb a‘māl-i şālihayı ve t̄ā‘āti düşürür. Ya‘nî demekdür ki kişi ‘ucb èylemek a‘māl-i şālihasını ve t̄ā‘ātini bāṭıl kılpup zāyi‘ èylemekdür.

Rivāyetdür Ḥasan-ı Başrî’den, du‘āsında eydür:

⁵⁴⁴ اللهم اعوذبك من جنون العمل dēr, idi. Şordılar ki “Amel-i cünün nedür?” dēdiler. Eyitdi ‘ucb èylemekdür. Zīrā ki eger kişinün cemî‘-i ef‘ālî ibādetu’llāh daḥı olursa, ‘ucb edicek cemî‘sin fāsîd kılpup helāk eder’ dēdi. İkinci buḥldur. Müslimānlara fā‘ide olduğunu dilememeye dērler. Bu nesne kişiye āfet-i ‘azīm ve marāz-ı mü’ellimdür. Zīrā Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁴⁵ أى داء ادواء من البخل Ya‘nî demekdür ki kaṅğı marāzdur buḥl marāzından artuḳrak? Pes, cemî‘-i marāzdan baḥl olmaḳ marāzı artuḳ oldu. Egerçi buḥl zātīdür, hırş degüldür. Ammā Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām isti‘āre edüp marāza teşbīh èyledi, anuñ içün kim marāzun neticesi mevtdür ki helāk olur, [vr. 16b] ol marāz sebebiyle buḥl daḥı şāhibinün dīnine helāk irişdürüp sa‘ādet-i ebed ve refāhet-i sermedden gērü kor. Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁴⁶ لا يدخل الجنة ولو كان زاهدا Ya‘nî baḥl olan cennete giremez zāhid daḥı olursa. Ve ḥadīs-i āḥarda Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁴⁷ الجنة دار الاسخياء Ma‘nāsı: Egerçi cemî‘ eylik ve ibādet kişiden şādır olursa daḥı baḥl illik şıfatıyla mevşūf olduğu içün cennetden maḥrūm olur, demekdür. Pes, kişiye gerekdür kim buḥlı terk edüp her hālde şıfat-ı seḫā ile muttaşif ola. Üçüncü hevādur. Hevā dēyü murādāt-ı nefse uyup bid‘ate tābi‘ olmağa dērler. Ve Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁵⁴⁸ آفة الدين الهوا Ya‘nî dīnin āfeti hevādur. Ya‘nî murādāt-ı nefse tābi‘ olmaḳdır. Ve şekk yokdur ki kişi telezzüzāt-ı nefsāniyyeye aldanup murādāt-ı nefse tābi‘ olıcaḳ olursa, dīnini daḥı dünyāsını helāk eder.

⁵⁴² Üç nesne kişiyi helak edicidir : Ucb (kibir), buhl (cimrilik), heva (istek, arzu).

⁵⁴³ Kibirilenmek sâlih ameli ve ibâdetleri yok eder. (Hadīs-i Şerîf).

⁵⁴⁴ Ey Allah’ım delilik amelinden (kibirilenmekten) sana sığınırım.

⁵⁴⁵ Cimrilik hastalığından daha kötü bir hastalık var mıdır?

⁵⁴⁶ Cimri âbid olsa da, cennete girmez. (Taberânî).

⁵⁴⁷ Cennet cömertler yurdudur. (Hadīs-i Şerîf).

⁵⁴⁸ Dinin âfeti hevâdır. (Kenzu’l-Ummal, Haber, 44121).

ثَلَاثُ الْإِيمَانِ حَيَاءٌ وَثَلَاثُ عَقْلٍ وَثَلَاثُ جُودٍ⁵⁴⁹ [34-]

Ya‘nî îmanun üç bölükde bir bölügi hayâdur. Zîrâ kişi ma‘rifet-i Hâk hâşıl edüp inandığına ve i‘tikâdına göre Hâk’dan hayâ edüp ma‘şiyetden kesilüp ırak olsa gerek. Anun için Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:⁵⁵⁰ الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ Ya‘nî hayâ îmandandır. [vr. 17a] Ya‘nî demekdür ki kişi Allâh Te‘âlâ’dan hayâ edüp ma‘şiyetden şakınmak Hâk’a îmandandır. Ve dahı demişler hayâ îmandan olmak îmanun ziyâde ve noğşânına kâbil olmasına delîldür. Zîrâ hayâda eksüklik îmanda noğşân icâb eder. İmanun bir bölügi dahı ‘ağldur. Bil kim ‘ağl îmanun şartıdır. Zîrâ haberde gelmişdür: Ol vaqt kim Allâh Te‘âlâ Âdem Peyğamberi halk eyledi, Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâmla Âdem peygamber ‘aleyhi’s-selâm’a üç nesne gönderdi: Birisi ‘ağl ve birisi îmân ve birisi hayâ idi. Bu üçden kangısın dilerse alsun, dèdi. Âdem ‘aleyhi’s-selâm ‘ağlı ihtiyâr eyledi. Pes, Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm îmân ile hayâya eyitdi: “Çün Âdem ‘aleyhi’s-selâm ‘ağlı ihtiyâr eyledi, siz varun gidün!” dèdi. İmân eyitdi: “Yâ Cebrâ’il, Allâh Te‘âlâ baña emr eyledi ki ‘ağl kanda olursa ben anda olam, ‘ağldan ayrılmayam.” Ve hayâ dahı eyitdi: “Allâh Te‘âlâ baña dahı emreyledi, îmân kanda olursa ben dahı anda olam, îmandan ayrılmayam.” Nitekim demişlerdür, bi’l-beyti’t-Türki:

Çünkü Âdem ‘ağlı ètði ihtiyâr

Oldı pes îmân hayâ anunla yâr

Ve îmanun bir bölügi dahı şehâdur. Şehâ anıa dèr[ler] ki kişi mâlini rızâ-yı Hâk için bezl ède ve işâr ède. Pes, kişi Hâk rızâsı için işârda olmak, Hâk Te‘âlâ’ya ve âhirete inanmağdur. Ve Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm [vr. 17b] buyurur:⁵⁵¹ نَجَافُونَ ذَنْبَ السَّخَى فَإِنَّ اللَّهَ اخذ بيده كَلَّمَاعِشْرَ Ya‘nî ictinâb edüp ırak olun şahînun günâhlarından. Ya‘nî eger şahîden eksüklik dahı şâdır olursa, i‘râz edüp incitmeğ. Zîrâ Allâh Te‘âlâ her kerre şahînun elini dutar eger şahîden günâh vâki‘ olucağ olursa, demekdür. Ve demişlerdür ki: Allâh Te‘âlâ şahînun elini tutmağdan murâd budur ki eger şahî eksüklik edüp günâh edicek olursa, Allâh Te‘âlâ tîzcek tevbe ve tevfiğ rûzî kılup cemî‘-i günâhın yarlıgar.

⁵⁴⁹ İman üç kısımdır, biri hayâdır, biri akıldır ve biri cömertliktir.

⁵⁵⁰ Hayâ imandandır. (*Buhârî*, İmân 16).

⁵⁵¹ Allah Te‘ala cömerdin elini tutar günah dahi şâdır olsa, cömerdi incitmekten sakının. (Hadis-i Şerif).

ثَلَمَتَهُ الدِّينَ مِنْ مَوْتِ الْعُلَمَاءِ ⁵⁵² [35-]

Ya‘nî dînin hâleli ‘ulemânın ölümündendir. Zîrâ dînin aşlı ‘ilmle ma‘lûm olur. ‘İlm hûd ‘ulemâsız olmaz. Pes ‘ilm gitmek ‘ulemâ gitmek birle olur. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵⁵³ إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ وَلَكِنْ دَمَكَدُّرُ كِي اَللَّاهُ تَعَالَا ‘ilmi kabz etmez Âdem oğullarından çıkarmağla ya‘nî küllîsine unutturmakla, lâkin Allâh Te‘âlâ ‘ilmi kabz etdüğü, ‘ulemâ[y]ı kabz etmekledür. Pes, kaçan ‘ulemâ dükense ‘ilm gidüp esâs-ı ‘ilm bilinmez, dîne hâlel gelür. Ve haberde gelmişdür, âhîr zamanda ehl-i ‘ilm kalmayup başdan başa câhil olalar, ba‘zılar ba‘zısına cehlle fetvâ vèreler, dâll ü muḍill olup dîn-i kuvvî[y]i harâb édeler. Anuḡ-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵⁵⁴ مَوْتُ الْعَالَمِ Ya‘nî [vr. 18a] ‘âlimiñ ölmesi ‘âlemiñ ölmesi gibidir. Zîrâ ‘âlemin niẓâmı ‘ilmledir. ‘Âlimin ölmekle ‘ilmi gider niẓâma hâlel gelür.

ثَلَمَتَهُ الْحِرْصَ لَا يَسْدُونَهَا إِلَّا التُّرَابَ ⁵⁵⁵ [36-]

Ya‘nî hırşın hâline sedd olmaz illâ toprak sedd olur. Dêmek ola ki kişi mâla, câha harîş olmağ, dînine hâlel ve fesâd vèrmekdür. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵⁵⁶ مَا ذِيانٍ جَائِعَافٍ غَنِمَ يَأْفِسُ دِلْهُمَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ Ya‘nî iki aç kırtları bir koyuna kırdırsalar ol kadar fesâd èylemez ki kişi mâle ve riyâsete harîş olmağla dînine hâlel ve fesâd vèrdüğü gibi. Hâşıl-ı kelâm dêmekdür ki iki aç kırt bir koyuna ètdükleri fesâddan kişi mâle ve şerefe harîş olmağla dînine ètdüğü zarar artuğdur ve yâḡud dêmek olur ki kişiden hırş münkaṭı‘ olmaz ve zararı kesilmez tâ ölüp toprak altına girmeyince. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵⁵⁷ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ إِنَّ آدَمَ وَتَشَبَّ مِنْهُ اثْنَتَانِ الْحِرْصَ عَلَى الْمَالِ وَالْحِرْصَ عَلَى الْعَمْرِ Ya‘nî Âdem oğlu pîr olur ammâ iki nesnesi yigit olur: Biri mâle harîş olur ve biri ‘ömre harîş olur. Pes kişiden pîr olup za‘îf olmağla dahı hırşı münfekk olmaz tâ ölüp toprak olmayınca dêmek olur.

⁵⁵² Din, âlimin ölümüyle bozulur.

⁵⁵³ Allah Tealâ, ilmi insanların kalbinden sökerek almaz. Ancak âlimlerin ölümüyle alır. (Buhari, İlim 34, Müslim, İlim, 13).

⁵⁵⁴ Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir. (Darimi, Sünen, 324).

⁵⁵⁵ Hırs ancak toprakla örtülebilir.

⁵⁵⁶ Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırslarıyla dine verdiği zarardan daha fazla değildir. (Tirmizî, Zühd, 43, 2377).

⁵⁵⁷ Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs. (Tirmizî, Zühd 28).

ثوب اسلامه لا يبلى⁵⁵⁸ [37-]

Ya‘nî selâmet tonu eskimez Ya‘nî demek olur ki kişi her nesneden usanır olur illâ selâmetden usanmaz. Zîrâ ‘âlemde refâhiyyet kişiye [vr. 18b] selâmetle olmağdur. Ve illâ kişiye maraž veyâ bir elem vâkı‘ olsa cemî‘-î temettu‘ât-ı dünyâ gözüne teng olur. Tâ kişi şihhat ve selâmet üzere olmağ ‘âlemin melîki olup cemî‘-î refâhiyyete erişmek gibidir. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

Ma‘nâsı: Dêmek من اصبح معافا في بدنه آمنا في سريه عنده قوة يومه فكأنما خيرة له الدنيا يخزا فرها⁵⁵⁹ olur ki bir kimesne şabâhlasa; bedeni ‘âfiyet üzere olup maraždan sâlim olsa ve hem emîn olsa; kimseden, hemmi olmasa; dağı yanında bir güne yetecek gıdâsı olsa; ol kişi başdan başa dünyâya mâlik olmuş gibidir. Ve hem dêmişler, لباس اجمل من السلامته⁵⁶⁰ Ya‘nî hiçbir libâs yokdur ki kişiye selâmetden gökçek ola dêmekdür. Ve ba‘zılar dêmişler üç nesneye nihâyet olmaz: Biri şihhatdür zîrâ kişi ne kadar müddet şihhat üzere olsa ki ve şihhatdür muhtâcdur. Ve birisi emîn olmağdur; zîrâ ne kadar emn ziyâde olursa ol kadar kişinin huzûru ziyâde olur. Birisi dağı hüsni hulkudur. Zîrâ her kişi neye toyarsa toyar hüsni hulkâ toymaz.

ثن احسانك بالإن عتذار⁵⁶¹ [38-]

Ya‘nî tekrâr eyle ihsânını ‘özü etmekle. Ya‘nî bir kişi bir kimseye ‘atâ êtdükden sonra ‘özü ile êtdüğü ihsânı tekrâr etmek gibidir. Dêmişler bundan murâd kişiye hüsni hulkı ta‘lîm etmekdir. Zîrâ hüsni hulk beşâset-i vechle ‘afvda ve bezlde olmağ dêrler. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm [vr. 19a] buyurur:

Ma‘nâsı dêmek هذا دين ارتضيه لنفسى ولن يصلح الا الاستحاء وحسن الخلق فأكرمو بهما لصحبتموه⁵⁶² olur ki: “Bu dîn-i İslâm bir dîndir ki kendü nefsim için bu dîne râzî oldum ve bir kimesne bu dîni ıslah eylemeye illâ sehâ ile ve hüsni hulk ile ıslah eylemeye ve hem dîne hüsni hulkla ve sehâ ile ikrâm êdüp eger bu dîn ile muşâhabet êdersenüz ya‘nî bu dînle dînlenürsünüz” dêmekdür.

⁵⁵⁸ Selâmet donu eskimez.

⁵⁵⁹ Bir kimse âfiyet üzere sabahlasa ve hastalıktan sâlim olsa o kişi ve insanlardan emîn olsa o kişi bütün dünyâya mâlik olmuş gibidir. (Hadîs-i Şerîf).

⁵⁶⁰ Selâmetten daha güzel bir elbise yoktur.

⁵⁶¹ İhsânda bulunduktan sonra özür dileyerek ihsânını tekrara.

⁵⁶² “Muhakkak bu (İslam dini) öyle bir dindir ki nefsim için ona razı oldum. O dini ancak cömertlik ve güzel ahlâk ıslah eder. Bu bakımdan siz bu iki hasletle gücünüz yettiği kadar o dine ikramda bulunun, dîni güzelleştirin.” (Darekutni/Ihyâ‘u Ulûm‘id-Din).

ثبات الملك بالعدل⁵⁶³ [39-]

Ya‘nî mülkün şebâtı ‘adlledür. Ya‘nî demek olur ki, eger bir kişi mülk-i şābite olup elinde zā’il olmaya, ‘adl eylesün, zulm eylesün. Zîrā zulm eylemek ‘işyān ve ma‘şiyetdür. Şekk yokdur ki ‘isyān ni‘metün zevāline sebebdür. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:⁵⁶⁴ ان الرجل ليجرم الرزق بالذنب يصيبه Ya‘nî demek olur kim kişi rızqdan mahrûm olur şol günāh sebebiyle ki aña yete. Hāşılı demekdür günāhdan ictināb edün, ma‘şiyet işlemeñ. Zîrā kişinün elündeki ni‘meti ma‘şiyet sebebiyle zāyi‘ olup mahrûm qalır demişler. Bi’l-betyti’l-‘Arabî:

إذا كنت فى نعمة صرعها

فإن المعاصى تنزىل النعم⁵⁶⁵

Ya‘nî demekdür ki kaçan bir ni‘metde olsañ, ol ni‘met haqqun ri‘āyet eyle Haqq’a şükr edüp ma‘şiyetden ictināb etmek ile. [vr. 19b] Zîrā taḥḳīḳ ma‘şiyet ni‘meti zā’il eyles. Pes, ni‘metün devāmın isteyen kişi gerekdür ki dā’imā Haqq’a itā‘atde olup ma‘āşiden ictināb ede. Tā kim vüs‘ati tarlığa tebdîl olmaya.

ثواب الآخرة خير من نعيم الدنيا⁵⁶⁶ [40-]

Ya‘nî āhiretün şevābı dünyā ni‘metlerinden ḥayrludur. Böyle demek kişiye āhirete rağbet eyle, dünyādan ḥazer et, demekdür. Egerçi zāhir müzeyyendür, ammā bāṭını ḥarābdur. Lezzetinden elemi artuğdur. Ve ḥaberde gelüpdür ki:⁵⁶⁷ الدنيا سجن المؤمن Ya‘nî dünyā mü’mînün zindānidur. Pes, kişi zindānda ne qadar tena‘um dağı edicek olursa elemden ve qayddan ḥalāş olmaz ve āhiret şevābı bāqîdür, zevāli yokdur. Ve şekk yokdur ki bāqî olan nesne fānî olandan yegrekdür.

ثبات النفس بالغذاء , ثبات الروح بالغنا⁵⁶⁸ [41-]

Ya‘nî nefsün şebâtı gıdā iledür. Ya‘nî demekdür ki gıdā olmasa, nefis helāk olur. Zîrā demişlerdür bi-hasbi’l-ḥikmet: Kiři gıdā kim yer, şāfî olan qana müstaḥîl olur. Ve qanı şāfî olan qatre qatre yürege dökülmede ve yürek gāyetde issidür. Her qatre ki iner def‘aten buḥār-ı mütezā‘id olur, buḥār-ı ‘urūqa yayılır ve ḥareket bedende vardur ol buḥār sebebiyledür ve eger gıdā olmasa yürege dökülen qana bedel mā-yeteḥallel yetişmez. Buḥār dağı munqaṭı‘ olup nefis helāk olur.

⁵⁶³ Mülkün kalıcı olması adālet iledir.

⁵⁶⁴ Kişi işlediğı günahlardan dolayı rızkından mahrum kalır. (Müsned, 21352).

⁵⁶⁵ Nimet Hakk’ın ikrāmıdır. Şüphesiz ki masiyetten ictināb etmekle nimet iner.

⁵⁶⁶ Ahiretin şevābı dünyā nimetlerinden hayırlıdır.

⁵⁶⁷ Dünyā mü’mînin zindanıdır.

⁵⁶⁸ Nefsin varlığını devam ettirmesi gıdā iledir.

Ve rūḥuñ şebâtı ğinā iledür. [vr. 20a]Ya‘nî ḥalkdan ümîzini kesmek iledür. Zîrâ demişlerdür ḥaḳîḳatde ğinā oldur ki kişi ḥalk elinde olana ṭama‘ èylemeye. Mâl çok olmağla kişi ḥaḳîḳatde ğinā[ya] erişmez. Pes, bi-ḥasbi’l-ḥaḳîḳat, rūḥuñ şebâtı bununla olur ki küllî recāsı Ḥaḳ’dan olup ferāğ-ı bâṭın ḥaşıl èyleye. Bu gûne sülûk maḳşad-ı aḳşānuñ ve maṭlab-ı ‘alānıñ miftāḥıdır. Ve eger kişi ṭama‘ da olıcaḳ olursa, ṭama‘ ètdüğü nesnenüñ ḥuşûlüne erişem deyü ṭaleb(?) elemiyle ḳalbi mükedder olup maḳşûd-ı aşliden ırāḳ olur. Ve şek yokdur ki kişi maḳşûd-ı aşliden ırāḳ olmak rūḥāniyyeti helāk olmaḳdır.

[42-] ⁵⁶⁹ ثناء الرجل معطيه [مستزیده]

Ya‘nî kişinüñ kendüye ‘aṭā édince şenāsı kendüye ğālib olup kendüden ālî olıcaḳ olur. Bunun ma‘nāsında demişler demek olur ki kişi kendüden uluya ve ğālib kişiye ‘aṭā ètdüğü içün medḥ èylese, şenā olur. Ammā ḳaçan kendüye berāber veyā kendünden aşağı kişiye ‘aṭā ètdüg-çün medḥ ètse, şenā olmaz müdd taḥsîn olur, demişler.

El-ḥāmis-i ḥarf-i el-cīm:

[43-] ⁵⁷⁰ جد بما تجد

Ya‘nî cömerdlik ve seḥā èyle bulduğundan, demek olur. Allāh Te‘ālā yoluna bulduğundan az, çok deme îşār édüp şadaḳaya meşğûl ol. [vr. 20b] Zîrâ demişlerdür: Allāh Te‘ālā az māldan şadaḳa sever ve şevābın eż‘af u muzā‘āf eder ve Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: لا يستكمل العبد الإيمان حتى يكون في ثلث خصال الإنفاق من Ya‘nî ḳul îmānını kāmîl ḳılmaz, ya‘nî ḳulun îmānı kāmîl olmaz, tā ol ḳulda üç ḥaşlet olmayınca: Biri ḳilleti olup el ṭarlığı var iken şadaḳa èylemekdür. İkinci, kendü nefsünden inşāf édüp kimseye güç göstermemekdür. Üçüncü yād biliş demeyüp buluşduğuna selām vermekdür. Pes, bir ḳulda bu ḥaşletler bulunsa, îmānıñ kemāline ve ḳuvvetine delîldür.

[44-] ⁵⁷² جهد المقل كثير

Ya‘nî nazaruñ ḳuvveti çokdur. Demek olur kim her nazar uzak yere sür‘atle yetişür. Meşelâ güneş dört bin yıllık yoldadır nazar edicek def‘aten gözün şu‘āyı yetişür ammā sâ’ir ḳuvāda yokdur. Ve hem bu uzakda olanı idrāk edemez. Meşelâ

⁵⁶⁹ Övgü (senâ) iyilik yapılan kişiden makamca yüksek olmakla olur.

⁵⁷⁰ Cömertlik bulduklarını (elindekilerle) olur.

⁵⁷¹ Kulun îmānı kāmîl olması için üç hasletin kulda olması gerekir. Birisi darlık zamanında sadaka vermek, ikincisi kendi nefsinden ferâgat ederek kimseye güç göstermemek, üçüncüsü tanıdık tanımadık demeyip görüştüğüne selām vermektir. (Hadîs-i Şerîf).

⁵⁷² Nazarın kuvveti çoktur.

şimdi kulağ gâyet uzakda olan âvâze[y]i idrâk eylemez. İştise dağı anlamaz, illâ işidür. Ve yâhūd nazaruñ kuvveti çokdur demekden murâd bu ola kim, bir nesne ki görmekle ma' lûm ola; ol nesnede şübhe kalmaz. Sâ'ir kuvâ mabeyninde bu derecede yakîn bulunmaz. Meşelâ işitmekde kişi bir âvâz işidür, bir kimesneye benzedür; bilmez [vr. 21a] yakîn kim olduğı veyâ bir haber işidür, hılâf vâkı' olur. Ammâ göricek hılâf ihtimâli kalmaz. Anuñ içün Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁵⁷³ ليس الخبر كالمعاينة Ya' nî haber kulağla işidülüp göz ile görilen gibi degüldür. Zîrâ yakîn nazarı 'alâ yakîndür ve yâhud demek ola kişinüñ göze ihtiyâcı artuğdur sâ'ir kuvâyâ ihtiyâcdan.

[45-] ⁵⁷⁴ جولته الباطل ساعته وجولته الحق الى الساعة

Ya' nî bâtıluñ cevelânı, ya' nî durması bir sâ' atdür. Ammâ hağ olanuñ tedâvülü ve durması kıyâmete degindür. Ya' nî demek olur kim bir nesne butlân üzre olsa Hağ katında mağdûb olur. Pes, Allâh Te'âlâ anuñ butlânını halka izhâr edüp halk dağı andan i' râz ederler; beğası olmaz, bertarâf olur, düşmen-i enbiyâ gibi. Meşelâ Fir'avn ve Nemrûd ve gayruhu. Anlar bâtıl olduğından ber- tarâf oldılar, enbiyâ 'aleyhimü's-selâm Hağ üzre olmağın hidâyetleri kıyâmete dek çekilür gider. Ve anuñ hılâfınca bir nesne hağ olsa ol nesne maħmûd olur ve Allâh Te'âlâ maħmûd olanları sever. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁵⁷⁵ ان ربك يحب المحامد ايسرها Rivâyet olunur ki hitâbdur Peyğamber 'aleyhi's-selâm senüñ Rabbiñ maħmûd olan nesneleri sever cümlesi. Hâşıl-ı ma' nâ demek olur ki: Şol emr ki anı işlemek 'inda'llâh ve 'inde'n-nâs [vr. 21b] gökçek ola anuñ gibi emirleri Hağ Te'âlâ sever. Şekk yokdur ki anuñ gibi işler maħfûz olur. Tâ kıyâmete varıncaya bozulmaz.

[46-] ⁵⁷⁶ جودة الكلام في الاختصار

Kelâmuñ muhkem olup mağbûl olması ihtişâr ile, ya' nî muhtaşar olup müfîd olmağladur. Zîrâ bir mağâmda kelâm uzansa aqvâl çoğalup zabt etmek güç olur ve nâzır olanlara süstlük vèrür. Anuñ gibi kelâmuñ i' tibârı az olur ve hem demişler beyt:

سخن بسيار دان واند کی کو
یکی راصد مکوصدرا یکی کو ⁵⁷⁷

⁵⁷³ Haber duymak, görmek gibi değildir. (Hakim, Müstedrek 2/351, 3250).

⁵⁷⁴ Hak ve doğru olmayan (bâtıl) bir saat kalır ancak doğru ve hakikat kıyâmete kadar kalır.

⁵⁷⁵ Rabbine övülmüş olan nesneleri sever. (Hadîs-i Şerîf).

⁵⁷⁶ Sözün kıyası, sağlamı ve faydalısı makbuldür.

⁵⁷⁷ Çok söz bil ama az söyle. Bir sözü yüz kez söyleme yüz sözü bir kez söyle.

Ya‘nî demekdür, sözü çok fikr eyle, az söyle. Bir sözi yüz kerre söyleme; yüz sözi bir söyle! Ya‘nî az ‘ibâretle edâ etmege kıasd eyle. Zîrâ öyle olan kelâm kavî ve aḥkem olur.

[47-] ⁵⁷⁸ جليس المرء مثله

Ya‘nî kişinin celîsi, ya‘nî muşâḥibi kendü gibidür. Zîrâ kişi muşâḥabet êtdügi kişinin ef‘âline râzîdur. Ve hem kişiye bir fi‘l kim hoş gelüp râzî ola, hemân ol ‘ameli işleyen gibidür. Nitekim Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: من احب عمل ⁵⁷⁹ Ya‘nî bir kimesne bir kavm ‘amelini sevse, gerekse ol ‘amel ḥayr olsun, gerekse şer olsun.. Hemân ol kişi ol ‘ameli işlemiş gibi olur. Zîrâ zâtında kâbiliyet ve ist‘idâd ol fi‘le göre konulmuşdur. Anuñ içün ol fi‘l anı hoş gelür. Pes, ma‘lûm oldu kim kişi tâ‘ate [vr. 22a] râzî olmak tâ‘at olurmuş ve ma‘şiyete râzî olmak ma‘şiyet olurmuş. Zîrâ her kişinin niyyetüne ve teveccühüne göre ecr verülse gerekdür. İmdi ḥâşıl-ı kelâm demekdür ki eger kişinin zâtında yaramazlık var ise, yaramazlar ile muşâḥabet eder ve eger zâtında eylük var ise eylülere muşâḥib olur.

[48-] ⁵⁸⁰ جليس الخير غنيمه

Ḥayrlu celîs ḡanîmetdür. Ya‘nî demek olur ki ‘ulemâ meclisi ve meşâyih meclisi ḡanîmetdür. Zîrâ anuñ gibi meclisde kişinin cehli ‘ilme ve ḡafleti ḡazırlığa tebdîl olur. Kişiye temâm ḡanîmet el verir. Ve yâḥud demek olur ki kişi eyülerle muşâḥabet edici olmak ḡanîmetdür. Zîrâ kişi eyülerle muşâḥabet etmek berekâtıyla çok yaramaz ḥulķı eyülüge döner ve daḥı dünyâda ve âḥirette sa‘âdet-i ebed ve sermed-i devlet el vere. Ve Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁵⁸¹ خير الاصحاب Ya‘nî demek olur ki Allâh Te‘âlâ katında ḡayrlu aşḥâb olur ki, muşâḥib kişiye ḡayrlu ola, ya‘nî dünyevî ve uhrevî nef‘i yetişmege sebep ola. Bu nesne kişi[y]i eyüler meclisine terḡîb etmekdür.

[49-] ⁵⁸² جاليس الفقراء تذو شكرا

Fuḡarâ ile mücâleset eyle, tâ şükri ziyâde eylesin. Ya‘nî demek olur ki kişi fuḡarâ ile mücâleset edicek anuñ gibi fuḡarâların fakrın görüp kendü ḡınâsına şükr

⁵⁷⁸ Kişinin birlikte oturup kalktığı kendi gibidir.

⁵⁷⁹ Kim ki bir kavmin hayır ve şer amellerinden hoşlanıyorsa, yapmasa da onu işlemiş gibidir. (*Ramuz el e-hadis*, 396/15).

⁵⁸⁰ Hayırlı meclis zenginliktir.

⁵⁸¹ Allah katında hayırlı arkadaş, kişiye dünya ve ahiret işlerinde faydası olandır. (*Buhari*, El-Edebü'l-Müfred, 115).

⁵⁸² Fakirlerle sohbet etmek şükrün artmasına sebep olur.

eder olur. Ve hem demişler ki kişi rızā-yı Hâk için tevāzu‘ kaçd edüp fuḳarā ile muşāḥabet etmek Allāh Te‘ālā [vr. 22b] katında ‘azīm şükrdür. Ve yāḥud demek ola ki şol faḳīrlar kim şābir ve şākir olalar, anlarıñla celīs ve enīs ol. Tā kim anlarıñ muşāḥabeti berekāti[y]le sen daḥı faẓl-ı şükre ve etemm-i zikre vüṣūl bulasın, ve sa‘ādete yetişesin. Eyle ki Hāzret-i Mevlānā rahmet’ullahi ‘aleyh *Meşnevî*’de buyurur:

Beyt : شکر کن بر شاکرا نرا بنده باش

پیش این مرده شو پاینده باش⁵⁸³

Ya‘nī dā‘imā saña vērilen nī‘mete şükr eyle ve hem şākir olanlara teslīm-i tāmla ḳul ol. Ve şākir olanlarıñ öñünde cemī‘ murādātından ol ve fānī ol, tā murādāt-ı ebediyete erişmiş olasın.

[50-] ⁵⁸⁴ جل من لا يموت

Ulu ol kimesnedir kim ölmedi. Ya‘nī demek olur ki ulu şol kimesnedür ki aña ölüm gelmeye. Zīrā ululuk kimseye müsellemler olmaḳ ol vaḳt olur kim ḳuvvetine za‘f ve ḳudretine ‘aciz gelmeye. Hāşıl-ı kelām demek olur ki ululuk Allāh Te‘ālā’nıñdur ki bir Hāy’dır kim ḥayātına ölüm ṭarī olmaz. ⁵⁸⁵ كل شيء يموت , وهو حي لا يموت Ve bir ḳavīdür ki ḳuvvetine za‘f gelmez. Anıñ gayri ‘āciz ve za‘īf ü zelīldir. İftikārdan ḥālī deḡildir.

[Bābü’s-] sādīs ḥarfü’l-ḥā’i:

[51-] ⁵⁸⁶ حلم المرء عونه

Erün ḥilmî yardımıdır. Ḥilm dēyü bir kimesnenün isā’eti muḳābilinde intikāma ḳādir iken ‘acele etmeyüp te’ḥīre ḳoyup terk étmege dērler. Pes, demek olur ki kişi kendüye isā’et edenün muḳābilinde intikāma ḳādir iken te’ḥīr edüp terk edicek,[vr. 23a] bir kişi aña muḥabbet edüp her umūrda anıñ ‘avninde olur. Ve hem ḥilm şıfat-ı Hâk’dır. Ḥilm şıfatıyla muttasıf olduḡ-çün maḥbūb-ı Hâk olur. Ve cemī‘i umūrında aña mu‘āvin Hâk olur. Ve Resūl Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: اوجبت⁵⁸⁷ Ya‘nī Allāh Te‘ālā’nıñ muḥabbeti vācib oldı şol kimseye kim aña ḡaḏab olındı, ya‘nī isā’et olundı, muḳābeleye ḳudreti var iken ḥilm

⁵⁸³ “Şükret ve şükredenlere köle ol. Böylece ebedî devlete eriş.” Mevlāna Celaleddin, **Mesnevi**, (çev. Veled Çelebi İzbudak), MEB Yayınları, İstanbul 1988, Cilt: 1, s. 450.

⁵⁸⁴ Ulu kişiler ölmez.

⁵⁸⁵ Her şey ölür o ölmez.

⁵⁸⁶ Er kişinin yumuşaklığı onun yardımıdır.

⁵⁸⁷ Kendisine öfkeli davranıldığı halde yumuşaklık gösteren için Allah’ın sevgisi vâcib olur. (*Câmiü’s-Sağır*).

99

تخرفة الاولاد مخرفة الاكبار⁵⁹³ [55-]

Kişinün evlādından inķitā‘ ı cigerin yaķıcıdır. Ya‘ nī demekdür ki kişinin evlādınun fevti cigerine zaķm-ı od urmaķdır. Zīrā kişinün veledi cigerinün pāresidür, ve gönlinün meyvesidür ve demişlerdür: “Dünyāda evlād fevtinden ulu muşībet yokdur.”

حسن الخلق غنيمة⁵⁹⁴ [56-]

Ya‘ nī gökçek ħulķ olmaķlık ħanīmetdür. Ve demişlerdür [vr. 24a] ħüsn-i ħulķ oldur ki kişi kerīmü’n-nefs olup ħulķun gücünü getürmekdür ve rızā-yı Hāķ için infāķda ola. Pes demek olur ki bir kimesne kerīmü’n-nefs olup rızā-yı Allāh için infāķda olmaķ ħanīmetdür. Ya‘ nī āķiretde netīce devlet ve sa‘ ādet ve ħanīmetdür.

ان الله لا يضيع اجر المحسنين⁵⁹⁵

Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ان العبد ليدرك بحسن خلقه عظيم الدرجات للآ Ya‘ nī ħul ķıra ve şerf menazıl وان ضعيف لعبادة وانه ليبلغ سوء خلقا سفلا دك جهنم ان كان عابدا⁵⁹⁶ ħüsn-i ħulķ sebebiyle āķiretde ulu derecelere ve cennet menzillerinin eşrefine vüşul bulur. Eger ‘ibādetde za‘īf olup az ‘ibādet daķı ēderse ve hem ħul yaramaz ħulķı sebebiyle cehennem direklerinden aşıġa direğine yetişse gerek ‘ābid daķı olursa. Ve hem: الخلق الحسن طوق من رضوان الله تعالى في عنقه صاحبته مشدود الى سلسلة من رحمة الله تعالى والسلسلة مشدود من باب الجنة حيث , ذهب الخلق الحسن جرتة السلسلة الى نفسها حتى تدخله من باب الجنة⁵⁹⁷ Ya‘ nī demekdür ki ħulķ-ı ħasen bir ħalkadır Allāh Te‘ālā’nun rızāsından. Ol gökçek ħalka boġāzına geġüpdür şāķibünün, ol ħalkaya Allāh Te‘ālā’nun raķmetinden bir zincir baġlanupdur. Ve ol zencirin bir ucu cennet kapusunun ħalkasına baġlanupdur. ħüsn-i ħulķı olan her ķanda yürürse ol zencir anı kendüye çekmekdedür. Tā ħüsn-i ħulķ [vr. 24b] şāķibi cennete girinceye. Ve ħadīs-i āķarda Hāzret-i Resül ‘aleyhi’s-selām buyurur: الا انبئكم بارين حفيف مونتھما عظیم اجرھما ولم یلق الله بمثلھما الصمت وحسن الخلق⁵⁹⁸ Ya‘ nī demekdür ki āġāh oluķ size ħaber vēreyin şol iki nesneden mü’mirlere āsān ola daķı Allāh Te‘ālā’nun ķatında ecrleri ‘aķīm ola. Ve hem Allāh Te‘ālā ol ikinün mişlünü ķalbe bırakmış olmaya. İmdi ol ikinün birisi şamtdur ve birisi ħüsn-i ħulķdur.

⁵⁹³ Kişinin evladından ayrılması ciğerinin yanmasıdır.

⁵⁹⁴ Güzel ahlâklı olmak zenginliktir.

⁵⁹⁵ Muhakkak ki Allah, muhsinlerin ecrini zayı etmez. (Kur’ân, Hûd 11/115).

⁵⁹⁶ İnsan, ibadette zayıf olup az ibâdet yapmış olsa bile güzel huyu ile cennetin en üstün derecelerine kavuşur. Kötü huy, insanı cehennemnin en aşağısına sürükler. (Taberâni, el-Mucemu'l-Kebir, 7709).

⁵⁹⁷ Güzel âhlâk bir halkadır. Allah Te’ala’nın rızasından dolayı kulun boğazına geçirir. O halkaya Allah’ın rahmetinden bir zincir bağlanmıştır ve o zincirin bir ucu da cennetin kapısına bağlanmıştır. Güzel âhlâk sahibini cennete girinceye kadar çeker. (Hadīs-i Şerīf).

⁵⁹⁸ Bedene kolay ve hafif gelen ibadeti size bildireyim mi? Susmak ve güzel âhlâk sahibi olmaktır. (İbn Ebi’d-Dünya, Kitabu’s-Samt,27).

Ve şekk yokdur ki kişinün hulķı gökçek olıcaķ, dünyāda ve āhıretde ‘azāb-ı el̄imden em̄in olur.

[57-] ⁵⁹⁹ حدة المرء يهلكه

Erün ħıddeti, ya‘nī tizligi eri helāk eder. Zīrā kişi tiz olsa ğazūb olur. Ğazab vaķtinde ‘aķl örtölür. Dünyāsına ve dīnine zararlı çok fi‘l şadır olur. Hemān kişiyे ‘ayn-ı helākdür. Ve hem demişler kişinün ħıddeti Allāh Te‘ālā’nun ğazabına mürişdür kişinün [hilmi] muħabbetu’llāhı müriş olduğı gibi. Ve Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶⁰⁰ ان الله يحب الرفق في الأمر كله Ya‘nī be-dürüstī rāstī Allāh Te‘ālā emrün küllisinde rıfķla ve yumuşaklıķla olmağı sever demekdür. Pes kişiyे gerekdür kim cemī‘-i umūrında ħıddeti terk edüp rıfķla ola. Tā kim ‘inda’llāh ve ‘inde’n-nās maħbūb ve maħbūl ola.

[vr. 25a] [58-] ⁶⁰¹ حرم الوفاء على من لا اصل له

Vefā ħarām oldı şol kimesne üzerine kim aşl olmaya, ya‘nī bī-asl ola. Hāşılı demekdür ki eger kişi zātında kâbiliyyet olmaya, insāniyyet edüp terbiyet kaşd eylese, andan vefā umup bilsün ki andan vefā gelmek ħarāmdur. Zīrā zātında kâbiliyyet yokdur. Pes anuñ gibi zātında terbiyet edenün sa‘yi hāşılı şu üzerine yazanuñ sa‘yi gibidür. Anuñ-çün demişlerdür:

Beyt: پرتو نیکان نکیر پرکه بنیالوش بدست

تر بیت نا اهل راجون کردکان برکنبدست ⁶⁰²

İmdi kōz kubbeye üzerinde kalmadığı gibi nā-ehlde terbiyet dağı eyle kārār eder demekdür.

[59-] ⁶⁰³ خرفة المرء كنزه

Erün şan‘atı kenizdür. Ya‘nī demekdür ki kişinün şan‘atı cem‘ olmış hāzır māl gibidir. Zīrā ehl-i şan‘at kūt-ı yevmini şan‘at sebebiyle taħşil ederler, ma‘āşları şan‘atdan gelüp eksük olmaz ve şan‘atdan hāşıl olan māl oldur ki kişi şan‘atdan ve ‘araķ-ı cebāinden kázana. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶⁰⁴ ان اطيب ما اكل الرجل من كسبه Ya‘nī demekdür ki kişi yedügi nesnelerden ğāyet helāl olan kendi kesbinden ve [vr. 25b] eli emeginden yedügidür. Pes kişinün cemī‘

⁵⁹⁹ Kişinin kızgınlığı (öfkesi) kişiyi helāk eder.

⁶⁰⁰ Muhakkak Allah, her hususta yumuşaklıķla muamele edilmesini sever. (Buhāri, Edeb, 35).

⁶⁰¹ Kişinin aslında (vefā kâbiliyeti) yoksa ondan sözünde durmasını beklemek haram olur.

⁶⁰² Kötü tabiatlı olan kişi iyilerin nurunu kabul etmez. Ehil olmayanı terbiye etmek kubbede ceviz durdurmak gibidir.

⁶⁰³ Kişinin sanatı hazinesidir.

⁶⁰⁴ İnsanların yediğı şeylerin en temizi helālî, kendi kazancından olanıdır ve kişinin çocuğı onun kazancındandır. (Ebū Dāvud, Büyü, 77).

mālinden eli emeğiyle kazandığı helâldür. Anuñ-çün Resûlu'llâh buyurur 'aleyhi's-selâm: ⁶⁰⁵ الكاسب حبيب الله Ya' nî helâl kesb eyleyen Hâzret-i Allāhu Te'ālā'nun dōstıdır.

Es-sābi' u harfu'l-hā'i:

خف الله تأ من من غيره ⁶⁰⁶ [60-]

Allāh'dan kork, gayrinden anuñ emîn ol! Ya' nî bir kimesne Allāh Te'ālā'dan korksa, Allāh Te'ālā anı cemî' korkulardan emîn eyler demekdür. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: من خاف الله خوف الله من كل شيء ومن لم يخف الله خوف الله من كل شيء ⁶⁰⁷ Demekdür kim eger bir kimesne Allāh Te'ālā'dan korksa, Allāh Te'ālā anuñ heybetini gayrilerün üzerine bırağur. Her kişi andan korkar ve utanur ve aña 'izzet eder. Ve eger bir kimesne Allāh Te'ālā'dan korkmasa, Allāh Te'ālā anuñ heybetini giderür. Gayrileri anuñ üzerine muşallaṭ kılup her nesneden anı korkudur ve halk içinde 'izzeti eksük olur. Süfyān-ı Şevrî (Raḥmet'ullāhi 'aleyh) eyitdi:

خوف الله لا يثيه خوف المخلوقين لأن من خاف شيء هرب منه ومن خاف الله تعالى هرب اليه ⁶⁰⁸ Ma'nāsı demekdür ki Allāh Te'ālā korkusu maḥlūḳāt korkusuna benzemez. Zîrā eger bir kişi maḥlūḳātun birinden korksa, korkduğı kişiden kaçsa gerekdür. Ammā Allāh Te'ālā'dan korkan kişi, Allāh Te'ālā'ya [vr. 26a] sığınup girü Allāh Te'ālā'ya kaçar.

خالف نفسك تسترح ⁶⁰⁹ [61-]

Nefsüne muḥālefet eyle, rāḥat ol! Ya' nî demekdür nefsün murād ve maḳşūd etdüğü nesnenün ḥilāfın işle; tā ki dünyāda ferāğ-ı bāṭın ḥāşıl edüp ḥuzūr edesin ve āḫiretde Hāḳḳ'a taḳarrüb edüp āsüde olasın. Zîrā nefis her şerrin me'vāsıdır ve her şekāvetün merci'idür. Anuñ içün Hâzret-i 'İzzet Leyletü'l-İsrā'da Hâzret-i Risālet 'aleyhi's-selâm'a nefse şekāvet zātī ve ef'āl-i şerre cibillī olduğın ta'lim edüp ḥiṭāb eyledi ve eyitdi: يا احمد لاتستزين بلين اللباس وطيب الطعام ولين العظماء فان النفس يجرها مأوى كل شر وهى رقيق السوء تجرّها الى طاعت الله تعالى فتجرّك الى المعصية وتخالفك فى طاعة وتعطيك فيما تكره ولا

⁶⁰⁵ Helâl kazanan Allah'ın dostudur. (Hadîs-i Şerîf).

⁶⁰⁶ Allāh'tan korkarak gayrisinden emin ol.

⁶⁰⁷ Allah'tan korkan kişiden Allah herşeyi korkutur; Allah'tan korkmayan ise herşeyden korkar. (Suyûti, *el-Cāmiu'l-Kebîr*, 484).

⁶⁰⁸ Allah korkusu yaratılmışların korkusu gibi değildir bilakis Allah'tan korkan O'ndan kaçmaz geri ona sığınır.

⁶⁰⁹ Nefsinin isteklerini yapmayarak huzura eriş.

تطعى اذا شيعت وشكوا اذا جاعت وتغضب اذا فقرت وتتكبر اذا استغنت وتنسى اذا اكبرت وتغفل اذا منت وهى
فدنة الشيطان⁶¹⁰

Egerçi zāhiren hıttāb Resūl Hāzretinedür ammā ümmete ta' lîmdür. Ve ma' nāsı demekdür: Yā Aḥmed, bu müşk ve fāḥir libāslarla mütezeyyen olma ve ta' āmuñ nefisini ve lezizini gözetme ve 'uẓemā şöḥbetinüñ leyyinine ve laṭifine meşgūl olma. Zīrā bu nesneler nefsün müştehiyyâtıdır, ictināb eyle. Ve taḥkīk bil kim nefis dükeli şerrün me'vāsıdır. Ve ğāyet zararlı refīkdür. Tā' ate ve 'ubūdiyete⁶¹¹[geçik olursan. Ol seni ma' şiyete çekse gerekdür. Ve egerçi nefis sağa] muḥālefet eder Hakk'a ' ibādet etmede, ammā Allāh Te' ālā mekrūh görüp sevmediği [vr. 26b] nesnelerde muṭi' olup iḳdāmlar eder. Ve kaçan bu nefis tok olsa, azgun olup Hakk'a itā' at eylemez. Ve eger aç olsa Hakk'dan şikāyet eyle. Hakk'a ğāzab eder. Ve eger ğanī olsa, halka tekebbür eder ve eger pīr olsa ululuğa erişse Hakk'ı unuttur ve eger belādan emīn olsa, Hakk'dan ğāfil olur. Ve hem bu nefis şeytāna koşulmuşdur idlāl edüp artmaḳdadur. Pes kişiye gerekdür kim dā'imā muḳteẓayātına muḥālefet edüp nefse meşakḳat gelen ef' āl-i ḥaseneye meşgūl ola. Tā kim dünyevī ve uhrevī zarar vērür nesnelerden emīn olup rāḥat ola.

خيرالاصحاب من يدلك على الخير⁶¹² [62-]

Aşḥābuñ ḥayrlısı ol kimesnedir ki seni ḥayrlı işe delālet eyleye. Bundan murād demekdür ki bir kişi bir kimesne ile muşāḥabet eder, eger muşāḥabet étdüğü kişi aña ḥayrlı olan işe delālet edicek olursa, kişinün tamām dōstıdır; muşāḥabetinde ḥayr vardır. Anuñ muşāhibün muşāḥabetin gerek eylesün. Ve eger muşāḥabet étdüğü kişi aña zararlı işe ḳulağuzluk éderse, anı idlāl etmektedir. Hakk'ıkatde 'adūsıdır andan ictināb edüp anuñla muşāḥabet étmesün demekdür.

⁶¹⁰ Yā Ahmed! Güzel kokularla ve övünülecek elbiseler giyerek süslenme, yemeğin lezzetlisini arama, gereksiz söz ve muhabbetle kendini meşgul etme çünkü bunlar nefsin hoşuna gidecek nesnelerdir, bunlardan kaçın. Gerçeği bil ki nefis her şerrin başlangıcıdır. Gayet zararlı bir köledir. İbâdet ve âhiret işlerinde güzel olursan seni günahlara çekmeye çalışır. Hakk'a ibâdet etmede sana zorluk çıkarır. Nefs Allāh Te'ala'nın nefsin hilelelerini görüp sevmediği nesnelerde gayret gösterir. Tok olursa azgınlık gösterip Hakk'a itâat etmez. Aç olsa Hakk'tan şikâyet eder. Hakk'a öfkelenir. Ve zengin olsa insanlara büyüklük gösterir. Yaşlı olsa Hakk'ı unuttur. Beladan emin olsa Hakk'ı unuttur. Beladan emin olsa Hakk'tan gafil olur. Bu nefis şeytana eş koşulmuştur. Gerekli muḥālefeti yaparak nefsin hoşuna gitmeyen güzel amellerle meşgul ol. Böylelikle dünyâ ve âhiretine zarar veren kötü amellerden emin olup rahat olasin.

⁶¹¹ Bu kısım sayfa kenarındadır.

⁶¹² Dostun hayırlısı seni hayırlı işlere sevkedendir.

خاب صفقة من باع الدين با لندنيا ⁶¹³ [63-]

Ziyānkār oldu bāzārında şol kişi kim dīnini dünyāya şatdı. Ya‘ nī demekdür temettu‘ āt-ı dünyeviyeye aldanup uhrevī işini mu‘aṭṭal qodı. Ve hem bir kimesne metā‘-ı dünyāya [vr. 27a] aldanup kılllet-i zād-ı cismāniyyeye meşgūl olsa, daḥı ḥarām olandan ve şūpheli olan nesnelerden ictināb ēylemese taḥkīk ol kimesne dīnine ḥalel vērür. Zīrā Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶¹⁴املاك الدين الورع Ya‘ nī olur ki dīniñ durması ve şābit olması kişiye ḥarāmdan ve şūbheli nesneden pehriz etmekledür. Eger şaḥınmazsa dīnine āfet-i küllī noḳşāndur ve metā‘-ı dünyā temettu‘ āt-ı āhirete nisbet şey-i ḳalīldür. Nitekim Ḥaḳ Sübhānehu ve Te‘ālā *Kelām-ı Kadīm*’inde buyurur: ⁶¹⁵قل متاع الدنيا قليل Ya‘ nī “Yā Muḥammed de ki dünyā metā‘ ı azdur ve fānīdür.” Pes kişi sa‘ādet-i ebediyye vuşūlüne sebep olan nesne[y]i terk ēdüp şey-i ḳalīl ve fānī olanı şatun almak ḡāyet nādānlık ve nihāyet ziyānkārlıktır.

خليل المرء دليل عقله ⁶¹⁶ [64-]

Erün dōstı ‘aḳluḡ[un] delīlidür. Ya‘ nī demek olur kim eger kişi eyūleri dōst dutunup eyūlerle muşāḥabet ēderse, ‘aḳlunḡ kemāline delīldür. Ve eger yaramazları dōst dutunup anlarunla muşāḥabet ēderse, ‘aḳlunḡ noḳşānına delīldir. Ve yāḥūd demek olur kim kişi bir nesne[y]i maḳşūd ēdüp şürū‘ etdügi vaḳt ol nesnenün ḥasen ṭarafını görür ḳabāḥatin görmez. Anun-çün Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶¹⁷حبك الشيء يعنى ويصم Ya‘ nī senün bir nesne[y]i sevmegün seni gözsüz ve daḥı saḡır ēder. Żararı cānibin görmez ve işitmezsin, demekdür. Ammā kişinün dōstı kişi şürū‘ etdügi işin żararın gösterüp işlāhını ta‘līm ēder.[vr. 27b] Eyle olsa dōst kişinün ‘aḳlunḡ delīli, ya‘ nī ḳulaḡuzıdır, demekdür.

خوف الله يجلب القلب ⁶¹⁸ [65-]

Ya‘ nī Allāh Te‘ālā’nun ḳorḳusı gönli mücellā ḳılup münevver ēder. Zīrā Allāh Te‘ālā’dan ḳorḳıcaḳ ‘ibādete ve ṭā‘ate iştiḡalle ḥāzır fetḥ olup ferāḡat-ı bāṭın ḥāşıl ēylemek ile ḳalb mücellā olur, küdürātdan ḳurtulur. Nitekim ma‘şiyete ve ḡaflete işḡalle ḳalb muḳedder olup ḥarā[b] olurdu. Ve hem demişler Allāh Te‘ālā’dan kişi ḳorḳmaḳ ḡayrilerden ḳorḳmaḳ gibi degūldür. Zīrā kişinün Ḥaḳ’dan ḡayri bir

⁶¹³ Bazı kişiler dīnini dünyâsı için satarak ziyankâr (zarar verici) oldu.

⁶¹⁴ Dīnin sâbit kalması kişinin ḥarām ve şūpheli şeylerden uzak durmasıyladır. (*Taberâni, el-Mucemu'l-Kebir*, 10969).

⁶¹⁵ De ki: Dünya geçimliği azdır. (*Kur‘ân*, Nisâ 4/77).

⁶¹⁶ Er kişinin dostu akıllı olup olmadığının göstergesidir.

⁶¹⁷ Bir şeye karşı sevgin seni kör ve saḡır eder de onun eksiklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun. (*Ebu Davud*, Edeb 125).

⁶¹⁸ Allāh Te‘ālā’nın korkusu gönü aydınlatır ve nurlandırır.

kimesneden korkusu olsa, ol korkduğu kişiye ‘adâvet edüp sevmese gerekdir. Ammâ kişi Allâh Te‘âlâ’dan korksa, korkusu ziyâde oldukça muhabbeti ziyâde olsa gerekdir. Ve şekk yokdur ki bir gönülde muhabbet’ullâh ol gönülden kûdürât ve mäsivâ def olup mücellâ ve muşaffâ olur.

[66-] ⁶¹⁹ خل القلب خير من صلاء الكيس

Kalbin hâlî olması yegrekdir kîse tolu olmağdan. Ya‘nî demekdür ki kişinin gönlünde ğamm u teşvîş olmayup ferâgat hâşıl olması yegrekdir kîsesi tolu olup gönli ğamm u ğuşşalu olmağdan. Zîrâ kişinin gönlünde ğam u teşvîş olıcağ kîsesi tolu dağı olmayıcağ olursa, kîse boş olursa dağı huzûr olur. Ve hem kîse tolu oldığını taleb etdikleri huzûra sebep mülâhaza olunduğu-çündür. Zîrâ eger ferâğ-ı bâtın ve ğınâ-yı kalb hâşıl olursa, boş olduğunun kişiye zararı olmaz. Ve eger huzûr-ı dil ve ğınâ-yı kalb hâşıl olmayup elemde olıcağ olursa, kîse tolu olmağın ne fâ‘idesi olur?

[67-] ⁶²⁰ خلوص الور من حسن العهد

[vr. 28a] Muhabbetün hâlîş olmağlı[ğı] gökçeklüğündendir. Ya‘nî demek olur ki bir kimesne meveddeten, ihlâşla rızâ-yı Hakk’ı tahşîl etmek-çün ğarağ karışdurmamak ‘ahd gökçeklüğündendir. Bu ma‘nîdür ki Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁶²¹ ان حسن العهد من الايمان Ya‘nî ‘ahd gökçeklüğü îmandandır. Zîrâ kişi Hakk’a îmân getürse ‘ahdine vefâ edüp döstlük şâbit olur. Bu ma‘nâda hüsn-i ‘ahdden murâd meveddet-i kadîme ri‘âyet edüp hürmet etmek olur ve yâhûd ‘ahdden murâd edtüğü va‘deye vefâ etmek ola. Eylel olsa demek olur ki halkın muhabbeti kişiye hâlîş olmağ ol vağt olur ki ‘ahdine şâdik olup va‘desine vefâ edicek olursa halk dağı cân-[ü] gönülden muhabbet edüp döst edünürler. Bu ma‘nî için Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁶²² لا تواعد اخاك موعدة فتخلفه Ya‘nî demek olur ki “Ğardaşına bir va‘de ile va‘de eyleme ki aña muhâlefet edesin.” Muhâlefet le‘îm olanların işidir, kerîm ve mü‘min olana lâyığ değildir.

[68-] ⁶²³ خير المال ما انفق في سبيل الله

Ya‘nî demekdür ki mâlin ğayrlısı oldur ki rızâ-yı Hakk için Allâh Te‘âlâ yolunda şadağ ola. Zîrâ rızâ-yı Hakk şadağ olunan mâl ‘inda’llâh mahfûz olup terbiyet bulur, ez‘âf-ı muzâ‘af ecrler vürür. Nitekim Allâh Te‘âlâ *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de

⁶¹⁹ Kalbin dolu değil boş, tenhâ olması gerekir.

⁶²⁰ Sohbetin sâimî olması güzel ahdden (güçlü imân) kaynaklanır.

⁶²¹ Kuşkusuz ahde güzel bir şekilde vefâ göstermek îmandandır. (Hâkim, *Müstedrek*, 1).

⁶²² Kardeşine bir vade ile vade etme ki ona karşı gelebilirsin. (Hadîs-i Şerîf).

⁶²³ Malın hayırlısı Allâh yolunda verilen sadakadır.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ يَفِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ⁶²⁴ buyurur: Ya‘nî şunların meşeli kim mällarını Hâk Te‘ālā [vr. 28b] yolunda rızā-yı Hâk taleb edüp şadağa ederler, şol dāne mişillü gibidür kim yere düşüp perveriş bulmağla yedi sünbüle bitirdi her sünbülede yüz dāne olur. Pes demek olur kim Allāh Te‘ālā rızāsı-çün vèrilen şadağanın birine yedi yüz mişille ecr vèrilür. Ve hem Allāh Te‘ālā yedi yüze hasr edüp kımadı, eyitdi: ⁶²⁵ والله يضاعف لمن يشاء Ya‘nî Allāh Te‘ālā dilediği kişinin şevābını kat kat edüp dağı ziyāde eder, demekdür. Ammā kişinin şadağasının şevābı ziyāde olmak, niyyetinin kuvvetine göre olur. Pes bir māl kim kişiye anu-çün yedi yüz mişli ecr ola, şekk yokdur kim mālın hayrlusudur.

[69-] ⁶²⁶ خير النساء ودودة ولودة

Ya‘nî hātunların hayrlısı oldur ki muhabbetlü ola ve hulkı gökçek olup veled getürücü ola. Ve hem Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶²⁷ تزوجوا الودود الولود فاني مكاثركم الانبياء Ya‘nî demekdür kim çiftlenün şol hātunları ile ki hulkı gökçek olup oğul getürücü ola. Zīrā ben sizünle ya‘nî çok olmağuzla enbiyāya fahr ederüm. Böyle demek kişinin oğul gelsün için te‘ehhül edüp evlenmek müsteḥāb idüğine delıldür.

Ve hem evli olmak budur kim kişi ‘akīm hātun almaya veled getürücü olmayup ḥasnā dağı olmak olursa. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶²⁸ سوء ولود خير من حسناء عقيم Akīm ya‘nî oğul getürücü çirkin hātun hayrludur, ‘akīm olana. Ya‘nî kısır olan güzel hātundan, demek olur.

Es-şāminü ḥarf’üd-dāl:

[vr. 29a] [70-] ⁶²⁹ دواء القلب الرضاء بالقضاء

Qalbin devāsı ya‘nî dermānı kazā-i Hāḫḫ’a rāzī olmaqladır. Ya‘nî demekdür ki kişinin gam olmadan ḥalāş bulup ḥuzūr üzerine olmak ol vaqt olur ki Allāh Te‘ālā’nun kazā-i qaderine rāzī ola. Zīrā eger gönülde kazāya rāzī olmayıcağ olursa, dā’im gönül elem içinde olur, gamdan ḥālī olmaz. Anu-çün Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶³⁰ الامان بالقدر يزهد الهم والحزن Ya‘nî kişi Allāh Te‘ālā’nun taqdirine

⁶²⁴ Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. (Kur’ân, Bakara, 2/261).

⁶²⁵ Allah, dilediği kimse için (onun rızkını) kat kat artırıp verir. (Kur’ân, Bakara, 2/261).

⁶²⁶ Kadınların hayırlısı, (eşine karşı) muhabbetli olan ve çocuk doğurandır.

⁶²⁷ Vedūd çok (çok seven) ve velūd (çok doğuran) olanla evlenin. Zira ben (kıyamet günü) diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övünceğim. (Ebû Dâvûd: 2050 – Neseî: 3227).

⁶²⁸ Çocuk doğuran çirkin kadın, kısır kadından hayırlıdır. (Süyûtî, el-Câmiu’l-Kebir, 13203).

⁶²⁹ Kalbin dermānı Allāh’ın taqdirine rāzı olmaktır.

⁶³⁰ Kadere iman, kaygı ve üzüntüyü giderir. (Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, 3/187).

îmân getürmek, kişiden maḥzûn olmağı giderür. Pes, demek oldu kim kişiye gerekdür ki Allāh Te‘ālā’nun ḥükmüne ḳalbini sākin göñlinde ıztırāb ḳomaya. Dağı Allāh Te‘ālā’nun maḥlûḳuna i‘tirāz eyleme, dā’imā ḳalbini Allāh Te‘ālā’nun emrine muvāfiḳ ḳılup eger vüs‘ atdır ve eger ḳilletdür Ḥaḳ’dan bilüp rāzī ve şākir ola, tā kim ḳalb marazından ḥalāş bulup emîn ola.

[71-] ⁶³¹ دواء النفس الصمت

Nefsün devāşı söylememekdür. Ya‘nī demekdür ki kişi söylemeyüp dilini şaḳlayarak her belādan emîn olur. Zīrā vaḳt oldur ki kişi söylediğinden zarar görüp nedāmet çeker ve nefsi elem çeküp bī-ḥuzūr olur.

Beyt :

Dil dūrür sırrın erün fāş eyleyen
Göñli pür-ḡam baḡrunı yaş eyleyen

Dil ucundan gerçi çok işler biter
Vaḳt olur bir söz ile biñ baş yiter

[72-] ⁶³² داء النفس فى الحرص

Nefsün ḥastalığı ḥarīş olmaḳdadur. [vr. 29b] Ya‘nī demekdür kişi ḥarīş olıcaḳ, dā’imā talebde olur, nefsi elemden ḥālī olmaz. Zīrā ḳalb mükedder olup bī-ḥuzūrluğı gitmez. Şekk yoḳdur kim ehl-i kanā‘ atun ḳalbi dā’imā ḥuzūrdadır.

Ve naḳldir kim meşāyihdan birisi bir mürīdinin evine vardı. Mürīd faḳīr idi. Evinde etmekden ḡayrı nesne bulunmadı. Ḳatıksız etmeğı şeyḫinün öñünde ḳodı ve ḥātırını yoḳladı ki “Ne olaydı ḳatıḳ dağı olaydı, şeyḫimün naḡarına getüreydüm.” dedi. Mürīdin bu ḥātırası şeyḫine ma‘lūm oldu. Şeyḫ mürīde benümle bile gel, dedi. Bu mürīd dağı şeyḫün ardunca gitdi. Şeyḫ doḡru zindān ḳapusına geldi. Zindān içinde maḥbūs olanların kimini döğerlerdi ve kimini aşmağa iltürlerdi ve kimini elini keserlerdi. Ve kiminin issi ḳısacla etin çekerlerdi. Şeyḫ mürīdine eyitdi: Ey oḡul! Şunlar kim görürsün, yalnız etmeğe rāzī olmayup ḳatıḳ istedüklerünün belāsudur kim bu elemeleri çekerler. Ve eğer yalnız etmeğe rāzī olup ḳatığa ḥarīş olmasalar, bu ‘azāba uğramazlardı, dedi.

⁶³¹ Nefsın dermānı susmaktır.

⁶³² Nefsın hastalığı tamahkār (çok istemek) olmaktır.

دلیل عقل المرء فعله و دلیل علمه قوله ⁶³³ [73-]

Erün fi‘li ‘aqlınun delîlidür. Ya‘nî demekdür ki eğer kişinün fi‘li mevzûn olmayup harekât ü sekenâtda muntazam olmayup perişân olıcağ olursa, ‘aqlınun hiffetine ve nokşânına delîldür. Ve dahı erün ‘ilminün delîli kavlidür. Ya‘nî demekdür ki kişinün ‘ilmi söylemeyince ma‘lûm olmaz. Ammâ kişi kaçan kim söyleye [vr. 30a] ‘âlim midür, ‘âmî midür, sözünden belli olur. Nitekim demişlerdür: Beyt:

زبان در دهان ای خور مند جیست اکلید در کنج صاحب هنر
چو در بسته باشد چه دادکی که کوهر فروشت یا پیلدر ⁶³⁴

Ma‘nâsı demek olur ki ağızda ey ‘âkıll kişi dil ne nesnedür, şâhib olan kişinün hazînesünün kilîdidür. Eger bağılu olsa, ya‘nî söylemese kişi bilmezdi, gevher satıcı mıdır veya boncuğ satıcı mıdır? Ammâ söylese ‘ayb ve hüneri zâhir olup ‘ilmi ve cehli bilinür. Bu ma‘nâya münâsib buyurmuşlar:

Beyt:

تامرد سخن نكفته باشد
عیب و هنرش نهفته باشد ⁶³⁵

Ya‘nî tâ söz eri söylemeyince ‘ayb ve hüneri örtülü olur, zâhir olmaz, demekdür.

دوام السرور رؤية الاخوان ⁶³⁶ [74-]

Ya‘nî kişünün göğlinün şâzlığı dâ‘im olmak, arkadaşlarının dîdârın görmekle olur, demekdür. Zîrâ kişünün göğliñe ğam yetse, mü‘min arkadaşlarına ve döstlarına mülâkât olup dîdârların görüp naşîhat kelimâtların işitmekle göğlinün ğamı gidüp şâdlık u ferağ hâşıl olur. Zîrâ mü‘minlerün kalbinün intizâmı birbirinün ‘avn u muşâhabeti iledür. Anun-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁶³⁷ Ya‘nî demekdür kim: “Mü‘minün mü‘mine i‘timâdı ya‘nî dayanması şol mermer direkler i‘timâdı gibidür kim ba‘zısı ba‘zısını muhkem eder. Nitekim mermer direğin yalnız durduğu gibi mü‘minlerün durmayup

⁶³³ Er kişinin yaptıkları aklının göstergesidir.

⁶³⁴ Ağızda dil nedir, ey akıllı kişi? Maharetli kimsenin hazine anahtarı değil mi? İçerdeki mücevherci midir, çerçici midir, kapı kapalı iken kim nereden bilecek?

⁶³⁵ Kişi konuşmadığı sürece.

Aybı da hüneri de gizli kalır.

⁶³⁶ Bir kişinin gönlünün devamlı sevinçli olması kardeşlerinin yüzünü görmesiyledir.

⁶³⁷ Müminin mümine karşı durumu birbirine bağlı sağlam binalar gibidir. (Buhâri, Salât, 88).

ba‘zısı ba‘zısına i‘timād ile durduğu gibi mü’mînlerün [vr. 30b] dağı ahvālînün muntazam olması birbirinün ‘avn ü meşālîhi iledür.”

[75-] ⁶³⁸ دولت الإراذل آفة الرجال

Ya‘nî ḥasīs ve alçaq kişilerin devlete ve manşib-ı ‘ālîye erişmesi erün âfetidür. Zîrâ denî kişi mertebe-i ‘ālîye bulıcaq kendü mişillü denîleri ve ḥasîsleri ilerü çeküp ehl-i fazlı gerü kor. Pes erün âfetidür. Belki denî kimesne devlete erişmek sâ‘ir maḥlûkâtın dağı âfetidür. Zîrâ ehl-i ḥükûmet olıcaq ḥükmi cehl üzre olup bî-vech hareketden halka zahmet vèrüp incitmesi muḥarrerdür. Ḥāşıl-ı kelām demek olur ki bir zātta denā’et ve ḥisset olsa, anuñ zātına terbiyet édüp qadr ü mertebe vèrmen. Zîrâ ki teraqqî bulup ehl-i kerem ve şāhib-i himem anlara âfet olur.

Beyt:

زمین شوده سنبل بر نیارد
در تخم عمل ضایع مگردان ⁶³⁹

Demekdür ki, bir yer ki şorak olsa, ol sünbül bitirmez anuñ gibi yerde, iş toḥmını zayı‘ èyleme. Ve hem bir zātta ki denā’et ola, eyülük ve qābiliyet olmaya, anuñ gibi zāta eyülük èylemek hemān eyülerün eylūği yerine yaramazluq èylemekdür.

[76-] ⁶⁴⁰ دينار الشحيح حجر

“Baḥîl ü ḥarîş olan kişinin altını taşdur.” Ya‘nî demekdür ki bir kimesne ḥarîş ve baḥîl olsa anuñ mālînün kendüye ve ḡayriye bir fā’idesi olmamaqda beyābānda olan taş gibidür. Zîrâ baḥîl olup ḥarîş olan [vr. 31a] kişinin mālînün ḡayra nef‘ olmaduğı oldur ki kimesneye rızā-yı Hāq için nafaqa èylemez ve kendüye nef‘ i olmaduğı oldur ki dünyāda ḥıfzına meşḡul olup imsākda olur, fā’idelenmez.

Ve hem vācib olanı edā etmeduğı için āḥiretde ‘azāb-ı elîmdedür. Anuñ-çün Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶⁴¹ شر مافى الرجل شحّ حمال وجب خالع Ya‘nî demekdür ki kişinin bātınununda olan yaramazluğun ḡāyet yaramazı oldur ki kişi baḥîl olup kendüyi vācib olanı çıkarmaya. Eḡer çıkarur olsa ceza‘ ü feza‘ édüp ḡāyetle bî-ḥuzûr olur. Ve yāḥūd ḡāyetde qorqāq olup iḥrāc-ı mālde cür’et edemez. Pes bu iki nesne kişinin bātınununda olan nesnelerün yaramazı ve şerlûsidür.

⁶³⁸ Kötü huylu ve hayırsız kişilerin makam sahibi olmaları iyi huylu insanlar için âfettir.

⁶³⁹ Kötü toprakta sünbül yetişmez. Ümit ve amel tohumunu boşa zayı etmemek gerek.

⁶⁴⁰ Cimri ve hırslı olan kişinin altını taşdır.

⁶⁴¹ İnsanda bulunan en şerli şey, aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur. (Ebû Dâvud, c.3, Cihad 21).

دين الرجل خدينه⁶⁴² [77-]

Kişinün dîni şadık dōstudur. Zîrâ haqîkatde dōst oldur ki her hâlde kişiye mu'âvin olup buñ deminde yetişe. Pes dînün kişiye dünyâda yardımını budur ki kılıçdan halâş édüp harâcdan kurtarur. Ve halk katında 'azîz ve mükerrem kılur. Ve âhîretde 'azâb-ı elîmden emîn olup Haq katında takarrûbe sebep olur. Pes, bir nesne kim kişinün dünyâda ve âhîretde âfetden emîn édüp devlet êde ve sa'âdet-i sermede sebep ola, şekk yokdur kim ol nesne kişinün [vr. 31b] dōst-ı şadığı ve yâr-i muvâfıkıdur. Vallâhu a'lem.

دولته الملوك فى العدل⁶⁴³ [78-]

Ya'nî beglerün devleti dâ'im olmak 'adl èylemek ile olur. Zîrâ zulm èylemek devletün ve mülkün zevâline ve âfetine sebebdür. Nitekim demişlerdür:

Beyt: پادشاهی که طرح ظلم افکند
پای دیوار ملک خیش بکند⁶⁴⁴

Demekdür ki: Bir pâdişâh zulm tarhın bırağdı, ya'nî zulmi âdet êdindi, kendü mülki dîvârunun temelini kendi kazdı. Ve hem demişlerdür: Pâdişâhlık olmaz illâ mâl ile olur. Ve mâl olmak memleket ma'mûr olmaqla olur. Ve memleket ma'mûr olmaz illâ 'adl ile olur. Pes, pâdişâhlığın bünyâdı 'adlle olur, demekdür. Nitekim demişlerdür:

Beyt:

'Addür, kim beglige bünyâd olur
'Adlle bil hem mülk bünyâd olur

دار من جفاك تحجيلا⁶⁴⁵ [79-]

Ya'nî demekdür ki müdârâ èyle şol kimesne ile saña cefâ èylese hacâletden şakınıp cefâsın terk êde. Zîrâ eğer muqâbele êdicek olursañ vaqt ola kim bir makâmda saña bir iş êde ki seni utandura. Pes müdârâ édüp anuñ yaramazluğı sedd èyle demekdür. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur:

Ya'nî Âdem oğlanlarıyla müdârâ èylemek şadaqadur. Hâşıl-ı kelâm demekdür ki bir kimesne saña zarar ve 'adâvet kaçd èylese, aña eylük gösterüp anuñ kaçdın ve 'adâvetini bilmez gibi ol. Tâ kim saña [vr. 32a] ol dağı

⁶⁴² Kişinin sâdik dostu dînidir.

⁶⁴³ Beyler (padişâhlar) adalet ile davranarak devletlerini devamlı kılarlar.

⁶⁴⁴ Zulmün temelini atan hükümdar, kendi mülk duvarının temelini yıkmış olur.

⁶⁴⁵ Sana eziyet edene müdârâ (herkese karşı tatlı dil ve güleryüz göstermek) ile yaklaş ki utancından sakınır ve eziyeti terk eder.

⁶⁴⁶ Müdârâ etmek sadakadır. (Taberâni, el-Mucemu'l-Evsat, 463).

senden şadâkat sezüp ‘adâvetin terk eyleye. Pes, eyle olsa saña şevâb ü ecr yazılır. Şol şadağa etmekden ecr yazıldığı gibi ve hem kişi huzûrda olmak a‘dâya müdârâ etmekdür. Nitekim demişlerdür:

Beyt : اسأيش دو كيتى تفسير اين دوحرفست

باد وستان تلطف با دشمنان مدارا⁶⁴⁷

Ya‘nî demekdür iki cihānuñ dinlenmesi bu iki harfîñ beyânıdır: Birisi dōstlarla lutf ēdişmek ve birisi düşmenlerle müdārâ eyle[mek] demekdür. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶⁴⁸ من كظم غيظا وهو بقدر انفاذه ملأ الله قلبه امنا وامانا Ya‘nî demekdür bir kimesne kaçığıduğunu yutsa, ya‘nî izhâr ēdüp ğazabını ve hüznünü göstermese şabr eylese hâl bu kim sözün icrâ ēdüp muķābele ve intikāma ķadır dağı olursa, Allāh Te‘ālā ol kimesnenüñ ķalbini emnle ve imānla topdolu eyleye.

Et-tāsi‘u harfî‘z-zā:

ذم الشئ من اللإشتغال به⁶⁴⁹ [80-]

Bir nesne[y]i zemm eylemek mezmûm olan nesneye meşġûl olmaķdır. Ya‘nî demekdür kim bir nesneyi zemm eylese zemm ētdüġi vaķt ol zemm ētdüġi nesneye meşġûl olup mezmûm nesne hātıra ēdinmekdür. Ve yāhūd demek ola ki bir kimesne bir kimesne[y]i zemm eylese ahlāķ-ı hamīde[y]i terk ēdüp ahlāķ-ı zemīmeyle meşġûl olmaķdır. Ve yāhūd demek ola ki [vr. 32b] bir kimesne bir mü‘min ķarındaşı bir yaramaz fi‘lle zikrēdüp zemm ētse, Allāh Te‘ālā ol kimesne[y]i ol fi‘lin ‘ameline mübtelā ēdüp meşġûl ķılır. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁶⁵⁰ من عبر اخاه بذنب لم يمت حتى يعمله Ya‘nî bir kimesne bir ķardaşı zemm eylese bir günāhla anup ġıybet ēdüp ‘ārlandursa ölmeye, ol kimesne tā ol günāhı işlemeyince, demekdür.

ذر الطاغى فى طغيانه⁶⁵¹ [81-]

Azġunı azġunluġında terk eyle. Ya‘nî demek ola ki, bir kimesne nihāyetle ‘işyān ve đalālet üzerine olup işlāha mümkün olmasa anı tuġyānuġda ve azġunluġunda terk eyle, muşāhabet eyleme. Tā kim saña dağı zārarı ērişmeye. Zīrā

⁶⁴⁷ Her iki âlemin de huzuru şu iki cümleye baġlıdır: Düşmanlara karşı dostça davranış, dostlara iyilik. (Abdûlbaki Gölpınarlı, **Hâfız Divanı**, MEB, Ankara 1988, s. 12).

⁶⁴⁸ Bir kimse fakirliğini ve zenginliğini, öfkesini ve kinini göstermese karşılık vermeye ve intikamını almaya gücü yettiği halde sabr etse Allāh Te‘ālā o kimsenin kalbini imānla doldurur. (Hadis-i Şerif).

⁶⁴⁹ Bir nesnenin ayıplanması o ayıplanan nesneyle ilgilenmektir.

⁶⁵⁰ Kim, (müslüman) kardeşini işlediği günahından tevbe ettiği halde o günahı otürü ayıplarsa, o kimse ölmeden önce o günahı işlemekle cezalandırılır. (Tirmizî, 139).

⁶⁵¹ Azgınları azgınlığıyla bırak.

yaramazlık ve edepsüzlük edenlerin zararını yalnız kendüye degüldür, belkim nice kimesneye bile yetişür. Nitekim Hâzret-i Mevlânâ buyurur:

Beyt:

بی ادب تنهانه حودراست
بلکه آتش بر همه آفاق زد⁶⁵²

Ya‘nî bî-edeb olan kişinin yaramazlığı yalnız kendüye degüldür, belkim cemî‘-i âleme âteş urup incitmekdedür, demekdür.

ذنب واحد كثيرا والف طاعة قليل⁶⁵³ [82-]

Ya‘nî demekdür ki kişiden bir günâh şadır olmak çokdur ve bin tâ‘ât işlemek azdur. Zîrâ kişiye Allâh Te‘âlâ (celle celâluhû) ol kadar ni‘met verip durur kim eğer bin yıl ‘ömrünü tâ‘ât ve ‘ibâdet’ullâhda geçürse dağı verilen ni‘metün şükrini yerine getüremez. Pes, eyle olsa bin tâ‘ât eyle az olur. Ammâ [vr. 33a] bir günâh vâki‘ olsa ‘işyân edüp küfrân-ı ni‘met[t] olur, eyle olsa bir günâh çok olur.

ذواقته السلاطين محرفتشفتين⁶⁵⁴ [83-]

Sultânların tutdurduğu dudakları yakıcıdır. Ya‘nî bundan murâd demekdür ki eğerçi pâdişâhlardan ni‘met-i firâvân hâsıl olur, ammâ gâyet haşar-nâkdür. Zîrâ demişlerdür, pâdişâhların muşâhabeti korku ile emîn arasındadır. Ya‘nî ni‘met ümîdi olduğu gibi cân korkusu dağı vardır, demekdür. Ve hem pâdişâhların ihtilâfını deryâ seferine benzetmişler, südmend ve haşarnâk. Anuñ-çün Şeyh Sa‘dî buyurur:

Beyt: بدريا درمنافع بی شمارست
اگر خواهی سلامت درکنارست⁶⁵⁵

Ya‘nî demekdür deryâda eğerçi menfa‘atlü incü çokdur ve hesâbsızdur, ammâ selâmet istersen kenardadır. Allâhu a‘lem.

ذكر الأولياء يتزل الرحمة⁶⁵⁶ [84-]

Ya‘nî evliyâ’ullâh zikrêdüp anmak Allâh Te‘âlâ rahmetini nâzil kılup indirür. Zîrâ evliyâ’ullâh Allâh Te‘âlâ’nun maḥbûbıdır ve döstlarıdır. Allâh Te‘âlâ döstların zıkr olup anıldığı sever; zıkr eden kişilere rahmet kılup mağfûr kılur. Ve bu ma‘nâdendür ki Hâzret-i Risâlet ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁶⁵² Edebsiz olan kişi sadece kendisine zarar vermez. Belki bütün âlemi ateşe verip incitir.

⁶⁵³ Kişinin bir günâh işlemesi çok ve bin ibâdet etmesi azdır.

⁶⁵⁴ Sultanların sohbeti yakıcıdır.

⁶⁵⁵ Denizin içinde pek çok faydalar vardır ama selamet istersen o sahildedir. Kilisli Rifat Bilge, **Şeyh Sâdî Şîrâzî-Bostân ve Gülistân**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1980, s. 342.

⁶⁵⁶ Allâh dostlarını anmak Allâh’ın rahmetini indirir.

⁶⁵⁷ عند ذكر الصلحاء تنزل الرحمة [vr. 33b] Ya‘nî şâlihler zikr olunup ahlāk-ı hamîdeleri söylendiği maḥallinde Allāh Te‘ālā’nun rahmeti nāzil olur.

[85-]⁶⁵⁸ ذل المرء فى الطمع

Ya‘nî kişinün ṭama‘ indandur ḥōrluḡ. Zīrā kişi ehl-i ṭama‘ olıcak dā’im talebde olur. Ṭālibe ḥōrluḡ lāzımdur. Ve meşāyihdan ba‘zılar eyitmişler ki Allāh Te‘ālā kulumı ‘azîz kılmak odur ki ḡanā‘at müyesser eder, ve yāḥūd ve zelîl kılmak odur kim ana ṭama‘ ḡavāle kıla.

Hikāyet: Meger Feth-i Mevşilî’den şordılar: “Bir kimesne shevâtına tâbi‘ olup şabr u ṭāḡati ve ḡanā‘ati olmasa anuñ ḡālî nedür?” demişler. Meger şeyḡun yakınunda oḡlancıklar var imiş. Şeyḡ sâ’ile eyitmiş şol oḡlancıklara nazār èyle, demiş. Ol da nazār èylemiş, görmüş birinün elinde yalnız etmek var, ḡatıḡı yok ve birinün elinde etmek ve ḡelvāsı var. Ol elinde etmeḡi olup ḡelvāsı olmayan oḡlan, elinde ḡelvāsı olan oḡlanuñ ḡatına gelüp eyitdi: “ḡelvāndan bana daḡı vèr, etmegüme ḡatıḡ èdeyin.” demiş. ḡelvāsı olan oḡlan eyitmiş ki: “ḡelvādan saḡa vèreyim ammā şol şart ile ki sen benüm kelbim olasun, boḡazuna ip ṭaḡup seni yedem.” demiş. Ol oḡlan daḡı rāzî olmuş, ol daḡı bir pāre ip boḡazuna ṭaḡmış; kelb gibi yürür imiş.

Feth-i Mevşilî dönüp sâ’ile èyitmiş: “Eger bu oḡlan yalnız etmeḡe ḡanā‘at èdeydi, ḡelvāya ṭama‘ ètmeyeydi, ḡelvā [vr. 34a] issinün kelbi olup ḡōr ve ḡaḡîr olmazdı.” dedi.

[86-]⁶⁵⁹ ذليل الحلق عزيز عند الله تعالى

Halk ḡatında ḡōr olan Allāh ḡatında ‘azîzdür. Ya‘nî demek ola kim bir kimesne ṭarîḡ-i Ḥaḡ‘da rızā-yı Ḥaḡḡ’ı gözleyüp, nefsinḡi ḡōr görüp, ḡalka dā’im tevāzu‘da olup tezellül ve meskenet gösterse, Ḥaḡ Te‘ālā anuñ ḡadrini yüce kılup kendü ḡatında ‘izzet vèrüp ‘azîz eder. Ve demişler bi’l beyti’l-‘Arabî:

لن يبلغ المجد اقوام وان كرمو

حتى يدلو ان عزو اللاقوام

ويشمو أقر اللامشرقة

لما عفو ذل ولكن عفو الاحلام⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ Sâlihlerin güzel ahlâklarıyla anıldığı yere Allāh’ın rahmeti indirilir. (Beyhaki, Şuabu’l-İman, 8644).

⁶⁵⁸ Aç gözlü olmak kişiyi değersizleştirir.

⁶⁵⁹ Halkın katında değersiz olan Allāh katında değerlidir.

Ya‘nî Allāh Te‘ālā katında halk ululuğa yetişmezler eğer kerîm dahî olursa tâ rızâ-yı Hâk taleb edüp zillet ve meskenet taleb etmeyince. Eger kavmün ‘azîzi dahî olursa, meğer meskenet ihtiyâr eyleye. Ve dahî gerekdür kim eğer kişiye sögseler elvân-ı müşerreka, ya‘nî beşâset gözüke, gâzab gözükmeye, ammâ böyle eyledüğü zelîl olup güci yetmedüğü için, ‘afvdan olmaya, belki muķābeleye güci yeterken hilm edüp ‘afvdan ola. Eyle ki demişlerdür, beyt:

‘İzzet [istersen] Nizâmî nefsünü hõr eyle kim

Nefsünü hõr eylemekden buldı ‘izzet her ‘azîz⁶⁶¹

Ve yâhûd demek ola ki bir kimesne nazarında zelîl ve hâķîr olsa halkuñ aña ‘adem-i [vr. 34b] iltifâtından münkesir ve şınıķlu olur. Şınıķlu gönüller hõd Hâķķ’uñ menzilgâhıdır. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur hadîs-i kudsîde:

⁶⁶² انا Ya‘nî ben şınıķ gönüller katındayım, demekdür. Pes bir kimesnenün gönli Hâķķ’uñ menzilgâhı ola, lâ-büdd ol kimesne Allāh Te‘ālā katında ‘azîz olur.

[87-]⁶⁶³ ذكر الموت جلاء القلوب

Mevti zikretmek gönüllerün cilâsıdır. Ya‘nî demek olur kim, bir kimesne ölümünü fikretmek, ya‘nî her zamânda anısa, hâzır olsa, anuñ gönli muhabbet-i dünyâdan berî olup küdürât-ı nefsânî sürüyüp şıfât-ı zemîmeden kalbi pâķ olur. Şıfât-ı melekîyye ve rûhâniyye ile gönli toptolu olup muşaffâ ve mücellâ olur. Anuñ için Hâzret-i Risâlet ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁶⁶⁴ اكثر ذكر هادم الذات Ya‘nî çoğalduñ hâdimü’l-lezzâtıñ zikrin, demekdür. Şordular kim hâdimü’l-lezzâtdan murâd nedür? Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurdı: Mevtdür, dedi. Zîrâ mevti zikretmek gönli telezüzât-ı cismâniyyeden berî kılup hâtıra-i dünyeviyyeden kalbi emîn olup, hâliş olur.

El-‘âşiru harfu’r-râ:

[88-]⁶⁶⁵ رؤيته الحبيب جلا العين

Ya‘nî kişi dõstunu görmek gözünün cilâsı ve sürmesidür, demekdür. Zîrâ demişlerdür ki üç nesne gözün nûrunı ve gönliñ sürürünü ziyâde [vr. 35a] edüp

⁶⁶⁰ Halkın katında ulu olunmaz cõmert olan bile, Allah rızası için alçaklık ve fakirlik istenmeli. Güneşin yedi renginin doğduğı yerden güleryüzlülük görünsün gazap görünmesin.

⁶⁶¹ Halûk İpekten, **Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliğı ve Divânı**, Ankara 1974, s. 160.

⁶⁶² Ben kırık kalplerdeyim. (Hadîs-i Kutsî).

⁶⁶³ Ölümü anmak gönüllerin cilâsıdır.

⁶⁶⁴ Ölümü anmayı çoğaltın. (Tirmîzi, 2229).

⁶⁶⁵ Kişinin dostunu görmesi gözünün cilâsı ve sürmesidir.

arturur: Evvel yeşil nesnelere nazar èylemek, ikinci akarsuya bakmak, üçüncü gökçek şürete nazar èylemek.

[89-] ⁶⁶⁶ راع اياك يرا عك ايك

Ya‘nî babana sen ri‘āyet èyle, tâ kim oğluñ saña ri‘āyet èyleye, demekdür. Zîrâ kişi eger atasına ‘āşî olup ezâ etmiş olıcak olursa Allāh Te‘ālâ dañı anuñ cezāsını oğlı yüzinden édüp oğlını aña āşî kılup incidürse gerekdür.

[90-] ⁶⁶⁷ رفاهيت العيش في المن

Dirliğün refāhiyeti ve vüs‘ati emn içünde olmağdadur. Ya‘nî demekdür ki eger kişi ‘adū havfından emîn olup maraž ve el ıtlığı dañı olmasa dirliği refāhiyetü vüs‘at üzre olur. Ammâ kişide havf olsa ve yâhūd maraža mübtelâ olsa, dā’im ıztırâbında olup elemden hālî olmaz. Dirliğünde refāhiyet olmaz, ıtlık üzre olur.

[91-] ⁶⁶⁸ رتبة العلم على الرتب

‘İlme dā’im nazarda olup iştiğāl göstermek yeryüzünde olan şerefün ‘alāsıdır, demekdür. Zîrâ dînün dañı dünyānuñ şerefi ‘ilmledür. Ammâ dînün şerefi ‘ilmle [vr. **35b**] olduğı budur ki Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁶⁶⁹ Ya‘nî demekdür kim her nesnenün bir diregi vardır kim ol nesnenün kıyāmı ve beğası ol direge i‘timādla olur. Ve bu dînün diregi dañı ‘ilmledür. Pes, ‘ilm olmayıcak olursa dînün kıyāmı olmayup dîne hâlel yetişür. Ammâ dünyānuñ şerefi ‘ilmle olduğı budur ki haberde gelüpdür: دوام الدنيا بعلم العلماء وعدل الامرا ⁶⁷⁰ Ya‘nî demekdür ki dînün dā’im olması ‘ulemānuñ ‘ilmi sebebiyle ve dañı beglerün ‘adli bereketiyledür, ve şulehānuñ ‘ibādeti nūrāniyetiyledür. Pes, bunlar olmasa devām-ı ‘ālem olmaz ve ‘ilm şıfat-ı Hâkdır. Bir kimesne ‘ilmle mevşûf olsa, Hâk şıfatıyla mevşûf olur. Şekk yokdur ki Hâk şıfatıyla mevşûf olana, şerefde māl ile manşıb ile mevşûf olandan artuğdur. Ve dañı ‘ālim ‘ilmle hem dünyāda hem âhîretde şerefdedür. Ammâ mālîñ ve manşıbuñ şerefi ancak dünyādudur, âhîretde degüldür. Pes, èyle olsa ‘ilm cemî‘-i şereften şerîf olur.

⁶⁶⁶ Babana tâbi ol ki oğlun da sana tâbi olsun.

⁶⁶⁷ Yaşamın bolluğı, zenginliğı ve genişliğı güven içinde olmaktır.

⁶⁶⁸ Yeryüzünde olan için en şerefli iş ilimle meşgul olmaktır.

⁶⁶⁹ Her nesnenin bir direğı vardır, o nesnenin ayakta durması ve bekası o nesneye dayanmakla olur. Dînin dahi direğı ilimdir. (Kudâi, *Müsnedü’s-Şihab*, 206).

⁶⁷⁰ Dînin dâim olması âlimlerin ilmi, beylerin adâleti ve salihlerin nurlu ibâdetleri sebebiyledir. (Hadîs-i Şerîf).

رزقك بطلبك فاسرُح⁶⁷¹ [92-]

Ya‘nî senün rızķun seni aleb eder, sen rāḥat ol. Ya‘nî demekdür ki şol rızķ kim ezelde saña kısmet olupdur, ol saña gelür, yetişür. Sen ol rızķ için zaḥmet çeküp ğam yeme, [vr. 36a] rāḥat ol.

Beyt : Rızķ ezelde kısmet olmışdur gelür

Çekme zaḥmet ol seni ister bulur

Ve Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: واعلم ان الخلاق لو اجتمعوا على ان يعطوك

شئ لم يرد الله ان يعطيك لم يقدرو عليه ويصرفوا عنك شياء ارد الله ان يصيبك لم يقدروا على ذلك⁶⁷²

Ya‘nî demekdür, bilgil ki eger ḥalāyık cem‘ olsalar bir nesne[y]i saña vèrmek isteseler ol nesne[y]i saña vèrmege kādır olamazlar. Ve eger ḥalāyık senden gidermek isteyüp men‘ine sa‘y eyleseler, ol nesnenün saña erişmesi Allāḥ Te‘ālā’nun irādetinde olsa cemī‘-i ḥalāyık anuḡ men‘ine ve zevāline kādır degüllerdür.⁶⁷³ يفعل الله ما يشاء و الحكم يريد⁶⁷³

ر سول الموت الولادة⁶⁷⁴ [93-]

Mevtün ḥabercisi toġmaḳladur. Ya‘nî demekdür, bir kimesne anadan toġdı, anuḡ için mevt müte‘ayyin ve muḥaḳḳaḳ oldı. Zīrā toġmaġa ölmek lāzımdur. Pes, nesne ki mevti müte‘ayyin ve muḥaḳḳaḳ kıla, ol nesne mevtün ḥabercisi olur.

رواية الحديث انتساب الى رسول الله تعالى⁶⁷⁵ [94-]

Ḥadişün rivāyet olunması Resül Ḥazretine mensüb olmaḳ ile olur, demekdür ki bir kelām-ı ḥadişi duyup naḳl eylemek cā’iz degöldür tā Resül Ḥazretine intisāb ve şudür şābit olmayınca. Zīrā Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: من كذب على متعمدا من كذب على متعمدا⁶⁷⁶ Ya‘nî demekdür ki bir kimesne ḥadişdür dèyüp bir yalan sözi baña isnād eylese ol kimesne oturacaḳ yerin cehennemde yaraḳlasun, ya‘nî ḥāzır bulsun, demekdür. Pes, kişiyे gerekdür ki bir ḥaber ki Resül Ḥazretinden şudürına vāḳıf olmayup ve kimesneden taḥḳıḳle işitmedin, ḥadiş-i Resüledür dèyü naḳl eyleme. Tā kim Resül Ḥazretine yalan söylemişlerden olmayasun.

⁶⁷¹ Sen rahat ol, senin rızķın seni ister.

⁶⁷² Şunu bil ki, cemi mahlûkat el birliġiyle sana bir fâide ve menfaat bahş etmek isteseler, Allah'ın sana yazdığından fazla bir şey bahşedemezler. Kezâlik cemi mahlûkat el birliġiyle sana bir zarar vermek isteseler, Allah'ın sana takdir ettiġi zarardan ziyadesini yapamazlar. (Taberâni, el-Mucemu'l-Kebir, 11243).

⁶⁷³ Allah dilediġi şeyi kudretiyle yapar (gerçekleştirir) ve istediġi şeye izzetiyle hükmeder.

⁶⁷⁴ Ölümün elçisi doğmandır.

⁶⁷⁵ Hadisin rivayet edilmesi Hz. Resulullāḥ’a mensup olmakla mümkündür.

⁶⁷⁶ Her kim, söylemediġim şeyleri bana isnād ederse cehennemdeki yerine hazırlansın! (Buhârî, İlim, 38).

راع الحق عند غليات النفس⁶⁷⁷ [95-]

Ḥaḳḳ'a ri'āyet ēyle nefsün galebe[s]i vaktinde. Ya'nî demekdür ki nefsün müstehiyâtı ziyāde olup gālib olduğı vaḳt evāmīr-i şer' i ri'āyet ēyle nā- şer' olandan nefsini men' ēyle. Tā kim Ḥaḳḳ'a ri'āyet ēdüp bārgāh-ı 'İzzetde taḳarrüb ḥāşıl ēdesün. Zīrā eger kişi ārzū-yı nefsī galebe ētdüğü vaḳt evāmīr-i şer' i ri'āyet ēylemek ehl-i başīret olup maḥbūb-ı Ḥaḳ olur. Bu ma'nîdür ki Resūl Ḥazreti 'aleyhi's-selām buyurur: ان الله يحب البصير ناقد عند محبى أشهوات⁶⁷⁸ Allāh Te'ālā sever, şol kimseyi ki ārzū galebe ēdüp şehvātı geldüğü vaḳt ḥayrī ve şerri görüp temeyyüz ēde. Ve daḥı ḥayrī ihtiyār ēyleyüp şer olan nesneye el şunmaya, demekdür. Pes, kişiye gerekdür kim nefsün şıfâtı galebe vaktinde şer'-i şerīf ki ḥablu'llāh-ı metīndür, temessük ēdüp ḳavlini, fi'lini mizān-ı şer' ile [vr. 37a] i' tidāle getüre.

رفيق المرء دليل عقله⁶⁷⁹ [96-]

Erün yoldaşı 'aḳlınun delīlīdür. Ya'nî demekdür ki eger kişi eyülere yoldaş olup eyülerle muşāḥabet ēdicek olur[sa], 'aḳlınun tamāmına ve kemāline delīldür. Ve eger yaramazla yoldaş olıcaḳ olursa 'aḳlınun ḥıffetine ve nokşānına delīldür. Ve hem kişi muşāḥabet ētdüğü kişi ile mizācda münāsebet olmayınca muşāḥabet olmaz. Anun için demişlerdür:⁶⁸⁰ عن المرء لا تسئل سل عن قرين⁶⁸¹ Ya'nî demekdür ki kişinun kendüzünden şorma yoldaşından sor. Eger yoldaşı eyü olıcaḳ olursa kendüsi daḥı eyüdür. Ve eger yoldaşı yaramaz olursa kendüsi daḥı yaramazdur.

El-ḥādī aşara ḥarfı'z-zā:

زن الرجال بموازينهم⁶⁸¹ [97-]

Zen ēyle erenleri yine erenler mizānunda. Erenlerden murād ricālu'llāh demekdür. Ehlü'llāhı kendünüze ḳıyās ēdüp anlara i'tirāz ve inkār ēylemeḡ. Zīrā ehlu'llāhın ḥāline girü ehlu'llāh bilür. Meşelā görünmez mi? İki aru bir çiçege konar. Birisi nūş peydā ēder, birisi semm ü niş zāhir ēyler. Egerçi şüretde ikisi daḥı birdür. Ve iki āhū bir otlaḳda otlar; birisi müşg-i nāfe peydā ēder ve birisi sergīn ēder. Egerçi şüretde ikisi daḥı āhūdur. Pes, kişiye gerekdür ki ehlu'llāhı kendüye ḳıyās ēdüp bu daḥı bizcileyin bir ādem [vr. 37b] oḡlanıdır. Yemede ve giymede

⁶⁷⁷ Nefsin bastırıldığı zaman Hakk'ın emrine uy.

⁶⁷⁸ Allah arzu ve isteklerine karşı hayrī ve şerri gözeten kullarını sever. (Hadīs -i Şerīf).

⁶⁷⁹ Kişinin yol arkadaşı aklının delilidir.

⁶⁸⁰ Kişiyi kendisinden sorma, arkadaşından sor.

⁶⁸¹ İnsanları kendi ölçülerine göre değerlendir (tart).

bizcileyindür, dèyüp gönline inkār ve i‘tirāz getürmeye. Tā kim anlaruñ muḥabbetünden ve berekātundan behremend olup naşīb issi ola.

[98-] ⁶⁸² زحمتہ العاقل كثير

Ya‘nī āqıl olanlaruñ zaḥmeti çokdur. Zīrā ‘aql iki dürlüdür: Birisi ‘aql-ı ma‘āddur ve birisi ‘aql-ı ma‘āşdur. ‘Aql-ı ma‘ād oldur ki umūr-ı āḫirete meşğul ola.

Pes, ‘aql-ı ma‘ād issi dā’imā muḥālefet-i nefste olup, riyāzet ve mücāhedede hīç zaḥmet-i şūrīden ḥālī olmayup meşakḫatlı olan a‘mālī nefse yükledür. Eyle olsa gayrilerden ‘aql-ı ma‘ād issinüñ zaḥmeti artuḫ olur. Ammā ‘aql-ı ma‘āş odur kim umūr-ı dünyāya meşğul ola. Pes, ‘aql-ı ma‘āş issi dünyāyı zabt edüp fi‘l-cümle zaḥmetden ḥālī daḫı olmazlar. Ammā āḫiretde daḫı taḥşīl etdüğü mālūñ ḥisābını vèrmede zaḥmeti artuḫ olur. Pes, ‘aql-ı ma‘āşuñ dünyā fikrinde olmağla dünyāda daḫı zaḥmeti gayrilerden çok olur.

[99-] ⁶⁸³ زوال العلم اھون من موت العلماء

‘İlmüñ gitmesi āsāndur ‘ulemānuñ mevtinden. Ya‘nī demekdür ki ‘ilmüñ zevālīnüñ, zararından ‘ulemā fevtinüñ zararı artuḫdur. Zīrā kişi bir mes’ele unutsa, varup ‘ulemādan gerü öğrenmek olur. Ammā ‘ulemā fevt olsa şübhe ‘āriż olıcaḫ bir mes’elede ḫalledecek kimse ḫalmaz. [vr. 38a] Pes ‘ilmüñ zevālī zararundan ‘ulemānuñ fevti zararı artuḫdur.

[100-] ⁶⁸⁴ زوال المرء على قدر اکرمه

Ziyāret eyle eri saña ikrāmı miḫdārı sen daḫı anı ziyāret eyle. İkrāmda tehāvün éderse, ziyāretde sen daḫı tekāsül eyle. Ve yāḫūd demek olur kim ziyāreti şol ḫadar eyle saña ikrām édicek miḫdārı ola, çok varup kendüni ḫör eyleme. Zīrā nā-ehl ḫatında keşret-i müşāhede kıllit-i ḫürmetdür. Anuñ-çün Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁶⁸⁵ زرنی غبا تردد حباً Ya‘nī demek olur, “Yā Ebā Hüreyre ziyāret eyle beni gün aşırı, her gün ziyārete gelme, tā kim muḥabbetüñ ziyāde ola.” Ve hem demişlerdür:

Beyt:

Öküş varma şaḫın dōstuñ evine

Dème dā’im seni göre sevine

⁶⁸² Akıllı olanların zahmeti çokdur.

⁶⁸³ İlimin kaybolması âlimin ölmesinden kolaydır.

⁶⁸⁴ Bir kişiyi ikramı oranında ziyaret et.

⁶⁸⁵ Ya Ebu Hüreyre beni hergün ziyaret etme, gūnaşırı ziyaret et ki muhabbetin ziyāde olsun. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 8008).

Egerçi varasın sen anı şana

Velî çok varmağıla ol uşana

[101-] زهد العامی مضلة⁶⁸⁶

‘Āmî kişinin zühdi dālet vericidir. Ya‘nî demektür ki bir kimesne ümmî olsa, cehlle zühd gösterse mürebbisiz, anuñ gibi zühd hem şāhibine, hem gayrıya dālet vericidir. Şāhibine dālet verdüğü budur ki ‘āmî kişi zühd göstericek olursa, hikmet gözetmeyüp ifrātlā i‘tidālden çıkup hayrān u zār kalur. Belkim inkār edüp bundan netice hāşıl olmaz deyü i‘rāz eder ve yāhūd kendinüñ zühdünü görüp ‘ucb ve enāniyet gelüp kimesne[y]i begenmez olur, hod-pesend olup azar. Ammā [vr. 38b] gayrilere dālet verici olduğı oldur ki anuñ kibrini, gurūrını ve nā-mevzūn ahvālını halk görüp sā’ir ehl-i zühdlere dağı eyle bilüp inkār ederler. Ehl olan ehl-i zühdüñ enfāsı berekātında[n] mahrūm kalur. Ne‘üzü bi’llāhi Te‘ālā.

[102-] زهد العالم رحمة⁶⁸⁷

‘Ālim kişinin zühdi rahmetdür. Ya‘nî demektür ki ‘ālim olan kişi zühd gösterse, kendüye dağı gayra dağı rahmetdür. Kendüye rahmet olduğı oldur ki dā’imā i‘tidāl üzre perhizde olup ādāb-ı şer‘i ri‘āyet edüp ahlāk-ı hamide ve evşāf-ı pesendide olduğundan Hakk’a takarrüb eder. Ve halka hüsn-i hulk ile mu‘āmele eder. Ve hem gayrilere rahmet olduğı budur ki halk anuñ zühdin ve hüsn-i ahlākını ve lutf-ı ādābını görüp ehl-i ‘ilme ve şāhib-i hilme muhabbet edüp tābi‘ oldukları eelden sa‘adet-i sermed ve rahmet-i ebede vāşıl olurlar.

Beyt :

‘İlmle her ne edersen helāl

Cehlle etsen kamu işler vebāl

[103-] زوايا الدنيا⁶⁸⁸ زيارة الحبيب اطراء المحبته⁶⁸⁹

Ya‘nî demektür ki habībini ziyāret etmeklük muhabbete tarāvet vērüp tazelendirür. Zīrā demişlerdür ki, kişinin bir kimesneye ta‘alluķı olsa, ol ta‘alluķ bağladuğı kimesneye mülākat olduğca tazelenuñ muhabbeti ziyāde olur. Meşel-i meşhürdür ki: “Gözden ırağ olan gönülden dağı ırağ olur.”

⁶⁸⁶ Ümmî kişinin kendini ibadetlere vermesi isyana sebep olur.

⁶⁸⁷ Ālim kişinin kendini ibadete vermesi rahmettir.

⁶⁸⁸ Dostun ziyāreti sevgiyi tazeler. Dünyanın her köşesi belâ, musibet, zahmet ve sıkıntıyla doludur.

⁶⁸⁹ Hâfız’a ait “Lü’l-i Mendūd” adıyla çevrilen başka bir Nesrî’l-leâlî tercümesinde “züvâid-dünyâ” şeklindedir. Dünyanın her köşesi belâ, musibet, zahmet ve sıkıntıyla doludur.

زيارة الدنيا مشحونة بالزربا⁶⁹⁰ [104-]

Ya‘nî demekdür ki dünyānuñ ziyāret olması [vr. 39a] ‘itābla ve ḥaḳāretle toptoludur. Belki yalnız dünyāda degül āḫiretde daḥı ‘itāb ve ḥitāb olur. Ziyāret-i dünyā èylemek dünyā ehliñ ziyāret èylemekdür. Pes, ehl-i dünyāyı ziyāret èdene dünyāda ‘itāb olduğı oldur ki eger ehl-i dünyādan birinüñ ḳatına varsañ, senden tevaḳḳu‘ görse, ya‘nî bir nesne ümîzine, aña göz dutsañ saña nice ḥareketler gösterse gerekdür. Her ḥareketi kişiyi biñ ‘itāb ve ‘azāb olur. Ve āḫiretde daḥı ‘itāb olduğı oldur ki Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

Ya‘nî eger kimesneye ğınāsı içün meskenet èylese⁶⁹¹ dīninüñ üç baḥşinden ikisi gider, demekdür. Şekk yokdur ki bir fi‘l ki kişinüñ dīninüñ üç baḥşinden ikisini gidere, āḫiretde ol kimesne içün ‘itāb degül, belki ‘ikāb olsa gerekdür.

زيارة الضعفاء من التواضع⁶⁹² [105-]

Ya‘nî za‘îfleri ziyāret èylemek tevāzu‘dandır. Demekdür rızā-yı Ḥaḳ içün kişi faḳîr ile muşāḥabet èdüp anlarıñ ziyāretine mülāzamet etmek ve ‘ucbı ve kibri terk èdüp meskenet èylemekdür. Belki kemāl-i tevāzu‘ budur.

زينة الباطن خير من زينة الظاهر⁶⁹³ [106-]

Bâtın bezegi ḥayrludur zāhir bezeginden. Ya‘nî demekdür kişi şıdk ve ihlâşla bezemek ḥayrludur zāhirin a‘māl-i şûriyle riyā üzre bezeyüp daḥı vücūdunı fāḫir libāslarla bezemekden. [vr. 39b] Anuñ-çün Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:⁶⁹⁴ ان الله لا ينظر الى صوركم واعمالكم ولكن ينظر الى قلوبكم ونياتكم Ya‘nî Allāh Te‘ālā sizün şûretlerinüze ve daḥı ‘amellerinüze nazar èylemez ve lâkin Allāh Te‘ālā sizün göñüllerinüze ve gökçek niyyetlerinüze nazar èder, demekdür. Zîrā kişi zāhirini bezemek ḥalk içün ve riyāset içün; ammā bâtın ziynet etmek Ḥaḳ içün ve ‘ibādet içündür. Ve hem kişi zāhirin bezemekden nesne ḥāşıl èylemez, nefse ğurūr ḥāşıl èyler. Ammā bâtın bezemekle Ḥaḳḳ’a taḳarrüb èdüp dünyā ve āḫiret şerefine erişür.

⁶⁹⁰ Dünya yorgunluk ve sıkıntıyla dolu bir ziyāret yeridir.

⁶⁹¹ Zengine zenginliğinden dolayı tevazu edenin, dininin üçte ikisi gider. (Beyhakî, Şuabu'l-İman, 9570).

⁶⁹² Zayıfları ziyaret etmek tevâzudandır.

⁶⁹³ İçin süsü, dışın süsünden daha iyidir.

⁶⁹⁴ Allah sizin dış görünüşünüze ve amellerinize bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve niyelerinize bakar. (Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539).

Eş-şānī ‘aşara harfu’s-sîn:

[107-] ⁶⁹⁵سَوُّ الظَّنِّ مِنَ الْخَرَمِ

Ya‘nî demekdür ki kişi yaramaz zanneylemek kendü umûrını ziyâde zabt edüp halka ‘adem-i i‘timâd etmekdendir. Zîrâ hâzım dëyü kişi umûrında tamâm-ı ihtimâma ve fikretmege dërler. Ve Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁶⁹⁶الحَزْمُ سَوِّ لَظْنٍ Ya‘nî kişi umûrında ziyâde fikr edüp ihtimâm göstermek halka sū-i zandan ‘adem-i i‘timâddandır, demekdür. Ammâ ba‘zılar demişlerdür ki: “Kişiye gerekdür ki mü’mîn kardeşlere sū-i zanla yaramaz i‘timâd edüp ‘adem-i i‘timâd eylemeye. Zîrâ Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁶⁹⁷حَسَنُ الظَّنِّ مِنَ الْإِيمَانِ Ya‘nî mü’mîn kardeşlere hüsn-i zan, gökçek fikr eylemek imânı kavî olmağdandır, demekdür.

[108-] ⁶⁹⁸سُرُورُ الْمَرْءِ بِالدُّنْيَا غُرُورٌ

[vr. 40a] Erünj dünyâsından ötürü sevinmesi gurûrdur. Ya‘nî demekdür ki eğer kişi māl çokluğuna veyâ ‘ālî mansıbdâ olduğına sevinecek olursa, tamâm-ı ğaflet ve ziyâde gurûrdur. Çünkü dünyânın herşeyi fânî, kazancı ğayr-i bâkî imiş. Pes, māl-i fânîye sevinüp sürür hâşıl eden, şekk yokdur ki gurûrdandır. Huşûsan helâlinün âhiretde heşâbı ve harâmının ‘azâbı ola. Pes, dünyâ el vërdikce ziyâde meşğûl olmak tamâm-ı ğafletdür.

[109-] ⁶⁹⁹سَوْءُ الْخَلْقِ وَخَشْيَةُ الْخِلَاصِ

Hulğ yaramaz olmak ihlâşın vahşetidir. Ya‘nî âdemin hulğı yaramaz oldukca, şıdğ ve ihlâş andan vahşet eder, kaçır, demekdür. Ve yâhûd bir kimesnenün hulğı yaramaz olmağla halkla zindegânesi olmaz. Halk dağı anın bed fi‘linden vahşet edüp teneffür eder. İhlâşla meveddet ve döstlük eylemezler. Ve yâhûd demek olur ki bir kimesnenün ahlâkı tar olup bed-hulğ olsa, anın gibi kişiden ihlâşla meveddet ve şadâkat gelmez; anın gibiden münka‘atı olup muşâhabet ve ihtilâtı terk eyle.

[110-] ⁷⁰⁰سِيرَةُ الْمَرْءِ يَنْبِئُ عَنْ شَرِّيرَتِهِ

Demekdür ki kişinin sîreti, ya‘nî tarîkı ve ef‘âl-i bâtınından ve şerrinden haber vërir. Zîrâ zâhir bâtının ‘unvânıdır. Kişinin [vr. 40b] bâtınında ne var ise

⁶⁹⁵ Kötü zan tedbirli oluş alâmetlerindendir.

⁶⁹⁶ Kötü zan başkaları ile ilgili kötü düşüncelere sahip olmak harâmdır.

⁶⁹⁷ Hüsn-i zan (başkaları ile ilgili güzel düşünceler beslemek) imândandır.

⁶⁹⁸ Kişinin dünyâlıklarından dolayı sevinmesi gururdur.

⁶⁹⁹ Ahlâkın kötü olması ihlâsın vahşetidir.

⁷⁰⁰ Kişinin sîreti (ahlâk) iç dünyasından haber verir.

taşrasında, ef'ālinde, aqvālinde anı gösterür. Meşelā bir zarfda 'asel olsa taşrasında dağı 'asel gösterür, eger sirke olsa sirke görünür.

[111-] ⁷⁰¹ سلامت الإنسان في حفظ السان

Ya' nī demekdür ki insān selāmet bulup rāḥat olması, dilini hıfz edüp şaklamak üzere olur. Zīrā kişiye ekşeriyā elem ü zaḥmet dili ucından gelür. Ve şekk yokdur ki kişi dünyāda ve āḥiretde cemī'-i āfetden emīn olmak dilini şaklamakdandır.

Beyt: Dilünjī şakla ey ehl-i sa' ādet

Kişi kim şamt ola bulur selāmet

Dilündendir kişiye ekşer āfet

Anuḡ-çün sözde çok olur nedāmet

Sözi söylemedin devşür özünjī

Öküş fikr eyle andan de sözünjī

[112-] ⁷⁰² سكوت الانسان راحت اللسان

İnsānuḡ sükūti, ya' nī söylememesi dilinüḡ rāḥatıdır. Zīrā kaçan söylese dil hareketde olup 'amel üzere olur; ammā dil söylemese epsem olup rāḥat olur.

Beyt:

Sükūt etse kişi rāḥat olur dil

Degül dil belki cān rāḥat olur bil

Ki zīrā söylemekde çokdur āfāt

Olur bühtān nemīme dağı ğıybet

Sözi söyleme illā söylegil az

Ki vācib olmasa söz vāzgel vāz

Kişi sözden girür ekşer günāha

Ki cān Yūşuf'ın atar ka' r-ı cāha

⁷⁰¹ İnsanın selāmet bulması, rahata ermesi susmakla olur.

⁷⁰² İnsanın susması dilinin rahata ulaşmasıdır.

Dilüni hıfz edüp terk et günāhı

Behişt èyle bu cāna ka‘r-ı çāhı

[vr. 41a] [113-] ⁷⁰³ سادات الامة الفقهاء

Ya‘nī ümmetün uluları ‘ālimlerdür. Zīrā umūr-ı dīn ‘ulemā ile bilinür. Pes, ‘ulemā ümmetün uluları olmuş olur. Ve şekk yokdur ki kişinün üstādı ulusıdur. Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷⁰⁴ الفقهاء سعادة ومجالستهم زيادة Ya‘nī ‘ulemā ululardur, anların meclisinde bile oturanlarda ululuk ve ziyādelik vardur, demişlerdür. Bunun ma‘nāşı demekdür ki: “Ulemā meclisin[e] mülāzemet ve müdāvemet edün. Tā kim size şerī‘atde ve haqīkatde dağı dīnde ve imānda ve ihlāşda ziyādelik gelüp a‘mālīkdan halāş olup ehl-i başıret olasuz ve hem anların irşādıyla hidāyet ve Haqq’a erişesüz.”

[114-] ⁷⁰⁵ سكرة الاحياء سوء الخلق

Ya‘nī dirliğün şiddeti ve kıtlığı hulkı yaramaz olmağdur. Ya‘nī demekdür kişinün dirliği hālinde hulkı yaramaz olmağ ‘azīm şiddet ve elemdir. Zīrā kişinün hulkı yaramaz olıcağ dā‘im elem çeküp bī-huzūrluğda[η] hālī olmaz. Belki kendüye muşāhib olanları bile bī-huzūr eder. Anuñ-çün Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷⁰⁶ ان احسن الخلق الحسن Ya‘nī demekdür ki gāyet gökçekden gökçek budur ki kişide gökçek hulk ola. Zīrā gökçek hulk issi hem dünyāda ve hem āhiretde huzūrdadur. Belkim muşāhibleri anuñla muşāhabeti berekātında anlar dağı huzūrda olur.

[115-] ⁷⁰⁷ سلاح الضعفاء الشكايت

Zā‘īflerün silāhı şikāyet etmekligidür. Ya‘nī demekdür ki za‘īf [vr. 41b] olanlar şikāyetden gayri nesneye kādır degüllerdür. Zīrā kudreti olan muqābele eder, şikāyet èylemez. Pes, ma‘lūm oldı ki kişi şikāyet èylemek tamām-ı ‘aczen olurmuş. Ammā murād demek ola kim bir kimesne şikāyete gelse ve meded umsa evlā budur ki güci yetdükçe aña mu‘āvenet olsa hayrludur.

[116-] ⁷⁰⁸ سموالمرء[فى] التواضع

Erün irtifā‘ı, yüceligi tevāzu‘ı ve meskenetidür. Ya‘nī demek olur ki kişinün tevāzu‘ etmesi rıfkına ve fazlına sebebdür ve delīldür. Fazlına sebep olduğı budur ki

⁷⁰³ Ümmetin büyükleri ilim sahipleri olan âlimlerdir.

⁷⁰⁴ Âlimler önderlerdir onlarla birlikte olmak gelişmeye vesiledir. (Darekutni, *Sünen*, 3131).

⁷⁰⁵ Varlığın fazlası ve azı ahlâkın bozulmasına yol açar.

⁷⁰⁶ Şüphesiz kişide en güzel şey güzel ahlâktır. (*Buhari, El-Edebü'l-Müfred*, 270).

⁷⁰⁷ Zayıfların silahı şikāyet etmektir.

⁷⁰⁸ Kişinin yükselmesi alçakgönüllülüğü ve fakirliği sayesinde olur.

bir kimesne rızā-yı Hâk taleb edüp halku'llāha dā'im tevāzu' da olsa huzūr-ı Hâk'da teḳarrüb hāşıl edüp halk daḥı ' izzete yetişür, dünyāda ve āḫiretde rif' at bulur. Ammā tevāzu' kişinüñ fazlına delīl olduğı budur ki Ebū Ḥanife Raḥmet'ullāhi Te'ālā buyurmuşdur, bi'l beyti'l ' Arabî:

اذ اذاد فضل المرء ذاد تواضعا
وان قل فضل المرء ذاد ترفقا

كذا الغصن فى حمل الثمرتنا وله
وان قل فى حمل الثمار زاد ترفعا⁷⁰⁹

Demekdür ki kaçan erün fazlı ziyāde olsa, ol vaḳt tevāzu' ve meskenet ziyāde olur ve halka meskenet göstermesi artuḳ olur. Eđer kişinüñ fazlı az olsa fazlda noḳşānına göre tereffu' ı ziyāde olur. Anuñ mişli şol budak gibidir kim kaçan yemişi çok olsa gelüp tenezzül eder. Yemişinden tenāvül etmek āsān olur. Ammā ne kadar yemişi az olsa, ol kadar tereffu' ı ve ḳalkması ziyāde olur. [vr. 42a] Anuñ-çün dērler kemāli olmayana tekebbürlük lāzımdur. Zīrā kemāl-i cehlinden ululuḳ kişiye kendü vaż' indan şanup tekebbür ve tereffu' gösterür. Ammā ehl-i fazl olan bilür ki ululuḳ kişiye zātında fazlından ve kemālindendür. Pes, Hâḳḳ'a taḳarrüb ḳaşd edüp tevāzu' da olur.

Eş-şālīşü ' aşera harfū' ş-şin:

[117-] شين العلم الصلف⁷¹⁰

Ya'nî demekdür ki 'ilmde ḳabāḫat ve 'ayb oldur ki kişi miḳdārından artuḳ vaż' gösterüp lāf ura. Zīrā 'ilmden murād kişi kendü nefsiñi bilmekdür ki Hâḳḳ'ın miftāḫıdur. Nitekim Resül Ḥazreti 'aleyhi's-selām buyurur:

⁷¹¹ من عرف نفسه فقد عرف ربه Ya'nî demekdür ki bir kimesne ki nefsiñi bildi, taḫḳīḳ ol kimesne Rabbisini bildi, demekdür. Zīrā kişi nefsiñi bilse, 'acziñi bilürdi. Ve hem 'acziñi bilen kişi cemī'-i ḳudret ve ḳuvvet Hâḳ'dan olduḡın bilüp kendüde ḳudret ve ḳuvvet görmez. Anuñ gibi kişi dā'im 'acziñe nāzır, noḳşānına mu'terif olur. Her nefesde Hâḳḳ'a meşḡul olup ḡaflete yol vërmez. Ve 'ubūdiyyete müdāvet gösterür. Pes, eđer kişi 'ilmüm var dēyü dā'iresinden ziyāde da'vā edüp tekebbürlük

⁷⁰⁹ Kişinin fazileti çok olsa tevazusu ve fakirliği çok olur. Ve halka miskinlik göstermesi çok olur. Eğer kişinin fazileti az olsa faziletindeki eksikliğine göre yükselme fazla olur.

⁷¹⁰ İlimde ayıp söylenmesi gerekenden fazla nasihat etmektir.

⁷¹¹ Kendini bilen Rabbini bilir. (Kelām-ı kibâr).

gösterecek olursa tahkîk bilsün kim ancak ‘ilmün merkebidür ve tamām-ı kabāhat ve nokşān içindedür.

[118-] ⁷¹² شرالامور اقربها الى الشر

Ya‘nî işlerün şerlûsi ve yaramazı oldur ki şer’ olan işlere yakın ola. Bundan murād demek ola kim bir iş kim şerlû ola, ol iş [vr. 42b] şerlû ve zararlıdur, andan ictināb èyle. Zîrā kim eger kişi şerre qarîb olan işe mübāşir olıcağ olursa, āhir şerre yetişür.

[119-] ⁷¹³ شمر في طلب الجنة

Ya‘nî demekdür ki cennet talebinde eteklerün yukarı çeküp belüne şok. Zîrā bir kişi eger bir mühim işe şürü‘ édüp bir yere gitmek kaçdın étse, eteklerin beline soğar, yolda tezcek yürümek için. Pes, murād olan şöyle demek ola kim cennet talebinde gāyet sa‘y ve ihtimām èyle ki ol maḳām-ı ‘alā ve derece-i kübrāya süstlük ile varılmaz, demekdür.

[120-] ⁷¹⁴ شخ الغنى عقوبة

Ganînün baḥîl ve ḥarîş olması ‘uḳûbetdür. Ya‘nî demekdür ki mālḍār kişi baḥîl ve ḥarîş olsa, ğināsı kendüye ‘uḳûbet getirür. Zîrā ğinādan murād olan budur ki kişi mālinden temettu‘ éde, ya‘nî fā’idelenen. Ve hem fuḳarāya in‘ām ve iḥsān sebebiyle āḥiretde derecāt-ı ‘ālīye erişe. Ammā kişi baḥîl ve ḥarîş olıcağ, dünyāda mālîñ cem‘ine ve hıfzına meşğûl olup, ne menfa‘at gördi ki āḥiretde ḥelālînün ḥisābı, ḥarāmınun ‘azābın görür. Pes, bir ğinā ki kişi onunla temettu‘ èyleye, zāhirde ve bātında anun sebebiyle fā’idelenmeye, şekk yokdur ki ol ğinā ‘uḳûbetdür. Anun-çün Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷¹⁵ يا‘nî demek olur ki “Hırşla baḥîl olmağdan şaḳının [vr. 43a] ve ḳorḳun. Zîrā bedürüstî sizden öñdin gelenler[i] hırş ile baḥîllik ḥelāk èyledi. Pes, demekdür ki mümkün olduḳca kişi buḥldan ve hırşdan şaḳına.

[121-] ⁷¹⁶ شمتة المعرفة خير من كثير العمل

Ma‘rifetden ḳoḥu duymaḳlık yegrekdür çok ‘amel işlemekden. Ya‘nî demekdür ki, bir kişi ‘ālim olup ‘ilm öğrenmek, çok ‘amel etmekden ḥayrludur. Zîrā ‘ilm ‘amelden muḳaddemdir ve hem eşref-i ‘ibādetdür.” Nitekim Resûl Ḥazreti

⁷¹² İşlerin hayırsız ve şerlisi, şer olan ve hayırsız olan işlere yakın olmaktır.

⁷¹³ Cenneti talep ediyorsan eteklerini topla.

⁷¹⁴ Zenginim cimri ve hırslı olması kendisine cezâdır.

⁷¹⁵ Cimrilikten sakının, çünkü cimrilik sizden öncekileri ḥelāk etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramı ḥelāl görmeye yönlendirmiştir. (Müslim, Birr 56).

⁷¹⁶ Kişinin marifet bilgisi çok amel etmesinden önemlidir.

‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷¹⁷ ما عبد الله بشيء افضل من فقه في دين Ya‘nî demekdür ki Allāh Te‘ālā’ya hiçbir nesne ile ‘ibādet olunmaya ki ol nesne dīn ‘ilmini öğrenmekden efḍal ola. Pes, cemī‘-i ‘ibādetden dīn ‘ilmini öğrenmek efḍaldır. Anuñ-çün demişler: Kişi nāfile namāz kılmakdan mesāil-i şer‘iyye müṭāla‘a èylemek yegrekdür. Ve ḥadīş-i āḥarda Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁷¹⁸ ان قليل العمل مع العلم كثير فان كثير العمل مع الجهل قليل Ya‘nî demekdür ki azacuk ‘amel kim ‘ilme muḳārin ola, Allāh Te‘ālā ḥużūrunda ol ‘amelün ḳadri çokdur. Ve çok ‘amel kim cehle muḳārin ola, Allāh Te‘ālā ḳatında ol ‘amelün ḳadri azdur. Pes, bundan murād, Allāh Te‘ālā ḳatında ‘ilmün ‘ulüvv-i şān ve sümüvv-i derecātın bildirmekdür. Ve yāḥūd ‘ilmden murād ma‘rifet’ullāh ḥāşıl èylemek yegrekdür bî-ma‘rifet olup çok ‘amel etmekden. Zīrā ma‘rifet’ullāh ‘ibādet ve ‘amelün neticesidür. Şekk [vr. 43b] yokdur ki netice muḳaddemden ḥayrludur.

[122-] ⁷¹⁹ شيبك ناعيك

Senün şaḳaluñ ağarmak senün ‘azāndur. Ya‘nî demekdür ki kişinün şaḳalı ağarmak pīrlüğe yetişmekdür. Ve pīrlüğe hemān mevt ḥaberin getürmek ve ḡazā etmekdür. Zīrā yigit olan pīr olam deyü recā eder. Ammā kişi pīr olsa mevtden ḡayri ihtimāle maḥal ḳalmaz. Pes, demek olur ki pīr olana vācib olan budur ki telef olmuş ‘ömre te‘essüf çeküp a‘māl-i āḥirete ziyāde meşḡul olup mevte muntazır ola.

[123-] ⁷²⁰ شغاء الجنان قراءة القرآن

Ḳalbün şifası *Ḳur’ān* okumaḳdur. Ya‘nî demekdür ki kişi *Ḳur’ān* okuyup muḳteżasıyla ‘amel èylemek ḳalb seḳāmetinden ḳurtulup şifā bulur. Zīrā *Ḳur’ān*’dan murād, ‘amelin ḥāşıl édüp mūcibiyle ‘amel etmekdür. Nitekim Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷²¹ اقراء القرآن ما نهاك فاذا لم تنهك فلست تقرأه Ḥāşıl-ı ma‘nā demekdür kim, “*Ḳur’ān* okuñ, sizi muḥarremātdan men‘ etsün. Eger sizi muḥarremātdan men‘ etmeyüp ḳalbiñüze ḥarām olandan ictināb ḥāşıl olmayıcaḳ olursa, siz *Ḳur’ān* okumışlardan olmazsuz.” Bu ḥadīş-i şerīf ḥükmüyle ma‘lūm oldu kim *Ḳur’ān*’dan murād, okuyup muḳteżasıyla ‘amel etmek imiş. Pes, bir kimesne *Ḳur’ān* okumaḡa meşḡul olup muḳteżasıyla ‘amel èylese, *Ḳur’ān*’uñ ve ‘amelinün

⁷¹⁷ Allāh’a ibadette din ilmini öğrenmekten daha faziletlisi yoktur. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 802).

⁷¹⁸ İlimle az amel faydalı olur, ilimsiz çok amelin kıymeti olmaz. (Kudâi, *Müsnedü’s-Şihab*, 1015).

⁷¹⁹ Sakalının ağarması yaşlandığını haber verir.

⁷²⁰ Kalbin şifası *Ḳur’ān* okumaktır.

⁷²¹ Okuduğunuz Kur’an sizi haramlardan korumuyorsa Kur’an okumuşlardan olmazsınız. (*Kenzu’l-Ummal*, 2776).

nûrıyla kalbi toptolu olup [vr. 44a] havâtır-ı nefsâniyye hevâcis-i şeytâniyye sürülüp şafâ-i bâtın ve şihhat-i kalb hâşıl olur.

[124-] ⁷²² شحيح غنى افقر سخي فقير

Ya‘nî demekdür ki bir ğanî ki baĥîl ve ĥasîs ve ĥarîş ola, faķîr-raķdur şol faķîrden ki saĥî ola. Faķîr-i saĥî dâ‘imâ ğinâ-i kalble ve kana‘at üzre olup olancadan îşârda olur. Seĥâsı berekâtıyla Ĥaķķ’a teķarrüb édüp derecât-ı ‘alâ ve merâtib-i bālâya yetişür. Ammâ ğanî kim baĥîl ü ĥasîs hırşla dünyâ cem‘ine ve hıfzına meşġûl olup dâ‘imâ kalbi elemde olur. Ve âĥiretde daĥı elemden ĥâlî olmaz. Zîrâ cem‘ êdtüĝi mālûn ĥelâlinüĝ ĥisâbın ve ĥarâmınun ‘azâbın görür. Eyle olsa şekk yokdur ki bir faķîr kim şafâ-i bâtın ve ğinâ-i kalb hâşıl édüp bârgâh-ı ‘İzzete vuşlat hâşıl éde, anuĝ gibi faķîr dünyâda ve âĥiretde ğanîr-raķdur şol ğanîden kim baĥîl ve ĥarîş ola.

[125-] ⁷²³ شرط الفقه ترك الكلفته

Ya‘nî ülfetüĝ ve muvânesetüĝ şartı, meşakķat olanı giderüp terk eylemekdür. Bundan murâd demek ola ki bir kimesne bir kimesne ile üns bağlamak şol vaķt olur ki ol nesne aña meşakķat olup yüksünmeye. Zîrâ yüksünmek ‘adem-i ünsiyet ve vücûd-ı teneffürdür. Ve yâĥûd demek ola kim bir kişıyle üns dutup ülfet bağlamak oldur ki aña meşakķat vërür nesneyi terk édüp kendü güc getüre, ünsiyet kılduĝı kimseye güc getürmeye. Zîrâ kemâl-i ülfet [vr. 44b] ve nihâyet ünsiyet odur ki kişı üns olduĝı kişinüĝ incindüĝi yerde olmaya.

[126-] ⁷²⁴ شرُّ النَّاسِ مَنْ يَنْفِيهِ النَّاسُ

Âdem oĝlanlarınun şerlûsü şol kimesnedür ki Âdem oĝlanların nefy éde. Ya‘nî ĥalkı zemmi édüp yaramazlıkla aña. Zîrâ [yaman] olanlar kendü yaramazlıklarından ‘ayb-bîn olup her kime nazâr eylese anuĝ ‘aybını gözedür; eyü olanlar ĥalkuĝ eylûgine nâzır olduĝı gibi. Anuĝ-ĥün Resûl Ĥazreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁷²⁵ المؤمن مرأت المؤمن Ya‘nî mü‘min mü‘minüĝ âyînesidür, demekdür. Pes, bir kişı kim bir mü‘min ĥardaşına bir nesne işbât édüp beyân éder, yine kendü vaşfını beyân éder. Zîrâ âyîneye nazâr édenüĝ şeklini ve vaşfını gösterür.

⁷²² Zengin cimri aceleci ve hırslı olur fakir bir kimse kadar.

⁷²³ Ülfetin şartı külfeti terk etmektir.

⁷²⁴ İnsanların en şerlisi insanları nefy (olumsuzlayan) edendir.

⁷²⁵ Mümin müminin aynasıdır. (Ebu Davud, Edeb, 49).

Er-rābi‘u aşera harfu’l-şād:

[127-] ⁷²⁶ صدق المرء نجاته

Erünj şıdkı necâtıdur. Ya‘nî demekdür ki kişi kavlinde fi‘linde şâdık olup gerçeklik üzre olmak cemî‘-i âfet-i dünyevî ve uhrevîden emîn olup kurtulmağdır.

Beyt:

Şıdkı oldur kim tuta buyrığın
Komaya kalbinde Hakk’dan ayruğın

Doğru olmayan söz söylemeye
Râh-ı Hakk’da egrilik eylemeye

Bir kadem başmaya bî-şer‘e yere ol
Çünkü şerî‘ atdur Hakk’a varan doğru yol

Muştafâ şer‘ine kim vere şebât
Dünyâda ‘ukbâda ol bula necât

[128-] ⁷²⁷ صحت البدن في الصوم

Bedenün şıhhati oruc tutmağdır. Zîrâ bi-hasbi’l-hikme demişlerdür, ekseriyâ kişiye maraz idhâl-i ta‘âmdan, ya‘nî karın tok iken ta‘âm yemekden hâşıl olur. Ve yâhûd issi, [vr. 45a] şovuk te’sîrinden olur. Ve gerü etıbbâ demişlerdür: “İssinün ve şovuğun ziyâde te’sîri olmaz illâ kişi tok iken ta‘âm yemekden olur.” Eyle olsa kişi şâim olıcak ta‘âm hazm olur. Tekrâr vaqt-i iftârda ta‘âm yese, idhâl olmaz ve hem aç olmağla issinün ve şovuğun te’sîri olmayup ol kadar zarar vermez. Pes, beden şıhhat üzre olur.

[129-] ⁷²⁸ صبرك يورثك الظفر

Ya‘nî senün şabruñ her işde ol işe zafer bulmağa mürîşdür. Zîrâ eger kişi bir işde şabr edüp ivmese, fırsatla ol işe zafer bulur.

Beyt:

Şabr ile her işe bulunur zafer
İşde ta‘cîl olsa çokdur hıtar

⁷²⁶ Kişinin doğruluğu kurtuluşudur.

⁷²⁷ Bedenin sağlığı oruç tutmaktır.

⁷²⁸ Senin sabrın zafer kazandırır.

İşde evmek kişi[y]i hüsran eder
Lîk şabretmek işi âsan eder

Belki hem evmekdür şeytân işi
Şabr êde ve evmeye âkıl kişi

Çünkü ta‘cîl işde şeytândan durur
Şabretmek bellüdür Raḥmân’dan durur

Şabr êde gör şâbire Haḫ’dur mu‘în
Bil ki “⁷²⁹Va’llāhū yuḥibbu’s-sābirin”

[130-] ⁷³⁰صلوة الليل بهاء النهار

Gecenün namāzı gündüzün hüsridür, ya‘nî gökçegidür, demekdür. Demek olur ki bir kimesne dün namāzın kılar olsa, namāzun nūrāniyyeti yüzünde zāhir olup gündüzde yüzi gökçek ve mübārek olur. Nitekim Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷³¹من كثر صلاة بالليل حسن وجهه بالنهار Ya‘nî bir kimesne gice ile namāzı çok kılar [vr. 45b] olsa, gündüzde yüzi gökçek ve mübārek olur, demekdür. Ve hem demişler ki dün namāzını kılan kişiler mehîb olur. Ve yāḥūd gündüzden murād rûz-ı âḥiret ola. Bir kimesne dünyâda çok namāz kılcı olsa, kıyāmet gününde yüzi nûrlu olur. Ve yāḥūd demek ola ki bir kimesne dün namāzın kılsa, gündüz her işe şürû‘ eyleye, aḥsen-i vechle müyesser olur.

Ve hem demişler kişi kim geceyi ihyâ eyleye, gündüzün daḥı şükrin yerine getürmüş olur.

Nazm:

Kim mülâzım olsa cū‘a, etmese zâid kelām
Gecede kılsa teheccüd, şubḥa dek edüp kıyām

Nā-tamām işini cihānuḡ ol kişi eder tamām
‘Uzlet eylese bu ḥalkdan zikre hem vèrüp devam

⁷²⁹ Allah, sabredenleri sever. (*Kur’ân*, Âli İmrân, 3/146).

⁷³⁰ Gecenin aydınlığı gündüzün güzelliğidir.

⁷³¹ Gece namaz kılanların yüzü güzel olur. (*İbn Mâce, Sünen*, 1323).

[131-] ⁷³² صلاح البدن فى السكوت

Ya‘nî demekdür bedenüñ şalâhı söylememekde ve epsem olmağdadur. Zîrâ demişler cemî‘-i âfât kişiye bî-hüde söz söylemekdendür.

Nazm:

Ki dilden hâşıl olur on seḳāmet
Biri bühtān, biri kizb, biri gıybet

Biri zemm èylemekdür gaybetinde
Biri medḥ èylemek dürür ḳatında

Birisi fuḥş ve biri hem nemîme
Bulardur şaḥşa evşāf-ı zemîme

Biri daḥı laṭîfe èylemekdür
Ki ḥalka gülmek içün söylemekdür

Anuñ terkidür İslām’uñ tamāmı

⁷³³[.....]

Ki mālāya‘nî ana ad vèrildi
Anı terk èdene gökçek denildi

Birisi daḥı taḳrî‘ èylemekdür
Kişide ‘ayb olsa yüzlemekdür

Bu onı terk èden bula selāmet
Bula dünyāda ‘ukbāda [vr. 46a] sa‘ādet.

⁷³² Bedenin rahatlığı sükût etmekledir.

⁷³³ Bu mısra her iki nüshada da boş bırakılmıştır.

[132-] ⁷³⁴ صلاح الإنسان في حفظ السان

Ya‘nī demekdür ki insānuñ şalāhı dilini şaklamakdadur. Zīrā kişi dilini hıfz edüp şaklamasa dā’im perīşān olup müdām ğamdan hālī olmaz, insān dağı bolmaz.

Nazm:

Dēdi çün āhır zamān peygamberi
Yüzü üstine cehenneme eri

Atmayalar bir günāh içün velī
Şol günāh içün ki söylər di dili

Çün kişi[y]i söz kılr hōr u zelīl
Söylemeye söz kişi illā kalīl

Söylemeye her kim ol zā’id kelām
Olısar me’vā aña dārü’s-selām

[133-] ⁷³⁵ صاحب الخيار تأمن من الاشرار

Demekdür ki muhtār, ya‘nī ‘ākıl ve şāhib-i devlet kişilerle muşāḥabet ēyle tā kim şerīrlərüñ ve yaramazlaruñ şerrinden emīn olasın. Zīrā ‘ākıl ve şāhib-i devlet olanlardan her kişi utanup veya vehm edüp anlaruñ muşāḥabeti ile olan, anlaruñ ḥimāyetinde olup kimesne dağı ta‘arruz edemez. Pes, kişi anlaruñ muşāḥabeti sebebiyle eşirrānuñ zararından emīn olur. Hikmet: Meger kim Karaçulağa şormışlar ki dā’imā arslanuñ muşāḥabetindesin.. Hīç anuñ muşāḥabetinde saña emn gelür mi? Karaçulağ eyitmiş: Yarım sâ‘at emīn degülüm, demiş. Ve demişler ki çünki bu deñlü vehmüñ var, muşāḥabetin niçün terk ēylemezsün? Karaçulağ eyitmiş: İki nesne içün: Biri budur ki ol şikār ēder, ta‘āmuñ bağıyyesin ğayriden teşvīşsüz nüş ēderüm. İkinci budur ki anuñ muşāḥabetinde ve ḥimāyetünde [vr. 46b] olmağla sâ’ir ‘adūnuñ şerrinden ve vehminden emīn oluram. Demişler kişiye gerekdür kim ekābirüñ muşāḥabetine şol kadar meşğul olmaya ki hırs ve tama‘ münfehim oluna, anlara ibrām gözüke ve hem tamām dağı münkaṭı‘ olmaya ki kibre ve bürüdete ḥaml olunmaya, belki ahyānen varup celse-i ḥafife ēyleye.

⁷³⁴ İnsanın kurtuluşu dilini saklamasıyladır.

⁷³⁵ Büyüklerle sohbet et ki şerlilerin şerrinden emīn olasın.

[134-] ⁷³⁶ صمت الجاهل ستره

Cāhilün şamt édüp söylememesi örtüsüdür. Zîrā söyleyicek ‘ayb ve hüneri zāhir olur. Ammā söylemiyecek hāmuşluk ile mestür olur, cehli zāhir olmaz. Nitekim demişlerdür:

Beyt:

تا مرد سخن نکفت باشد

عيب و هنرش نهفته باشد ⁷³⁷

Ya‘nî demekdür ki tā er söz söylemeyince, ‘ayb ve hüneri gizli olup ma‘lûm olmaz. Ammā kaçan söylese, āşkār olur. Ve hem demişler, söz söylemek gerekmez illā birkaç mevzi‘de gerekdür. Birisi ‘ilm öğretmek için söyleye, ikinci ‘ilm öğrenmekde şeyhden su‘al etmek için söyleye, üçünci talebelere ‘ilm-i dîn beyān édüp emr-i ma‘rûf, nehy-i münker için söyleye. Dördüncü umûr-ı dünyevîde zarûret düşerse söyleye. Bunlardan gayrı kelimât zâ‘id ve mālāya‘nidür, demişler.

[135-] ⁷³⁸ صل الأرحام بكثر حشمتك

Şıla-i rahm èyle, senün, haşemün, hizmetkârün çok ola. Ya‘nî demek ola ki şıla-i rahm èyle tā kim ta‘allukātün saña muhabbet édüp seni ‘azîz görüp , saña ta‘zîmde ve hizmetde ola. Zîrā kişi şıla-i rahm edicek kavminün müsâfirî olur. [vr. 47a] Müsâfirine hizmet lâzımdur. Ve yâhûd demek ola ki şıla-i rahm çok eden kişilerün Allāh Te‘ālā dünyâlarına bereket vèrüp hadem ü haşem çok olur. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷³⁹ من شىء اطيع الله فيه اعجل ثوابا من صلته الرحم Ya‘nî hiç nesne olmaya kim ol nesnede Allāh Te‘ālā’ya itā‘at oluna dağı şıla-i rahm etmekde anuñ şevābı ta‘cîl olup tîzrek yetişe.

Pes, bundan murād cemî‘-i tā‘atdan murād kişiye şıla-i rahm èylemeklüğün şevābı tîzrek yetişür, demekdür. Ve hem demişler şıla-i rahmün şevābı tîz demekden murād âhiretde va‘d olunan şevābdan gayrı Allāh Te‘ālā dünyâda dağı vüs‘at vèrüp ni‘met rûzî kılur ve gani‘eder, demekdür.

[136-] ⁷⁴⁰ صلاح الدين فى الورع وفساد فى الطمع

Dînün şalāhı vera‘dadur. Ya‘nî haramdan ve şübheli olan nesneden perhîz édüp şakınmağdur. Ve dağı dînün feşādı tama‘etmekdedür. Ya‘nî haram ve şübheli

⁷³⁶ Cāhilin susması örtüsüdür.

⁷³⁷ Kişi konuşmadığı müddetçe aybı da hüneri de gizli kalır.

⁷³⁸ Akıranı ziyaret et hizmetkârın çok olur.

⁷³⁹ Mükâfâtı en hızlı verilen hayır, iyilik ve şıla-i rahimdir. Cezası en hızlı verilen kötülük de zulüm ve şıla-i rahimi terk etmektir. (Ebû Dâvud, Edeb).

⁷⁴⁰ Dînin kurtuluşu verâdadır.

olan nesneden şakınmamağdadur. Ve hem Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁷⁴¹ الحلال بين والحرام بين وبينهما شبهات Hadîsün ma‘nâsı demekdür ki: “Helâl bellü olmışdur ve harâm bellü olmışdur. Ammâ helâl ile harâm arasında şübhelüler vardır. Her kimesne ki şübhelü olan nesnelerden şakındı taḥkîk dînün ‘ırzını şakladı. Ve her kim şakınmadı taḥkîk harâma mübâşir olup dînün ‘ırzına ḥalel vèrdi [vr. 47b] ve ḥör oldu.

El-ḥāmis-i ‘aşara ḥarfı’l-żad:

[137-] ⁷⁴² ضل سعي من رجاء غير الله تعالى

Ya‘nî demekdür ki azdı şol kimesne kim sa‘yinde Allāh Te‘ālā’nun ḡayrinden ümîz dutdı. Zîrâ cemî‘ nesne Allāh Te‘ālā’nun yed-i kudretinde ve ḥükmündedir. Eger bir nesne Allāh Te‘ālā ‘atā edüp vèrse cemî‘-i ḥalk men‘ine cidd ile sa‘y eylese zarar vermez. Ve hem bir nesne Allāh Te‘ālā’nun irâdetinde olmasa cemî‘ ‘âlem ḥuşûlüne sa‘y eylese fâ‘idesi olmaz. Anuñ-çün “*Ed‘iye-i Me’sûre*⁷⁴³” de zîkr olmışdur. ⁷⁴⁴ لا مانع لما أعطيت و لا معطي لما منعت Pes, bundan murâd demek olur ki kişiye gerekdür ki cemî‘-i ümîzini Ḥaḳḳ’a dutup her ne olursa Ḥaḳ’dan bile. Ḥalkuñ cümlesinden ümîzini kese.

Haberdür, meğer Mūsā ‘aleyhi’s-selâm bir gün münâcâtta eyitdi: Yâ Rabbî! Bana gâh olur ki cüz’î ḥâcetler düşer. Anuñ gibi cüz’iyyâtı senden mi istesin veyâ maḥlûḳdan daḥı istemek olur mı? dedî. Ḥaḳ Te‘ālā eyitdi: “Yâ Mūsâ, benden ḡayri nesne isteme, her ne olursa benden iste. Eđer ḥamîre koyacak tuz daḥı olursa ve koyunlarına ‘alef daḥı olursa. Andan sonra Mūsā ‘aleyhi’s-selâm ḳalîl ve keşîr ne ister olsa Ḥaḳ’dan dilerdi. Gayriden ümîzini kesdi. Allāh Te‘ālā’ya i‘timâdı ḳavî oldu.

[138-] ⁷⁴⁵ ضمن الله رزق كل احد

Allāh Te‘ālā ḳāmin oldu. Ya‘nî boyûn oldu her kişinün rızḳına demekdür. Nitekim *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de gelir: [vr. 48a] ⁷⁴⁶ وما من دابة في الارض الا على الله رزقها Ya‘nî

⁷⁴¹ Şüphesiz helâl bellidir. Haram da bellidir. Fakat bu ikisi arasında (helâl veya haram olduğu açıkça belli olmayan) birtakım şüpheli şeyler vardır ki, pek çok kimse onları bilemez. Şüpheli şeylerden kaçınan bir kimse, dînini ve haysiyetini korumuş olur. Şüpheli şeylerden sakınmayan bir kimse ise, zamanla harama düşer. (*Buhârî, İmân*, 39).

⁷⁴² Kim çalışmasının karşılığını Allāh’tan başkasından bekler?.

⁷⁴³ Hz. Muhammet ile, sahabelerden naklolunan te’sirli ve makbul dualar.

⁷⁴⁴ Allahım verdiğine engel olacak; engel olduğunu da verecek kimse yoktur. (*Buhari, Deavât*, 18).

⁷⁴⁵ Allāh Te‘ālā her kişinin rızḳına kefil oldu.

⁷⁴⁶ Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızḳı Allah’a ait olmasın. (*Kur’ân, Hûd* 11/6).

yeryüzünde hîç deburenici yokdur illâ rızķı Allāh Te‘ālā üzerinedir, demekdür. Pes, cem‘ isinün kefilidür. Zîrā maḥlūkātı daḥı rızķlarını yaradıcı Allāh Te‘ālā’dır.

Ḥaberde gelüpdür kim “Ol vaķt kim nutfe anā raḥmine düşe Allāh Te‘ālā iki melek gönderür. Erkek mi veya kıız mı olur Allāh Te‘ālā’nun emriyle yazılır. Ve hem rızķını ve ‘ömrini ta‘yîn ederler. Ve rızķın ne yüzden olıcaķdur, anı yazarlar. Pes, kişıye her ne yüzden olursa rızķ gelür, yetişıür. Gerekdür ki ‘ākıl olana i‘timād-ı küllisini Ḥaķķ’a édüp rızķ-ı teşvîşin çekmeye.

[139-] ⁷⁴⁷ ضرب الحبيب اوحيع

Döstun urması ķatı ağırdur. Ya‘nî demekdür ki bir elem kim kişıye döstdan gelür, yâddan gelen elemden aña artuķ rencide olur. Ve naķldür ki ol vaķt ki Ḥallāc-ı Manşür’ı ber-dār eylediler, ḥaķ anı ķatletmek için kimi taş, kimi ağacile ururlardı, āh demezdi, hemen “Ḥaķ Ḥaķ” dëyüp “Ene’l-Ḥaķ” dërdi. Ve Ḥazret-i Şiblî ol meydanda ḥazır idi. Elinde bir gül dutardı. Emr-i şerî‘ yerine gelsün için elindeki gül ile urdı. Manşür “Āh!” eyledi. Ve inledi. Şiblî eyitdi: Yā Manşür bu eller taşla ağaçla ururlar, āh [vr. 48b] etmezsin. Ben gül ile urduğumda niçün ağlarsun? dëdi. Manşür eyitdi: “Yā Şiblî! Bu ḥaķ bî-gānedür, benüm ḥālüm bilmezler. Bunların cevri ma‘zûrdur. Çünkü sen ḥālimden āşināsun, senün ḍarbınun elemi mecmû‘unun ḍarbından artuķdur. Zîrā ḥaķun ḍarbı bedenüme yetişıür, senün ḍarbuḥ cigerüme yetişıür, dëdi.

[140-] ⁷⁴⁸ ضياء القلب من اكل الحلال

Gönlün aydın olması ḥelāl yemekdendür. Ya‘nî demekdür ki göñül inşirāḥ bulup şevķle ‘ibādeti meyl édüp lezzet almak ve göñül rüşen ve nūrānî olmak olmaz illā kişinün ta‘āmı ḥelālden olmaķdan olur. Kişinün ḳalbinün ḳasāveti ve ḳararması ḥarām yemekden olduğı gibi. Naķldür ki İbrāhim Edhem eydür: “Bir kerre Beytül Maķdis içinde kendümi ḥaşıra şardum, ḥādimler ḳovmayalar dëyü. Zîrā gece olıcaķ anda yatmağa hîç kimesneyi ḳomazlardı. Çünkü dünün nışfı geçdi, gördüm, mescid ḳapısı açıldı ve bir pîr içeri girdi, ‘abā giyerdi, geçüp iki rek‘at namāz kıldı. Pîrinün ‘aķabince kırķ kişi içeri girdi. Pîr arķasını miḥrāba eyledi. Bu kırķ kişi ḳarşusunda oturdılar, aradan biri eyitdi: Geçeden bunda bir kişi yatur kim bizden degüldür, dëdi. Pîr bu sözi işdüp gülümsedi, dëdi. Eyitdi: Edhem oğlıdur, kırķ gündür ki kılduğı namāzınun ḥalāvetün [vr. 49a] bulmaz, dëdi. Ve hem ol pîr dëdügi gibi kırķ gün idi

⁷⁴⁷ Dostun darbesi ağırdır.

⁷⁴⁸ Gönlün aydın olması ḥelāl yemektedir.

ki ‘ibādetün lezzetün bulmazdım. Çünkü bu sözi işitdüm, qarārum qalmadı. Ol pīrūñ qatına vardum, selām vèrdüm ve eyitdüm ki: “Ol Tañrı haqqı içün olsun ki seni ve beni yarattı, ne sebebdür ki benüm tã‘ atumuñ şāzlığı gidüpdür.” dèdim. Pīr eyitdi: “Fülān kimesneden hurma şatun aldun idi. Bir hurma yere düşdi, benüm deyü aldun, hurmaña qatdun, ol hurma senün degül idi. Ol hurmayı nüş ètdün. Üç yüz fersah yol dilekden gèrü qaldun, tã‘ at zevkını bulamaduğun ol sebebdür.” dèdi. İbrāhīm Hāzreti eydür: “Ol hurma şatan kişinün qatına vardum, helāllik diledüm. Dükkān şāhibi bu sözi işidüp na‘ ra urdı, dükkānını yağmalatdı. Hem-ān-dem kendi dağı dervīşlerden biri oldı.”

[141-] ⁷⁴⁹ ضرب اللسان من طعن السنان

Dilin çarbtı ta‘n süñisindendür. Ya‘nī dèmekdür ki bir kimesneden acı söz işidmek elemi, süñi çarbtı elemünden artuğdur. Zīrā süñi çarbtı bedene toqınur, elemi bedende zāhir olur. Ammā dilden çarb olsa cigere yetişüp elemi gönülde zāhir olur. Ve şekk yoğdur kim qalbde olan elem, ziyādedür bedende olan elemden. Anuñ-çün dèmişlerdür atalar kim: “El yarası çıkar, ammā dil yarası çıkmaz.”

[142-] ⁷⁵⁰ ضل من ركن الى الا شرا

Ya‘nī dèmek olur ki dālālet üzre olup azdı şol [vr. 49b] kimesne kim şerīrlere i‘timād èyleyüp umūrını anlara inandı. Zīrā anlar kim şerīrdür, kendü nefslerine eyülükleri yoğdur; gayrilere nice eylük èder? Pes, murād dèmek olur ki bir zātta şirret ola, anuñ gibi şahşa i‘timād èyleme ve terbiyet èdüp teraqqī vèrme. Tā kim fi‘linde dālālet olmaya. Zīrā zātında şirret ve denā’et olan zāta ne qadar terbiyet èylesen eylük şādır olmaz. İllā şirret ve denā’et zāhir olur. Ve hem dèmişlerdür ki yaramazlara eylük èylemek, eyülere yaramazluğ èylemek gibidür.

[143-] ⁷⁵¹ ضل من باع ادين بالدنيا

Ya‘nī dālālet üzre olup azdı şol kimesne kim dīni dünyāya şatdı. Zīrā dīni kişinün dōstıdır ve hem bāqīdür. Ammā dünyā kişinün düşmenidür dōstı şüretinde ve hem fānīdür. Pes bir kimesne ki dīnini dünyāya şatdı, taḥkīk düşmenine aldanup dōstunı terk etmiş ve şatmış olur. Èyle olsa tamām dālāletde ve gāyet ziyānkārılığda olmağdur.

⁷⁴⁹ Dilin vurması ta‘n (ayıplama) etmektendir.

⁷⁵⁰ Dalalet şerlilere güvenmektendir.

⁷⁵¹ Dalalet, dünya için dinini satmaktır.

[144-] ضيف القلب اشد من ضيق اليد⁷⁵²

Ya‘nî demekdür ki kişinüñ göñli ʔar olmak, eli ʔar olmağdan ʔatıdır. Zîrâ kişinüñ eli ʔar olmak olursa dağı göñlinde vüs‘at olıcağ, huzûr üzre olup refâhiyetde olur. Ammâ kişinüñ göñli ʔar olsa, ‘âlemin mâli anuñ olursa dağı bî-huzûr olup küdüretten hâlî olmaz. Anuñ-çün demişlerdür: “Ġinâ oldur ki kişinüñ göñli ġanî ola. Mâl çok olmak ile ġinâ vërmez.”

Hikâyet: Meger Cüneyd-i Bâğdâdî’ye hâceğî bir kîse akçe [vr. 50a] getürdi ve eyitdi: Helâl vechedendür, ʔabul êdün, dèdi. Cüneyd şordı kim: “Bundan senün ʔatında dağı var mıdur?” dèdi. Ol hâceğî “Ne‘am, vardur.” dèdi. Yine Cüneyd Hâzret[e] şordı: “Dağı ziyâde olduğın ister misin?”, dèdi. Hâceğî dèdi ki: “Belî, isterum.” dèdi. Hâzret-i Cüneyd eyitdi: “Pes, benüm bu ʔadar olduğın dağı dilemezem; çünki sen ziyâde olduğın istersin, benden sen dağı fağırak ve muhtâcrağ imişsin. İmdi sağı hağdur.”, dèdi, ʔabûl êtmedi.”

[145-] ضاق صدر من ضاق بده⁷⁵³

Gögsi ve göñli ʔar oldı şol kimesnenün ki eli ʔar oldı, fağır oldı. Ya‘nî murâd demek oldur ki ekşeriya göñle ʔarlık ki yetişür, el ʔarlığından ve fağırlıqden olur. Zîrâ fağır iki nev‘ üzredür. Birisi fağır-i şâbirdür ve birisi fağır-i şâkîdür. Fağır-i şâbir oldur ki mevcûda ʔanâ‘at êdüp göñül vüs‘atin ele getürmiş ve muhabbet-i dünyâdan göñlini pâk [êdüp], Hağğ’uñ zikrine meşğûl ola. Anuñ gibi göñül şâhibi eli ʔar olup fağır dağı olursa dâ‘imâ göñli vüs‘atdedür. Ammâ fağır-i şâkî ağı derler kim fağır iken ʔalbinde muhabbet-i dünyâ olup efkâr-ı dünyâ ile göñli ʔoğtoludur. Elinde dünyâdan nesne olmaduğı gibi göñlinden vüs‘at gidüp bî-huzûr olur, şikâyete başlar. Pes, şekk yokdur ki anuñ gibi fağırün göñlinün ʔarlığı eli ʔar olmağdan olur.

[146-] [vr. 50b] ضاق الدنيا على المتبا غضبن⁷⁵⁴

Dünyâ ʔar oldı buğz ve ġazab kılıcılar üzre. Ya‘nî demek olur kim buğz ve ġazab vağtinde şol ʔadar ʔarlık gelür ki dünyâ gözine ʔar olur. Pes, ‘âlemin ġıñlı ġıñ olmağla olur imiş. Zîrâ o kişinüñ göñli buğzdan ve ġazabdan hâlî olıcağ, göñli ġıñ olup ġam ve elemi olmaz, denî mağâmda dağı olursa ġeniş olup huzûrda olur. Ammâ göñli mezkûr şıfatlardan hâlî olmayıcağ ‘alâ mağâmda dağı olursa gözine ‘âlem ʔar gözüküp huzûr bulmaz.

⁷⁵² Gönlün zayıf olması elin zayıf olmasından kötüdür.

⁷⁵³ Zayıf gönül eli fakir yaptı.

⁷⁵⁴ Kin ve öfke dünyayı dar yaptı.

Es-sādisu ‘aşara harfu’t-tā:

[147-] ⁷⁵⁵ طاب من وثق بالله

Gökçek ve pāk oldu şol kimesne kim Allāh Te‘ālā’ya inanup ve i‘timādını Hakk’a eyledi. Ya‘nī demek ola ki şirkden ve küfrden pāk oldu şol kimesne ki Allāh Te‘ālā’nun vaḥdāniyyetini göñlinde muḥkem kıldı. Ve yāḥūd demek ola ki ḥātıra-i dünyeviyye ekseriyā ma‘āşī tarafında olur. Anlar kim Hakk’a itmī’nān ḥāşıl eylediler, i‘timād-ı küllileri Hakk’a olup esbābı za‘f üzre gördiler, qalblerinde tereddüd qomayup yaqīn ḥāşıl eylediler.

Naẓm:

Kişi ger Hakk’a kılar i‘timādın
Bula dünyāda şeksüz zevk dādın

Aña fetḥ ola hem bāb-ı tevekkül
Düşüp esbāba görmeye tezelzül

Bile hem sırr-ı er-rızku ‘ale’llāh
[vr. 51a] Ola seyri anuḡ bātında fi’llāh

Gözi ola dā’im Hakk’a nāzır
Nazar kılduğı yerde Hakk’a ḥāzır

Şuhūdī zevkın ere her nefesde
Behiştı bula rūḡı bu kafesde

Tecellī kıla ol cenneti ef’āl
Göre ef’āl-i rūḡı ola hoş-ḡāl

Göre anda cenābını şıfātun
Zuhūr eyleye andan nūr-ı zātun

Şuhūd edüp ere ‘ayne’l-yaqīn
Geçüp andan ere ḡakḡa’l-yaqīn

⁷⁵⁵ İsteklerini Allāh’a sevk et.

Görmeye cihān içinde ol ğayr
Eğer şark ile ğarbı eylese seyr

Hicāb olur kişi görmek özünü
Şuhūdīdür kişi görmek yüzünü

Özin bilen anı bilür haqīkat
Anı bulan özin bulur haqīkat

Ki zīrā evvel ve āhīr ebed ol
Ki zīrā zāhīr ü bāṭın şamed ol

Cihān andan tolu andan diridir
Anuḡ ḡubḡı olmayan cānlar ölüdür

[148-] طوبى لمن رزق بالعاقبة⁷⁵⁶

Ya‘nī demekdür ki gökçeklik ve sa‘ādet şol kimesnenüñdür ki ‘āfiyet aṅa rızķ ola. Bilgil ki ‘āfiyet oldur ki ‘ayb ve noḡşān vērür nesneleri Allāh Te‘ālā kendi ḡulından ref‘ edüp ḡulunu emānda tutmaġa dērler. Eyle olsa dünyāda ‘āfiyet odur ki kişinüñ bedeni şihḡat ve selāmet üzre ola. Ve hem şalāḡ-ı nefis oldur, ḡātimesi ḡayr ola. Ve āḡiretde ‘āfiyet oldur ki kişi cemī‘ ḡorḡulardan emīn olup ḡurb-ı Raḡmānda ola.

[149-] طول العمر مع الطاعة من خلق الأنبياء⁷⁵⁷

Ya‘nī kişinüñ ‘ömri uzun olup tā‘atle ve Ḥaḡḡ’a ‘ibādetle geçirmek enbiyā ḡulḡından ve ḡaşletindendür. Zīrā enbiyā ‘aleyhimü’s-selām ḡiḡbir nefes ḡafletle vērmediler ve ‘ömrlerini [vr. 51b] ḡāzırlıkla geçürdiler. Ve her dem bir nefes ki vērüp alurlardı, zıkrle ve fīkr-i Ḥaḡla vērüp alurlardı, belki her nefesde iki meşḡudun zevḡun ederlerdi iki teveccühle. Pes anlar kim ‘ömrlerini ḡāzırlıkla geçürüp ḡaflete yol vērmediler, enbiyā ḡulḡıyla ḡulḡlanup dünyāda ve āḡiretde zevḡde ve şevḡde oldular. Ve hem Resūl Ḥāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

السعادة كل السعادة طول العمر في طاعة الله تعالى⁷⁵⁸ Ḥāşıl-ı ma‘nā demekdür ki a‘ḡamī sa‘ādet odur ki kişinüñ ‘ömri uzun olup tā‘atu’llāhda şarf ola. Dēmişler a‘ḡamī şēḡāvet odur

⁷⁵⁶ Kişiyi mutluluk nihāyetin nimete dönüşmesidir.

⁷⁵⁷ Peygamberlerin ahlākından olduġu gibi uzun ömrü ibadetle geçir.

ki kişinün ‘ömri uzun ola, daḥı ma‘āşide geçire. Ve ba‘zıları demişler tūl-i ‘ömrden murād odur ki “kişi mādem ki kayd-ı ḥayātdadur, tarīk-ı Ḥaḥ’da ve sūnnet-i Resūl üzre olup serencāmı ḥayr-ı ḥātime ve ḥüsn-i ‘āḳıbet ile mūntehī ola, pes anuḡ gibi ‘ömri uzundur ger bir sâ‘at daḥı olursa. Şol biḡ yıl ‘ömrün ki ma‘şiyetle geḡe.

[150-] ⁷⁵⁹ طال عمر من قصر تعب

‘Ömri uzun ve gökçek oldu şol kimesne ki zahmeti ve elemin kışa oldu, ya‘nī az oldu. Zīrâ ‘ömr aḡa dērlər ki kişi zahmet ve ta‘abdan berī olup ḥuzūr ile Ḥaḥḡ’a perestiş ēyleye. Ve ba‘zılar demişler: “‘Ömr odur kim kişi ḥāzırılıkla geḡüre, ḡafletle geḡen ‘ömr ‘ömrden şayılmaz.” Ammā ehlu’llāḥ: “‘Ömr odur ki kişiye ḥaḡıḡatū’l-ḥaḡāyık mūnkeşif olup beḡā bi’llāḥ ḥāşıl ola.” Ve naḡldür ki: Meger kim Ḥazret-i Bāyezīd raḡmetu’llāhi aleyh’e su‘āl ēylediler ki: “Yā şeyḡ, kaç yaşıḡızda [vr. 52a] varsız ola?” Şeyḡ eyitdi: “Beş yaşımdayım”, dēdi. Sâ’il gērū eyitdi: “Yā şeyḡ! Sizde yaş altmışdan ziyāde var. Pes, beş yaşımdayım dēdüklerini fehm ēdemedüm. Beyān buyurun.” dēdi. Ḥazret-i Bāyezīd eyitdi: “Ḥaḡıḡat-ı ḡāl bana keşf olalı beş yıldır. ‘Ömr daḥı andan berisidir, andan ötesi ‘ömrden dēḡüldür”, dēdi.

[151-] ⁷⁶⁰ طلب الأدب أولى من طلب الذهب

Demek ola ki edeb ṭaleb ēylemek yegrekdür altın ṭaleb ēylemekden.

Naḡm:

Edeb bir tācdır nūr-ı Ḥudā’dan

Giy o tācı emīn ol her belādan

Edeb yegdür cihānda māl ü cāḡdan

Edebdür ḡurtaran kişi[y]i ḡāḡdan

Edeblüler ḡanīdür her zamānda

Olurlar dā’imā emn ü emānda

Edebdür hem ‘ibādetden netīce

Edeble açılır ḡayba derice

⁷⁵⁸ Ömrü uzun olup İslamiyet’e uymak, büyük saadettir. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 233).

⁷⁵⁹ Ömrü uzun, elemin kısa oldu.

⁷⁶⁰ Edep istemek altın istemekten üstündür.

‘İbādetle èrer kişi rızāya
Edeb kiři[y]i èrgürür Hūdā’ya

Edeb her kişiye lâzım durur bil
Edebl’ol bî-edeblikden hāzer kı

Kişi[y]i hōr eden terk-i edebdür
‘Azîz eden eri hem bil edebdür

Degüldür bî-edeb tenhā zararda
Zarar dur[ur] kāmuya olsa şārda

Vêrür bir bî-edeb her dürlü hüsrān
Olur bir bî-edebden niçe nokşān

Cemā’ atden biri ger êtse nokşān
Êrişür nicesi[ne] dağı tuğyān

Anuñ-çün dèdiler gāv-ı ‘alef-hōr
Ki bir köyün tavarını eder hōr

Edeb terk èylemek olur şenā’ at
Edeb hıfz èyleyen bulur sa’ ādet

[152-] ⁷⁶¹ طر مع لا مثال

Emsālle uç. Ya’ nî akrānuñ ve emsālün ile yürü ve anlar ile muşāḥabet èyle, dèmekdür. Zîrā kişi kendü [vr. 52b] cinsi ile olmayup gayri cins ile muşāḥabet èylemek elemden ḥālî degüldür. Meşelā nā-ehl ehli ile muşāḥabet eyliyecek olursa, ehlün muşāḥabeti nā-ehle ağır gelür. Eger ḥod ehl olan tenezzül édüp nā-ehlün maḳāmına inerse, bu dağı mümkün degüldür. Ve hem ehl dağı nā-ehl ile muşāḥabet èylemeye ki nā-ehl ehlün kadrini bilmez. Belki anı kendü maḳāmından aşığı bilüp anuñ ḥürmetini èylemeyüp taḥfîf eder, elem vèrir. Pes, ehle vācib olan budur ki kendü cinsi ile muşāḥabet édüp iḥtilāṭ ède.

⁷⁶¹ Benzerinle uç.

Beyt: Êder her cins cinsi ile pervāz

Hümā hümā ile bāz ile bāz

Ve yāhūd seklün ile uc, demekdür. Ya‘nî miqdārın bilüp aña göre hareket eyle, haqqunıdan tecāvüz eyleme, demekdür.

[153-] ⁷⁶² طال حزن من قصر رجاء

Melülligi uzadı şol kimesnenün ki ümîzi kesildi. Ya‘nî kişinün bir maqşūdı olsa anuñ huşūline ümîzi kesildikce melül olması ziyāde olur, demekdür.

[154-] ⁷⁶³ طاعة العدو هلاك

Düşmenün tã‘ati helâklîkdür. Zîrâ kişi düşmenine itã‘at edüp muṭî‘ olmak düşmenün mağlûbı olmaqdur. Ve şekk yoqdur ki kişi düşmenine mağlûb olmak hemân helâklîkdür.

[155-] ⁷⁶⁴ طاعة الله غنيمه

Allāh Te‘ālā’nun tã‘ati ġanîmetdür. Kişi[y]i dünyāda ve âhiretde sa‘âdetüne yetiştirür. Beyt:

Ġanîmetdür kula Hâk‘dan ‘ibâdet

Sa‘âdet şol kuluñ kim kıla tã‘at

Ki kendü kulluğına ola nâzır

Murâkıb ola dâ‘im ola hâzır

[vr. 53a] Olup hâzır komağa ġaflete yol

Ger Hâk‘uñ zıkrın êde her nefes ol

[156-] ⁷⁶⁵ طوبى لمن لا اهل له

Sa‘âdet ve baht şol kişinün kim ehli olmaya. Ya‘nî cemã‘ati ve ta‘alluḳâtı olmaya, demekdür. Zîrâ kişinün cemã‘ati ve ta‘alluḳâtı olıcağ kaydlarını üzerine alır; dâ‘imā teşevvüşden hālî olmaz. Ammâ kişinün ta‘alluḳâtı olmayıcağ hemân kendü kaydı teşvîşiyle göñül meşakkati az olur.

⁷⁶² Ümidi kesildiği için hüznü uzadı.

⁷⁶³ Düşmanın itaat etmesi seni mahveder.

⁷⁶⁴ Allah’a boyun eğmek zenginliktir.

⁷⁶⁵ Akraları olmayanın mutluluğu olur.

Es-sābi‘u ‘aşara harfu’z-zā:

[157-] ⁷⁶⁶ ظلم المرء بصرعه

Erünj zulmi eri şar‘a eder. Ya‘nî demekdür ki zulm èylemek kişi[yi]i üftāde ve hayrān kıılır. Zīrā demişlerdür zālīmünj zulmi dünyāda felāket vèrüp tarlığa düşürür.

[158-] ⁷⁶⁷ ظلم الملوك اولى من زلالى الرعاية

Beglerünj zulmü yegrekdür ra‘iyyetinünj zelelinden. Ya‘nî demekdür ki bir memleketde pādişāh olmak yegrekdür eger zulm dağı ederse, pādişāh olmayup ra‘iyyet birbirine ta‘addî etmekden. Zīrā memleketde ki pādişāh olmaya, eşirrā hücum edüp ol diyār halkınunj māl ü menāline ve ehline ta‘addî edüp zarar vèrürler. Memleket halkuna zelel ve hõrluğdur andan ise. Şekk yoğdur ki memleketde pādişāh olmak yegrekdür eger zulm dağı edicek olursa.

[159-] ⁷⁶⁸ ظلامة المظلوم لا تضيع

Mazlūm zālīmden taleb èyledügi zāyi‘ olmaz. Ya‘nî demekdür ki Allāh Te‘ālā mazlūmunj intikāmını zālīmden alıvèrür. Anun-çün Resūl Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷⁶⁹ اتقوا دعوة المظلوم ان كان كافرا [vr. 53b]

Ya‘nî demekdür ki: “Sizden şādır olduğdan sonra mazlūmunj sizünj üzerinize du‘āsınunj icābetinden kørkunj eger kāfir dağı olıcağ olursa.” Zīrā kāfirünj küfri yaramazluğı kendü nefsiñe rāci‘dür. Ammā zālīmünj üzerine vāki‘ olup Allāh Te‘ālā intikāmın alsa gerekdür, vallāhu a‘lem.

[160-] ⁷⁷⁰ ظلم الظلم بقود الى الحلاك

Ya‘nî demekdür ki zālīmünj zulmi zālīmünj helākine sebeptür yā dünyāda yā āhiretde. Rivāyetdür Hāzret-i ‘Ömer’den rażiya’llāhu ‘anh: “Ālem-i cāhiliyetde nāsunj birbiri üzre du‘āsı şol mertebe mağbūl olurdı ki halk birbirine zulm ètmeye kørkarlardı. Ammā Allāh Te‘ālā bu ümmete cezāyı āhirete te’hīr èyledi. Nitekim *Kelām-ı Kadīm*’inde buyurur: ⁷⁷¹ بل الساعة موعدهم وأدهى وأمر Ya‘nî kıyāmet günü zulm edenlerünj mev‘ūdı ve cezāsı günüdür. Ve hem kıyāmet günü edhādur ya‘nî emr-i ‘āzīmdür. Dağı Ādem oğlanlarınj èyledügi ef‘ālünj nevābit ve ma‘siyeti günüdür. Ve kıyāmet günü odur. Ya‘nî emrler muhkem olduğı gündür, demekdür.

⁷⁶⁶ Kişinin zulmü kişiyi deli eder.

⁷⁶⁷ Beylerin eziyeti halkının düşkün olmasından iyidir.

⁷⁶⁸ Mazluma yapılan zulüm unutulmaz.

⁷⁶⁹ Kāfir bile olsa mazlūmun bedduasından sakının. (*Aclūnī*, Keşfu’l-hafā, 75).

⁷⁷⁰ Zālīmin zulmü zālīmin helāk olmasına sebep olur.

⁷⁷¹ Hayır, kıyāmet, onların (görecekleleri asıl azabın) vaktidir. Kıyāmet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır. (*Kur’ān*, Kamer 54/46).

[161-] ⁷⁷² ظماء المال اشد من ظماء المال

Māle şusuz olmaklık kıatar kıatar şuya şusuz olmakdan. Ya‘nî demekdür ki kişi kim dünyāya ħariř olanuğ māle iřtiyākı ve talebi artuğdur şol issi günde şusuz [vr. 54a] kişinüğ şuya iřtiyākından. Ve hem şusuz kişinüğ şusuzluğu bir içim su ile def olur, ammā māle ħariř olup tālīb-i dünyā olan kişi ne kıadar māl cem‘ ederse, ħırşı ziyāde olup ‘aşaşı gitmez. Anuğ-çün Resül Ĥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷⁷³ لو كان لابن ادم واديان من ذهب لاتبع البها ثلثا والايملاء جوف ادم الا التراب Ya‘nî demekdür ki “Ādem oğlanlarınuğ iki dere tolusı altunu olaydı, sa‘y bulaydı ki üç dere tolusı tolduraydı. Ādem oğlunuğ kıarnını toldurmaz illā toprak toldurur.”

[162-] ⁷⁷⁴ ظلم الظلم يظلم الايمان

Ya‘nî zulmin kıaranuluğu imānı kıorur. Zīrā imān Allāh Te‘ālā’nun ululuğuna inanmağa dērler. Pes, demek ola ki bir kimesne zulme meşğul olsa zulümāt kederinden kıalbe fesād gelüp ma‘rifet-i Ĥaqq’a nisyān ‘ariz olur. Netice nūr-ı imān zāhir olmaz. Ve ba‘zılar demişler kiři zulme meşğul olmak, āĥir vaqtde imānının zevāline sebep olur, ne‘üzü bi‘llāh.

[163-] ⁷⁷⁵ من غضبه ظل السلطان كظل الله

Pādiřāhların gölgesi Allāh Te‘ālā gölgesi gibidür. Ve demişlerdür, zıllu’llāhdan murād esmā’ullāh ve sıfāt’ullāhdur. Ve ‘ālemin kııyāmı ve intizāmı anunladur. Gene ancılayın ‘ālem refāhiyetde olup rāĥat olması pādiřāhların vücūdudur. Murād olan ĥod rāĥat olıcaķ yerdür. Ve řekk [vr. 54b] yoğdur ki re‘āyā rāĥat olup āsüde olması, pādiřāhların aĥkāmı cārī olmağladur. Ve yāĥūd kāf zāyid ola demek ola ki, pādiřāhların gölgesi Allāh Te‘ālā’nun gölgesidür. Ya‘nî pādiřāhlardan vāķi‘ olan aĥkāmın āřarı Allāh Te‘ālā’nun esmāsının ve řıfātının te’şirinüğ aksidür. Bu ma‘nādur ki Resül Ĥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁷⁷⁶ السلطان ظل الله فى الارض يابى اليه كل مظلوم Ya‘nî demekdür ki sulţān yer yüzünde Allāh Te‘ālā’nun gölgesidür. Her mazlüm zālinden emīn olup rāĥat olmak için ol gölgeye şığınur. Ve ba‘zılar sulţāndan murād *Kelāmu’llāh*’dır. Zīrā sulţān luğatde ĥüccet ve burhāna dağı dērler. Ve şekk yoğdur ki ĥüccet-i kıatı‘ ve burhān-ı sātı‘

⁷⁷² Mal isteği şusuzluktan daha şiddetlidir.

⁷⁷³ İnsanoğlunun bir dere dolusu altını olsa, bir dere daha ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. (*Buhārī*, Rikak 10; *Müslim*, Zekāt 116-119).

⁷⁷⁴ Zālimin zulmü imānı karartır.

⁷⁷⁵ Padiřāhların gölgesi Allah’ın gölgesi gibidir.

⁷⁷⁶ Sultan / padiřāh / devlet reisi, Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir. Allah’ın bütün mazlum kulları ona şığınırlar...” (*Aclunī*, 1/521).

Kelāmu'llāh'dur. Pes, demek olur ki *Kitābu'llāh* Allāh Te'ālā'nun emridür. Nefsinde zünübı olup 'azāb-ı āhiretten korkanlar ve emr-i Hakk'ı muhkem dutup şakınurlar. Allāh Te'ālā dağı *Kur'an* hükümüne ittibā' edüp şıdqla 'āmil olanları Hāzret-i *Kur'an*'nun hürmetine cemī' korkulardan emīn kılur, va'llāhu a'lem.

[164-] ⁷⁷⁷ ظل عمر الظالم قصير

Ya'nī zālīmün 'ömri kısala gölgeledi. Bundan murād demekdür ki gölge ser'üz-zevāl olduğu gibi zālīmün 'ömri dağı ser'üz-zevāl olur. Zīrā haberde denilmiştir ki mazlūmun ne kadar miḥneti katı dağı olursa dā'imā Hakk'dan meded ummadadır. Ammā zālīm derece-i 'uḳūbetdedür. [vr. 55a] Allāh Te'ālā kullarına zallām degüldür. Elbette mazlūma meded edüp zālīme 'uḳūbet yetiştirir.

[165-] ⁷⁷⁸ ظل الكريم فسح

Kerīmün gölgesi vāsi' ve genişdür. Demek olur ki kişi kerīm olanların ve katında bir nokşān dağı edicek olursa, setr edüp ifşā etmezler. Zīrā kerīmi böyle tefsīr etmişler ki kerīm oldur ki sen bir günāh işleseñ, ol 'özü eyleye. Eger sen andan kesilseñ, ol sağa gelüp ulaş. Ve eger sen hasta olseñ seni şora, gele. Ve eger sen seferden gelseñ, seni ziyārete gele. Ve eger sen fakīr olseñ nefsiyle māliyle sağa eylük edüp hācetün göre. Ve şekk yokdur ki bu şıfatlu olan kişilerin himāyetinde ve sāyesinde olan kişiden eksiklik dağı şadır olursa 'afv ederler.

[166-] ⁷⁷⁹ ظل الاعرج اعوج

Aksağın gölgesi egridür. Murād demekdür ki eger bir kimesnenün katında istikāmet olmayup kalbinde egrilik ve hıyānet olsa kavlinde ya fi'inde elbetde gösterse gerekdür. Zīrā kalb sultān-ı kavīdur. Cemī'-i cesed aḡa tāb'idür. Anun-çün haberde gelüpdür kim: "Cesed-i insānda bir pāre et vardur; kaçan ol et şālih olsa cemī'-i beden şālih olur. Ve kaçan ol et fāsīd olsa cemī' cesed fāsīd olur. Ol et dedüğümüz yürekdür."⁷⁸⁰

Eş-şānī 'aşara ḡarfı'l-'ayn:

[167-] ⁷⁸¹ عيش قنعا تكن ملكا

Kanā'atle diril tā kim pādīşāh olasın! Ya'nī demekdür ki bir kimesne mevcūda rāzī olup kanā'at eylese, ziyāde talīb-i dünyā olup ḡarīş olmasa, dā'im

⁷⁷⁷ Zālīmın ömrü kısaldı.

⁷⁷⁸ Cömerdin gölgesi geniştir.

⁷⁷⁹ Aksağın gölgesi egridir.

⁷⁸⁰ *Buhārī*, İmān, 39.

⁷⁸¹ Kanaatla yaşa pādīşāh olursun.

huzûrda olup kalbi ıztırabdan kurtula. Eyle olsa ‘âlemün pâdişâhı olur huzûr-ı kalb cihetiyle. Eyle zâhirde [vr. 55b] pâdişâhlara olduğu gibi. Anuñ-çün demişlerdür kişi kanā‘ at eylemek gizlüce pâdişâhlıktur. Ehl-i tama‘ olmak gizlüce kul olmağıdır. Ve Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁷⁸²القناعة كنز لا يفنى Ya‘nî kanā‘ at bir gencdür ki hergiz fenâ bulmaz, demekdür. Ve hadîs-i âhârda Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁷⁸³خير المؤمنين قانع وشرارهم الطامع Ya‘nî mü’minün muhtârı ve eyüleri oldur ki ehl-i kanā‘ at ola ve yaramazları oldur ki ehl-i tama‘ ola, demekdür. Ve demişlerdür haqqikatde kişi melik olmak ğınâ-i kalbe mâlik olup tama‘ getürölme ile olur.

[168-] ⁷⁸⁴عيب الكلام طويله

Ya‘nî otluğun ‘aybı uzun olmasıdır. Zîrâ ifratla otlağ uzun olup haddün geçse yatup çürür, harâb olur. Eyle olsa kelâye katı uzun olmak ‘ayb olur. Pes, bundan murâd demek ola ki kişi haddün tecâvüz edüp aḥvâlinde ve aḳvâlinde ifrât etmeye, tâ kim ma‘yûb olmaya. Zîrâ kişi tavrından aşırı vaż‘ı göstermek ‘âkıllar katında ‘ayb ve nokşândur.

[169-] ⁷⁸⁵عاقبه الشيء وخيمته

Ya‘nî her nesnenün ‘âkıbeti âfet yetişüp helâk olmağıdır. Nitekim Allâh Te‘âlâ buyurur: ⁷⁸⁶كل شيء هالك الا وجهه Ya‘nî her nesne helâk ve yok olucıdır, illâ vech-i Hâk, zât-ı Hâk ezelen ve ebeden dâ’imdür.

[170-] ⁷⁸⁷علو الهمة من الإيمان

Himmet yüce olmağılık imândandır. Ya‘nî demekdür kişi himmeti ‘âlî dutup cemî‘-i umûr-ı dünyevîde bî-ğam olup kuvvet-i kalîle i‘timâd-ı küllîsini Hâk’a [vr. 56a] eyleyüp cümle himmetini âhirete ve ‘irfân-ı Hâk’a ve takarrüb-ı Hâk’a şarf etmek Hâk Te‘âlâ’nun ululuğın bilüp inanmağıdır. Zîrâ kişinün Hâk’a i‘timâdı ve liķasına sa‘yi Hâk Te‘âlâ[yı] bildüğüne ve imân getürdüğüne göre olur.

Naẓm :

‘Ulüvv-i himmet ol ey merd-i dānā

Ki himmet ehlidür olan tūvānā

⁷⁸² Kanaat, tükenmez bir hazinedir. (Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*: 7:84; *Beyhakî, Zühed*: 2:88; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*: 2:133).

⁷⁸³ Mü’minlerin hayırlıları kanaat edenler, yaramazları ise azla yetinmeyenlerdir. (Süyûtî, *el-Câmiu’l-Kebir*, 12387).

⁷⁸⁴ Sözün aybı uzun olmasıdır.

⁷⁸⁵ Herşeyin sonu yok olmaktır.

⁷⁸⁶ O’ndan başka her şey yok olacaktır. (*Kur’ân*, Kasas 28/88).

⁷⁸⁷ Kişinin yardımının çok olması imânındandır.

Çü himmet ile olur cümle maḳṣūd
‘Ulüvv-i himmet olan ola maḥmūd

Degül himmet k’ola dünyā işinde
Gerekmez belki ol ‘uḳbā işinde

Budur kişi olmak ‘āli-himmet
Ḥaḳ’a ṭālib oluban bula rütbet

Bile Ḥaḳḳ’ı ve ola Ḥaḳḳ’a ṭālib
Ḳula çün Ḥaḳ’dur ‘alā metālib

Ḳoyup cān[ü] cihānı mā-sivāyı
Göñüle ḳomaya cümle hevāyı

Gerek bakmaya kişi şaḡa şola
Hemān maḳṣūd çü Ḥaḳ’dur Ḥaḳḳ’ı bile

Derūnunda Ḥaḳ ola olmaya ḡayr
Dün ü gün sa‘y eḋe Ḥaḳḳ’a eḋe seyr

Ola seyri anuḡ seyr-i ilā’llāh
Daḡı soḡra ola bi’llāh fi’llāh

Èḋe bir demde kevneyni temāṣa
Ol aldanmaya bu kevneyne ḥāṣā

Kaçan maḥv eḋe ol yerde özini
Èrişe bula maḳṣūdun özünü

Îlāhî ol maḳāmıḡ ḥürmet-çün
Daḡı anı bulanlar devlet-çün

Ol erün sa‘y-i vecdi Haq-çün
Senünle olan ünsi Haq-çün

Elün tut ben kulun èyle tevfiķ
Ki keşf ile açılun cāne taḥḳīķ

Açıla cāne çün bāb-ı ḥaḳīķat
Aḡa keşf olusar sırr-ı şerī‘ at

Göḡli cānı ḥubbuḡla pür èyle
Muḥabbetünle maḥbūbı ber èyle

Ḳoma ortada eygölük ḥicābın
Ki keşf-i cāne vaşlınun niķābın

İlāḥī faẓl et faẓlun öküşdür
[vr. 56b] Ki faẓl ètmek kerīm olana ḥoşdur

Cemī‘ -i mü‘minīne luṭṭun èyle
Ḳamusun rahmetün ḡānıyla toyla

[171-] ⁷⁸⁸ عدو عاقل خير من صديق جاهل

Ya‘nī demekdür ki düşmen ‘āḳıl ola yegrekdür şol dōstdan ki cāhil ola. Zīrā ‘āḳıl kişi kimesneye düşmenlik èylemez. Eger éderse de mīzān-ı şerī‘ atden tecāvüz édüp kimesneye ta‘addī èylemez. Belki ‘adāvet ü ḡaẓab gösterdüḡi terbiyet ḳasd ètdüḡidür. Ammā vaḳt ola kim cāhil olan kimesne eylük éderem şanup yaramazluk éder. Èyle olsa şekk yokdur ki ‘āḳılun düşmenliḡi yegdür cāhilün düşmenliḡinden. Anun-çün dimişler ‘āḳıl olan kişiylen çekişmek yegdür ‘aḳlsuz cāhil ile ḥelvā yemekden.

⁷⁸⁸ Akıllı düşman cāhil dosttan hayırlıdır.

عسر المرء مقدم اليسر⁷⁸⁹ [172-]

Kişinün düşvârluğı gevezlik getürücidür. Zîrâ Allâh Te‘âlâ buyurur:

⁷⁹⁰ Ya‘nî bir şarp işin şonu gevezlikdür, demekdür. Ve hem ma‘nîdür ki demişler: ⁷⁹¹ Ya‘nî demekdür ki āgāh oluñ ey belā ehleri, melûl olmañ ki Rahmānuñ gizlû luṭfları vardır. Her düşvârları āsān edicidir. Ve yāhūd ‘usr ü yûsr muḳaddemdür demeden murād oldur ki her işin evveli şarpdur. Kişi iḳdāmıla şurū‘ edicek, Allâh Te‘âlâ fetḥ eder, demekdür.

عليك بالحفظ دون الجمع كتب⁷⁹² [173-]

Senüñ üzerine olsun ya‘nî ‘ilmüñ muḳtezāsıyla ‘amel èylemek, kitāblar içinde olanı hıfz edüp cem‘ èylemek [vr. 57a] degül. Zîrâ demişlerdür kişi ‘ilm okuyup öğrenmekden murād muḳtezāsınca ‘amel èylemekdür. Ve hem demişlerdür: “Kişi bildigüyle ‘amel èylese bilmedügi nesneler aña zāhir olur.” Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁷⁹³ من عمل صالحا بما علم علم الله بما لم يعلم Ya‘nî bir kimesne bildügi nesne ile ‘amel èylese, bilmedügi nesneleri Allâh Te‘âlâ aña ta‘lîm èyleyüp bildirür, demekdür.

عقوبة الظالم سرعته الموت⁷⁹⁴ [174-]

Ya‘nî zālimuñ ‘uḳûbeti mevti tîz olmaḳdur, demekdür. Zîrâ Hâḳ Te‘âlâ ḡayûrdur. Ḳullarına zûlm olduḡın dilemez. Zālim olana ya şûrî ya ma‘nevî helâklük yetişdirür. Anuñ-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁷⁹⁵ يا نبي اتقوا دعوة المظلوم فإنها تحمل على الغمام يقول الله تعالى عزتي وجلالي لا تنظر نكك ولو بعده حين Ya‘nî demekdür ki maḳlûmuñ du‘āsından ḳorkuñ. Zîrâ maḳlûmuñ [du‘ası] bulut üzerine yüklenür. Murād demekdür ki sür‘atle Hâḳ Hâzretine varur. Pes, Hâḳ Te‘âlâ eydür: ‘İzz ü celālim ḥaḳḳı-çün elbette saña yardım ederim. Ya‘nî senüñ intikāmuñı alıvêrürüm, eḡer bir zamān şonra daḡı olursa. Pes, ma‘lûm oldı ki, Allâh Te‘âlâ zālimüñ cezāsını te’ḥîr èyledügi zālîme mühlet vêrmek imiş.

⁷⁸⁹ Kişinin zor işleri kolaylıkla biter.

⁷⁹⁰ Allah, zorluktan sonra kolaylık verecektir. (Kur’ân, Talâk 65/7).

⁷⁹¹ Üzülmeyin! Ey bela sahipleri. Rahmanın gizli yardımları vardır.

⁷⁹² Sadece dini bilgileri öğrenmek değil amel etmek de gerekir.

⁷⁹³ Kim bildiği ile amel ederse, Allah’u Teala o kimseye bilmediklerini varis kılar. (Keşfu’l-hafa : 2542).

⁷⁹⁴ Zalimin ölüm cezası çabuk olur.

⁷⁹⁵ Mazlumun bedduasından sakının. Zira o bulutlara yüklenir. Allah Teala buyurur ki: “İzzetim ve Celālim hakkı için, bir müddet sonra da olsa muhakkak sana (mazluma) yardım ederim.”

عقيب كل ليل يوم⁷⁹⁶ [175-]

Her gecenün ardunca gündüz olur. Bundan murād, her düşvār işün sonunda esenlük el vērür ve ğam ‘aķabince netice-i feraķ yetişür, [vr. 57b] demekdür.

على قدر المتوكلين⁷⁹⁷ [176-]

Ya‘nī Allāh Te‘ālā[ya] tevekkül edenlerün ķadri yüceldi. Zīrā demişlerdür, tevekkül odur kim kişi kendüyi her işde ‘āciz görüp kuvvet ve ķudreti Hāķ’dan bile daķı cemī‘-i umūrın Hāķķ’a ışmarlaya ki buyurur: ⁷⁹⁸ Ya‘nī “Bir kimesne Allāh Te‘ālā’ya tevekkül édüp vekīl edinse, Allāh Te‘ālā her işde aķa yeter.” Ve hem ehl-i başiret demişler ki: “Bir kimesne bir emre maķlûķdan birin vekīl kılsa vekīl olan elbette müvekkilden icrā umar. Ve hem āġāh olur ki kişi mālını fevt eyler, taşarrufda ĥaķā eder. Ammā Allāh Te‘ālā ni‘me’l-vekīldür. Bir kimesne Allāh Te‘ālā’nun vekāletine rāzī olup her işini aķa tevfiż étse, Allāh Te‘ālā aķa ecrler vērür ve cemī‘-i umūrını murād üzre eder. Ve aķvālinde daķıķ lütuflar eder ki ‘āķıllar ĥayrān olur.

على قدر المتقين⁷⁹⁹ [177-]

Ya‘nī Allāh Te‘ālā’dan ķorķup taķvā ile olanlarun ķadri yüceldi, demekdür. Zīrā Hāķķ’un muķarribeleri ehl-i taķvādur. Hāķ ķatında mükerrerrem anlardur. Ėyle ki *Kelām-ı Kadīm*’inde buyurur: ⁸⁰⁰ Ya‘nī sizün Allāh Te‘ālā ķatında ziyāde mükerrerrem olanlarıñuz taķvāda ziyāde olanlarıñuzdur.

Et-tāsi‘u ‘aşera ĥarfu’l-ġayn:

غنم من سلم⁸⁰¹ [178-]

Ġanīmet řol kimesnenün ki bedeni maraźdan ve a‘zāsı ‘aybdan selāmet üzre ola. Ve hem řekk yokđur ki kişi řıĥķat ve selāmet üzre olup āfātdan emīn olmaķ ulu ni‘metdür. Fevķinde daķı ni‘met olmaz.

غمرت الموت اهون من مجالسة من لا يهوى قلبك⁸⁰² [vr. 58a] [179-]

Ya‘nī demekdür ki kişiye ölmek şiddeti āsāndur göñül sevmediġi kişiye oturup muřāĥabet étmekden. Zīrā ki ölmek acısı ve şiddeti bir miķđar zamānda

⁷⁹⁶ Her gecenin ardından gündüz gelir.

⁷⁹⁷ Allah’a tevekkül edenlerin kaderi yüceldi.

⁷⁹⁸ Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter. (*Kur’ân*, Talāk 65/3).

⁷⁹⁹ Allah’tan korkanların değeri yüksek olur.

⁸⁰⁰ Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. (*Kur’ân*, Hucurat 49/13).

⁸⁰¹ Sağlıklı olan ganimet bulmuştur.

⁸⁰² Kişiye ölüm acısı sevmediġi kişiye oturup sohbet etmesinden daha hafif gelir.

tamām olur. Ammā kişi sevmedüğü kişiyle oturup muşāḥabet èylemek her nefesde şiddet-i elem çeker.

[180-] ⁸⁰³ غلام عاقل خير من شيخ جاهل

Ya‘nī demekdür ki bir oğlan kim ‘ākıl ola ḥayrludur şol pīrden ki cāhil ola. Zīrā demişler pīrlikten murād, kişi umūr-dīde olup her mertebeye ḥaḳḳın vère. Ve ḥām olmayup puḥte olmaḳdur. Ammā kişi cāhil olıcaḳ her nesnede ḥāmluḳ èdüp ḥilāf-ı şavāb iş èden ise ‘ākıl ola yegrekdür. Zīrā ḥabsī ‘ākıl sebebiyle bir cāhil her nesnenün mertebesin bilüp ḥaḳḳun vèrür. Ve yāḥūd ta‘līmiyle kemāl derecesine yetişür. Anuñ-çün demişlerdür:

توا انكرى بهنرست نه بال

وبزركى بعقلست ونه بال⁸⁰⁴

Ḥāşılı demekdür ki kişinün her nesnede güci yetmeklüğü hüner iledür, mālīyle degül ve ululuḳ ‘aql iledür, sāl ile degül. Ya‘nī çok yaşamaḡla degüldür.

[181-] ⁸⁰⁵ غاب حظ غاب نفس

Ḥaṭṭı ḡayb oldı, ya‘nī şekli unuduldı şol kimesnenün ki nefsi, ya‘nī kendisi ḡayb oldı. Ve şekk yoḳdur ki bir kimesne gözden ḡayb olsa, zamānla göñülde şekli daḡı unudulur, gider. Èyle ki meşel-i meşhūrdur: “Gözden ırāḳ [vr. 58b] olan göñülde daḡı ırāḳ olur.”

[182-] ⁸⁰⁶ غدرک من ذلك على الاساءة

Ya‘nī demekdür ki saṇa yaramazluk ve ḡadr èyledi şol kimesne ki seni yaramaz işe delālet èdüp ḳulaḡuz oldı. Zīrā kişi yaramaz işe şürü‘ èylemek tamām-ı zarardur. Pes, bir kimesne bir kişi[y]i yaramaz işe ḳulaḡuzlayup delālet èylemek, yaramazlığın dileyüp ‘adāvet ètmek bī-vefālıḳdur.

[183-] ⁸⁰⁷ قتک من انخطک بالباطل

Seni bulandurup ḳalbine keder verdi şol kimesne ki bāṭıl nesne sebebiyle saṇa ḡaḡab vèrdi. Ya‘nī bāṭıl fīlle ve yanlış ve yalan haberlerle saṇa ḡaḡab vèrüp münfa‘il èyledi, demekdür. Zīrā gerçek haber ve ḥaḳ söz kişiye ta‘līm ve tenbīhdür, bulandırmak degül.

⁸⁰³ Akıllı bir genç delikanlı cahil bir ihtiyardan hayırıdır.

⁸⁰⁴ Bu beyit: "Ne sal iledir ne mal iledir. Beyim ululuk kemāl iledir." şeklinde tercüme edilmiştir.

⁸⁰⁵ Yüzü unutulmanın kendisi de unutulur.

⁸⁰⁶ Sana kötü işlerde rehberlik yaparak sana hainlik etti.

⁸⁰⁷ Yalan yanlış işlerle seni öfkeliendirdi.

[184-] ⁸⁰⁸ غضبك عن الحق مقبحة

Ya‘nî senin hâk nesne için gâzab edüp kaçımâñ kabâhât vericidir, demekdür. Zîrâ kişi muhabbet etdüğüne Allâh Te‘âlâ için edüp ve gâzab kıldığına dañı Allâh Te‘âlâ için kaçımâk gerekdür. Nitekim demişlerdür:

⁸⁰⁹ الحب لله و البغض لله Ya‘nî muhabbet Allâh Te‘âlâ içündür ve ‘adâvet dañı Allâh Te‘âlâ içündür, demekdür. Pes, bir kimesne Allâh Te‘âlâ için muhabbet etmegün ma‘nâsı budur ki kişiye ‘ilm ve ma‘rifet veyâ şalâhiyet için muhabbet edüp, döstlük eyleye ve Allâh Te‘âlâ için buğz edüp gâzab etmek oldur ki kişiye fışkıdan ve yaramaz fi‘lden ötürü kaçıyup terbiyet kâsdın ide. Ammâ [vr. 59a] kişiye hâk nesnede gâzab edicek olursa, nefsün yaramazluğundan ve kabâhâtindendür.

[185-] ⁸¹⁰ غنيمته المومن وجدان حكمته

Ya‘nî demekdür ki mü‘minün ğanîmeti hikmet bulmasıdır. Zîrâ hikmetu’llâh mü‘minün yitigidür. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁸¹¹ الحكمة ضالته المؤمن Ya‘nî hikmet mü‘minün yitigidür, demekdür. Ve hem *Kur‘ân-ı* ‘Azîm’de buyurur: ⁸¹² ومن يؤت الحكمة فقد أوتي خير كثير Ya‘nî demekdür ki bir kimesneye hikmet verîlse, taḥkîk ol kimesneye çok ḥayr verîlür demekdür. Dünyâda ḥayr-ı keşîr verildiği oldur ki kişi umûrında hikmet üzerine olıcağ, dîn ve dünyâsı ma‘mûr olup ‘inde’l-Hâk ve’l-halk mu‘azzez ü mükerrrem olur. Ve âḥiretde ḥayr-ı keşîr verildiği oldur ki ehl-i hikmet ve ehl-i ‘ilm olanları Allâh Te‘âlâ sâ’ir halkı üzerine tafḍîl kılup derece-i a‘âlâya yetiştirür Ammâ demişler hikmetden murâd Hâk Te‘âlâ’dan kôrqup her zamânda emre muṭî‘ ve münkâd olmağa dërler. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁸¹³ رأس كل حكمته مخافة الله تعالى Ya‘nî her hikmetün başı, Allâh Te‘âlâ’dan kôrqupmağdur. Pes, ma‘lûm oldı kim [kişinün] Allâh Te‘âlâ’dan kôrquması ne miqdâr ise, ehl-i ‘ilm ve ehl-i hikmet olması dañı ol miqdâr olur.

El-‘aşerûn ḥarfı’l-fâ:

[186-] ⁸¹⁴ فاز من ظفر بالدين

Ḥalâş ve necât buldı, kurtuldı şol kimesne ki dîne zafer buldı. Ya‘nî devlet-i dîne yetişüp dîni ekmel eyledi. Zîrâ şekk [vr. 59b] yokdur kişi dînin tekmiâl eylese

⁸⁰⁸ Hakikat için öfkelenmen çirkin bir iştir.

⁸⁰⁹ Muhabbet (sevgi) ve düşmanlık (buğz) Allah için yapılıdır.

⁸¹⁰ Mü‘minin hazinesi hikmeti (ma‘rifet) bulmasıdır.

⁸¹¹ Hikmet, değerli bilgiler müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa almaya daha hak sahibidir. (Tirmizi, İlim 19; İbn Mâce, Zühd 17).

⁸¹² Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. (Kur‘ân, Bakara /269).

⁸¹³ Hikmetin başı Allah korkusudur. (Tirmizi; Feyzu’l-Kadir, 3/574).

⁸¹⁴ O kimse ki dine zafer bularak kurtuldu.

dünyâda îmânı kâmil oldu şekk ve şirkden dahı hâlâş bulup ehl-i necât oldu. Ve âhiretde ‘azâb-ı elimden emîn olup ehl-i necât ve şâhib-i derecât oldu.

[187-] ⁸¹⁵ فخر المرء بفضلہ اولی من فخرہ باصلہ

Er kendü fazlıyla fahr edinmek, yegrekdür aşıyla fahr edinmekden. Ya‘nî demekdür ki kişi atası ve dedesi ululuğuyla fahr edinmekden kendü fazlıyla fahr edinmek evlâdur. Zîrâ kişinün zâtında kemâl olıcağ, her nerede olsa kişiye ‘izzet vërüp mu‘azzez ve mükerrem kıılır. Ammâ kişi haseb ü nesebiyle fahr olmaz illâ nesebi bilündüğü yerde olur. Ve hem kişi kendü fazlıyla fahr edünmek, kendü zâtınun kemâlini vërür. Ammâ aşıyla ve nesebiyle fahr edinmek gayrün kemâlini vërür, zâtında kemâl olmağı vërmez.

[188-] ⁸¹⁶ فلاجك من خصمك فی الإحتمال

Ya‘nî senün haşmundan kurtulmağ ihtimâlde vardır. Murâd demek oldur ki Hâk’dan ‘adüv dilemeğ. Zîrâ ‘adüvden kurtulmağ ihtimâli olduğı gibi kurtulmamağ dahı ihtimâldedür. Ve yâhüd demek ola ki eğer haşmuğa mülâkât olsağ, vehmden kendün tağıtma, kurtulmağ ihtimâldedür. Ve yâhüd demek ola ki haşmun va‘dine mülâkât vaktinde hamle eyle ki kurtulmağ hamle edüp muķâbele etmekdedür, kaçmağda degüldür.

[189-] ⁸¹⁷ فزع المرء يدل على اصله

Erün fer‘i aşlına delâlet eder. Ya‘nî demek olur ki kişinün [vr. 60a] oğlunun ef‘âli ve ahvâli, kendünün bātınından haberdür. Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁸¹⁸ لولد سرّ ابیه Ya‘nî [veled] atasının sırrıdır, demekdür. Pes, bundan ma‘lûm oldu ki eğer kişinün bātınında şalâha muḥabbeti olsa, eşeri oğlundan zâhir olur. Ve yaramazluğa meyli olsa girü eşeri zâhir olur, demekdür. Va’llâhu a‘lem.

[190-] ⁸¹⁹ فاز من سلم من شر نفسه

Ya‘nî necât buldı şol kimesne ki nefsin şerrinden selâmet bulup kurtuldı. Zîrâ her âfet kim kişiye yetişür, nefsinün şerrinden yetişür. Ve hem nefis her şerrün me’vâsıdır. Eger kişi nefsiñi ḥayr işe çekse, ol şerre çekinür. Ve eger ‘ibâdete çekse, ol ma‘şiyete çekinür. Hâzırlığa çekse ol gâflete çekinür. Anun-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁸²⁰ اعدای عدوك بين جنبيك Senün düşmenlerinün gâyetle düşmeni

⁸¹⁵ Kişinin kendisiyle övünmesi atasıyla övünmesinden iyidir.

⁸¹⁶ Düşmanından kurtulma ihtimalin vardır.

⁸¹⁷ Kişinin fer‘i (oğlu) aslını gösterir.

⁸¹⁸ Çocuk, babasının sırrıdır. (*Aclûnî, Keşfü’l-Hafa*, 2/452).

⁸¹⁹ Nefsin şerrinden selâmet bulan kurtulur.

⁸²⁰ En şiddetli düşmanın iki yanın arasındaki nefsidir. (*Beyhakî*).

iki yanının ötesindedir, ya‘nî nefsündür, demekdür. Ve hem kişi gayr-i düşmenle ehibbâne buluşur. Ammā nefis bir düşmendür ki kişiden bir nefes ayrılmaz ve zāhir düşmeni görüne gelür. Anuñla ceng etmek āsāndur. Bāṭın düşmeni ki nefsidür, görünmez yerden gelür, dokınur. Pes, demek olur ki kişiye gāyet lāzım olan oldur, nefsi mağlūb edüp şerründen kurtulmağa sa‘y eyle.

[191-] ⁸²¹ فكال المرء في القدر

Ya‘nî erün ihlāsı ve kurtulması gerçeklikdedür. Ve hem kişiye toğrı ve gerçek olıcağ itmi’nān-ı kalb hāşıl edüp ‘ākıbet [vr. 60b] vehminden emīn olur. Ammā kişiden kiẓb şadır olsa şonra zāhir ola dağı ziyāde feẓāhāt ve tōhmet şadır ola. Ve bu vehminden hālāş bulunmaz ve kişiye gerekdür ki rızā-yı Hāḡ içün toğrı sözlü ola eger halk incinürse dağı. Eger bir kişi bir fi‘lde rızā-yı Hāḡ eylese halkuñ incindiğüne bakmasa Hāḡ Te‘ālā andan rāzī olur ve halkı dağı rāzī kıılır. Nitekim Resūl Hāzreti ‘aleyhi"s-selām buyurur: من التمس رضاء الله بسطا لناس رضى الله عنه ورضى ⁸²² Ya‘nî demek olur ki Allāh Te‘ālā’nun rızāsın istese, ya‘nî Allāh Te‘ālā rāzī olıcağ işde olsa halkuñ kulluğuna bakmasa, Allāh Te‘ālā’dan rāzī olur. Ve halkı dağı andan rāzī kıılır. Pes, kişiye ‘alāmet-i sa‘ādet ve necāt bu imiş ki her hālde rızā-yı Hāḡ taleb eyleye ve şıdk üzre ola.

[192-] ⁸²³ في كل قلب شغل

Her kalbde bir şuğl vardır. Ya‘nî kalbi hiç tecelliden hālī degüldür. Zīrā kalb taḡallūbdendür. Dā’imā inḡılābdan hālī olmaz. Nitekim Resūl Hāzreti ‘aleyhi"s-selām buyurur: ⁸²⁴ Ya‘nî “Mü’minün göñli Raḡmānuñ iki parmağı arasındadır. Her ḡangı yana isterse döndürür.” Ammā iki parmağdan murād demişler ki “cemālu’llāh-i celāl”dür ki mü’minün kalbi bu şıfatuñ arasındadır. Dā’imā bu iki şıfatdan eşer ḡabūl edüp teveccühde ve ḡalbün şuğli teveccühdür. Pes şuğlden hālī degüldür.

[193-] ⁸²⁵ فسدت نعمة من كفرها

Fāsıd olup zāyi‘ oldı şol [vr. 61a] kimesnenün ni‘meti kim küfrān-ı ni‘met oldı, ya‘nî şükrin yerine getürmedi. Zīrā şükrin yerine getürse izdiyādına sebep

⁸²¹ Kişinin kurtulması doğrudur.

⁸²² Kim insanların gücenmesini göze alarak Allah’ın rızasını gözetirse, Allah ondan razı olur ve insanları da ondan razı eder. (Tuhfetu l-Ahvezi, 7/82).

⁸²³ Her kalbin uğraştığı işleri (gaileleri) vardır.

⁸²⁴ Kalpler, Rahmanın iki parmağı arasındadır hangi tarafa isterse döndürür. (Tirmizi; 2226).

⁸²⁵ O kimsenin ki nimeti zarara uğradı.

olurdu. Nitekim Allāh Te‘ālā *Kur’ān-ı ‘Azīm*’de buyurur: ⁸²⁶ فان شكرتم لا زيدنكم

Ya‘nī siz verilen ni‘metün şükür yerine getürcek olursanız ben dağı ni‘metiñüzi ziyāde ederim, demekdür. Ammā demişler kişi ni‘metin şükür yerine getürmek budur ki ol ni‘meti ‘ibādete şarf eyleye ve ol ni‘metden ma‘şiyet işlemeye. Eger ma‘aşiyet işlese küfrān-ı ni‘me olur, zevāline sebebdür.

El-ḥādī ve’l-‘aşerden ḥarfı’l-kāf:

[194-] ⁸²⁷ قول مرء يخبر عما فى قلبه

Erün sözi ve kelimāti haber vèrür şundan ki gönlinedür. Ya‘nī demekdür ki kişi bātını şāf olup ḳalbi pāk olıcağ olursa kelimāti dağı pāk ve şāf olur. Eger ḳalbi şāf olmayup mükedder olıcağ olursa kelimātında dağı keder eksük olmaz. Zīrā şekk yokdur ki zāhir bātınun meydānidur. Ve her zarfun içinde ne olursa taşrasına dağı te’sīr edüp zāhir olur.

[195-] ⁸²⁸ قول الحق من الدين

Ya‘nī demekdür ki kişi Ḥaḳ sözi söylemek dīnün kuvvetindendür. Zīrā bir kimesnenün Ḥaḳḳ’a i‘timādı ḳavī olsa dā’imā ḥaḳ sözi söyler, eger ḥaḳ[ı] gücendirse dağı. Anun-çün Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸²⁹ قل الحق ولو كان Ya‘nī sözi söyle hem ketm etme, eger işidene acı dağı olursa. Pes, bu nesne olmaz illā kişi ḥaḳdan ve dünyā ṭama‘ından berī olup [vr. 61b] ve ḥaḳun zemmi ve medḥi ḳatında berāber olduğdan sonra olur. Ve şekk yokdur ki anun gibi kişinün i‘timād-ı külliyesi Ḥaḳḳ’a olup kemāl-i dünyā ve netice-i İslām’a erişmiş olur.

[196-] ⁸³⁰ قوت القلب من صحة الإيمان

Ya‘nī demekdür ki kişiye kuvvet-i ḳalb ḥaşıll olup kimesneden ḳorḳmamak īmān-ı şaḥiḥ olmaḳdandır. Zīrā demişler kazā ve ḳadere īmān getirüp cemī‘-i ef‘ālī Ḥaḳ’dan görmeyince vehmi ber-tārāf olup kuvvet-i ḳalb ḥaşıll olmaz.

Ve demişlerdür, īmānda dört mertebe vardır: Birisi īmān-ı taḳlīdīdür, ol ‘avāmındur. İkinci istidlālīdür, ol ‘ulemāındur. Üçüncü īmān-ı şuhūdīdür, ol ḥavāşşındur. Pes, kişiye kuvvet-i ḳalb ḥaşıll olup şihḥat-i īmān ve kemāl-i İslām ḥaşıll olmaz. Ya‘nī el vèrmez tā īmān-ı şuhūdī ḥaşıll olmayınca. Ve Ḥazret-i ‘Alī (Kerrema’llāhi vechehū) bu mertebeye işāret için *Şad Kelime*’inde buyurur:

⁸²⁶ Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. (*Kur’ān*, İbrahim 14/7).

⁸²⁷ Kişinin sözü gönülden olursa hayırlıdır.

⁸²⁸ Kişinin Hak (doğru) sözü söylemesi dindendir.

⁸²⁹ Acı da olsa doğruyu söyle. Yalandan da sakının. Çünkü yalan imana aykırıdır. (*Keşfu’l Hafā*, 1890, 865).

⁸³⁰ Kalbin kuvveti sahih (gerçek) imandan gelir.

⁸³¹ لو كشف العطاء مازدت يقينا قاتل الحريصه مرضه Ya' nî demekdür ki ħariş olan kimesneyi depeleyici girü ħırşıdur. Zîrâ kişi ġāyet ħariş olıcağ a' mā gibi olur. Etdügi fi' lün zararın müşāhede edemez. Tama' -ı ħāmla dîni ve nefsi helāk olıcağ yere kendüyi atar. Ėyle olsa ħariş yine depeleyen ħırşı olur. Ve hem demişler mişāl, şol şāhine ve uqķāba benzer ki fezā-yı ' İzzetde pervāz ederken öz başına otlağda iken ağ içine et pāresini görüp kendüzin duzaga urup kayda düşer, giriftār olur. [vr. 62a] Ĥariş dahı dā'imā ħırş sebebiyle dāmına giriftār olmağdadur.

[197-] ⁸³² قدر فى العمل تبغ من الزلل

Ya' nî demekdür ki ' amelde ħudret yetişüp āsān olanı işle tā kim zelilden ve noķşāndan ħurtulasın. Zîrâ kişi sa' b ü ħudreti yetişmedügi işe mübāşeret etse zîlālden ħālî degüldir. Ve yāĥūd demek olur ki cemî' işde endāzeden taşra ħareket eyleme. Tā kim zelil ve darlığā yetişmeyesin. Ĥāşılı demek olur ki kişiyē gerekdür ki cemî' umūrını tevzi' edüp kendü güci yetdükce dāire[y]i bağlaya, andan tecāvüz eylemeye. Tā kim dā'iresinde zîlāl ve ħalel erişmeye.

[198-] ⁸³³ قيمة المرء ما يحسنه

Erün ħıymeti gökçek gördügi nesnedür. Ya' nî demekdür ki kişi ne maķāmı ve ne mertebeyi hoş görüp anlatursa ħıymeti oldur. Zîrâ Allāh Te'ālā aĥlāķ-ı nāsı ve tebāyi' -i nāsı merātib üzre dīvānda ħodu. Tebāyi' -i ma'ādin her güzîni ' arzda ħoduğı gibi. Anuñ-çün Resül Ĥazreti ' aleyhi' s-selām buyurur:

⁸³⁴ الناس معادن كمعادن الذهب والفضة Ya' nî Ādem oğlanları ma' denlerdür altun ve gümüş ma' denleri gibi, demekdür. Ammā ma' adenün ba' zı cevher naķiddür, yāķūt ve la' l gibi ' ilāca ihtiyācı yokdur. Ādem oğlanları ki zātında pāk olup cüziyyāt-ı Rabbāniyle olanlar gibi. Ve ba' zı ma' den, altun, gümüşdür kim mu' āleceye muĥtāc olup ' ilācla şāf olup ħıymet bulur.

A' māl-i ħalbiyye ve ħālıbiyye meşğül olanlar gibi. Ve ba' zı ma' denün cevheri zātında ħasīsdür. Bākır ve ħurşun ve ħacer gibi bunların mişālī aĥvāl-i dūnyāya meşğül [vr. 62b] olanlar gibi merātib üzerine. Pes, demek oldu ki bu mertebelerün her kanğusunda ħarār ederse olur.

⁸³¹ Hırslı kişi âmâ gibidir verdiği zararı göremez ancak kendisine ve dinine zarar verir.

⁸³² Kolay işi yap ki eksiklikten kurtul.

⁸³³ Kişinin sonu güzel gördüğü şeydedir.

⁸³⁴ İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir. Cahiliye devrinde hayırlılarınız İslam devrinde de hayırlılarınızdır. (Buhârî, Enbiyâ, 19; Menâkıb, 1; Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 199; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 257, 260, 391).

[199-] ⁸³⁵ فرين المرء دليل دينه

Ya‘nî kişinün yakîn yoldaşı dînün delîlidür. Ya‘nî demekdür ki bir kimesne bir kimesneyi yoldaş edinmez. İllâ dînine ve mezhebine râzî olduğu kişi[y]i yoldaş edinür. Anuñ-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁸³⁶ المرء على دين خليله Ya‘nî kişi dōstunuñ üzerinedür. Pes, bir kişi bir kimesneyi dōst édünse, anuñ ‘âdetine ve dînine münkâd olmuş olur. Anuñ-çün demişlerdür:

⁸³⁷ شعر عن المرء لا تسأل وابصر قرينه فكل قارن سال مقارن مقتدا Ya‘nî kişinün hâlini şorma yoldaşına nazar èyle. Zîrâ yoldaş yoldaşına uyucıdır.

[200-] ⁸³⁸ قرب الاشرار مضرة

Şerîrlere yakın olmak mazarratdır. Ya‘nî anlara musâhib dōst olmak dünyâda ve âhiretde zarardur, demekdür. Dünyâda zarar olduğu oldur ki eşirrâ ile muķārîn olana bu dağı şerîrdür, dērler. Beher hâl dîn zararundan hâlî olmaz. Ve hem eşirrâdan bir fi‘l-i kabîh şâdır olsa bu dağı müttehem olur. Ammâ âhar zararı oldur ki eşirrâya muķārîn olmağla anların ef‘âl-i nâ-pesendîdesine râzî olmuş olur. Şekk yokdur ki fi‘l-i kabîhaya râzî olıcağ ol fi‘le şerîk olur. Èyle olsa külli âhiretine zarardur.

[201-] ⁸³⁹ قسوة لقلب من الشيع

Ya‘nî demekdür ki göñül katılığı ve şefkat az olmak karın tok olmağdandır. Zîrâ eğer kişinün karını aç olsa [vr. 63a] göñli mülâyim ve gözi yaşlu olup halka merhameti ziyâde olur. Ammâ kaçan kişinün karını tok olsa kalbine gurûr gelüp kimseye ülfet ve merhamet olmaz. Ve hem demişler eğer kişi tena‘uma meşğûl olup beden-i cânını semirtse rûh tarafı semirmeyüp safâ-yı bâtın el vèrmez. Ammâ rûh tarafı semirse, ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendîde göñül toptolu olup safâ-yı bâtın ve cilâ-yı kalb hâşıl olur.

[202-] ⁸⁴⁰ كلام الله دواء القلب

Kelâmu’llâh göñliñ devâsıdır, demekdür. Bir kimesne kelâmu’llâh bilüp ve okuyup dağı muķtezâsınca ‘amele meşğûl olup a‘mâl-i şâliha mülâzım bulup şıhhat üzre olur. Zîrâ a‘mâl-i şâliha gün günden kalbi münevver édüp inşirâhı ziyâde eder. Kalbün inşirâhı terakkîde oldukca şıhhati ziyâde olur. Ve Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-

⁸³⁵ Kişinin yakın arkadaşı dininin delilidir.

⁸³⁶ Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin. (*Ebu Davud*, Edeb, 19, *Tirmizi*, Zühd, 45).

⁸³⁷ Kişiyi sorarlarsa arkadaşına bak. Zira arkadaş arkadaşına benzer.

⁸³⁸ Kötülük yapanlara yakın olmak zarardır.

⁸³⁹ Gönülde kasvetin olması tok olmaktır.

⁸⁴⁰ Allâh’ın sözü şifâdır.

selām buyurur: ⁸⁴¹ القرآن هو الدواء Ya‘nī *Kur’ān* devādur, demekdür. Ammā demişler *Kur’ān*’nuñ devā olması āmme-i nāsa göredir. Havvāşa göre şifādur. Zīrā her şifā olmak lāzım degüldür.

[203-] ⁸⁴² كافر سخی اوجی فی الجنة من سلم صحيح

Ya‘nī demekdür ki bir kâfir ki saḡī ola cennete girmesi artık umulur şol müslümandan ki baḡīl ola. Zīrā cā’izdür ki saḡī seḡāveti sebebiyle Allāh seḡā kâfire āḡir vaḡtinde hidāyet vērüp imān rūzī kıla, daḡı cennete gire. Bu ma‘nādür ki Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁴³ الصدقة تمتع ميسه Ya‘nī demekdür bir şadaḡa kişiyi yaramaz ḡāl üzerine ölmekden men‘ éder ve şaḡlar. [vr. 63b] Ve demişler yaramaz ḡāl’e ölmek vaşiyetsüz ölmekdür. Ve yāḡūd şehādetden maḡrūm olup ölmekdür. Ne‘ūzu bi’llāhi Te‘ālā.

[204-] ⁸⁴⁴ كفران النعمة مزيلها

Küfrān ni‘metüñ gidericisidür. Ya‘nī demek olur ki eger kişi küfrān-ı ni‘me olıcaḡ olursa verilen ni‘metüñ şükrin édemeyüp ma‘şiyete şarf éderse zevāline sebebdür. Nitekim ‘ibādet’e şarfla şükr yerine gelüp izdiyādına sebep olur. Anuñ-çün Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁴⁵ من ازلت اليه نعمة فليشكر Bir kimesne kim aḡa ni‘met yetiše, ol ni‘metüñ şükrin éylesün. Ya‘nī ol ni‘met kuvvetiyle Hāḡḡ’a ifrāṭ ve ‘ibādet éylesün ki ‘ibādetüñ neticesi āḡiretde nāz ve ni‘metdür. Ve demişler ef‘ālle şükr édemezse bāri aḡvālle şükr éyleye. Tā kim ol ni‘met zāil olmaya.

[205-] ⁸⁴⁶ كفى باشييب داء

Ya‘nī demekdür ki kişiy’e pīrlük yetişmek ḡastalığı yeter. Zīrā kişi ḡasta olıcaḡ bedenine süstlük yetişür. Mizācı zebūn olup süst olur. Éyle olsa pīrlük tamāmı ḡastalığı olmış olur. Belki pīrlük cemī‘ ḡastalıḡdan ziyādedür. Ammā pīrlük bir ḡastalıḡdur ki ‘ilāca ḡābil degüldür.

[206-] ⁸⁴⁷ كفى الحسود حسده

ḡasūda ḡasedi yeter. Ya‘nī demekdür ḡasūd olan kişi ḡasedden çekdügi elem kendüye yeter. Zīrā demişler ḡased bir od ola, ḡasūduñ ḡalbinde cehennem odından dā’imā cigerini yaḡmadadur. Belki ḡased aḡa dērler kişi bir müslümān ḡardeşine

⁸⁴¹ Devānın en hayırlısı *Kur’ān*’dır. (*İbn Māce*, Tıb, 28).

⁸⁴² Cömert kâfirin cennete girmesi umulur.

⁸⁴³ Sadaka, Rabb’in öfkelerini söndürür ve kişiyi kötü ölümden uzaklaştırır. (*Tirmizî*, Zekât, 28/664).

⁸⁴⁴ Küfrān (verilen nimetlere nankörlük yapmak) nimetin yok olmasına sebep olur.

⁸⁴⁵ Bir kimse, kavuştuḡu nimeti her hatırlayıştā Allah’a şükrederse, Allahü Teālā da, onun her şükrüne karşı yeniden sevap verir. (*Tirmizî*, 1/312).

⁸⁴⁶ İhtiyarlık geldiḡinde ḡastalık biter.

⁸⁴⁷ Haset edene ḡasedi yeter.

Allāh Te‘ālā vèrdügi [vr. 64a] ni‘metün zāil olmasın dilemekdür. Anuñ-çün Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁸⁴⁸ كاد الحسود ان يغلب القدر Ya‘nî demekdür ki hâsed şāhibi yakın oldu Hâk Te‘ālā taqđır ve kısmet èyledügi nesne ğalebe ètmek için ğaşb ède, demişler. Bunun ma‘nâsı demekdür ki hâsed ètmek Hâk Te‘ālā kısmeti için Hâk Te‘ālā ile muhâşama èdişmekdür.

[207-] ⁸⁴⁹ كمال العلم فى الحلم

Ya‘nî demek olur ki kişinün ‘ilminün kemāli hilmî olmağdadur. Zîrâ kişide hilm olmağ kalbinün vüs‘atünden ve ma‘rifetinün ziyâdeliğündendir. Ve hem hilm kişide kudret varken müsteħağdan intikām almağa te’hîr ètmege dèrler. Şekk yokdur ki bu nesne kemāl-i ma‘rifetden ve zîreklikdendir. Zîrâ ‘ākıbet fıkır èdüp umūrını zabt ètmekdür. Ve şāhib-i intikām Allāh Te‘ālā’dur. Pes kişi kendü olıcağ intikāmı Hâk’a havāle èylemek ğāyet-i ‘ilm ve nihāyet-i hilm dendir. Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁵⁰ العلم خليل المؤمن واللحم وزيراً İlm mü’mînün dōstıdur ve hilm vezîridür. Ya‘nî demekdür ki mü’mîn dā’imā ‘ilmiyle ‘amel èder. Kişi dōstıyla müşāvere èdüp ‘amel èyledügi gibi ve hem mü’mînün hilmî umūrında hıfz èdüp şaklamakdadur, pâdişāhların vezîrleri mālîni zabt èdüp dağı memleketini hıfz èyledükleri gibi. Ve hadîş-i āhârda Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁸⁵¹ خيار امتى علماء ها وخيار علماء ها حلماء ها Ya‘nî demekdür ki ümmetün muhtârı ve güzîdeleri ‘âlimleridür ve ‘âlimlerinün güzîdeleri hilmî olanlarıdır. [vr. 64b] Pes ma‘lûm oldu ki ‘ilmün hüsni ‘ilm imiş. Ve ‘İsâ peygamber ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁵² ما خلق الله شىء احسن من عالم حليم dedi. Ya‘nî Allāh Te‘ālā bir nesne yaratmadı kim ol nesne hilmî olan ‘âlimden gökçek ola.

[208-] ⁸⁵³ كفاك من عيوب الدنيا ان لا يبقى

Ya‘nî dünyânın ‘ayblarından bâkî olmayup fânî olduğı ‘aybı sağı yèter, demekdür. Ve hem dünyādan kişi nesne hâşıl ètmez illā elem ve belā tahşîl èder. Anuñ-çün Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁵⁴ ما بقى من الدنيا بلا و فتنة Ya‘nî şol nesne bâkî kaldı [dunyādan] belādur dağı fitnedür. Ya‘nî dünyānuñ āhîri şerdür ve

⁸⁴⁸ Neredeyse hâsed kadere galip geleyazdı. (Beyhaki, Şuabu'l-İman, 6188).

⁸⁴⁹ Kişinin ilminin yüceliğı yumuşak huylu olmasındandır.

⁸⁵⁰ İlim, müminin dostu; hilm vezîridir. (Nahîfî, 33).

⁸⁵¹ Ümmetimin hayırlıları âlimlerdir; âlimlerin hayırlıları ise hilmî olanlardır. (Süyûtî, el-Câmiu'l-Kebir, 12309).

⁸⁵² Allah Te‘ala hilmî olan âlimden daha güzel bir şey yaratmadı.

⁸⁵³ Bâkî olmayan dünyanın ayıpları sana yeter.

⁸⁵⁴ Dünyada belā ve fitne bâkî kaldı. (Süyûtî, el-Câmiu'l-Kebir, 1707).

fitnedür. Pes böyle mülâhaza edünce fânîye meşgûl olmayup ‘ömr-i ‘azîzi lâıyık olan nesneye şarf eyleye. Va’llâhu a‘lem.

[209-] ⁸⁵⁵ كفاك هما علمك بالموت

Ölümünü bildüğün için gam sana yeter, teşvîşe meşgûl olma. Zîrâ ölüm hâdim’ül-lezzâtdür. Ya‘nî lezzetleri yıkıcıdır. Zîrâ kişi tamâmca ölümünü mülâhaza edeydi lezzet-i dünyâ kalbinden sürölüp dağı dünyâya ragbet kılmazdı. Ammâ Âdemoğlunun gafletündendir ki ölümünü zıkr eylemez. Anuñ-çün Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁸⁵⁶ لو تعلم اليهايم من الموت ما يعلم ابن ادم ما اكلتم منا سمنا Ya‘nî demekdür ki eger hayvânlar ölümün aḥvâlini bilelerdi, ‘Âdemoğlanları bildükleri gibi guşşalarundan semirmezlerdi, siz semirdirsüz. Hâşılı demek oldu ki hayvanât benî Âdemden ‘âkıllıdır. Zîrâ anlar mevtün aḥvâlini bilmezlerken hırş ve tûl-i emel anlarda yokdur. Ve eger mevtün aḥvâlin [vr. 65a] bilelerdi ebedî semirmezlerdi.

[210-] ⁸⁵⁷ كمال الجود الا عنذار معه

Seḥânun kemâli budur ki ‘özrl bile ola. Ya‘nî bir nesne ‘aṭâ etdüğü vaḳt gökçek sözle ve güler yüzlü ‘aṭâ eyleye, demekdür. Zîrâ ḥüsn-i ḥulḳdandır kelîmât-ı tayyib muḳarrin olıcaḳ kişinün hem ḳavli hem f‘ili muvâfıḳ ve gökçek olup maḥmûd olur.

[211-] ⁸⁵⁸ كفا بالشيب ناعيا

Pirlik kişiy e‘zâ edici olduğı yeter. Ya‘nî demekdür ki kişinün maḥâsini aḡarup pîrlik nişânları zâhir olmak, hemân mevt ḡaberin getürüp ‘e‘zâ etmekdür. Ve rivâyetdür ḡulefâ-i Abbâsdan birisi bir kimesneye bir vazîfe eyledi, tâ kim her şabâḡ gelüp üç kerre ⁸⁵⁹ الموت diye. Pes bu kişi dâ’imâ ḡalîfe divânına çıkup bu ḡizmeti edâ ederdi. Bir müddet mülâzemetden sonra birkaç gün gelmedi. ḡalîfe bir gün eyitdi şol bir kişi kim mevti bize tenbîh ederdi. Birkaç gün gelmedi, ḡasta mıdur ? ḡalî nedür ? Görün, dedi. Bârî ol kişi[y]i bulup ḡalîfe divânına getürdiler. ḡalîfe eyütüdi : Ey kişi! Niçün bize gelüp mevti tenbîh eylemez olduḡ, dedi. Ol kişi eyitüdi: Yâ ḡalîfe şimdiye deḡin gelirdüm, görürdüm meḡâsinün ḡaradur, mevti tenbîh ederdüm. Bu def‘a geldüm gördüm ki meḡâsinünde aḳlıḳ düşmiş, bu mevte münebbihdür. Benüm

⁸⁵⁵ Ölümü bildiğın için gam sana yeter.

⁸⁵⁶ Eger hayvanlar, ölüm hakkında ademoğlunun bildiğini bilseydiler insanlar onlardan semiz bir et yiyemezlerdi." (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 852).

⁸⁵⁷ Cömertliğin en güzeli özür dilenerek yapılanıdır.

⁸⁵⁸ İhtıyarlığın kişiy eziyet edici olması yeter.

⁸⁵⁹ Ölüm.

tenbîhime hâcet kalmadı, dëyü gelmedim. Pes şekk yokdur ki kişinün şaçaluna aķ düşse mevtine münebbihdür, va‘ z étmekdür.

Eş-şâlişü ve'l-‘aşrûn harfu'l-lâm:

[vr. 65b] [212-] ⁸⁶⁰ لين الكلام فيد القلوب

Kelâm yumuşak olup mülâyim olmak göñüllerün kaydı ve bağıdır. Ya‘ nî demekdür ki kişinün sözi gökçek olup her kişiyeye rıfķla söyleyicek halkun ħalbinün ol kişiyeye ülfet ve muħabbeti olup andan ayrılmaz olurlar. Ve bu ma‘ nîdür İmām-ı ‘ Ali (Kerrema’llāhu Te’ālā vechehū rażiya’llāhu Te’ālā anhū) *Şad Kelimesi*’nde buyurur: ⁸⁶¹ Ya‘ nî demekdür ki bir kimesnenün dili tatlı olsa ħalka söyledügi vaķt kelime-i tayyibe ile söylese anuñ gibi kişinün ħardaşları çok olur ve her kişi aña muħabbet édüp dōst ve ħardaş olur.

[213-] ⁸⁶² لين قلبك يحبك

Ķalbinġi yumuşak ëyle. Ya‘ nî demekdür ki ħalka tevāzū‘ gösterüp ħüsn-i ħulķ edersen ħalk daķı saña muħabbet édüp dōst olurlar. Bu ma‘ nîdür ki Resül Ħazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁶³ Ya‘ nî nice nefsiñe ikrām edici vardır ki ol ikrām nefsiñe ihānet olur. Ve nice nefsiñe ihānet edici vardır ki ol ihānet nefsiñe ikrām olur. Bunun ma‘ nāsı demek olur ki nice kimesne vardır ki nefsiñi ulu görüp ħalka kibr gösterür. Ħalk daķı anuñ fi‘ lin görüp aña rencide olduklarından anı ħōr görürler, ülfet ëylemezler. Pes ħaķīķatde kendü fi‘ li kendüyi ħōr edici olur. Nice kimesne vardır ki nefsiñi ednā maķāmda ħalka tevāzū‘ édüp ikrām eder. Ħalk daķı anuñ [vr. 66a] muķābelesinde anı ‘ aziz dutüp ikrām ederler. Pes ħaķīķatde kendü fi‘ li kendüye ikrām etdirücü olur.

[214-] ⁸⁶⁴ ليس الشيب بالعمر

Ya‘ nî pirlık ‘ ömr ile olmaz. Zīrā ‘ ömr aña dërler ki kişi yaşadukca dünyā ni‘ metünden ħaz alup ve a‘ māl-i āĥirete ve ‘ ibādu’llāha şarf édüp derece-i ‘ āliye vüşul bulmaķ içün. Demek olur ki pīr oldur ki cemī‘-i ef‘ āli ber kemāl olup rūzgār-dīde ve ‘ irfān-ı nefis ħaşıl étmiş ola. Yoķsa ‘ ömr-i civānī ġaflet ile ülfet édüp pirlıkde menzil alınmaz, tā‘ at ve ‘ ibādetde süst olur.

⁸⁶⁰ Göñüller yumuşak söze bağlanır.

⁸⁶¹ Tatlı dili olanın çok arkadaşı olur.

⁸⁶² Kalbini yumuşak tut, seni severler.

⁸⁶³ Nice nefsiñe ikrām eden ihānet etmiş gibi olur; nice nefsiñe ihānet eden ikrām etmiş gibi olur. (Süyûti, *el-Cāmiu'l-Kebir*, 260).

⁸⁶⁴ İhtiyarlık yaşla olmaz.

Beyt :

جواناده طاعت امر و ذكير

که فردا جوامی نیاید زیبر⁸⁶⁵

ليس للحسود راحة⁸⁶⁶ [215-]

Ya‘nî demekdür ki hasūd için rāhatlık yoқdur. Zîrā hasūd ḥased êtdügi kişinün ni‘ metini görüp dā’im qalb-i elem çeker. Ferāğat-ı bāṭın bulup rāhat olmaz. Ve hem hasūd Ḥaḳ Te‘ālā’nun ‘adūsıdır. Nitekim ḥadîş-i ḳudsîde Ḥaḳ Te‘ālā buyurur: ⁸⁶⁷ الحسود عدوى نعمتى ولا يرضى بقضائى Ya‘nî demekdür ki ḥased êdici kişi benüm ni‘ metimün düşmenidür. Dağı benüm ḳazāma ve ḳısmetime rāzî degüldir. Pes bir kimesne ki Ḥaḳ Te‘ālā’nun ‘adūsı ola, Ḥaḳ Te‘ālā anun gibi kişinün qalbine ḳabz ve ḳasāvet ilḳā êdüp dā’im elemde durar, rāhat olmaz.

ليس لسلطان العلم زوال⁸⁶⁸ [216-]

‘İlmün sultānı için zevāl yoқdur. Ya‘nî demekdür ki bir kimesne ‘ilmle şeref bula, dünyāda ve āḫiretde anun şerefi zāil olmaz. Belki [vr. 66b] bu yevmen fe-yevmen ziyāde olur. Bu ma‘nîdür ki Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁶⁹ ان الحكمة تزيد الشرف شرفا Ya‘nî ḥikmet şerîfün şerefini ziyāde êder, demekdür.

Ve dağı demişler ḥikmetden murād ‘ilmdür. Zîrā vaḳt olur ki kişi ‘ilm sebebiyle merātîb-i vilāyete yetişüp mülükün ve selāṭinün üzerine taşaddur êder. Ve hem mülükün ve selāṭinün istilāsı ve hikmetün nüfuzı ancak kendü memleketine olur. Ammā ‘ilmle şeref bulan kāmîl her yerde ‘azîz olup hükmi nāfiz olur.

لكل عداوة مصلحته الاعدوة الحسود⁸⁷⁰ [217-]

Her ‘adāvet için muşliḥ vardur, ammā ḥusūddan olan ‘adāvete degül. Ya‘nî demekdür ki her ‘adāvet kim olur ıslāḥı mümkündür. Ḥüsn-i ḥulḳ etmegile veyā in‘ām etmegile ve ba‘zı müdārā ile. Ammā şol ‘adāvet kim ḥasūddan ola, ḳābil-i ıslāḥ degüldir. Zîrā hasūd ḥased êtdügi kişinün ni‘ metün gördükçe ‘adāveti ziyāde olur. Êyle olsa ḥüsn-i ḥulḳ ve müdārā etmegün fā’idesi olur. Bu ma‘nîdür ki

⁸⁶⁵ Ey genç bugünden taat yolunu tut. Çünkü yarın yaşlılıktan dolayı gençlikten eser kalmaz.

⁸⁶⁶ Haset eden için rahatlık yoktur.

⁸⁶⁷ Haset eden kimse, nimetime düşman olan, kazāma kızan, kullarım arasındaki taksimatıma razı olmayan biridir. (Hadîs-i Kutsî).

⁸⁶⁸ İlmün sultanı için zāil olma (sona erme) yoktur.

⁸⁶⁹ Hikmet şerifin şerefini ziyade eder. Köleyi memluk yapar. Hatta onu meliklerin meclisine oturtur. (Süyûtî, *el-Cāmiu'l-Kebir*, 87).

⁸⁷⁰ Hasetten dolayı yapılan düşmanlıklar hariç her düşmanlığın barışı vardır.

demişlerdür:⁸⁷¹ Ya‘nī demekdür ki nice müdārā ēylesün nās ni‘ mete ḥased edici kişiyle çünkim ni‘ mete ḥased eden ni‘ metün zevālinden gayriye rāzī olmaz. Ve demişlerdür ki ḥased ḥasūduñ ḳalbinde bir marāzdur ki ol marāz def‘ olmaz illā mevtle def‘ olur. ‘Aşmina’llāh.

[218-] ⁸⁷² لا بغض العمر وغروره [vr. 67a] لو رأى العبد إلا جلا ومروره

Eger ḳul ecelün daḫı kendinün bu ‘ālem-i fāniden mürür edüp geçmesün göreydi ‘omrüne ve ḡurūruna buḡz ederdi. Ya‘nī demekdür ki kişi ḥāb-ı ḡaflet içindedür, gözün açmaz. Eger ḡafletünden göz açup ecelini ‘ömrinün sür‘atle geçmesinü göreydi, ‘ömrinün ḡafletle geçdüğine buḡz edüp ḳabīḥ görürdi. Dā’imā ḥāzīrū’l-vaḳt olup ḡurūrın terk ederdi. Bundan murād demekdür ki kişi dā’imā ḥāb-ı ḡafletden bīdār olup ‘ömr-i ‘azīzi zāyi‘ geçirmeye. Zīrā geçen nesne girü gelmez. Ve şol ‘ömr kim ḡafletle geçse, ol ‘ömrden kişi ḥāşıl étmez. İllā ḥasret ü nedāmet ḥāşıl ēyler.

[219-] ⁸⁷³ من علت همته طال همومه

Şol kimesnenün himmetü yüceldi, ḡuşşası uzādı. Ya‘nī demekdür ki bir kimesne ki himmetini ‘ālī merātibe vüşul ēylese, anuñ taḥsiline ḡuşişde olup ḡamdan hemmden ḥālī olmaz. Ammā demişler himmet dēyü āḫirete ve Ḥaḳḳ’a vesīle olana ḳaşd ve ḡuşişe dērler. Şol ḳaşd ve ḡuşiş kim ḫutām-ı dünyā ve merātīb-i dünyāya vüşul için ola, ol ḡuşişe hırş dērler, himmet dēmezler.

[220-] ⁸⁷⁴ من كثر كلامه كثر ملامه

Ya‘nī demekdür ki bir kimesnenün kelāmı ve sözi çok olsa ol kimesnenün melāmeti çok olur. Murād demekdür ki bir kimesne çok söyler olsa çok yaramaz söz vāḳi‘ olur ki melāmet ve nedāmet [vr. 67b] getürür. Ve yāḫūd dil uzadıḡundan melāmet ederler. Bu ma‘nīdür ki Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁸⁷⁵ Ya‘nī demekdür ki bir kimesnenün kelāmı çok olsa tezelzül ve nedāmeti çok olur. Bu ḥadīşden murād kişi[y]i nehy ve men‘ etmekdür çok söylemekden ve ḫaberde gelüpdür:⁸⁷⁶ ان الله تعالى يبغض المتفقهين Ya‘nī be-dürüstī verāstī Allāh Te‘ālā buḡz eder ve sevmez çok söyleyenleri.

⁸⁷¹ İnsanlar nimete haset edenlere dost gibi görünseler de haset eden nimetin yokluḡundan başkasına razı olmaz.

⁸⁷² Kişi ömrünün ve ecelinin geçip gittiḡini görseydi ömrüne ve gururuna buḡz ederdi.

⁸⁷³ Kişinin yardımı çok olursa kederi azalır.

⁸⁷⁴ Sözü çok olanın ayıbı da çok olur.

⁸⁷⁵ Bir kimse çok konuşursa pişmanlıḡı da çok olur. (Süyûti, *el-Cāmiu'l-Kebir*, 6435).

⁸⁷⁶ Allah Te‘ala çok konuşanlara buḡz eder.

[221-] ⁸⁷⁷ مشرب العذب من رحم

Bil ki meşreb içilecek yere dërler. ‘Az̤b tatlu şuya dërler. Pes bundan murād dëmek olur ki ṭabī‘atı gökçek ve ḥüsn-i ḥulḳ olup sa‘ādet issi olan şol kimesnedür ki raḥm-ı dil olup ḥalkı esirgeyici ola. Zīrā dëmişler ehl-i sa‘ādetün ‘alāmeti oldur ki ḳalbi şefḳatlü olup raḥmet edici ola. Ve Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁷⁸ مانز عته الرحمة الا من شغى Ya‘nī dëmekdür ki ḥalka merḥamet eylemek bir göñülde gitmedi illā şāḳī olanların göñlinden gitdi. Ammā kişi ruḥamādan şol vaḳt olur ki güci yetdükce rızā-yı Ḥaḳ için ḳavliyle ve fi‘liyle ḥalka eylük yetiştürmekde ola. Ba‘zıları dëmişlerdür göñülde merḥamet olmak Ḥaḳ Te‘ālā’nun raḥmetine delīldür.

[222-] ⁸⁷⁹ مجلس العلم روضته الجنة

Ya‘nī ‘ilm meclisi cennet bostānidur. Zīrā meyve-i tevḥīd ḥāşıl olup ḡıdā-i rūḥ peydā olıcaḳ yerdür. Meşelā ‘ilm meclisinde ḥāşıl olmaz illā esrār-ı şerī‘at ve sırr-ı ṭarīḳat ve şıdk-ı imān ve ḥulūş-ı İslām ḥāşıl olur. Ve ‘ilm meclisinde kişi ‘amālīḳdan ḳurtulup ehl-i başiret olur. [vr. 68a] Ve ṭarīḳ-ı rüşde ve hidāyete yetişür. Bu nesneler degüldür illā rūḥun ḡıdāsıdır. Ammā ‘ilmden murād şol ‘ilmdür ki kişinün ma‘āşiden ḥalāş olmasına ve taḳvāşına sebep olup Ḥaḳḳ’a vāşıl eyleye. Anun-çün Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁸⁸⁰ رأس الحكمة مخافته الله

Ya‘nī ‘ilmün ve ḥikmetün başı Allāh Te‘ālā’dan ḳorḳmaḳdur. Zīrā şol göñülde Allāh Te‘ālā ḳorḳusı olmaya, ol göñül ḥarābdur. Anun gibi göñül olmaz. İllā cehennem direklerinden yerdür ki olur.

[223-] ⁸⁸¹ مهلكته المرء طبعه

Ya‘nī merdi helāk edici ṭabī‘atün tizligidür. Zīrā kişi ḡazūb olıcaḳ ḡazab maḥallinde ṭabī‘atün ḥiddetinden ef‘ālinün zararın mülāḥaza edemez. Dīnine ve dūnyāsına zarar yetiştirür. Bil kim bir iş eder kim helāk olmak lāzım gelür. Eyle olsa kişinün tizligi helāk edici olur. Böyle dëmek kişi[y]i hayrundan bağlandırıp rıfḳatine ḳandırmıḳdur. Ve kişi ziyāde ḥiddetde olmak cehlinden ve sefāhatdendür. Zīrā

⁸⁷⁷ Merhametten su tatlanır.

⁸⁷⁸ Merhamet göñülde gitmez ancak günahkarların göñlünden gider.

⁸⁷⁹ İlim meclisi cennet bahçesidir.

⁸⁸⁰ Hikmetin başı Allah korkusudur. (Tirmizî; Feyzu'l-Kadir, 3/ 574; Beyhakî; Deylemî; Keşfu'l Hafâ, 1/421; Ibn Merduyeh; İbn Kesir, 1/242).

⁸⁸¹ Kişi için tehlike tabiatıdır.

cemî'-i 'ilmün başı rıfkat ve hilmle olmağdur. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁸⁸² الرفق رأس الحكمة Ya' nî kişi rıfka olmak cemî'-i hikmetün başıdır.

[224-] ⁸⁸³ مصاحبت الاشرار كوكب البحر

Şerîr ile muşâhabet etmek denize binmek gibidür. Ya' nî deryâda olan zarardan ve vehmden hâlî olmaduğı gibi, eşirrâ ile muşâhabet etmek dağı zarardan ve vehmden hâlî degüldür, demekdür. Ammâ denizde [vr. 68b] zarar ve vehm olduğı gibi bir fâ'ide dağı ihtimâli vardır. Lâkin eşirrâ muşâhabetinde zarardan ve vehmden gayri fâ'idesi yokdur.

[225-] ⁸⁸⁴ ما ندم من سكت

Ya' nî pişmân olmadı şol kimesne kim sakit olup söylemedi. Zîrâ bir kimesne sukût edüp söylemese, cemî'-i âfetden ve miñnetden halâş olur. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁸⁸⁵ من صمت نجا Ya' nî bir kimesne şâmit olup sözi edebiñ ile söylemeyüp dilini şaklasa, dünyâda ve âhîretde cemî'-i âfetden halâş u necât bulur.

[226-] ⁸⁸⁶ مجالس الكرام حصون الكلام

Kerîm olanların meclislerinde kelâmun şakınacak yeridür. Ya' nî demekdür ki ehl-i kerem olanlar meclislerinde vâkı' olan kelimâtı bir âhar yerde dağı eylemez. Zîrâ nakletmek nemmâmlıktır. Ehl-i kerem olan nemmâm olmaz. Belki lebem olan olur. Ve Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁸⁸⁷ المجالس بالا مانت Ya' nî meclisler emânet iledür demekdür. Böyle demek nehy eylemekdür. Meclisde vâkı' olan kelimâtı âhîr yerde nakl eylemek, emâneti nâ-ehle vèrüp hıyânet eylemekdür.

[227-] ⁸⁸⁸ منقبة المرء سخت لسانه

Erün hüneri dili altındadır. Ya' nî demekdür ki kişi söylemeyince 'ayb ve hüneri âşikâr olmaz. Kaçan söylese 'ilm ve cehli zâhir olur. Bu ma' nîde demişlerdür. Beyt:

[vr. 69a] تا مرد سخن نكفته باشد

عیب و هنرش نهفته باشد ⁸⁸⁹

⁸⁸² Yumuşak davranma (rıfk), hikmetin başıdır. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 13014).

⁸⁸³ Kötülerle sohbet etmek denizde kaybolmak gibidir.

⁸⁸⁴ Susan pişman olmadı.

⁸⁸⁵ Susan (tehlikeden) kurtulmuştur. (*Tirmizi*, Kıyâme,5).

⁸⁸⁶ Şerefliilerin, cömertlerin meclislerinde sözüne dikkat et.

⁸⁸⁷ Meclislerde konuşulanlar, emânet hükmündedir." (*Ebû Dâvûd*, Sünen, 4, 369).

⁸⁸⁸ Kişinin marifeti dili altındadır.

⁸⁸⁹ Kişi konuşmadığı sürece.

Aybı da hüneri de gizli kalır.

Ya‘nî er söz söylemeyince ‘ayb ve hüneri örtülü olup zâhir olmaz, demekdür.

[228-] ⁸⁹⁰ مجالسةً للأحداث مفسدة الدين

Ya‘nî oğlanlar ile oturup muşâhabet èylemek dîni fesâd èylemekdür. Zîrâ oğlanda hevâ gâlibdür lu‘b u lehvde ziyâde meşgûldür. Anlar ile muşâhabet èylemek anlar gibi gaflet hâşıl édüp ehl-i hevâ olur. Ehl-i hevânun dîni işlâhda degüldir, belki gün günden fesâdda olur.

El-hâmisu’l-‘aşrun harfu’n-nûn:

[229-] ⁸⁹¹ نور المؤمن من قيام الليل

Ya‘nî mü’minün nûrı gece durup namâz kılmakdur. Demişler bir mü’min kim dün namâzını kılar olsa, kıyâmet gününde cemî‘ cānibini nûr ihâta étse gerekdür. Bu ma‘nîdür ki Allāh Te‘ālā *Kur’ân*’da buyurur: يوم ترى المؤمنين والمؤمنات يسعى نورهم بين يومئذ وبين يومئذ نورهم ⁸⁹² Ya‘nî demekdür ki: Yâ Muhammed kıyâmet gününde mü’min erleri ve mü’min ‘avratları ‘ibâdetlerinün nûrı önlerince ve sağ yanlarında sa‘y édüp ihâta eder göresin. Ammā Allāh Te‘ālā *Kur’ân*’da mü’minlerin nûrları önlerince ve sağ yanlarında sa‘y eder dedügi işâretdür aña kim ehl-i îmân iki bölükdür: Birisi sâbiķündür ki anlara muķarrebîn derler. Havâşş u haşşa havâşşı gibi ve birisi aşhâb-ı yemîndür ki anlar için “فسلام لك من اصحاب اليمين” ⁸⁹³ [vr. 69b] denildi. Ve şol tarafı egmedi. Şol tarafı eşhâb-ı şimâldür. Aşhâb-ı şimâlde nûr olmaduğına işâret èyledi. Zîrâ eşhâb-ı şimâl münâfıklar ve kâfirlerdür.

[230-] ⁸⁹⁴ نسيان المؤمن شدة الموت

Ya‘nî unutmak mü’minün şiddetle ve sür‘atle erişmesidür. Murâd demekdür ki bir kimesne mevti unutsa ya şürî ya ma‘nevî helâke yetişür. Ma‘nevî helâk budur ki kişi mevti unutmak tamâm-ı gurûrdan gafletdendür. Ehl-i gaflet maķşûd-ı ma‘aneviye erişmez. Èyle olsa hemân ölümdür. Şürî ölümün dağı gurûr ile gafletden olur ki maķall-i tehlikeye düşer. Anun için atalar dedi: “Ġafil baş terkîdedür.”

⁸⁹⁰ Gençler ile sohbet etmek dini bozar.

⁸⁹¹ Mü’minin nuru gece namaz kılmaktır.

⁸⁹² “Mü’min erkeklerle mü’min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştüğünü göreceğin gün..” (*Kur’ân*, Hadîd /12).

⁸⁹³ Eğer âhiret mutluluğuna ermiş kişilerden ise, kendisine, “Selâm sana âhiret mutluluğuna ermişlerden!” denir. (*Kur’ân*, Vâkıa /91).

⁸⁹⁴ Mü’minin ölümü unutulması maneviyatını yok eder.

نور قبرك بالصلوة في الظلم⁸⁹⁵ [231-]

Qabrüñi nûrlandır qarañuluqda namâz kılmakla, demekdür. Zîrâ qabrîñ nûrî a‘ māl-i şâliha nûrıdır. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

ان هذا لقبور مملوءة على اهلها ظلمة وان الله لينور هالهم بصلوتى عليهم⁸⁹⁶ Ya‘nî bu maqberler ehli üzerine zülümâtla tölüdür. Allâh Te‘âlâ ol maqberleri nûrlandırur benüm şalavâtımla. Ya‘nî benüm şefa‘atımla ve yâhûd benüm sünnetimle iqdâmları berekâtıyla ve yâhûd bana farz olan namâz ve ‘ibâdeti anlar dağı müdâvemet etmekle ola.

نمة الى نفسك حين شاب رأسك⁸⁹⁷ [232-]

Nefsüne ‘özü eyle şol vaqt kim başıñ ağara. Ya‘nî demekdür ki ölümüne muntazır ol şol vaqt ki saña pîrlük yetişüp saç sakal ağara. Egerçi kim yigitlikde dağı ğaflet edüp mevte unutmaqlıq qabıhdır ammâ pîrlükde unutmak aqbehdür. Zîrâ ğaflete ‘özü kılmaz. [vr. 70a] Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:⁸⁹⁸ من عمر الله ستين سنة وقد اعذ هاليه Bir kimesnenün ‘ömrünü Allâh Te‘âlâ altmış yaşa yetiştürmiş olsa, Allâh Te‘âlâ ol kişiye nihâyet ‘özü etmiş olur. Bunun ma‘nâsı demekdür ki bir kimesnenün ‘ömri altmış yıla erişe, ol kişiye vâcib olur ki noqşanı içün Hâqq’a ‘özre meşğul ola. Ve ‘özrine lâzım olup fevt olanı qazâ ede. Zîrâ ‘ömri altmışa yetişmek hemân iken subhîñ vaqtine erişmekdür. Ol vaqt zağîre olıcaq vaqtdür, ğaflet vaqtı degüldür. Hazırlıq demidür. Va‘llâhu ‘alem.

تمّ امناتكن في امها ليصراني⁸⁹⁹ [233-]

Ya‘nî emrâzdan ve ğamdan ve vehmden emîn ol tâ kim döşeklerün yegregünde olasın. Bunun ma‘nâsı demekdür ki eger kişinün bedeni şıhhat üzre olup ve kimseden vehm ve ğamı olmasa quru bir ‘arda dağı yatup uyusa, huzûr eder, ziyâde döşeklerde yatanlar gibi. Ammâ kişinün mizâcı miñnetle olsa veyâ kimseden vehmi olsa, qalın döşeklerde dağı olursa huzûr edemez.

نيل المنى في الغنى⁹⁰⁰ [234-]

Ya‘nî kişi istediğı maqlûb ve maqşûda erişmek ğınâ ile olur. Bilgil kim ğınâ iki nev‘i üzerine olur: Birisi mâliyla ğanî olmaqdır ve biri ğınâ-i qalbdür. Pes mâliyla maqlûba erişmek budur ki kişinün helâl mâli olup rızâ-yı Hâq içün infâqda

⁸⁹⁵ Gece namaz kılmakla kabirini nurlandır.

⁸⁹⁶ Bu kabirler karanlıkla doludur, Allah Te‘ala benim salâvatımla bu kabirleri nurlandırır. (Beyhakî, Sünen, 7261).

⁸⁹⁷ Saçın ağardığı zaman ölümün için hazırlıklı ol.

⁸⁹⁸ Allâh’u Teâlâ, ecelini te‘hir edip altmış yaşına ulaştırdığı bir kimsenin: Müsâade etsen şöyle böyle yapardım, gibi mazeretlerini dinlemez. (Buhârî, Rikak, 5, VII, 171).

⁸⁹⁹ Hastalıktan ve kederden emin olan en iyi yerde yatmış gibi olur.

⁹⁰⁰ İsteklere ulaşmak zenginlikle olur.

ola. Eyle olan kişi ni‘me‘r-racül olup mâli dahı [vr. 70b] ni‘me‘l-mâl olur. Nitekim Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁹⁰¹نعما بالمال الصالح للرجل الصالح Ya‘nî gökçek şol mâl şâlih ve helâl mâl ki kişi elinde ola. Pes demek olur ki bir kimesne o emr-i şer‘iyye ri‘âyet edüp elinde olan mâlî rāh-ı Hâk‘da taşadduk eyleye, dünyāda ve āhıretde kudret şāhibi olup cem‘î maķāşıda vüşul bulur. Ammā ğınā-yı kalble ğanî olmak budur ki kişi bi‘l-küllü ümîdini Hâk‘a edüp nāsuñ elinde olandan ümîdini kese. Tama‘ ve hırş anı kul edinmeye. Nitekim Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁹⁰²الغنى ان لم يكن للطمع اسيرا Ya‘nî demekdür ki ğanî şol kimesnedür ki tama‘ için esir olmaya. Ve bu ğınā kişiye hāşıl olmaz illā şevābı terk edüp devām-ı zikre ve murākabeye iştigāl göstere. Bir kimesneye sülükünde bu maķām el vërse dünyāda ve āhıretde ol kimesne kudreti issî olup cem‘î-i maṭlûblar aña tālîb olur.

[235-] ⁹⁰³نار الفرقته احر من نار جهنم

Ya‘nî ayruluk odınuñ harâreti cehennem odınuñ harâretinden artuğdur. Ya‘nî demekdür ki kiři murādından ve maṭlûbından müfāraķat eylemek cehennem odundan ve eleminden artuğdur. Zîrā cehennem odı bedeni yaķar ammā müfāraķat odı kiřinüñ bāṭınunu yaķıcıdır. Pes yürek ateşi eşeddür cism yandıran oddan. Yāḥūd demek ola ki kiři Hâk‘dan ırak olmak bir elemdür ki cehennem odından artuğ. Zîrā tālîbe maķşūd olan Hâk‘dur.

[vr. 71a] [236-] ⁹⁰⁴نور شبيك لا تظلمته بالمعصية

Aķ şaķaluñ nûrını ma‘şiyetle ķarartma. Ya‘nî bir kimesne İslām içinde şaķalını ağartsa kıyāmet ğüninde İslām nûrıyla aķ şaķal nûrı şāhibini münevver kılsa gerekdür. Nitekim Resül Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

⁹⁰⁵من شاب سبية في الإسلام كانت له نورا يوم القيامة Ya‘nî demekdür ki bir kiři İslām içinde şaķalını ağartsa, anuñ şaķalınuñ aķlığı kıyāmet ğüninde nûr olsa gerekdür. Ammā nûr olan şaķal aķlığınuñ şevābıdır, şaķal degüldür. Zîrā kıyāmet ğüninde Mūsā peyğamberden ‘aleyhi’s-selâm [ġayri] hîķbir kiřinüñ şaķalı olmasa gerekdür. Pes hāşıl-ı kelām demek oldu ki aķ şaķaluñ şevābınuñ nûrını ma‘aşiyet işlemekle ķarartma. Ve ḥadıř-i ķudsîde Allāh Te‘ālā buyurur: ⁹⁰⁶الشيب نورى واناالصحتى ان احرق

⁹⁰¹ İyi bir kimsenin elinde iyiye kullanılan mal ne iyidir. (Müsneḍ, IV, 197, 202).

⁹⁰² Zengin, aç gözlülüğünün esiri olmayan kişidir. (Hadîs-i Şerîf).

⁹⁰³ Ayrılığın ateşi cehennemden ateşinden fazladır.

⁹⁰⁴ Aksakalın nurunu ğünahlarla karartma.

⁹⁰⁵ Kişinin İslām içinde sakalı ağarsa sakalının beyazlığı kıyamet ğününde nur olur. (Beyḥakî, 18979).

⁹⁰⁶ İhtiyarlık, nurumdur. Nuruma narımla (cehennem ateşiyle) azap etmekten haya ederim. O halde siz de benden hayâ edin! (Hadîs-i Kutsî).

نورى ینادی Ya‘nī aḳ şaḳal benüm nūrımdur, ben utanurum nūrımı nārımla yaḳmağa. Allāh Te‘ālā çok kişinün aḳ şaḳalundan ötüri ‘azāb étmege utana. Pes aḳ şaḳallu olan kişi ma‘şiyet édüp Haḳ’dan utanmamaḳ ḳatı inşāfsuzluḳdur.

[237-] ⁹⁰⁷ نظرة وحيه المؤمن فى التقى

Mü’minün yüzünün tâzeligi, gökçekligi taḳvādudur. Dêmişler taḳvā deyü kişi ma‘āşiden ictināb édüp a‘māl-i ḥaseneye müdāvemet éde. Hem şeyṭāna muḥālefet [vr. 71b] édüp Raḥmāna ‘itā‘atde ola ve dilini ḥıfz édüp ‘adl üzre ola ve belālara şabr edici olmağa dërler. Pes bir kişi bu şıfatlarla mevşûf olsa, şekk yoḳdur ki dünyāda ve āḥiretde ‘izzet üzre olup tâze-rû revā ola. Anuñ-çün Resûl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹⁰⁸ من احب ان يكون اكرم لناس فليتق الله Ya‘nī dêmekdür ki “Bir kimesne sevse ki nāsuñ ekremi ola Allāh Te‘ālā’dan ḳorḳup taḳvā ile ‘amel éylesün.” Ve dêmişler taḳvā ile ‘amel éylemek kişi[y]i cemī‘-i sa‘ādete yetişdircidür.

[238-] ⁹⁰⁹ نظرة الوحيه فى الصدق

Yüzün tâzeligi ya‘nī mehābeti gerçeklikdedür. Bilgil ki kişi gerçek sözli olsa ‘āfiyet endişesinden emîndür. Kezub olana kezûm zāhir olup fezāḥat ola deyü vehm etdügi gibi. Ve hem dêmişlerdür, dā’im kişi gerçek sözlü olsa yüzünde beşāset ve mehābet eksük olmaz. Anuñ-çün Ahmedî dêmişdür:

Beyt:

Rāst gūyın tazedür dā’im yüzi

Nā-ḳabûl olur yalancınun sözi⁹¹⁰

Es-sādisü ve’l-‘aşrûn ḥarfı’l-vāv:

[239-] ⁹¹¹ وضع الاحسان فى غير موضعه ظلم

Ya‘nī kişi eylügen yerine éylememek zulmdür. Murād dêmek olur ki eger nā ehl kişi ilerü çeküp eylük éylese nādān olan kendü ṭavrını bilmeyüp ḥaddin tecāvüz édüp belāya giriftār olur. Anuñ gibi şaḥşa eylük [vr. 72a] éylemek zulmdür. Ve yāḥūd dêmek olur ki nā-ehl kişiye eylük éderse étdügi eylük ‘abeş olur, zāyi‘ olur. Pes anuñ gibi yere eylük éylemek eylügen zûlm étmekdür. Anuñ-çün ḥükemā dêmişlerdür: “Yaramazlara eylük éylemek eyülere yaramazlık éylemek gibidür.”

⁹⁰⁷ Mü’minin yüzünün güzelliği günahlardan kaçınmasındandır.

⁹⁰⁸ Kim Allah’ı seviyorsa insanlara ikram etsin ve Allah’tan korkarak amel etsin. (Hakim, *Müstedrek*, 7707).

⁹⁰⁹ Yüzdeki güzellik, heybet doğruluktandır.

⁹¹⁰ Yaşar Akdoğan, *Ahmedî-İskendernâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 4701. beyit.

⁹¹¹ İyiliği yerine yapmamak zulümdür.

وزرصدقة المنان اكثر من اجره⁹¹² [240-]

Ya‘nî demekdür ki minnet edici kişinün etdügi şadağanun günāhı şadağa etdügi şevābından artuğdur. Zîrā şadağa etmekden murād bir faķīrin ħātırın ele alup Hāk’dan şevāb umup ri‘āyet etmek edi. Ammā şadağadan sonra minnet èylemek ħātırın yıķup rencide etmekdür. Zîrā minnet ārāzdur. Ve hem kişi şadağayı ki eder rızā-yı Hākķ’ı taķşîl etmek için eder. Şadağa êtdükten sonra eger minnet edicek olursa êtdügi şevābı āfet erişür. Anun-çün Resûl Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

Ya‘nî demekdür ki şehānun ve keremün āfeti minnet èylemekdür. Demişler minnet odur ki kişi şehā etdügi kişiyeye şehāyı ‘arz èyleye. Ve eger ki kerem vaşfiyla mevşûf olduğıçün fāhirlana, aña riya dërler.

ولايتہ الاحمق سريع الزوال⁹¹⁴ [241-]

Bî-‘aql olanun ħākim olmaķlūğı tîz zevāldür. Ya‘nî demek olur ki kişinün ‘aqlında ħalel olıcaķ re’yi şevāb olmayup ħatā üzre olur. Hālķ daķı [vr. 72b] ef‘ālinde intizām görmedüğinden teneffür eder. ‘İta‘āt edici az olur. Zîrā kişinün aĥvālî muntazām olmaķ ‘aķılladur. Ve ħaberde gelüpdür:

Ya‘nî demekdür ki ‘aql ‘azîz bir nesnedür bu العقل شيء عزيز ولا يعطى الا عبد عزيز⁹¹⁵ ‘aql verilmeyz illā bir ‘azîz ħula verilir. Hāk Te‘ālā ‘izzetin diledügi kişiyeye verür. Resûl Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: لكل شيء دعامة ودعامته المؤمن⁹¹⁶ Her nesnenün bir dibāğı vardur. Mü’mînün dibāğı ve kuvveti ‘aqlıdur, demekdür.

ويل لمن ساء خلقه وقبح خلقه⁹¹⁷ [242-]

Ya‘nî demekdür ki yaramazlūķ ve muşibet şol kişiyeye ki ħulķı yaramaz olup ħalkķla ħüsn-i mu‘āşeret èylemeye, şüreti daķı çirkin ola. Zîrā bu iki vaşf bulunan kişiden ħalkķ nefret êdüp muşāĥabetinden ictināb ederler. Èyle olan kişi dā’imā elemde olur. Pes kişi ħüsn-i mu‘āşeret etmek lâzım imiş. Ve Resûl Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: رأس العقل بعد الإيمان التودد الى الناس⁹¹⁸ Ya‘nî demekdür ki kişinün ‘aqlınun başı ya‘nî aşlı Allāh Te‘ālā’ya imān getürdüğünden sonra ħalkķla meveddet êdüp ħüsn-i ħulķla mu‘āşeret etmekdür. Zîrā ħüsn-i ħulķ üzre olan ħalkķla ‘adāvetden

⁹¹² Sadaka veren kişinin verdiğı sadakanın günahı sevabından fazladır.

⁹¹³ Cömertin afeti minnet etmektir. (Süyûti, *el-Cāmiu'l-Kebir*, 24).

⁹¹⁴ Akılsız olanın düşmesi çabuk olur.

⁹¹⁵ Akıl aziz bir nesnedir ancak aziz olana verilir.

⁹¹⁶ Her şeyin bir desteğı vardır, mü’mînin desteğı de akıldır. (Heysemi, *Buğyetü'l-Bâjis*, 840).

⁹¹⁷ Ahlâkı kötü olan kişi halka da kötü davranır.

⁹¹⁸ Aklın başı (ilk emri), Allah a iman ettikten sonra halka karşı şefkatli davranmak ve herkese, ister iyi olsun ister kötü-iyilik yapmaktır. (Süyûti, *el-Cāmiu'l-Kebir*, 12701).

kurtulup hıkd u hasedden ve zulmden hālāş olup ma‘āşında rāhat üzre olur. [vr. 73a]
Şekk yokdur ki kişi böyle olmak kemāl-i ‘aqlıdandır.

[243-] ⁹¹⁹ وحدة المرء خير من جليس السوء

Ya‘nī demekdür ki kişinün yalnız olması hayrludur yaramazlarla oturup muşāḥabet etmeden. Zīrā yaramazların muşāḥabeti zarardan ḥālī degüldür. Anuñ-çün Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

Ya‘nī demekdür ki مثل جليس السوء مثل صاحب الكيران لم يحرك مشرا رناه علقك من رخانه ⁹²⁰
yaramazlarla oturanın mişālī şol demirci kürsisi katında oturan gibidir. Odunun kığlıçları yakmazsa daḥı tütünü gelüp bī-ḥuzūr étse gerekdür. Ammā ba‘zı meşāyih demişdür ki “Vaḥdetden murād ‘ārifin vaḥdetidür. Zīrā ‘ārifin vaḥdeti Ḥaḳla ünsdür. Ammā ‘āminün vaḥdeti vaḥşetdür. Añlara şuleḥā ve ‘urefā ile muşāḥabet etmek tenhāsında oturmaqdan evlādur. Anuñ-çün Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹²¹
الجليس الصالح خير من الوحدة Ya‘nī sālihlerle oturmak hayrludur yalnız oturmaqdan, demekdür.

[244-] ⁹²² واساك من تغافل عنك

Ya‘nī saña eylük erişdürdi şol kimesne ki senden tegāfül édüp seni bilmezlendi. Egerçi ḥaḳīḳatde eylük èylemek edeydi kim kişinün üftādelügi ḥālinde elün dutaydı, mu‘āvin olaydı. Ammā kişi bilmezlenüp ferāḡat èylemek o daḥı eylükdür. Anuñ-çün kim nef‘ī [vr. 73b] doḳunmazsa zararı daḥı yetişmez o daḥı nef‘dür, demişler.

[245-] ⁹²³ ولاك من لا يعادلک

Senden ‘arāz èyledi şol kimesne ki senünle ‘adl erişmedi. Ya‘nī saña zulm èyleyüp isāet èyledi. Zīrā kişiye zulm èylemek ‘arāz édüp anı kendüden teneffüre ètdürmekdür. Anuñ-çün her göñül kendüye isāet eden kişiye ‘adāvet erişse gerekdür. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

Ya‘nī demekdür ki her göñül جبلت القلوب على حب من احسن اليها وبعض من اساء اليها ⁹²⁴
menfa‘at eylük gördügi kişi[y]i sevüp dōst édünmek, yaramazluk gördügi kişi[y]i sevmeyüp ‘adāvet etmek üzerine yaradulmuşdur, demekdür. Allāhu ‘alem.

⁹¹⁹ Kişinin kötülerle sohbet etmesinden yalnız olması daha hayırlıdır.

⁹²⁰ Kötülerle oturanın misali demirci kürsesi katında oturanlar gibidir. Odunun kıvılcımları yakmasa bile dumanı gelip rahatsız eder. (*İbn Ebi Şeybe, Musannef*, 35965).

⁹²¹ Salihlerle oturmak yalnız oturmaktan hayırlıdır. (Hakim, *Müstedrek*, 5466).

⁹²² Seni bilmezden gelerek sana iyilik yaptı.

⁹²³ Sana zulm ederek sana adaletli davranmadı.

[246-] ⁹²⁵ ويل للحسود حسده

Ya' nî demekdür ki muşibetler haşud olan kişiye hased êtdüğinden gelür. Zîrâ cemî' -i hasenâtını bâıl ve žāyi' èylemekdür. Nitekim Resûl Hâzreti 'aleyhi's-selâm buyurur: ⁹²⁶ ان لحسد لتأكل الحسنات كما تأكل النار الحطاب Ya' nî be-dürüstî rāstî hased kişinüñ hasenâtını yer ve ibtāl kılar, şol od odunu yiyüp yalañ êtdüğü gibi. Ve demişler bu hased nefsinüñ yaramaz şıfatıdır, elden geldükce kişi bundan ictināb èyleye.

[247-] ⁹²⁷ ولي الطفل مرزوق

Oğlancıkların velileri rızqlanmışdır. Ya' nî demekdür ki [vr. 74a] Allāh Te'ālā tıfl oğlancıkların meşalihini görüp me'enetinde olan kimesnelere rızq asānlığa vèrür. Meger cāhiliyyet 'āleminde kişinüñ eţfali çok olıcak, öldürürler imiş. Gāh kaht vāki' oluna dèyü ve yāhūd faķır olup beslemesinden 'āciz oluruz dèyü. Allāh Te'ālā Kur'ān-ı Kerīm'inde nehy êdüp buyurur: ولا تقتلوا اولادكم حشيتهم املاق نحن ⁹²⁸ نرزقكم وايها Ya' nî demekdür ki faķırlıktan korpup oğlancıklarınızı depelemeñ. Zîrâ kim size [ve] oğlancıklarınıza rızq vèrici benüm, demekdür.

Hikāyet meger kim benî İsrāil zamānında bir kişinüñ 'iyālî çok idi. İttifāk faķıru'l-hāl düşdi. Ğam ve guşsa ihāta èyledi. Aķır bunu fikr èyledi ki bir tarafı tutup gide, ehlini ve 'iyālîni terk èyleye. Yeri, ehlini ve 'iyālîni terk êdüp bir tarafa gitdi. Yolda giderken bir kimesneye duş oldu. Buna eyitdi: “Ey kişi, bugün gel hizmet èyle. Kafes içinde kuşcağızlar vardır. Pınardan şu çeküp anları tıyur, saña bir altun vèreyüm.” dèdi. Bu kişi rāzî olup şād oldu. Pes bu şahsa bir kuyu gösterdi. Ve bir koğa buluyordu. Ve eyitdi: “İşbu kuyudan şu çek, bu kuşcağızları tıyur.” dèdi. Bu kişi ol gün şabāhdan aķşām oluncaya ol kuyūdan şu çekdi. Ol kuşcağızlar şuyu içdiler, tıymadılar. Bu kişi 'āciz oldu şu çekmekden ve şu çekmeğe kuvveti kalmadı. Ve hem münfa' il oldu ki filuriye daķı müsteħāk olmadı. Zîrâ şart, kuşları tıyurmaķ idi. Pes [vr. 74b] ol şahs geldi eyitdi: “Ey kişi! Bilgil kim ben degülüm, ferişteyim Allāh Te'ālā beni saña gönderdi. Tā kim za' fuñı ve 'acziñi saña gösterdim. Çünkü sen kuyudan şu çeküp kuşcağızları tıyurmağa kādır degülsin. 'Iyālîni tıyurmağa

⁹²⁴ İnsan, kendine iyilik edene sevgi, kötülük edene de nefret duyacak şekilde yaratılmıştır. (Süyûti, *el-Cāmiu'l-Kebir*, 357).

⁹²⁵ Belâlar haset edene hasetinden dolayı gelir.

⁹²⁶ Hasetten kaçının. Çünkü o, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir. (*Ebu Davut*, Edep, 44).

⁹²⁷ Çocuğu olanlar nimetlenmiştir.

⁹²⁸ Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. (*Kur'ân*, İsrâ 17/31).

kaçan kâdir olası.” dedi. “Dön gerü ehlün ve ‘ıyālün katına var kim saña rızķ vèrüp ‘ıyāline dağı vèren Allāh Te‘ālā’dur. Kendü emrünü dağı evlādınuñ emrini Allāh Te‘ālā’ya vèrdüğü rızķa muntazar ol.” dedi. Pes ma‘lüm oldu, kim kişiyè vācib olan bu imiş ki evlādı ne kadar çok olursa dağı rızķ ğamını çekmeye. Elťāf-ı Rabbāniden ümīdin kesmeyüp i‘itimādını kavī ēyleye. Va’llāhu a‘lem.

Es-sābi‘u ‘aşarün ħarfu’l-elīf:

[248-] ⁹²⁹ لا دين لمن لا مروءة له

Dini yokdur şol kimesnenün ki mürüvveti olmaya. Ya‘nī mürüvveti olmayan kişinün dīninün fażīleti yokdur, demekdür. Ve mürüvveti tefsīr etmişler ki mürüvvet odur ki ⁹³⁰vechen mine’l-vücūh kendüden ötüri kimesne incindüğün istemeye, kemāl-i mürüvvetden. Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām, kendüye cefā etdükleri vaķt kavmine du‘ā édüp, ēydirdi: ⁹³¹اللهم اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون Ya Rabbī! Benüm kavmümi sen yarlığa, bana ezā etdükleri için anlara ‘azāb ēyleme. Zīrā seni anlar bilmezler. Pes ħalk üzerinden zaĥmetini getürse ve kimesne incindüğüne kendü sebeb olduğın istemeye, dīnün kuvvetine ve fażīletine delīldür.

[249-] ⁹³² لا فقر للعاقل

Ya‘nī ‘ākıl olan için faķr yokdur, demekdür. [vr. 75a] Zīrā ‘ākıl olan kişi ma‘āşında tedbīr üzre olup umūrınun ‘ākıbetin te’emmül édüp abeş ile olmaķ ğınāya sebebdür. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹³³التدبير نصف العيش

Demek olur ki kişi ‘ākıbet-i umūrını gökçek te’emmül ēylemek, ma‘īšetin nişfidur. Ya‘nī demekdür ki kişi ma‘īšetünden ħazz-ı vāfir olmaķ cemī‘ işinün şoñını fikretmekle olur. Demişler ‘ākıl olan çok mālī olandan ğanīraķdır. Zīrā ‘aķluñ nef‘i mālīn nef‘inden ziyādedür. Nitekim Resül Hāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁹³⁴ولا مال اعود من العقل Ya‘nī hīķbir māl yokdur ki kişiyè ‘aķıldan enfa‘ ola, demekdür. Zīrā māl kişiyè ğurür vèrür, belki yaramazluğa meyl ētdürür. Ve cehlle olur ki mālīn aldudur. Ammā ‘aķl kişi[y]i cemī‘ ħabāyīħdan men‘ édüp maĥfūz dutar. Pes ēyle olsa şekk yokdur ki ‘aķluñ nef‘i mālīn nef‘inden artuķdur.

⁹²⁹ Dini olmayanın mürüvveti (insanlığı) olmaz.

⁹³⁰ Hiķbir yönden.

⁹³¹ Allah’ım kavmimi affet (hidayet ver). Onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar. (*Kādī İlyaz, eş-Şifa bi ta’rifī Hukukī’l-Mustafa, Kahire 1977, I/137*).

⁹³² Akıllı olan için fakirlik yoktur.

⁹³³ Tedbirli olmak, geçimin yarısıdır. (Süyûti, *el-Cāmiu’l-Kebir*, 22).

⁹³⁴ Ey Ali! Cehaletten daha çetin bir yoksulluk ve akıldan daha faydalı bir mal yoktur. (Hadīs-i Şerīf).

[250-] ⁹³⁵ لا كرامته للكاذب

Yalancı olan kimesne için kerâmet yoktur. Ya‘nî demek olur ki bir kimesne yalancı olsa, andan vefâ ve kerem gelmez. Zîrâ vefâ ve kerem ‘alâmet-i şıddıktır. Kizble cem‘ olmaz ve hem kizb a‘zam-ı haṭâyâdandır. Nitekim Resûl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm buyurur: ⁹³⁶ اعظم الخطايا اللسان الكذب Ya‘nî haṭâlarıñ ulusu ve büyüğü yalancı olup kişi çok yalan söylemekdür. Ve hem demişler bir kimesnenün nâs içinde yalancılığı meşhûr olsa şehâdeti maḳbûl olunmaya. Ve ba‘zılar demişler bir kimesne çok yalan söyler olsa söylediği yalanın [vr. 75b] ‘uḳûbeti için ölmek vaḳtinde şehâdetden maḥrûm kalır. ⁹³⁷ اعوذ بالله من ذلك

[251-] ⁹³⁸ لا راحته للحسود

Ya‘nî ḥasûd için rāḥat yoktur demekdür. Zîrâ ḥased ḥasûduñ ḳalbini mükedder etmişdür. Dâ‘im ḥased êtdüğü kişinün ni‘metini görüp münfa‘il olup elem çekmekte olur, rāḥatı olmaz. Âḥiretde ḥasûd êtdüğü ḥasedün neticesin müşâhede êdüp ‘azâb-ı elîme giriftâr olur.

[252-] ⁹³⁹ لا غم للقانع

Ya‘nî demek olur ki ḳana‘ât êdici kimesnenün ğamı yoktur. Ba‘zıları demişlerdür ḳana‘ât oldur ki kişi kendüye vâsıl olıcağ rızḳı Allâh Te‘âlâ’nun ḳismetiyile vâsıl olduğun bilüp rāzî olup ıztırâbdan ḳurtula. Pes kişi ḳaçan kim bu şıfatla mevşûf olsa vüs‘at-i bâṭın ḥâşıl êdüp hemm ü ğam aña yol bulmaz, ‘inda’llâh ve ‘inde’n-nâs maḥbûb ve maḳbûl olur.

[253-] ⁹⁴⁰ لا حرمة للفاسق

Ya‘nî fâsık için ḥürmet yoktur. Demek ola ki fışḳ fi‘l-i ḳabîḥdür. Fâ‘iline ḳabâḥat vêrür, ḥürmet ehli olmaz. Ve yâḥûd demek olur ki fâsığa ḥürmet èylemenüz. Belki ihânet êdün, tâ kim ḥalkın ihânetini görüp ‘âr êde, fışḳını terk èyleye; şalâḥa meyli ola.

[254-] ⁹⁴¹ لا وفاء للمرأة

‘Avret için vefâ yoktur. Ya‘nî demekdür ki ‘avretten kimesneye vefâ gelmez. Kişiyi gerekdür ki anlara i‘timâd êdüp muṭî‘ olmaya. Zîrâ Resûl Hâzreti

⁹³⁵ Yalancının kerâmeti yoktur.

⁹³⁶ Hataların en büyüğü yalan söylemektir. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 129).

⁹³⁷ Bundan Allah’a sığınırım.

⁹³⁸ Haset eden için rahat yoktur.

⁹³⁹ Kanaat edenin gamı yoktur.

⁹⁴⁰ Fasık (günahkâr) için ḥürmet (saygı) yoktur.

⁹⁴¹ Kadınların vefası yoktur.

‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹⁴² طعته النساء ندامته Ya‘nī demekdür ki hātun kişilere muṭī‘ olup murādlarına tāb‘i olmak nedāmetdür. Zīrā Hāḡ Te‘ālā anları ‘aḡlda daḡı dīnde eksük ḡalḡ ēylemişdür. Ėyle olsa re‘yleri şavāb olmayup ḡaṭā[**vr. 76a**]olur. Anuḡ-çün ⁹⁴³ فشاووهن فخالفو هن Ya‘nī egerçi umūruḡızda hātun kişilerle müşāvere ēdūḡ, ammā anlar her ne dērlerse muḡālefet ēdūḡ.

[255-] ⁹⁴⁴ لا قذف للفاحش

Ya‘nī demekdür ki ma‘şiyete ḡaddinden geçirūp āşikāra işleyen kişiye sögmek sögmek degūldür. Zīrā ma‘şiyete āşikāre irtkāb ēylemek, İslām’uḡ ḡūrmetini zāyi‘ ēdūp Allāh Te‘ālā’nuḡ evāmirine istiḡḡāfdur. Pes anuḡ gibi kişiye sögerler, zecr ēdūp ola kim ‘ār ēde, yaramazluḡdan vāzgele. Anuḡ-çün Resūl Ḥāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹⁴⁵ من القى جلباب الحياء فلا غيبته Ya‘nī bir kimesne ḡayā perdesini bıraksa nefsiḡuḡ ma‘siyeti şurū‘unda āşikāre irtkāb ēylese, anı ḡıybet ēylemek ḡıybet deḡildür, demekdür. Zīrā edeb-i şer‘i ol bozdı, anı daḡı ḡıybet ēdūp ‘ārlandırurlar kim yaramaz fi‘linden vāzgele.

[256-] ⁹⁴⁶ لا ايمان لمن لا ايمان له

İmānuḡ faẓileti yoḡdur şol kişiuḡ ki andı olmaya. Ya‘nī yalan yere and içe veyā andına vefā ēdūp şābit olmaya, demekdür. Zīrā İmān kişi Allāh Te‘ālā’nuḡ ululuḡını bilūp inanmaḡa dērler. Ve hem kişiuḡ Allāh Te‘ālā’dan ḡorḡusu Allāh Te‘ālā’yı bilūp İmān geṭürdüḡine göre olur. Pes kişi Allāh Te‘ālā’ya İmān geṭirūp İmānı kemāl üzre olıcak, taḡvā üzerine olur. Yalan yere and içmez ve hem and içdüḡi nesne üzerine şābit olur. Va’llāhu a‘lem.

[257-] ⁹⁴⁷ لا غنى لمن لا فضله

Ya‘nī demekdür ki ḡanī degūldür şol kimesnede ki faẓl ü ‘ilm [**vr. 76b**] olmayup cāhil ola. Zīrā Resūl Ḥāzreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹⁴⁸ لا فقاشر من الجهل Ya‘nī ḡıç faḡr yoḡdur ki cehlden eşedd ola. Ya‘nī cemī‘ yoḡsulluḡdan ‘ilm yoḡsulı olmaḡ artuḡdur. Ḥāşıl-ı ma‘nā demek oldı ki ancaḡ faḡīr o degūldür ki kişiuḡ mālī olmaya, belki eşedd-i fuḡāra odur ki kişi vācibāt-ı şer‘iyye ve aḡkāḡ-ı şer‘iyye ile cāhil ola. Bundan daḡı münfehim oldı ki eger kişi şāḡib-i māl daḡı olursa ‘ilmi

⁹⁴² Kadınlara itaat eden pişman olur. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 4).

⁹⁴³ Kadınlarla müşavere edin (danışın) ama onlara muhalefet edin.

⁹⁴⁴ Åşikāre günah işleyene sövmek sövmek olmaz.

⁹⁴⁵ Hayâ (utanma) örtüsünü yüzünden sıyırıp atan kimsenin ardından konuşmak ḡıybet deḡildir. (Suyutî, *el-Camiu's-Saḡîr*, II/285).

⁹⁴⁶ İmanı olmayanın andı yoktur.

⁹⁴⁷ Fazileti (ilmi) olmayan zengin deḡildir.

⁹⁴⁸ Cahillikten daha şiddetli bir fakirlik olamaz. (Süyûti, *el-Câmiu'l-Kebir*, 1298).

olmayacak fakir imiş. Ve eger ehl-i ‘ilm olsa ve eger mâli olmasa dağı ğanî imiş. Va’llāhu a‘lem.

Eş-şāminü ve’l-‘aşrūn harfu’l-yā:

[258-] ⁹⁴⁹ يأتيك ما قدر لك

Ya‘nî saña gelüp yetişür şol nesne ki ezelde saña kısmet ve taqdir olup durur demekdür. Ve rivāyetdür İbn ‘Abbās ḥazretlerinden (raḍiya’llāhu ‘anhu) eyitdi: Evvel ol nesne ki Allāh Te‘ālā ḥalkı eyledi, qalem-i ‘alā idi. Ve emr eyledi, ol günden tā kıyāmet gününe varınca olacağı yazdı. Nitekim Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹⁵⁰ اعلم ان القلم قد جرى بما هو كائن Ya‘nî demekdür ki bilgil kim cārî olup yazdı şol nesneyi kim olucıdur. Pes bu ḥadîş-i şerîf kaẓā ve kaderün şübütına ve ef‘āl-i ‘ibādun ‘ilmü’llāhda vücūdına delîldür, ve hem ḥāşıl-ı kelām demekdür ki şol nesne ki ‘ilmü’llāhda ola ol nesne gelüp yetişür. Kişi ziyāde ḥariş olup zaḥmet çekmek ḥācet degül.

[259-] ⁹⁵¹ يعمل النمام في ساعته فتنته شهر

Ya‘nî demekdür ki kovuculuk eden kişi [vr. 77a] bir sâ‘at içinde bir ayda bitmeyecek işi işler. Zîrā ḥalkı birbirine qaralamağla bir sâ‘at içinde bir fitne eder ki bir ay degül vakt olur ki nice yıllar bitmez. Ve Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: ⁹⁵² ان ابغضكم الى الله المشاؤون بالنميمة المقرقون بين الإخوان لا اهل البر العشرات Ya‘nî demekdür ki sizün Allāh Te‘ālā katında ğāyet mağzûb olanunuz oldur ki yürüp kovuculuğla ehl-i berā olan qardaşların arasında şiddet ve fitne bırağa.

[260-] ⁹⁵³ يزيد الصدقة في العمر

Şadaqa ‘ömrde olanı ziyāde eyler. Ya‘nî demek olur şadaqa kişinin şihhatini dağı ni‘metini ziyāde eder. Ve Resül Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur:

⁹⁵⁴ الصدقة تطفئ الخطيئة كما تطفئ النار Ya‘nî demekdür ki kişi şadaqa eylemek ma‘şiyeti söndürür şu odı söndürdüğü gibi. Ve hem kişinin ni‘meti zevāline sebeb ma‘şiyet idi. Pes ni‘met ziyāde olmak ma‘şiyetün az olmasıyla olur.

⁹⁴⁹ Kaderde sana takdir olan sana gelir.

⁹⁵⁰ Bil ki kalem olacak olan her şeyi yazdı.. (Hadîs-i Şerîf).

⁹⁵¹ Kovuculuk eden bir saatte bir aylık fitne çıkarır.

⁹⁵² Şüphesiz ki bazınız günahsız kardeşlerinin arasına kovuculuk yaparak fitne sokar, o kul Allah’ın rahmetinden mahrum kalmıştır. (Taberânî, *el-Mucemu’l-Evsat*, 7697).

⁹⁵³ Sadaka ömrü uzatır.

⁹⁵⁴ Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günah(ın azâbını) söndürür. (Tirmizî, İmân, 8/2616).

[261-] ⁹⁵⁵ يطلبك رزقك كما يطلبه

Ya‘nî demekdür ki senün rızķun seni aleb  tmekded r, sen rızķunı aleb  yled ğın gibi. Z r  kişinün rızķı ezelde taķd r olmuşdur. D kenmez  omri d kenmeyince. Anuň- n Res l H zreti   aleyhi’s-sel m buyurur: ⁹⁵⁶ الرزق اشد طلبا للعبء ⁹⁵⁷ Ya‘nî demekdür ki ķuluň rızķı aleb yönünden ecelinden artuķdur. Böyle demek kiři[y]i ķandurmaķdur rızķ teşvişinden ķalbi h l  ķılmak  zerine. Ve hem kişiye v cib olan budur ki kendüye emr [vr. 77b] olunan nesneye meşğ l olmaķdur, ezelde ķismet olan nesne i n teşviş ekmeye.

[262-] ⁹⁵⁷ ي من الخائف اذا وصل الى ماخافه

Ya‘n  demekdür ki bir nesneden ķork n kişi ķaan ķorkduğı nesneye yetişse ķorkudan em n olur. Z r  ķorkduğı ol emr n vuķ ı idi.  nkim v ķi  ola ķorkduğı tam m olur, hem n em n olmaķdur.

[263-] ⁹⁵⁸ يصير الامور للصبور الى مراده

Ya‘n  demekdür ki cem   işler şabr  dici kişinün mur dı üzre döner. Nitekim Res l H zreti   aleyhi’s-sel m buyurur:

⁹⁵⁹ Ya‘n  demekdür ki bilgil kim اعلم ان النصر مع الصبر وان الفرج مع الكرب وان مع العسر يسرا ⁹⁵⁹ kişiye nuşret řabr  tmekle olur. Ve hem   ilm münkeşif olup ref  olmaķ bel ya ve hemme taħamm l  tmekle olur. Ve hem bed r sti her şiddetle bir r ħatlık vardur, ya d ny da ya  hiretde. Anuň- n  bn   Abb s (rağıya’ll hu Te  l  anhu) demişdür ki: “Eger  usr bir del ge gireydi y sr dağı bile girüp ayrılmayaydı.” va’ll hu a lem.

[264-] ⁹⁶⁰ يبلغ المرء بالصدق الى منازل الكبار

Ya‘n  demekdür ki kiři řıdķla ve gereklikle ulu menzile yetişür. Z r  kiři d  im řıdķ üzre olup kişbden ictin b  ylese, h lķuň aņa i tim dı ve i tik dı olup i tib r öderler. Beyne’n-n s mu  azzez ve mükerrem olur. Ve hem bir kimesne kez b olsa h lķ ķatında ok yalanı z hir olsa, h lķuň aņa i tim dı ķalmaz. Eger fazla dağı olursa i tib rı az olur.

⁹⁵⁵ Senin rızķın seni ister.

⁹⁵⁶ Kulun rızķı, kendisini ecelinin aradığından daha fazla arar. (*C mi ’s-Sağ r*, 1150).

⁹⁵⁷ Korkan kişi korktuğı şeye ulaşsa emin olur.

⁹⁵⁸ Bütün işler sabredenin isteğine göre olur.

⁹⁵⁹ şunu da bil ki Nusret  lahi sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe alamayacaktır." (*Tirm zi*, Sıfatu’l-Kıyamet, 60/ 3518).

⁹⁶⁰ Kişi doğrulukla ulu menzile yetişir.

يعسد المرء قومه بالإحسان اليهم⁹⁶¹ [265-]

Ya‘nî demekdür ki kişi kavmine ulu olur anlara ihsân eylemekle. Zîrâ kalb eylük gördüğü kişi[y]i sevmek [vr.78a] üzerine mecbûldür. Anuñ-çün Resûl Hâzreti Aleyhi’s-selâm buyurur: تهادّوا تحابّوا⁹⁶² Hediyeleşüz tâ kim sevişesüz. Zîrâ hediye muhabbetün ziyâde olmasına sebebdür. Pes kişi kavmine ihsân eylese, kavmün gönünden küdürretleri ref‘ olup aña muhabbet edüp anı ‘azîz, ulu dutarlar.

يأس القلب راحته النفس⁹⁶³ [266-]

Ya‘nî kişinün bir nesneden kalbinün ümîzi kesilmek nefsi râhat olmağdur. Zîrâ insân ümîzde olduķca huşulün gözleyüp ıztırâbdan hâlâş olmaz. Ammâ ümîz kesilse, ârzû ve ıztırâbı def‘ olup fâriğ olur. Ferâğat hüd râhatlığdur ve âzâdlığdur. Zîrâ kişi ümîz etdüğü nesnenün kûlıdur.

يسعد الرجل بمصاحبتة السعيد⁹⁶⁴ [267-]

Ya‘nî kişi eyü olur eyülerle muşâhabet etmek ile, yaramazlarla muşâhib olan yaramazlığa erişdüğü gibi. Zîrâ tabî‘at uğrıdur ve şöhet mü’eşşirdür. Elbette kişi muşâhibünün şıfatıyla muttaşif olup hâliyle hâllense gerekdür.

والسلام على من اتبع الهدى، عتبعون اميرتعالى⁹⁶⁵

⁹⁶¹ Kişi kavmine iyilik etmekle ulu olur.

⁹⁶² Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz. (*Muvatta*, Hüsniül-huluk,16).

⁹⁶³ Kalbin ümidini kesmesi nefsin rahat etmesidir.

⁹⁶⁴ Yaramazlarla sohet edenin yaramaz olduğı gibi iyilerle sohet eden iyi olur.

⁹⁶⁵ Selam hidayete erenlerin ve Allah Te’ala’nın emirlerine tabi olanların üzerine olsun.

SONUÇ

Giriş kısmında Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali'nin vecizeleri ile ilgili tercüme ve şerhler tanıtılmış ve umumiyetle Hz. Ali'nin iki yüzden fazla vecizesinin tercüme ve şerhini içine alan eserlerin Ebû Alî Tabersî tarafından elifba sırasına göre derlendiği söylenen *Nesrû'l-leâlî* tercümeleri olduğu görülmüştür.

Nesrû'l-leâlî'yi XV. asır sonlarında tercüme ve şerh eden Mustafa bin Şücâ'nın hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Bir incelemeyle metnini verdiğimiz *Nesrû'l-leâlî* şerhinin, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emirî, Şer'îye 629 numara ile kayıtlı nüshasında müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılammıştır. Mustafa bin Şücâ, sade ve akıcı bir dille yazdığı *Nesrû'l-leâlî* şerhinde Hz. Ali'ye ait 267 Arapça özlü sözü izah etmiştir. Hz. Ali'nin ahlâkî güzel sözlerinin yer aldığı *Nesrû'l-leâlî* şerhinde Mustafa bin Şücâ 267 Arapça özlü sözde dinî, ahlâkî esaslar ve adab-ı muaşeretle ilgili konulara temas etmiştir. Şerhini yaptığı sözlerin gramer yapısına ve kelime anlamlarına değinmeyen şarih âyet, hadis, kıssa ve kelâm-ı kibârlardan alıntılarla açıklanması yolunu tutmuştur.

Manzumelerin iktibas edildiği vecizelerde, atıf yapılan şairlerden ancak dördünün isimlerini zikretmiş; diğer manzumelerin ise nereden alıntılandığı ve hangi şairlere ait olduğu belirtilmemiştir. Aynı şekilde ayet ve hadislerde kaynak veya ravî belirtilmemiştir.

Vecizelere tarafımızdan sıra sayısı verilerek; müstensihten ileri gelen yanlışlar, noksanlar metin tamiri yoluyla giderilmeye çalışılmıştır.

Mustafa bin Şüca *Nesrû'l-leâlî* şerhinde eserlerinden iktibas ettiği divân sahibi dört şaire (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî, Ahmedî, Karamanlı Nizâmî); hikâyelerinden bahsettiği halife, sahabe, tabiin ve tebeu't-tabiinden 16 isme (Hz. Ali, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Hasan-ı Basrî, Ca'fer es-Sâdık, Ebû Hanîfe , İbn Cüreyc, İbrahim b. İsmail el-Mekkî, Feth-i Mevsilî, Süfyân-ı Sevrî, İbrahim Edhem, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansur, Hz. Şiblî, Sâ'dî-i Şîrâzî) temas etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akçay, M. (2010). Hz. Ali'nin Hayatı ve Kişiliği, *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü, Sakarya Üniversitesi Yayınları* , s. 175-178.
- Akdoğan, Y. (2019). *Ahmedi-İskendername*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0>, 26.01.2019.
- Akpınar, Ö. F. (2015). Süfyân es-Sevrî'nin Hadis Tarihindeki Yeri: Bir Muhaddis Olarak Süfyân es-Sevrî. *Diyanet İlmî Dergisi* , s. 116.
- Albayrak Sak, V. (2012). Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-Tayr Tercümeleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages* , s. 656.
- Albayrak Sak, V. (2012). Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-Tayr Tercümeleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* , s. 655-669.
- Aşık, N. (1987). Ebû Hureyre'nin Hadisçiliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , s. 85.
- Ayçiçeği, B. (2013). Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)'nin İskendername'lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* , s. 133.
- Balcı, M. (2016). Bir İslâm Medeniyeti Şairi Olarak Sadî Şîrâzî'nin Poetikası. *EKEV Akademi Dergisi* , s. 435.
- Bilge, K. R. (1980). *Şeyh Sâdî Şîrâzî, Bostân ve Gülistân*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Birgören, H. (2013). Hâfız-Fuzûlî Karşılaştırması. *Turkish Studies* , 302.
- Can, Ş. (1997). *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Cebecioğlu, E. (1988). Hallâc-ı Mansur. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , s. 333-338.
- Mevlana, C. (1988). *Mesnevi* (Cilt 1). (V. Ç. İzbudak, Çev.) İstanbul: MEB Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1999). İbn Cüreyc. TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Ceyhan, A. (2012). Bektâşî-meşrep Bir Molla'nın Hz. Ali'den Yüz Söz Açıklaması: İmamzâde Mustafa Vehbî'nin Sad-Kelime-i Alî Şerhi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* , 233-248.

- Ceyhan, A. (2005). Eski Bir Vecizeler Kitabı: Edâ-yî'nin Sad Kelime-i Ali Tercümesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , s. 178.
- Ceyhan, A. (1997). *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâme'si*, İstanbul , MEB Yayınları, Cilt: I-II, 1068 s.
- Ceyhan, A. (2005). Eski Bir Vecizeler Kitabı: Edâ-yî'nin Sad-Kelime-i Ali Tercümesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , s. 15-46.
- Ceyhan, A. F. (2017). Osman Selahaddin el-Mevleviye Ait Olduğu Sanılan Bir Eser: Nesrû'l-leali Tercümesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* , s. 29-84.
- Ceyhan, A. (2011). *Emsâl-i Ali: Hazret-i Ali'nin Hikmetli Sözleri*, Çev. Muallim Nâcî, Buhara yayını, İstanbul 2011, s. 144.
- Ceyhan, A. H. (2018). Lutfi Mahlaslı Bir Şairimizin Manzum Bir Eseri: Nazm-ı Nesr-i Leâl. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 418-462.
- Ceyhan, A. (2003). Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , s. 45-58.
- Ceyhan, A. (2011). Mehmet Ali Fethî'nin Hz. Ali'den Kırk Söz Tercümesi: Terceme-i Kelâm-ı Erba'în-i Hazret-i 'Alîyyü'l-Murtazâ. *Sûfî Araştırmaları* , s. 11-42.
- Ceyhan, A. (2008). *Reşîdüddin Vatvat: Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad Berg*. İstanbul: Buhara yayınları.
- Ceyhan, A. T. (2013). II. Murad için Dizilmiş İnciler: Hâfız'ın Nesrû'l-leâlî. *Turkish Studies* , s. 36.
- Ceyhan, A. (2006). *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- Ceyhan, A. (2001-2003). Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* , s. 147-188.
- Ceyhan, A. (2004). Vahdetî'nin Sad-Kelime-i Hazret-i Murtaza Tercümesi. *Gazi Üniversitesi Ahilik Araştırmaları Dergisi* , s. 21-68.
- Ceyhan, A. (2017). XVII. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şâban bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi. İstanbul: Türkiye Mecmuası, s. 65-99.
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Çetin, M. (1983). Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , s. 227-238.

- Doğan, M. N. (2016). Yolculuk Metaforu Bağlamında Klasik Şiiri Anlamak. *Aylık Eğitim Dergisi* , s. 77-78.
- Erdoğan, M. (1997). Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 286-293.
- Gökbulut, S. (2012). Tasavvuf Tarihinde Cüneydî Çizgi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* , s. 172.
- Gölpınarlı, A. (1988). *Hâfız Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 15.
- Kanar, M. (2013). *Gülistan*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Kılıç, H. (1992). *Belâgat*. İstanbul: DİA, s. 380-383.
- Korkmaz, Z. (1966). Kâbus-Nâme ve Marzuban-Nâme Çevirileri Kimindir? *TDAY Belleten*, s. 267-275.
- Oral, O. (2014). İmâm-ı Âzâm Ebû Hanîfe'nin Hayatı, Öğretmenleri, Öğrencileri ve İlmî Kişiliği. *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* , s. 1-25.
- Öngören, R. (2000). İbrahim Bin Edhem. TDV İslâm Ansiklopedisi, s. 293.
- Öz, M. (1993). Ca'fer es-Sâdık. *TDV, İslam Ansiklopedisi* , 1.
- Özdirek, R., & Çavuşoğlu, A. H. (2010). Süfyân es-Sevrî. *İslam Ansiklopedisi*. TDV, s. 25.
- Öztürk, İ. (2000). *Tarihsel Süreçte Çeviri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, s. 1.
- Parmaksızoğlu, İ. (2002). Kemal Paşazâde. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, s. 561.
- Rifat, O. (2007). Ebu Bekir Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* , s. 211-234.
- Semen, G. (2006). Nesîb Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Rîşte-i Cevâhir. Manisa: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Solmaz, G. (2017). Hasan el-Basrî Hayatı, İlmî Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 369-372.
- Sucu, N. (2006). Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği. *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , s. 125-148.

- Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* , s. 1.
- Türk, İ. (2014). Bâyezîd-i Bistâmî'nin Muhabbetullah Anlayışı. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages* , s. 2007-2008.
- Türk, V. (2006). *Ali Şir Nevâyî Nazmü'l-Cevâhir* . İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (1984). *Feth-i Mevsilî/ Feridüddin-i Attar-Tezkiret-ül-Evliyâ*. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, s. 375.
- Uludağ, S. (1997). Hasan-ı Basrî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* , s. 291.
- Yazar, S. (2011). Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği. İstanbul, İstanbul Üniversitesi: (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Yekbaş, H. (2008). Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , 196.
- Yıldız, A. (2009). Tercüme Kavramı ve Türkçe Mesnevilerde Tercüme Meselesinin Klasik Edebiyatlar Bağlamında Yorumlanması Denemesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages* ,s. 942.
- Yılmaz, H. (2009). Vâhidî'nin Cinânü'l-cenân'ı (İnceleme-Metin). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

DİZİN
(Şahıs, eser, yer)

‘Alî İbn Ebî Tâlib, 16, 71

A

Abdullah b. Abbas, 53
Abdullah Hasîb, 4
Abdu'llahu'l-Ensârî-i Hirevî, 4
Abdurrahîm, 5
Abdurrahman b. Mülcem, 47
Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid b.
Esîd, 52
Abdülmecid b. Şeyh Nasuh, 3
Afganistan, 63
Ahmedî, 5, 45, 65, 66, 167, 177
Ahmet Muhtar Giritli, 4
Ahmet Nazmi, 14
Ahmet Râşid, 14
Akîl, 46
Akşehirli Şeyhülislâm Hasan Fehmi
Efendi, 12
Akşehirli zâde Ali Haydar, 12, 13, 15
Alâeddin Keykûbat, 63
Âlî Hüseyin, 10
Ali Şir Nevâî, 8
Amr el-Mekkî, 60
Arafâtü'l-Ârifin, 3
Azîz, 10

B

Bağdat, 2, 52, 53, 58, 63
Bahreyn, 49
Bâkî, 3
Bâyezîd-i Bistâmî, 57, 58
Bedreddin bin Himmet-yârü'l-
Mevlevî, 8
Bedr-i Dilşâd, 3
Bistâm, 57
Bişr-i Hâfî, 54
Büzürçmihr, 4

C

Câ'fer es-Sâdık, 51
Câhız, 7, 9, 47
Câmî, 5, 58
Cemâl-i Halvetî, 8
Cemşîd ü Hurşîd, 5
Cennetü'l- Baki, 51
Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr,
12, 14
Cüneyd-i Bağdâdî, 59, 135
Cüneyd-i Bağdâdî, 45, 58, 59, 60, 61,
177
Cürcân, 55
Cürcânî, 5

D

Dânişî, 11
Dürretü'l-ma'âlî fî Tercemeti'l- leâlî,
13
Düstûr-ı Ahlâkî, 14

E

Ebû Abdullah, 51, 55
Ebû Ali Sindî, 57
Ebû Alî Tabersî, 8, 47, 177
Ebû Hafs Haddâd, 57
Ebû Hâlid, 52
Ebû Hanife, 45, 52, 177
Ebû Hureyre, 45, 48, 49
Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b.
Mansûr, 56
Ebû Muhammed, 54
Ebû Mûsâ, 51
Ebu Talib, 46
Ebu'l-Hasan, 46
Ebu'l-Hasaneyn, 46
Ebu'l-mehâsin Muhammet bin Sa'd
bin Muhammet en-Nahcûvânî, 13
Edâyî, 9, 47

Edirne, 8
Emir Süleyman, 66
Emir Unsuru'l-Maâli, 3
Emsâl-i 'Ali, 12, 13
Evrenoszâde Ahmed Bey, 16, 18

F

Fahru'ddin-i Razi, 4
Farukî, 4
Fatih Sultan Mehmed, 8
Fatma Mebrûke, 4
Feridüddin-i Attar, 3, 5, 54
Feth-i Mevsilî, 54
Feyz-i Yezdân, 4
Fihi Ma Fih, 63
Filibeli Ali Çelebi, 4
Firdevsî, 5, 64, 65
Futî, 60

G

Gazâlî, 4
Gencelli Nizamî, 5
Germiyan, 65
Gevher Hatun, 63
Gurerü'l-hikem, 14
Gülistan, 3, 46
Gülşehri, 3

H

Hacı Zihni, 4
Hâfız, 7, 8, 15, 45, 64, 65, 110, 118, 177
Hâfız-ı Şirâzî, 45, 65, 177
Halife Mansûr, 53
Hallâc-ı Mansur, 45, 60, 61, 62, 177
Hallâc-ı Manşûr, 61, 62, 133
Hamdun Kassâr, 57
Harezm, 3
Harîmî, 10
Hasan-ı Basrî, 50, 51
Hasan-ı Başrî, 51, 89

Hayru'n-Nessâc Ebu'l-Hasen
Muhammed b. İsmâil, 62
Hişâm b. Urve, 53
Hoca Şerâfeddin Lala, 63
Hocazâde Ahmet Cevdet, 13
Horasan, 55, 56
Humâyûn-nâme, 4
Hüseyin Hatibî, 63
Hüseyin Tevfik, 4
Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî, 4
Hüsrev Perviz, 5
Hz. Ali, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 28, 47, 51, 55, 82, 177
Hz. Ebû Bekir, 51
Hz. Muhammed, 6, 9
Hz. Ömer, 49
Hz. Ali, 46
Hz. Muhammed, 49

İ

İbn Abbas, 49, 50
İbn Atâ, 60, 61
İbn Cüreyc, 52, 53, 54, 79
İbn Ebû Müleyke, 53
İbn Muhaysın, 53
İbn Mücahid, 60
İbn-i Cerîh, 28, 53, 54, 79
İbnu'l-Verdî, 4
İbrâhim Edhem, 56
İbrahim Bey, 66
İbrâhim bin İsmail el-Mekkî, 53
İbrâhim Edhem, 57, 133
İbrâhim Fahreddin Çelebi, 12
İbrâhim-i Mekkî, 46, 54
İhyâu Ulûmi'd-Dîn, 4
İmâm-ı Âzam, 52
İskendernâme, 45, 66, 167
İsmail b. Mehmet b. Yavuz, 4
İsmâil bin İbrâhim, 11
İzzet, 4

K

Kabus-nâme, 4
Kâbus-Name, 3
Karaman, 63, 66
Karamanlı Nizâmî, 45, 66
Kâsım, 8
Kasım b. Muhammed, 51
Kasîde-i, 4, 6
Kazvîn, 55
Kelile ve Dimne, 2, 4
Kemâl Paşa-zâde, 16
Kemâl Ümmî, 3
Kerderli Mahmut b. Ali, 3
Keykâvus, 3
Kırk Armağan, 3
Konya, 8, 9, 63, 66
Kûfe, 46, 52, 55
Kur'ân-ı Kerîm, 2, 6
Kütüb-i Sitte, 55

L

Lâlî Hasan Efendi, 10
Latîfî, 9, 10
Leylâ vü Mecnûn, 5
Lutfî, 10
Lü'lü-i Mendûd, 8

M

Ma'n b. Zâide, 53
Mahâsin-i Ahlâk, 4
Mahmut Nedim, 13
Manastırlı Mehmet Rif'at, 14
Mansûr, 53
Manzûme-i Hadîs-i Erbaîn, 3
Mâtemî, 9, 10
Mebâligü'l-Hikem, 4
Mecalis-i Seb'a, 63
Medine, 49, 51
Mehmet Ali Fethî, 12
Mehmet Gubârî, 11
Mekke, 46, 49, 56, 63
Merâsîdü'l-hikem, 12, 13

Mercimek Ahmet, 4
Merv, 55
Mesruk, 55
Mesut, 4
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 46, 63
Meymûn b. Mihrân, 53
Mısbâhu'n-Neccâh, 4
Mısır, 3, 8, 10, 65
Mi'yar-ı Hüsn-i Ahlâk, 4
Mie Kelime, 7, 47
Mihr ü Mah, 5
Mihr ü Müşteri, 5
Millet Kütüphanesi, 68, 177
Mir Süleyman, 65
Mizân-ı Ulfet, 4
Molla Lütî, 16
Molla Veliyüddin, 66
Muallim Sadî, 14
Muâviye, 46, 49
Muhammed el-Bâkır b. Alî
 Zeynil'âbidîn, 51
Muhyi'd-din-i Arâbî, 4
Mukâlemât-ı Edebiyye, 4
Murâd-Nâme, 3
Mustafa bin Mehmet, 10
Mustafa bin Şücâ, 8, 14, 15, 16, 17,
 18, 19, 21, 22, 25, 68, 177
Mustafa Vehbî, 12
Musul, 54

N

Nâfi, 53
Nasîhatu'l-İhvân, 4
Nazmü'l-cevâhir, 8, 9
Nazmü'l-leâlî, 8
Necef, 47
Nehcü'l Belâga, 14
Nehcü'l-Ferâdis, 3
Nesîb Yusuf Dede, 11
Nesrü'l-leâlî, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
 15, 16, 17, 18, 19, 21, 32, 47, 68,
 71, 118, 177
Nevres-i Kadîm, 4

Nişabur, 57

Nizamî, 5

Nurî, 60

O

Osman Rasih, 4

Osman Salâhaddin Dede, 12

R

Reşîdüddîn-i Vatvat, 14

Ruzbehân Baklî, 61

S

Şad Kelime, 28, 48, 82

Sa‘deddin, 14

Sâ‘dî Şirâzî, 64

Sad-Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn, 8

Sâ‘dî Şirâzî, 46, 177

Sehl-i Tüsterî, 60

Selmân-ı Savecî, 5

Semerkand, 63

Senâî, 5

Seyyid Ali Fethi, 4

Seyyid Mehmed Hüsâmeddin, 68

Seyyit Hasan Rızâî, 11

Sipâhizâde Ali Gâlib, 13

Sultan II.Murad, 3

Süfyânı Sevrî, 46, 55, 177

Süfyân-ı Şevrî, 51, 56, 75, 101

Sühreverdî, 4

Sülemî, 58, 61

Ş

Şemseddin Muhammed Asâr, 5

Şemseddin Tebrîzî, 63

Şiblî, 45, 51, 60, 61, 62, 177

Şiblî, 61, 62, 133

Şihâbü'd-dîn Ebû Hafs Ömer, 4

Şiraz, 64

T

Tâcüddin İbrâhim bin Hızır, 65

Talib, 46

Tayyar, 46

Terceme-i Nasâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî, 4

Terceme-i Nasihâtu'l-Hukemâ, 4

Terceme-i Pend-i Attâr, 5

Terceme-i Risale-i Dürcü'd-Dürrer, 4

Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn, 3

U

Umur Bey, 4

Unsurî, 5

Usûlî, 3, 9

Ü

Ümeyye b. Hâlid, 52

Ümmü Ferve, 51

Üsküp, 14

V

Vahdetî, 9

Vâhidî, 9

Vâmık u Azrâ, 5

Vardar Yenicesi, 16

Vasâyâ-yı Hikemiyye, 4

Vezir İbrahim Paşa, 16

Vîs ü Râmîn, 5

Y

Yahya b. Muaz Râzî, 57

Yaşar Nuri Öztürk, 61

Yemen, 48, 53

Yıldırım Bâyezid, 66

Yûsuf u Zeliha, 5

Z

Zafer-Nâme, 4

Zihnî Efendi, 12